

Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Vimānavatthupāliyā samvaṇṇanābhūtā

Bhadantācariyadhammapālattherena katā

Paramatthadīpanī nāma

VIMĀNAVATTHU-AṬṬHAKATHĀ

Buddhavasse 2552

Marammavasse 1370

AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1986

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 27

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ည ṅa
ဋ ta	ဌ tha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa တ ha ဠ ḷa ၎ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

-၁ ၎ = ā ၎ = i ၎ = ī ၎-၂ = u ၎-၂ = ū - = e -၁ ၎ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကိ kī	ကု ku	ကု kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခိ khī	ခု khu	ခု khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ဃ န္ဂha	ဏ န္ဓha	ဈ သhya	ဠ pla	လ္လ lla
ကွ kka	ဠ cca	ဏ န္ဓha	ဠ dhva	ဠ pba	လျ lya
ကျ kya	ဠ ccha	ဏ န္ဓha	ဠ nta	ဠ bbha	လှ lha
ကြ kri	ဠ jja	ဏ န္ဓha	ဠ ntva	ဠ bya	ဂှ vha
ကလ kla	ဠ jjha	တ္တ tta	ဠ ntha	ဠ bra	တ္တ sta
ကွ kva	ည ṅṅha	တ္တ ttha	ဠ nda	ဠ mpa	တ္တ strā
ဈ khya	ည ṅṅha	တ္တ tva	ဠ ndra	ဠ mpha	ဠ sna
ဠ khva	ည ṅṅca	တ္တ tya	ဠ ndha	ဠ mba	လျ sya
ဂှ gga	ဠ ṅṅcha	တြ tra	ဠ nna	ဠ mbha	သ ssa
လ္လ ggha	ည ṅṅja	ဠ dda	ဠ nya	ဠ mma	သွ sma
ဈ gya	ည ṅṅjha	ဠ ddha	ဠ nha	ဈ mya	သွ sva
တြ gra	ဠ ṅṅṅta	ဠ dya	ဠ ppa	ဠ mha	တ္တ hma
ဏ ṅka	ဠ ṅṅṅtha	တြ dra	ဠ ppha	လျ yya	တ္တ hva
ဠ ṅkha	ည ṅṅṅṅda	ဠ dva	ဈ pya	လျ yha	ဠ ḷha
ဠ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Vimānavatthu-aṭṭhakathā

Mātikā Piṭṭhaṅka

Ganthārambhakathā 1

1. Itthivimāna

1. Pīṭhavagga

1. Paṭhamapīṭhavimānavañṇanā	5
2. Dutiyapīṭhavimānavañṇanā	22
3. Tatiyapīṭhavimānavañṇanā	23
4. Catutthapīṭhavimānavañṇanā	26
5. Kuñjaravimānavañṇanā	27
6. Paṭhamanāvāvimānavañṇanā	34
7. Dutiyānāvāvimānavañṇanā	38
8. Tatiyānāvāvimānavañṇanā	40
9. Dīpavimānavañṇanā	44
10. Tiladakkhiṇavimānavañṇanā	47
11. Paṭhamapatibbatāvimānavañṇanā	49
12. Dutiyapatibbatāvimānavañṇanā	52
13. Paṭhamasuṇisāvimānavañṇanā	53
14. Dutiyasuṇisāvimānavañṇanā	55
15. Uttarāvimānavañṇanā	56
16. Sirimāvimānavañṇanā	67
17. Kesakārīvimānavañṇanā	78

2. Cittalatāvagga

1. Dāsivimānavañṇanā	82
2. Lakhumāvimānavañṇanā	88

Mātikā	Piṭṭhaṅka
3. Ācāmadāyikāvimānavañṇanā	90
4. Caṇḍālivimānavañṇanā	94
5. Bhadditthivimānavañṇanā	97
6. Soṇadinnāvimānavañṇanā	103
7. Uposathāvimānavañṇanā	104
8-9. Niddā-suniddāvimānavañṇanā	106
10. Paṭhamabhikkhādāyikāvimānavañṇanā	107
11. Dutiyabhikkhādāyikāvimānavañṇanā	108

3. Pāricchattakavagga

1. Uḷāravimānavañṇanā	109
2. Ucchudāyikāvimānavañṇanā	113
3. Pallaṅkavimānavañṇanā	116
4. Latāvimānavañṇanā	120
5. Guttilavimānavañṇanā	125
6. Daddallavimānavañṇanā	135
7. Pesavatīvimānavañṇanā	142
8. Mallikāvimānavañṇanā	150
9. Visālakkhivimānavañṇanā	154
10. Pāricchattakavimānavañṇanā	157

4. Mañjīṭṭhakavagga

1. Mañjīṭṭhakavimānavañṇanā	160
2. Pabhassaravimānavañṇanā	163
3. Nāgavimānavañṇanā	165
4. Alomavimānavañṇanā	168
5. Kañjikadāyikāvimānavañṇanā	169
6. Vihāravimānavañṇanā	171
7. Caturitthivimānavañṇanā	179

Mātikā		Piṭṭhaṅka
8. Ambavimānavañṇanā	...	182
9. Pītavimānavañṇanā	...	184
10. Ucchuvimānavañṇanā	...	187
11. Vandavimānavañṇanā	...	189
12. Rajjumālāvimānavañṇanā	...	190

2. Purisavimāna

5. Mahārathavagga

1. Maṇḍūkadevaputtavimānavañṇanā	...	201
2. Revatīvimānavañṇanā	...	204
3. Chattamāṇavakavimānavañṇanā	...	212
4. Kakkāṭakarasadāyakavimānavañṇanā	...	225
5. Dvārapālakavimānavañṇanā	...	228
6. Paṭhamakaraṇīyavimānavañṇanā	...	230
7. Dutiyakaraṇīyavimānavañṇanā	...	231
8. Paṭhamasūcivimānavañṇanā	...	232
9. Dutiyasūcivimānavañṇanā	...	233
10. Paṭhamanāgavimānavañṇanā	...	234
11. Dutīyanāgavimānavañṇanā	...	236
12. Tatiyanāgavimānavañṇanā	...	238
13. Cūḷarathavimānavañṇanā	...	241
14. Mahārathavimānavañṇanā	...	251

6. Pāyāsivagga

1. Paṭhama-agāriyavimānavañṇanā	...	265
2. Dutīya-agāriyavimānavañṇanā	...	267
3. Phaladāyakavimānavañṇanā	...	267
4. Paṭhama-upassayadāyakavimānavañṇanā	...	270

Mātikā		Piṭṭhaṅka
5. Dutiya-upassayaḍāyakavimānavañṇanā	...	272
6. Bhikkhāḍāyakavimānavañṇanā	...	272
7. Yavapālakavimānavañṇanā	...	274
8. Paṭhamakuṇḍalīvimānavañṇanā	...	275
9. Dutiyakuṇḍalīvimānavañṇanā	...	276
10. Uttara(pāyāsi)vimānavañṇanā	...	277

7. Sunikkhittavagga

1. Cittalatāvimānavañṇanā	...	279
2. Nandanavimānavañṇanā	...	281
3. Maṇithūṇavimānavañṇanā	...	282
4. Suvañṇavimānavañṇanā	...	283
5. Ambavimānavañṇanā	...	286
6. Gopālavimānavañṇanā	...	289
7. Kaṇḍakavimānavañṇanā	...	293
8. Anekavañṇavimānavañṇanā	...	299
9. Maṭṭhakuṇḍalīvimānavañṇanā	...	303
10. Serīsakavimānavañṇanā	...	311
11. Sunikkhittavimānavañṇanā	...	331
Nigamanakathā	...	334

Vimānavatthu-aṭṭhakathāya mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Vimānavatthu-aṭṭhakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Ganthārambhakathā

Mahākāruṇikam **Nātham**, ñeyyasāgarapāragum.

Vande nipuṇagambhīra-vicitranayadesanam.

Vijjācaraṇasampannā, yena niyyanti lokato.

Vande tamuttamam **dhammam**, Sammāsambuddhapūjitaṃ.

Sīlādiḡuṇasampanno, ṭhito maggaphalesu yo.

Vande **ariyasamgham** taṃ, puññakkhettaṃ anuttaram.

Vandanājanitaṃ puññaṃ, iti yaṃ ratanattaye.

Hatantarāyo sabbattha, hutvātaṃ tassa tejasā.

Devatāhi kataṃ puññaṃ, yaṃ yaṃ purimajātisu.

Tassa tassa vimānādi-phalasampattibhedato.

Pucchāvasena yā tāsam, vissajjanavasena ca.

Pavattā desanā kamma-phalapaccakkhakārinī.

Vimānavatthu icceva, nāmena vasino pure.

Yaṃ Khuddakanikāyasmim, saṅgāyimsu mahesayo.

Tassāhamavalambitvā, Porāṇaṭṭhakathānayaṃ.

Tattha tattha nidānāni, vibhāvento visesato.

Suvisuddhaṃ asaṃkiṇṇaṃ, nipuṇatthavinicchayaṃ.

Mahāvihāravāsīnaṃ, samayaṃ avilomayaṃ.

Yathābalaṃ karissāmi, atthasaṃvaṇṇanaṃ subhaṃ.

Sakkaccaṃ bhāsato taṃ me, nisāmayatha sādhavoti.

Tattha **vimānānī**ti viṣiṭṭhamānāni devatānaṃ kīḷānivāsaṭṭhānāni. Tāni hi tāsāṃ sucaritakammānubhāvanibbattāni yojanikadviyojanikādipamānavisesayuttatāya, nānāratanasamujjalāni vicittavaṇṇasaṅghānāni¹ sobhātisayayogena visesato mānanīyatāya² ca “vimānāni”ti vuccanti. Vimānānaṃ vatthu kāraṇaṃ etissāti **Vimānavatthu**, “pīṭhaṃ te sovaṇṇamayaṃ”ti-ādinayappavattā desanā. Nidassanamattañcetāṃ tāsāṃ devatānaṃ rūpabhogaparivārādisampattiyo taṃnibbattakakammañca nissāya imissā desanāya pavattattā. Vipākamukhena vā kammantaramānassa kāraṇabhāvato **Vimānavatthū**ti veditabbaṃ.

Tayidaṃ kena bhāsitaṃ, kattha bhāsitaṃ, kadā bhāsitaṃ, kasmā ca bhāsitanti? Vuccate—idaṃ hi Vimānavatthu duvidhena pavattaṃ pucchāvasena vissajjanavasena ca. Tattha vissajjanagāthā tāhi tāhi devatāhi bhāsitā, pucchāgāthā pana kāci Bhagavatā bhāsitā, kāci Sakkādīhi, kāci sāvakehi therehi. Tatthāpi yebhuyyena yo so kappānaṃ satasahassādhikaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ Buddhassa Bhagavato aggasāvaka bhāvāya puññañāṇasambhāre sambharanto anukkamena sāvaka pāramiyo pūretvā chaḷabhiññācatu paṭisambhidā diguṇavisesa parivārassa sakalassa sāvaka pāramiñāṇassa matthakaṃ patto dutiye aggasāvaka ṭṭhāne ṭhito iddhimantesu ca Bhagavatā etadagge ṭhapito āyasmā Mahāmoggallāno, tena bhāsitā.

Bhāsantena ca paṭhamāṃ tāva lokahitāya devacārikaṃ carantena devaloke devatānaṃ pucchāvasena³ puna tato manussalokaṃ āgantvā manussānaṃ puññaphalassa paccakkhakaṇṇatthaṃ pucchāṃ vissajjanañca

1. Vicittavaṇṇasaṅghānādi (Sī) 2. Mānanissayato (Ka) 3. Pucchādīnaṃ vasena (Sī)

ekajjhaṃ katvā Bhagavato pavedetvā bhikkhūnaṃ bhāsītā, Sakkena pucchāvasena, devatāhi tassa vissajjanavasena bhāsītāpi Mahāmoggallānatherassa bhāsītā eva. Evaṃ Bhagavatā therehi ca devatāhi ca pucchāvasena, devatāhi tassā vissajjanavasena ca tattha tattha bhāsītā pacchā dhammavinayaṃ saṅgāyantehi dhammasaṅgāhakehi ekato katvā “vimānavatthu” icceva saṅgahaṃ āropitā. Ayaṃ tāvettha “kena bhāsitan”ti-ādīnaṃ padānaṃ saṅkhepato sādharmaṇato ca vissajjanā.

Vitthārato pana “kena bhāsitan”ti padassa Anomadassissa Bhagavato pādāmūle katapaṇidhānato paṭṭhāya mahātherassa āgamaṇiyapaṭipadā kathetabbā, sā pana Āgamaṭṭhakathāsu tattha tattha vitthāritāti tattha āgatanayeneva veditabbā. Asādhāraṇato “kattha bhāsitan”ti-ādīnaṃ padānaṃ vissajjanā tassa tassa vimānassa atthavaṇṇanāyeneva āgamissati.

Apare pana bhaṇanti—ekadivasāṃ āyasmato Mahāmoggallānassa rahogatassa paṭisallīnassa evaṃ cetaso parivitakko udapādi “etarahi kho manussā asatipi vatthusampattiyā khettsampattiyā attano ca cittapasādasampattiyā tāni tāni puññāni katvā devaloke nibbattā uḷārasampattiṃ paccanubhonti, yannūnāhaṃ devacārikaṃ caranto tā devatā kāyasakkhiṃ katvā tāhi yathūpacitaṃ puññaṃ yathādhiyataṃ puññaphalaṃ kathāpetvā tamatthaṃ Bhagavato āroceyyaṃ, evaṃ me Satthā gaganatale puññacandaṃ uṭṭhāpento viya manussānaṃ kammaphalaṃ paccakkhato dassento appakānampi kāraṇaṃ āyatanagatāya saddhāya vasena uḷāraphalataṃ¹ vibhāvento taṃ taṃ Vimānavatthuṃ aṭṭhuppattiṃ katvā mahatiṃ dhammadesanaṃ pavattessati, sā hoti bahujaṇassa atthāya hitāya sukhāya devamanussānaṃ”ti. So āsanā vuṭṭhahitvā rattadupaṭṭaṃ nivāsetvā aparaṃ rattadupaṭṭaṃ ekamsaṃ katvā samantato jātihiṅgulikadhārā vijjulatā² viya sañjhāpabhānurañjito³ viya ca jaṅgamo añjanagirisikharo Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā abhivādetvā ekamantaṃ nisinno attano adhippāyaṃ ārocetvā Bhagavatā anuññāto uṭṭhāyāsanaṃ Bhagavantaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā abhiññāpādakaṃ

1. Uḷāraphalaṃ (Ka)

2. Jātihiṅgulikadhārāvicchurito (Sī)

3. Sañjhāpānurañjito (Ka)

catutthajjhānaṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya iddhibalena taṅkhaṇaṅṅeva Tāvatisabhavanaṃ gantvā tattha tattha tāhi tāhi devatāhi yathūpacitaṃ puññakammaṃ pucchi, tassa tā kathesuṃ. Tato manussalokaṃ āgantvā taṃ sabbaṃ tattha pavattitaniyāmeneva Bhagavato ārocesi, taṃ¹ samanūñño Satthā ahoṣi. Iccetaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā sampattaparisaṃ vitthārena dhammaṃ desesīti.

Taṃ panetaṃ Vimānavatthu Vinayapiṭakaṃ Suttantapiṭakaṃ Abhidhammapiṭakanti tisu piṭakesu Suttantapiṭakapariyāpannaṃ, Dīghanikāyo Majjhimanikāyo Saṃyuttanikāyo Aṅguttaranikāyo Khuddakanikāyoti pañcasu nikāyesu Khuddakanikāyapariyāpannaṃ, Suttaṃ Geyyaṃ Veyyākaraṇaṃ Gāthā Udānaṃ Itivuttakaṃ Jātakaṃ Abbhutadhammaṃ Vedallanti navasu sāsanaṅgesu gāthāsaṅgahaṃ².

“Dvāsīti Buddhato gaṇhiṃ, dve sahasāni bhikkhuto.

Caturāsīti sahasāni, ye me dhammā pavattino”³—

evaṃ Dhammaḥḍāgārikena paṭiññātesu caturāsītiyā dhammakkhandaḥḥasesu katipayadhammakkhandaḥḥaṅgahaṃ. Vaggato Piṭhavaggo Cittalatāvaggo Pāricchattakavaggo Mañjīṭṭhakavaggo⁴ Mahārathavaggo Pāyāsivaggo Sunikkhittavaggoti satta vaggā. Vatthuto paṭhame vage sattarasa vatthūni, dutiye ekādasa, tatiye dasa, catutthe dvādasa, pañcame catuddasa, chaṭṭhe dasa, sattame ekādasāti antaravimānānaṃ aggaḥḥe pañcāsīti, gahaḥḥe pana tevīsaṣaṣaṭṭhaṃ vatthūni, gāthāto pana diyaḍḍhaḥḥasagāthā. Tassa vaggasu Piṭhavaggo ādi, vatthūsu Sovaṇṇapīṭhavatthu ādi, tassāpi “**pīṭhaṃ te Sovaṇṇamayan**”^{ti} gāthā ādi.

1. Tattha (Ka)

3. Khu 2. 347 piṭṭhe Theragāthāyaṃ.

2. Gāthāṅgaṃ (Sī)

4. Mañjēṭṭhikavaggo (Sī)

1. Itthivimāna

1. Piṭhavagga

1. Paṭhamapiṭhavimānavañṇanā

Tattha paṭhamavattussa ayaṃ aṭṭhuppatti—Bhagavati Sāvatthiyaṃ viharante Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme raññā Pasenadinā Kosalena Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa sattāhaṃ asadisadāne pavattite tadanurūpena Anāthapiṇḍikena mahāseṭṭhinā tayo divase, tathā Visākhāya mahā-upāsikāya mahādāne dinne asadisadānassa pavattisakalajambudīpe pākaṭā ahoṣi. Atha mahājano¹ tattha tattha kathaṃ samuṭṭhāpesi² “kiṃ nu kho evaṃ uḷāravibhavapariccāgeneva dānaṃ mahapphalataraṃ bhavissati, udāhu attano vibhavānurūppariccāgenāpi”³ti. Bhikkhū³ taṃ kathaṃ sutvā Bhagavato ārocesuṃ. Bhagavā “na bhikkhave deyyadhammasampattiyāva dānaṃ mahapphalataraṃ bhavissati, atha kho cittapasādasampattiyā ca khettasampattiyā ca, tasmā kuṇḍakamuṭṭhimattampi pilotikāmmattampi tiṇapaṇṇasanthāramattampi pūtimuttaharītakamattampi vippasannena cetasā dakkhiṇeyyapuggale patiṭṭhāpitāṃ tampi mahapphalataraṃ bhavissati mahājutikaṃ mahāvippahāraṃ”⁴ti⁴ āha. Tathā hi vuttaṃ Sakkena Devānamindena—

“Natthi citte pasannamhi, appikā nāma dakkhiṇā.

Tathāgate vā Sambuddhe, atha vā tassa sāvake”⁵ti⁵.

Sā panesā kathā sakalajambudīpe vitthārikā ahoṣi. Manussā samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikavaṇṇibbakayācakānaṃ yathāvibhavaṃ dānāni denti, gehaṅgaṇe pānīyaṃ upaṭṭhapenti, dvārakoṭṭhakesu āsanāni ṭhapenti. Tena ca samayena aññataro piṇḍapāta-cāriko thero pāsādikena abhikkantena paṭikkantena ālokitena vilokitena samiñjitena pasāritena okkhittacakkhu iriyāpathasampanno piṇḍāya caranto upakaṭṭhe kāle aññatarāṃ gehaṃ sampāpuṇi. Tatthekā kuladhītā saddhā pasannā⁶

1. Mahājanā (Ka)

3. Iti bhikkhū (Sī)

5. Khu 2. 66 piṭṭhe Vimānavatthusmiṃ.

2. Samuṭṭhāpesuṃ (Ka)

4. Mahāvippahārikanti (Ka)

6. Saddhāsampannā (Sī)

theraṃ passitvā sañjātagāravabahumānā ulārapītisomanassaṃ uppādetvā
gehaṃ pavesetvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā attano pīṭhaṃ paññāpetvā tassa
upari pīṭakaṃ maṭṭhavatthaṃ attharivā adāsi. Atha there tatta nisinne “idaṃ
mayhaṃ uttamaṃ puññakkhettaṃ upaṭṭhitaṃ”ti pasannacittā yathāvibhavaṃ
āhārena parivisi, bijaniñca gahetvā bīji. So thero katabhattakicco
āsanadānabhojanadānādipaṭisaṃyuttaṃ dhammiṃ kathaṃ kathetvā¹
pakkāmi. Sā itthi taṃ attano dānaṃ tañca dhammakathaṃ paccavekkhantī
pīṭiyā nirantaraṃ phuṭṭhasarirā hutvā taṃ pīṭhampi therassa adāsi.

Tato aparena samayena aññatarena rogena phuṭṭhā kālaṃ katvā
Tāvatiṃsabhavane dvādasayojanike kanakavimāne nibbatti,
accharāsahassaṃ cassā parivāro ahoṣi, pīṭhadānānubhāvena cassā yojaniko
kanakapallaṅko nibbatti ākāśacārī sīghajavo upari kūṭāgārasaṅṭhāno, tena
taṃ “pīṭhavimānaṃ”ti vuccati. Taṃ hi suvaṇṇavaṇṇaṃ vatthaṃ attharivā
dinnattā kammaṣarikkhataṃ vibhāventaṃ suvaṇṇamayaṃ ahoṣi, pīṭivegassa
balavabhāvena sīghajavaṃ², dakkhiṇeyyassa cittarucivasena dinnattā
yathārucigāmī, pasādasampattiyā ulāratāya sabbasova pāsādikaṃ³
sobhāṭisayayuttañca ahoṣi.

Athekasmiṃ ussavadvase devatāsu yathāsakaṃ dibbānubhāvena
uyyānakīḷanattaṃ Nandanavanaṃ gacchantīsu sā devatā
dibbavatthanivatthā dibbābharaṇavibhūsitā accharāsahassaparivārā
sakabhavanā nikkhamitvā taṃ pīṭhavimānaṃ abhiruyha mahatiyā
deviddhiyā mahantena sirisobhaggena samantato cando viya sūriyo viya ca
obhāsentī uyyānaṃ gacchati. Tena ca samayena āyasmā Mahāmoggallāno
heṭṭhā vuttanayeneva devacārikaṃ caranto Tāvatiṃsabhavanaṃ upagato
tassā devatāya avidūre attānaṃ dassesi. Atha sā devatā taṃ disvā
samuppannalavapasādagāravā sahasā pallaṅkato oruyha theraṃ
upasaṅkamitvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ
añjaliṃ paggayha namassamānā aṭṭhāsi. Thero kiñcāpi tāya aññehi ca sattehi
yathūpacitaṃ kusalākusalaṃ attano yathākammūpagaññānubhāvena
hatthatale

1. Dhammakathaṃ katvā (Ka) 2. Pīṭavatthasanthataṃ (Ka) 3. Yathāpāsādikaṃ (Sī)

ṭhapita-āmalakaṃ viya paññābalabhedena paccakkhato passati, tathāpi yasmā devatānaṃ upapattisamanantarameva “kuto nu kho ahaṃ cavitvā idhūpapannā, kiṃ nu kho kusalakammaṃ katvā imaṃ sampattim paṭilabhāmi”¹ti atītabhavaṃ yathūpacitañca kammaṃ uddissa yebhuyyena dhammatāsiddhā upadhāraṇā, tassā² ca yāthāvato ñāṇaṃ uppajjati, tasmā tāya devatāya katakammaṃ kathāpetvā sadevakassa lokassa kammaphalaṃ paccakkhaṃ kātukāmo—

1. “Pīṭhaṃ te sovaṇṇamayaṃ ulāraṃ,
Manojavaṃ gacchati yena kāmāṃ.
Alaṅkate malyadhare suvatthe,
Obhāsasi vijjurivabbhakūṭaṃ.
2. Kena te’ tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.
3. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”¹ti āha.
4. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.
5. Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Abbhāgatānā’ sanakaṃ adāsīm.
Abhivādayīm añjalikaṃ akāsīm,
Yathānubhāvañca adāsi dānaṃ.
6. Tena me’ tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.

1. Paṭilabhinti (Sī)

2. Tathā (Ka)

7. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
 Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
 Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsātīti.

1. Tattha **pīṭhanti** yaṃkiñci tādisaṃ dārukkhandhampi āpaṇampi¹ balikaraṇapīṭhampi vettāsanampi masārakādivisesanāmaṃ dārumayādi-āsanampi vuccati. Tathā hi “pādapīṭhaṃ pādakathalikan”² ettha pādaṭṭhapanayoggaṃ pīṭhādikaṃ dārukkhandhaṃ vuccati³, “pīṭhasappī”⁴ ettha hatthena gahaṇayoggaṃ. “Pīṭhikā”⁵ ti pana ekaccesu janapadesu desavohārena⁵ āpaṇaṃ⁶. “Bhūtapīṭhikā devakulapīṭhikā”⁷ ti ettha devatānaṃ balikaraṇaṭṭhānabhūtaṃ pīṭhaṃ. “Bhaddapīṭhan”⁸ ti ettha vettalatādīhi upari vītaṃ⁷ āsanaṃ, yaṃ sandhāya vuttaṃ “bhaddapīṭhaṃ upānaya”⁸ ti⁸. “Supaññattaṃ mañcapīṭhaṃ. Mañcaṃ vā pīṭhaṃ vā kārayamānenā”⁹ ti⁹ ca ādisu masārakādibhedāṃ dārumayādi-āsanānaṃ. Idha pana pallāṅkākarasaṇṭhitāṃ devatāya puññānubhāvābhiniḍḍattaṃ yojanikaṃ kanakavimānaṃ veditabbaṃ.

Teti te-saddo “na te sukhaṃ pajānanti, ye na passanti Nandanāna”¹⁰ ti-ādisu¹⁰ ta-saddassa vasena paccattabahuvacane āgato. “Namo te purisājañña, namo te purisuttama”¹¹. Namo te Buddha vīratthū”¹² ti¹² ca ādisu tumha-saddassa vasena sampadāne, tuyhanti attho. “Kiṃ te diṭṭhaṃ kinti te sutānaṃ. Upadhī te samatikkantā, āsavā te padālītā”¹³ ti¹³ ca ādisu karaṇe. “Kiṃ te vatānaṃ kiṃ pana brahmacariyaṃ”¹⁴ ti-ādisu¹⁴ sāmi-atthe. Idhāpi sāmi-atthe daṭṭhabbo. Tavāti hi attho.

1. Āsanaṃ (Ka) 2. Vi 3. 220; Vi 4. 82 piṭṭhesu.
 3. Pādaṭṭhapanayoggaṃ suci-ādikaṃ dārukkhandhaṃ āsanaṃ vuccati (Ka)
 4. Khu 11. 268 piṭṭhe. 5. Tesānaṃ vohārena (Ka) 6. Āsanaṃ (Ka)
 7. Uparicitaṃ (Sī) 8. Upanesīti (Sī) 9. Vi 2. 218 piṭṭhe.
 10. Saṃ 1. 6, 202 piṭṭhesu. 11. Dī 3. 160; Khu 1. 362 piṭṭhesu.
 12. Saṃ 1. 48 piṭṭhe. 13. Ma 2. 354; Khu 1. 362 piṭṭhesu.
 14. Khu 2. 119; Khu 5. 214 piṭṭhesu.

Sovaṇṇamayanti ettha suvaṇṇa-saddo “suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate”¹ ca “suvaṇṇatā susaratā”² ca evamādīsu chavisampattiyāṃ āgato. “Kākaṃ suvaṇṇā parivārayanti”³ ti-ādīsu³ garuḷe. “Suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco”⁴ ti-ādīsu⁴ jātarūpe. Idhāpi jātarūpe eva daṭṭhabbo. Taṃ hi Buddhānaṃ samānavaṇṇatāya sobhano vaṇṇo etassāti suvaṇṇanti vuccati. Suvaṇṇameva sovaṇṇaṃ yathā “vekataṃ vesamaṇa”⁵ ti ca. Maya-saddo ca “anuññātaṇṇatā, tevijjā mayamasmubho”⁶ ti-ādīsu⁵ asmadatthe āgato. “Mayaṃ nissāya hemāya, jātamaṇḍo darī subhā”⁷ ti ettha paññattiyāṃ. “Manomayā pītibhakkhā sayāmpabhā”⁸ ti-ādīsu⁶ nibbatti-atthe, bāhirena paccayena vinā manasāva nibbattāti manomayāti vuttā. “Yannūnāhaṃ sāmāṃ cikkhallaṃ madditvā sabbamattikāmayāṃ kuṭikaṃ kareyyāṃ”⁹ ti-ādīsu⁷ vikāratthe. “Dānamayaṃ sīlamayaṃ”¹⁰ ti-ādīsu⁸ padapūraṇamatte. Idhāpi vikāratthe, padapūraṇamatte vā daṭṭhabbo. Yadā hi suvaṇṇena nibbattaṃ sovaṇṇamayanti ayamattho, tadā suvaṇṇassa vikāro sovaṇṇamayanti vikāratthe maya-saddo daṭṭhabbo, “nibbatti-atthe”¹¹ tipī vattuṃ vaṭṭatiyeva. Yadā pana suvaṇṇena nibbattaṃ sovaṇṇanti ayamattho, tadā sovaṇṇameva sovaṇṇamayanti padapūraṇamatte maya-saddo daṭṭhabbo.

Uḷāranti paṇītaṃpi seṭṭhampi mahantaṃpi. Uḷāra-saddo hi “pubbenāparaṃ uḷāraṃ viśesaṃ adhigacchati”¹² ti-ādīsu⁹ paṇīte āgato. “Uḷārāya khalu bhavaṃ vacchāyano samaṇaṃ Gotamaṃ paśaṃsāya paśaṃsati”¹⁰ ti-ādīsu¹⁰ seṭṭhe. “Uḷārabhogā uḷārayasā. Oḷārikanti”¹¹ ca ādīsu¹¹ mahante. Taṃpi ca vimānaṃ manuññabhāvena upabhuñjantānaṃ atittikaraṇatthena paṇītaṃ, samantapāsādikatādinā paśaṃsitatāya¹² seṭṭham, paṃāṇamahantaṃ ca mahagghatāya ca mahantaṃ, tīhipi atthehi uḷāramevāti vuttaṃ uḷāranti.

1. Dī 1. 75; Ma 1. 101 piṭṭhesu.

3. Khu 5. 18 piṭṭhe Jātake.

5. Khu 1. 373; Ma 2. 407 piṭṭhesu.

7. Vi 1. 51 piṭṭhe.

9. Saṃ 3. 134 piṭṭhe.

11. Abhi 1. 193; Ma 1. 192 piṭṭhesu.

2. Khu 1. 10 piṭṭhe.

4. Dī 3. 118 piṭṭhe.

6. Dī 1. 16; Dī 3. 23 piṭṭhesu.

8. Dī 3. 182 piṭṭhe.

10. Ma 1. 233 piṭṭhe.

12. Pāsaṃsataṃ (Ka)

Manojavanti ettha **manoti** cittaṃ. Yadi pi mano-saddo sabbesampi kusalākusalābyākatacittānaṃ sādharmaṇavācī, “manojavan”ti pana vuttattā yattha katthaci ārammaṇe pavattanakassa kiriyamayacittassa vasena veditabbanṃ. Tasmā manaso¹ viya javo etassāti manojavaṃ yathā oṭṭhamukhoti, ativiya sīghagamananti attho. Mano hi lahuparivattitāya atidūrepi visaye khaṇeneva nipatati, tenāha Bhagavā “nāhaṃ bhikkhave aññaṃ ekadhammampi samanupassāmi yaṃ evaṃ lahuparivattaṃ, yathayidaṃ bhikkhave cittaṃ”ti² “dūraṅgamaṃ ekacaran”ti³ ca. **Gacchatīti** tassā devatāya vasanavimānato uyyānaṃ uddissa ākāseṇa gacchati.

Yenakāmanti kāma-saddo “kāmaṃ hi citrā madhurā manoramā, virūparūpena mathenti cittaṃ”ti-ādīsu⁴ manāpiye rūpādivisaye āgato. “Chando kāmo rāgo kāmo”ti-ādīsu⁵ chandarāge. “Kilesakāmo. Kāmupādānaṃ”ti-ādīsu⁶ sabbasmim lobhe. “Attakāmapāricariyāya vaṇṇaṃ bhāseyyā”ti-ādīsu⁷ gāmadhamme. “Santettha tayo kulaputtā attakāmarūpā viharanti”ti-ādīsu⁸ hitacchande. “Attādhiṇo aparādhiṇo bhujisso yena kāmaṅgamo”ti-ādīsu⁹ seribhāve. Idhāpi seribhāve eva daṭṭhabbo, tasmā **yena kāmaṅgamo** yathārucci, devatāya icchānurūpanti attho.

Alaṅkateti alaṅkatagatte, nānāvidharaṃsijālasamujjalavidharatanavijjotitehi hatthūpagapādūpagādibhedehi saṭṭhisakatabhāraparimāṇehi dibbālaṅkārehi vibhūsitasaṃvārehi attho. Sambodhane cetāṃ ekavacanaṃ. **Malyadhareti** kapparuḅbhāpāricchattakasantānakalatādisambhavehi suvisuddhacāmīkaravidharatanamayapattakiṅjakkhakesarehi samantato vijjotamānavipphurantakiraṇanikararucirehi dibbakusumehi sumaṇḍitakesahatthādītāya mālābhārinī. **Suvattheti** kappalatānibbattānaṃ nānāviraḅgavaṇṇavisesānaṃ suparisuddhabhāsurappabhānaṃ¹⁰ nivāsanuttariyapaṭicchadādīnaṃ dibbavatthānaṃ

1. Mano (Ka) 2. Aṃ 1. 9 piṭṭhe. 3. Khu 1. 18 piṭṭhe Dhammapade.

4. Khu 1. 287; Khu 2. 327 piṭṭhesu.

5. Abhi 2. 266; Khu 7. 2; Khu 8. 36 piṭṭhesu.

6. Abhi 1. 240; Khu 7. 3 piṭṭhesu.

7. Vi 1. 194 piṭṭhesu.

8. Ma 1. 266; Vi 3. 497 piṭṭhesu.

9. Dī 1. 69; Ma 1. 344 piṭṭhesu.

10. Suparisuddhabhāsurappabhāvisarānaṃ (Si)

vasena sundaravatthe. **Obhāsasī**ti vijjotasi. **Vijjurivā**ti vijjulatā¹ viya. **Abbhakūṭanti** valāhakasikhare. Bhummatthe hi etaṃ upayogavacanāṃ. **Obhāsasī**ti vā antogadhahetu-atthavacanāṃ, obhāsesīti attho. Imasmim pakkhe “abbhakūṭan”ti upayogatthe eva upayogavacanāṃ daṭṭhabbāṃ.

Ayaṃ hettha attho—yathā nāma sañjhāpabhānurañjitaṃ rattavalāhakasikharaṃ pakatiyāpi obhāsamānaṃ samantato vijjotamānā vijjulatā niccharantī visesato obhāseti, evamevaṃ suparisuddhatapanīyamayaṃ² nānāratanasamujjalaṃ pakatipabhassaraṃ imaṃ vimānaṃ tvaṃ sabbālaṅkārehi vibhūsitā sabbaso vijjotayantīhi attano sarīrappabhāhi vatthābharaṇobhāsehi ca visesato obhāsesīti.

Ettha hi “pīṭhan”ti nidassetabbavacanametāṃ, “abbhakūṭan”ti nidassanavacanāṃ. Tathā “te”ti nidassetabbavacanāṃ. Taṃ hi “pīṭhan”ti idaṃ apekkhitvā sāmivacanena³ vuttampi “alaṅkate malyadhare suvatthe obhāsaṃ”ti imāni padāni apekkhitvā paccattavasena pariṇamati, tasmā “tvan”ti vuttaṃ hoti. “Vijjurivā”ti nidassanavacanāṃ. “Obhāsaṃ”ti idaṃ dvinnampi upameyyupamānānaṃ sambandhadassanaṃ. “Obhāsaṃ”ti hi idaṃ “tvan”ti padaṃ apekkhitvā majjhimapurisavasena vuttaṃ, “pīṭhan”ti idaṃ apekkhitvā paṭhamapurisavasena pariṇamati. Ca-saddo cettha luttaniddiṭṭho daṭṭhabbo. “Gacchati yena kāmaṃ obhāsaṃ”ti ca “vijjulato bhāsitaṃ abbhakūṭaṃ viyā”ti paccattavasena cetāṃ upayogavacanāṃ pariṇamati. Tathā “pīṭhan”ti visesitabbavacanametāṃ, “te sovaṇṇamayaṃ uḷāraṃ”ti-ādi tassa visesanaṃ.

Nanu ca “sovaṇṇamayaṃ”ti vatvā suvaṇṇassa aggalohatāya seṭṭhabhāvato dibbassa ca idhādhippetattā “uḷāraṃ”ti na vattabbanti? Na, kiñci visesasabbhāvato⁴. Yatheva hi manussaparibhogasuvaṇṇavikāto rasavidham seṭṭhaṃ suvisuddham, tato⁵ ākaruppanāṃ, tato yaṃkiñci dibbāṃ seṭṭhaṃ, evaṃ dibbasuvaṇṇepi cāmīkaraṃ, cāmīkarato sātakumbhaṃ, sātakumbhato jambunadaṃ, jambunadato siṅgīsuvaṇṇaṃ. Taṃ hi sabbaseṭṭhaṃ. Tenāha Sakko Devānamindo—

1. Vijjutā (Sī)

2. Suparisuddhatapanīyam (Ka)

3. Sāmivasena (Ka)

4. Visesasambhāvato (Ka)

5. Rasavidhato (Sī)

“Mutto muttehi saha purāṇajaṭilehi,
 Vipparamutto vippamuttehi.
 Siṅgīnikkhasavaṇṇo,
 Rājagahaṃ pāvīsi Bhagavā”ti¹.

Tasmā “sovaṇṇamayan”ti vatvāpi “uḷāran”ti vuttaṃ. Atha vā “uḷāran”ti idaṃ na tassa seṭṭhapaṇītabhāvameva sandhāya vuttaṃ, atha kho mahantabhāvampīti vuttovāyamatto. Ettha ca “pīṭhan”ti-ādi phalassa kammasarikkhatādassanaṃ. Tatthāpi “sovaṇṇamayan”ti iminā tassa vimānassa vatthusampadaṃ dasseti, “uḷāran”ti iminā sobhāṭisayasampadaṃ, “manojavaṇ”ti iminā gamanasampadaṃ. “Gacchati yena kāmaṇ”ti iminā sīghajavatāya pīṭhasampattibhāvasampadaṃ dasseti.

Atha vā “sovaṇṇamayan”ti iminā tassa paṇītabhāvaṃ dasseti, “uḷāran”ti iminā vepullamahattaṃ. “Manojavaṇ”ti iminā ānubhāvamahattaṃ. “Gacchati yena kāmaṇ”ti iminā vihārasukhattaṃ dasseti. “Sovaṇṇamayan”ti vā iminā tassa abhirūpataṃ vaṇṇapokkharatañca dasseti, “uḷāran”ti iminā dassanīyataṃ pāsādikatañca dasseti, “manojavaṇ”ti iminā sīghasampadaṃ², “gacchati yena kāmaṇ”ti iminā katthaci appaṭihatacārataṃ dasseti.

Atha vā taṃ vimānaṃ yassa puññakammaṃ nissandaphalaṃ, tassa alobhanissandatāya sovaṇṇamayaṃ, adosanissandatāya uḷāraṃ, amohanissandatāya manojavaṇ gacchati yena kāmaṃ. Tathā tassa kammaṃ³ saddhānissandabhāvena sovaṇṇamayaṃ, paññānissandabhāvena uḷāraṃ, vīriyanissandabhāvena manojavaṇ, samādhinissandabhāvena gacchati yena kāmaṃ. Saddhāsamādhinissandabhāvena vā sovaṇṇamayaṃ, samādhipaññānissandabhāvena-uḷāraṃ, samādhivīriyanissandabhāvena manojavaṇ, samādhisatinissanda bhāvena gacchati yena kāmaṇti veditabbaṃ.

1. Vi 3. 48 piṭṭhe.

2. Sīghasampātaṃ (Sī)

3. Atha vā taṃ vimānaṃ tassa puññakammaṃ tathākatassa (Sī)

Tattha yathā “pīṭhan”ti-ādi vimānasampattidassanavasena tassā devatāya puññaphalavibhavasampattikittanaṃ, evaṃ “alaṅkate”ti-ādi attabhāvasampattidassanavasena puññaphalavibhavasampattikittanaṃ. Yathā hi susikkhitasippācariyaviracitopi rattasuvaṇṇālaṅkāro vividharamsijālasamujjalamaṇiratanakhacito eva sobhati, na kevalo, evaṃ sabbaṅgasampanno caturassasobhanopi attabhāvo sumaṇḍitapasādhitova sobhati, na kevalo. Tenassā “alaṅkate”ti-ādinā āharimaṃ sobhāvisesaṃ dasseti, “obhāsasī”ti iminā anāharimaṃ. Tathā purimena vattamānapaccayanimittaṃ sobhātisayaṃ dasseti, pacchimena atītapaccayanimittaṃ. Purimena vā tassā upabhogavatthusampadaṃ dasseti, pacchimena upabhuñjanakavatthusampadaṃ.

Etthāha “kiṃ pana taṃ vimānaṃ yuttavāhaṃ, udāhu ayuttavāhan”ti. Yadi pi devaloke rathavimānāni yuttavāhānipi honti “sahassayuttaṃ ājaññarathan”ti¹ ādivacanato, te pana devaputtā eva kiccakaraṇakāle vāharūpena attānaṃ dassenti yathā Erāvaṇo devaputto kīḷanakāle hatthirūpena. Idaṃ pana aññañca edisaṃ ayuttavāhaṃ daṭṭhabbaṃ.

Yadi evaṃ kiṃ tassa vimānassa abbhantarā vāyodhātu gamane visesapaccayo, udāhu bāhirāti? Abbhantarāti gahetabbaṃ. Yathā hi candavimānasūriyavimānādīnaṃ desantaragamane tadupajīvīnaṃ sattānaṃ sādharmaṇakammanibbattaṃ ativiya sīghajavaṃ mahantaṃ vāyumaṇḍalaṃ tāni pelentaṃ pavatteti, na evaṃ taṃ peletvā pavattenti bāhirā vāyodhātu atthi. Yathā ca pana cakkaratanaṃ antosamuṭṭhitāya vāyodhātuyā vasena pavattati. Na hi tassa candavimānādīnaṃ viya bāhirā vāyodhātu peletvā pavattikā atthi rañño cakkavattissa cittavasena “pavattatu bhavaṃ cakkaratanaṃ”ti-ādivacanasamanantarameva pavattanato, evaṃ tassā devatāya cittavasena attasannissitāya vāyodhātuyā gacchatīti veditabbaṃ. Tena vuttaṃ “manojavaṃ gacchati yenakāman”ti.

1. Saṃ 1. 236 piṭṭhe.

2. Evaṃ paṭhamagāthāya tassā devatāya puññaphalasampattiṃ kittetvā idāni tassā kāraṇabhūtaṃ puññasampadaṃ vibhāvetuṃ **“kena ta’tādiso vaṇṇo”**ti-ādi gāthādvayaṃ vuttaṃ. Tattha **kenāti** kiṃ-saddo “kiṃ rājā yo lokarūṇaṃ na rakkhati, kiṃ nu kho nāma tumhe maṃ vattabbarūṇaṃ maññathā”ti-ādīsu¹ garahaṇe āgato. “Yimkiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ”ti-ādīsu² aniyame. “Kiṃ sūda vittaṃ purisassa seṭṭhan”ti-ādīsu³ pucchāyaṃ. Idhāpi pucchāyameva daṭṭhabbo. “Kenā”ti ca hetu-atthe karaṇavacanāṃ, kena hetunāti attho. **Teti** tava. **Etādisoti** ediso, etarahi yathādissamānoti attho. **Vaṇṇoti** vaṇṇa-saddo “kadā saññūlḥā pana te gahapati ime samaṇassa Gotamassa vaṇṇā”ti-ādīsu⁴ guṇe āgato. “Aneka-pariyāyena Buddhassa vaṇṇaṃ bhāsati, dhammassa vaṇṇaṃ bhāsati, saṅghassa vaṇṇaṃ bhāsati”ti-ādīsu⁵ thutiyāṃ. “Atha kena nu vaṇṇena, gandhathenoti vuccati”ti-ādīsu⁶ kāraṇe. “Tayo pattassa vaṇṇā”ti-ādīsu⁷ pamāṇe. “Cattārome bho Gotama vaṇṇā”ti-ādīsu⁸ jātiyāṃ. “Mahantaṃ hatthirājavaṇṇaṃ abhinimminivā”ti-ādīsu⁹ saṅghāne. “Suvaṇṇavaṇṇosi Bhagavā, susukkadāṭhosi vīriyavā”ti-ādīsu⁹ chavivaṇṇe. Idhāpi chavivaṇṇe eva daṭṭhabbo. Ayaṃ hettha attho—kena kīdisena puññavisesena hetubhūtena devate tava etādiso evaṃvidho dvādasayojanāni pharaṇakappabho sarīravaṇṇo jātoti.

Kena te idha mijjhatīti kena puññātisayena te idha imasmim ṭhāne idāni tayi labbhamānaṃ uḷāraṃ sucaritaphalaṃ ijjhati nipphajjati. **Uppajantīti** nibbattanti, avicchedavasena uparūpari vattantīti attho. **Bhogāti** paribhuñjitabbaṭṭhena “bhogā”ti laddhanāmā vatthābharaṇādivittūpakaraṇavisesā. **Yeti** sāmāññena aniyamaniddeso, **kecīti** pakārabhedaṃ āmasitvā aniyamaniddeso, ubhayenāpi paṇītapaṇītatarādibhede tattha labbhamāne tādise bhoge anavasesato byāpetvā saṅgaṇhāti. Anavasesabyāpako hi ayaṃ niddeso yathā

1. Vi 1. 271 piṭṭhe.

2. Ma 1. 192; Saṃ 2. 56 piṭṭhesu.

3. Khu 1. 306; Saṃ 1. 39 piṭṭhesu.

4. Ma 2. 49 piṭṭhe.

5. Dī 1. 2 piṭṭhe.

6. Saṃ 1. 206; Khu 5. 152 piṭṭhesu.

7. Vi 1. 353 piṭṭhe.

8. Dī 3. 67; Ma 2. 330 piṭṭhesu.

9. Ma 2. 351; Khu 1. 367 piṭṭhesu.

“ye keci saṅkhārā”ti. **Manaso piyāti** manasā piyāyitabbā, manāpiyāti attho.

Ettha ca “etādiso vaṇṇo”ti iminā heṭṭhā vuttavisesā tassā devatāya attabhāvapariyāpannā vaṇṇasampadā dassitā, “bhogā”ti iminā upabhogaparibhogavatthubhūtā dibbarūpasaddagandharasaphoṭṭhabbhedā kāmagaṇasampadā, “manaso piyā”ti iminā tesam rūpādīnam iṭṭhakantamanāpatā, “idha mijjhatī”ti iminā pana dibba-āyuvavaṇṇayasasukhā-ādhipateyyasampadā dassitā. “Ye keci manaso piyā”ti iminā yāni “so aññe deve dasahi ṭhānehi adhiggaṇhāti dibbena āyunā dibbena vaṇṇena dibbena sukhena dibbena yasena dibbena ādhipateyyena dibbehi rūpehi dibbehi saddehi dibbehi gandhehi dibbehi rasehi dibbehi phoṭṭhabbehi”ti¹ sutte āgatāni dasa ṭhānāni, tesam idha anavasesato saṅgaho dassitoti veditabbo.

3. **Pucchāmīti** pañham karomi, nātumicchāmīti attho. Kāmaṃ cetam “tena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati. Kimakāsi puññaṃ, kenāsi evaṃ jalitānubhāvā”ti ca kiṃ-saddaggaṇeṇeva atthantarassa asambhavato pucchāvasena gāthāttayaṃ vuttanti viññāyati, pucchāvisesabhāvañāpanattham pana “pucchāmī”ti vuttam. Ayaṃ hi pucchā adiṭṭhajotanā tāva na hoti edisassa atthassa mahātherassa adiṭṭhabhāvābhāvato, vimaticchedanāpi na hoti sabbaso samugghātitaṃsayattā, anumati-pucchāpi na hoti “taṃ kiṃ maññasi rājaññā”ti-ādīsu² viya anumati-gaṇākārena appavattattā, kathetukamyatāpucchāpi na hoti tassā devatāya kathetukamyatāvasena therena apucchitattā. Visesena pana diṭṭhasaṃsandanāti veditabbā. Svāyamattho heṭṭhā aṭṭhuppattikathāyaṃ “thero kiñcāpi”ti-ādīnā vibhāvito eva. **Tanti** tvaṃ. Tayidaṃ pubbāparāpekkhaṃ, pubbāpekkhatāya upayogekavacanaṃ, parāpekkhatāya pana paccattekavacanaṃ daṭṭhabbaṃ.

Devīti ettha deva-saddo “imāni te deva caturāsīti nagarasahassāni Kusavatīrājadhānipamukhāni, ettha deva chandaṃ karohi

1. Saṃ 2. 467 piṭṭhe.

2. Dī 2. 256 piṭṭhe.

jīvite apekkhan”ti ca ādīsu¹ sammutidevavasena āgato, “tassa devātidevassa, sāsanaṃ sabbadassino”ti-ādīsu visuddhidevavasena. Visuddhidevānaṃ hi Bhagavato atidevabhāve vutte itaresaṃ vutto eva hotīti. “Cātumahārājikā devā dīghāyukā vaṇṇavanto sukhabahulā”ti-ādīsu² upapattidevavasena. Idhāpi upapattidevavaseneva vedītabbo. Padatthato pana—dibbati attano puññiddhiyā kīḷati laḷati pañcahi kāmagaṇehi ramati, atha vā heṭṭhā vuttanayena jotati obhāsati, ākāse³ vimānena ca gacchatīti devī. “Tvam devī”ti sambodhane cetam ekavacanaṃ. **Mahānubhāveti** uḷārapabhāve, so panassānubhāvo heṭṭhā dvīhi gāthāhi dassitoyeva.

Manussabhūtāti ettha manassa ussannatāya manussā,
satisūrabhāvabrahmacariyayogyatādiguṇavasena upacitamānasā
Ukkaṭṭhagaṇacittā. Ke pana te? Jambudīpavāsino sattavisesā. Tenāha
Bhagavā—

“Tīhi bhikkhave ṭhānehi Jambudīpakā manussā Uttarakuruke
manusse adhiggaṇhanti deve ca Tāvatiṃse. Katamehi tīhi. Sūrā
satimanto idha brahmacariyavāso”ti⁴.

Tathā hi Buddhā Bhagavanto Paccekabuddhā aggasāvaka mahāsāvaka
cakkavattino aññe ca mahānubhāvā sattā ettheva uppajjanti. Tehi
samānarūpādītāya pana saddhiṃ parittadīpavāsīhi itaramahādīpavāsīnopi
“manussā”tveva paññāyimsūti eke.

Apare pana bhaṇanti—lobhādīhi alobhādīhi ca sahitassa manassa
ussannatāya manussā. Ye hi sattā manussajātikā, tesu visesato lobhādayo
alobhādayo ca ussannā, te lobhādi-ussannatāya apāyamaggaṃ, alobhādi-
ussannatāya sugatimaggaṃ nibbānagāmimaggaṅca pūrenti, tasmā lobhādīhi
alobhādīhi ca sahitassa manassa ussannatāya parittadīpavāsīhi saddhiṃ
cātumahādīpavāsino sattavisesā “manussā”ti vuccantīti.

1. Dī 2. 155 piṭṭhe. 2. Dī 3. 214 piṭṭhe. 3. Ākāse (Ka) 4. Am 3. 198 piṭṭhe.

Lokiyā pana “manuno apaccabhāvena manussā”ti vadanti. Manu nāma paṭhamakappiko lokamariyādāya ādibhūto hitāhitavidhāyako sattānaṃ piṭuṭṭhāniyo, yo sāsane “mahāsammato”ti vuccati. Paccakkhato¹ paramparāya ca tassa ovādānusāsaniyaṃ ṭhitā sattā puttasadisatāya “manussā”ti vuccanti. Tato eva hi te māṇavā “manujā”ti ca vohariyanti. Manussesu bhūtā jātā, manussabhāvaṃ vā pattāti manussabhūtā.

Kimakāsi puññanti kim dānasīlādippabhedesu kīdisaṃ pujjabhāvaphalanibbattanato, yattha sayāṃ uppannaṃ, taṃ santānaṃ punāti visodhetīti ca “puññan”ti laddhanāmaṃ sucariṭaṃ kusalakammaṃ akāsi, upacini nibbattesīti attho. **Jalitānubhāvāti** sabbaso vijjotamānapuññiddhikā.

Kasmā panettha “manussabhūtā kimakāsi puññan”ti vuttaṃ, kim aññāsu gatīsu puññakiriyā natthīti? No natthi, yasmā nirayepi nāma kāmāvacarakusalacittapavatti² kadāci labbhateva, kimaṅgaṃ³ panaññattha, nanu avocumhā “diṭṭhasaṃsandanaṃ pucchā”ti. Tasmā mahāthero manussattabhāve ṭhatvā puññakammaṃ katvā uppannaṃ taṃ disvā bhūtattavasena pucchanto “manussabhūtā kimakāsi puññan”ti avoca.

Atha vā aññāsu gatīsu ekantasukhatāya ekantadukkhatāya dukkhabahulatāya ca puññakiriyāya okāso na sulabharūpo sappurisūpanissayādipaccayasamavāyassa sudullabhabhāvato. Kadāci uppajjamānopi yathāvuttakāraṇena uḷāro vipulo na ca hoti, manussagatiyaṃ pana sukhabahulatāya puññakiriyāya okāso sulabharūpo sappurisūpanissayādipaccayasamavāyassa yebhuyyena sulabhabhāvato. Yañca tattha dukkhaṃ uppajjati, tampi visesato puññakiriyāya upanissayo hoti. Dukkūpanissayā hi saddhāti. Yathā hi ayoghanena satthake nipphādiyamāne tassa ekantato na aggimhi tāpanaṃ udakena vā temaṇaṃ chedanakiriyāsamattatāya visesapaccayo, tāpetvā pana pamāṇayogato udakatemaṇaṃ tassā visesapaccayo, evameva sattasantānassa ekantadukkhasamaṅgitā dukkhabahulatā ekantasukhasamaṅgitā ca

1. Apaccatthato (Sī)

2. ...cittuppatti (Sī)

3. Kimaṅga (Sī)

puññakiriyāya na visesapaccayo hoti. Sati pana dukkhasantāpane pamāṇayogato sukhūpabrūhane ca laddhūpanissayā puññakiriyā uppajjati, uppajjamānā ca mahājutikā mahāvippahārā paṭipakkhachedanasamatthā ca hoti, tasmā manussabhāvo puññakiriyāya visesapaccayo. Tena vuttaṃ “manussabhūtā kimakāsi puññan”ti. Sesam suviññeyyameva.

4. Evaṃ pana therena pucchitā sā devatā pañham vissanjeti, tamattham dassetuṃ “**sā devatā attamanā**”ti gāthā vuttā. Kena panāyam gāthā vuttā? Dhammasaṅgāhakehi. Tattha **sāti** yā pubbe “pucchāmi taṃ devi mahānubhāve”ti vuttā, sā. **Devatā**ti devaputtopi brahmāpi devadhītāpi vuccati. “Atha kho aññatarā devatā abhikkantāya rattiyā abhikkantavaṇṇā”ti-ādīsu¹ hi devaputto “devatā”ti vutto devoyeva devatāti katvā. Tathā “tā devatā sattasatā uḷārā, brahmavimānā abhinikkhamitvā”ti-ādīsu brahmāno.

“Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.

Obhāsenti disā sabbā, osadhī viya tārakā”ti²—

Ādīsu devadhītā. Idhāpi devadhītā eva daṭṭhabbā. **Attamanā**ti tuṭṭhamanā pītisomanassehi gahitamanā. Pītisomanasahagataṃ hi cittaṃ domanassassa anokāsato tehi taṃ sakaṃ katvā gahitaṃ viya hoti. **Attamanā**ti vā sakamanā. Anavajjapītisomanassasampayuttaṃ hi cittaṃ sampati āyatiñca taṃsamaṅgino hitasukhāvahato “sakan”ti vattabbataṃ labhati, na itaraṃ.

Moggallānenāti Moggallānagottassa brāhmaṇamahāsālassa puttabhāvato so mahāthero gottavasena “moggallāno”ti paññāto, tena Moggallānena. **Pucchitā**ti diṭṭhasaṃsandanasena pucchitā, attamanā sā devatā pañham byākāsīti yojanā. Attamanatā cassā “tampi nāma parittakampi kammaṃ evaṃ mahatiyā dibbasampattiyā kāraṇaṃ ahoṣi”ti pubbepi sā attano puññaphalaṃ paṭicca antarantarā somanassaṃ paṭisaṃvedeti, idāni pana “aññatarassa therassa katopi nāma kāro evaṃ uḷāraphalo, ayaṃ pana Buddhānaṃ aggasāvako uḷāraguṇo

1. Saṃ 1. 1; Khu 1. 3 piṭṭhesu.

2. Khu 2. 10 piṭṭhe.

mahānubhāvo, imampi passitum nipaccakāraṇca kātuṃ labhāmi, mama puññaphalapaṭisaṃyuttameva ca puccham karoti”ti dvīhi kāraṇehi uppannā. Evaṃ sañjātabalavapītisomanassā sā therassa vacanam sirasā sampaṭicchitvā pañham puṭṭhā byākāsi.

Pañhanti nātum icchitam tam attham **viyākāsi** kathesi vissajjesi. Katham pana byākāsi? **Puṭṭhāti** puṭṭhākārato, pucchitākārenevāti¹ attho. Ettha hi “pucchitā”ti vatvā puna “puṭṭhā”ti vacanam visesatthaniyamanam daṭṭhabbam. Siddhe hi sati ārambho visesatthañāpakova hoti. Ko paneso visesattho? Byākaraṇassa pucchānurūpatā. Yam hi kammaphalam dassetvā tassa kāraṇabhūtam kammam pucchitam, tadubhayassa aññamaññānurūpabhāvavibhāvanā. Yena ca ākārena pucchā pavattā atthato ca byañjanato ca, tadākārassa byākaraṇassa pucchānurūpatā, tathā ceva vissajjanam pavattam. Iti imassa visesassa ñāpanattham “pucchitā”ti vatvā puna “puṭṭhā”ti vuttam.

“Pucchitā”ti vā tāya devatāya visesanamukhena puṭṭhabhāvassa pañhabyākaraṇassa ca kāraṇakittanam. Idam vuttam hoti—“kena te’ tādiso vaṇṇo”ti-ādinā therena pucchīyatīti pucchā, tāya devatāya katakammam, tassā pucchāya kāritā ācikkhitā vāti sā devatā “pucchitā”ti vuttā. Yasmā pucchitā pucchiyamānassa kammassa kāritā, tasmā pañham puṭṭhā, yasmā ca pucchitā pucchiyamānassa kammassa ācikkhanasabhāvā, tasmā pañham byākāsīti. **Yassa kammassidam phalanti** idam “pañhan”ti vuttassa atthassa sarūpadassanam. Ayam cettha attho—idam pucchantassa pucchiyamānāya ca paccakkhabhūtam anantaram vuttappakāram puññaphalam, yassa kammassa tam nātum icchitattā pañhanti vuttam puññakammam byākāsīti.

5. **Aham manussesūti**-ādi pañhassa byākaraṇākāro. Tattha **ahanti** devatā attānam niddisati. “Manussesū”ti vatvā puna “manussabhūtā”ti vacanam tadā attani manussaguṇānam vijjāmānatādassanattham. Yo hi manussajātikova samāno pāṇātipātādim akattabham katvā daṇḍāraho tattha tattha rājādito hatthacchedādikammakāraṇam

1. Pucchitākārena vāti (Sī)

pāpuṇanto mahādukkhaṃ anubhavati, ayaṃ **manusserayiko** nāma. Aparo manussajātikova samāno pubbekatakammunā ghāsacchādanampi na labhati, khuppiṇābhūto dukkhabahulo katthaci patiṭṭhaṃ alabhamāno vicarati, ayaṃ **manussapeto** nāma. Aparo manussajātikova samāno parādhīnavutti paresaṃ bhāraṃ vahanto bhinnamariyādo vā anācāraṃ ācaritvā parehi santajjito maraṇabhayaabhūto gahananissito dukkhabahulo vicarati hitāhitaṃ ajānanto niddājighacchādukkhavinodanādiparo, ayaṃ **manussatiracchāno** nāma. Yo pana attano hitāhitaṃ jānanto kammaphalaṃ saddahanto hirottappasampanno dayāpanno sabbasattesu saṃvegabahulo akusalakammapathe parivajjento kusalakammapathe samācaranto puññakiriyavatthūni paripūreti, ayaṃ manussadhamme patiṭṭhito **paramatthato manusso** nāma. Ayampi tādisā ahoṣi. Tena vuttaṃ “manussesu manussabhūtā”ti. Manusse sattanikāye manussabhāvaṃ pattā manussadhammaṅca appahāya ṭhitāti attho.

Abbhāgatānanti abhi-āgatānaṃ, sampatta-āgantukānanti attho. Duvidhā hi āgantukā atithi abbhāgatoti. Tesu kataparicayo āgantuko atithi, akataparicayo abbhāgato. Kataparicayo akataparicayopi vā puretaraṃ āgato atithi, bhojanavelāyaṃ upaṭṭhito sampati āgato abbhāgato. Nimantito vā bhattena atithi, animantito abbhāgato. Ayaṃ pana akataparicayo animantito sampati āgato ca, taṃ sandhāyāha¹ “abbhāgatānan”ti, garukārena panettha bahuvacanaṃ vuttaṃ. Āsati nisīdati etthāti āsanaṃ, yaṃkiñci nisīdanayoggaṃ, idha pana pīṭhaṃ adhippetam, tassa ca appakattā anulāratā ca “**āsanaṅka**”ti āha. **Adāsinti** “idamassa therassa dinnam mayham mahapphalaṃ bhavissati mahānisaṃsaṃ”ti sañjātasomanassā kammaṃ kammaphalaṅca saddahitvā tassa therassa paribhogatthāya adāsīm, nirapekkhapariccāgavasena pariccajinti attho.

Abhivādayinti abhivādanamakāsim, pañcapatiṭṭhitena dakkhiṇeyyapuggale vandinti attho. Vandamānā hi taṃ tāyeva vandanakiriyāya vandiyamānaṃ “sukhinī hohi, arogā hohi”ti-ādinaṃ āsivādaṃ atthato

1. Akataparicaye animantite sampati āgate sandhāyāha (Ka)

vadāpesi nāma. **Añjalikaṃ akāsinti** dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjaliṃ sirasi paggaṇhantī guṇavisiṭṭhānaṃ apacāyanaṃ akāsinti attho.

Yathānubhāvanti yathābalaṃ, tadā mama vijjamānavibhavānurūpanti attho.

Adāsi dānanti annapānādideyyadhammapariccāgena dakkhiṇeyyaṃ bhojenti¹ dānamayaṃ puññaṃ pasaviṃ.

Ettha ca “ahan”ti idaṃ kamma phalassa ca ekasantatipatitadassanena sambandhabhāvadassanaṃ, “manussesu manussabhūtā”ti idaṃ tassā puññakiriyāya adhiṭṭhānabhūtasantānavisesadassanaṃ, “abbhāgatānaṃ”ti idaṃ cittasampattidassanañceva khettsampattidassanañca dānassa viya paṭiggahaṇassa² ca kiñci anapekkhitvā pavattitabhāvadīpanato. “Āsanakaṃ adāsiṃ yathānubhāvañca adāsidānaṃ”ti idaṃ bhogasāradānadassanaṃ, “abhivādayiṃ añjalikaṃ akāsin”ti idaṃ kāyasāradānassanaṃ.

6. **Tenāti** tena yathāvuttena puññaena hetubhūtena. **Meti** ayaṃ me-saddo “kicchena me adhigataṃ, halaṃ dāni pakāsituṃ”ti-ādīsu³ karaṇe āgato, mayāti attho. “Sādhu me bhante Bhagavā saṃkhittena dhammaṃ desetū”ti-ādīsu⁴ sampadāne, mayhanti attho. “Pubbeva me bhikkhave sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattasseva sato”ti-ādīsu⁵ sāmi-atthe āgato, idhāpi sāmi-atthe eva, mamāti attho. Svāyaṃ me-saddo tena me puññaenāti ca me etādisoti ca ubhayattha sambandhitabbo. Sesāṃ vuttanayameva.

Evāṃ tāya devatāya pañhe byākate āyasmā Mahāmoggallāno vitthārena dhammaṃ desesi, sā desanā saporivārāya tassā devatāya sātthikā ahoṣi. Thero tato manussalokaṃ āgantvā sabbaṃ taṃ pavattiṃ Bhagavato ārocesi, Bhagavā taṃ aṭṭhuppattiṃ katvā sampattaparisāya dhammaṃ desesi. Gāthā eva pana saṅgahaṃ āruḥhāti.

Paṭhamapīṭhavimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Bhājenti (Ka)

2. Dānassa visayassa ca paṭiggāhakassa (Ka)

3. Dī 2. 31; Ma 1. 224; Saṃ 1. 138 piṭṭhesu.

4. Saṃ 2. 162; Am 1. 571 piṭṭhesu.

5. Ma 1. 161; Saṃ 2. 242; Am 1. 261 piṭṭhesu.

2. Dutiyapīṭhavimānavañṇanā

Pīṭham te veḷuriyamayanti Dutiyapīṭhavimānaṃ. Tassa aṭṭhuppatti ca atthavañṇanā ca paṭhame vuttanayeneva veditabbā. Ayaṃ pana viseso— Sāvattvivāsīnī kira ekā itthī attano gehaṃ piṇḍāya pavīṭṭhaṃ ekaṃ therāṃ passitvā pasannacittā tassa āsanaṃ dentī attano pīṭhaṃ upari nīlavatthena attharivā adāsi. Tena tassā devaloke nibbattāya veḷuriyamayaṃ pallaṅkavimānaṃ nibbattaṃ. Tena vuttaṃ—

8. “Pīṭhaṃ te veḷuriyamayaṃ uḷāraṃ,
Manojavaṃ gacchati yena kāmaṃ.
Alaṅkate malyadhare suvatthe,
Obhāsasi vijjurivabbhakūṭaṃ.
9. Kena te’ tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.
10. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati.
11. Sā devatā attamaṇā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyā kāsi, yassa kammaṣṣidaṃ phalaṃ.
12. Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Abbhāgatānā’ sanakaṃ adāsim.
Abhivādayim añjalikaṃ akāsim,
Yathānubhāvaṅca adāsi dānaṃ.
13. Tena me’ tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.

14. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
 Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
 Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.

8. Tattha **veḷuriyamayanti** veḷuriyamaṇimayaṃ. Veḷuriyamaṇi nāma Viḷurapabbatassa¹ Viḷuragāmassa ca avidūre uppajjanakamaṇi. Tassa kira Viḷuragāmaṭṭhāne ākaro, Viḷūrassa pana avidūre bhavattā veḷuriyanteva paññāyittha. Taṃsadisavaṇṇanibhatāya devalokepissa tatheva nāmaṃ jātaṃ yathā taṃ manussaloke laddhanāmaseneva devaloke devaputtānaṃ. Taṃ pana mayūragīvavaṇṇaṃ vā hoti vāyasapattavaṇṇaṃ vā siniddhaveṇupattavaṇṇaṃ vā, idha pana mayūragīvavaṇṇaṃ veditabbaṃ. Sesāṃ sabbaṃ Paṭhamapīṭhavamāne vuttasadisamevāti.

Dutiyapīṭhavamānavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyapīṭhavamānavaṇṇanā

Pīṭhaṃ te sovaṇṇamayanti Tatiyapīṭhavamānaṃ. Tassa vatthu Rājagahe samuṭṭhitaṃ. Aññataro kira khīṇāsavatthero Rājagahe piṇḍāya caritvā bhattaṃ gahetvā upakaṭṭhe kāle bhattakiccaṃ kātukāmo ekaṃ vivaṭadvāragehaṃ upasaṅkami. Tasmīṃ pana gehe gehasāminī itthī saddhā pasannā therassa ākāraṃ sallakkhetvā “etha bhante idha nisīditvā bhattakiccaṃ karoṭhā”ti attano bhaddapīṭhaṃ paññāpetvā upari pīṭavatthaṃ attharivā nirapekkhapariccāgavasena adāsi, “idam me puññaṃ āyatim sovaṇṇapīṭhapaṭilābhāya hotū”ti patthanañca paṭṭhapesi. Atha there tattha nisīditvā bhattakiccaṃ katvā pattaṃ dhovivā² uṭṭhāya gacchante “bhante idamāsanaṃ tumhākaṃyeva pariccattaṃ, mayhaṃ anuggahatthaṃ paribhuñjathā”ti āha. Thero tassā anukampāya taṃ pīṭhaṃ sampaṭicchitvā saṃghassa dāpesi. Sā aparena samayena aññatarena rogena phuṭṭhā kālaṃ katvā

1. Veḷuriyapabbatassa (Ka)

2. Pattaṃ vodakaṃ katvā (Sī)

Tāvatiṃsabhavane nibbattīti-ādi sabbam Paṭhamavimānavañṇanāyaṃ
vuttanayene veditabbaṃ. Tena vuttaṃ—

15. “Pīṭhaṃ te sovaṇṇamayaṃ uḷāraṃ,
Manojavaṃ gacchati yena kāmaṃ.
Alaṅkate malyadhare suvatthe,
obhāsasi vijjurivabbhakūṭaṃ.
16. Kena te’ tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.
17. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati.
18. Sā devatā attamaṇā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammaṣṣidaṃ phalaṃ.
19. Appassa kammaṣṣa phalaṃ mamedam,
Yenamhi evaṃ jalitānubhāvā.
Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Purimāya jātiyā manussaloke.
20. Addasaṃ virajaṃ bhikkhuṃ, vipprasannamanāvilaṃ.
Tassa adāsahaṃ pīṭhaṃ, pasannā sehi paṇibhi.
21. Tena me’ tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.
22. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati’ ti.

19. Yañca pana pañcamagāthāyaṃ **purimāya jātiyā manussaloketi**-ādi, ettha jāti-saddo attheva saṅkhatalakkhaṇe “jāti dvīhi khandhehi saṅgahitā”ti-ādīsu¹. Atthi nikāye “nigaṇṭhā nāma samaṇajāti”ti-ādīsu². Atthi paṭisandhiyaṃ “yaṃ mātukucchismiṃ paṭhamaṃ cittaṃ uppannaṃ, paṭhamaṃ viññāṇaṃ pātubhūtaṃ, tadupādāya sāvassa jāti”ti-ādīsu³. Atthi kule “akkhitto anupakuṭṭho jātivādenā”ti-ādīsu⁴. Atthi pasutiyaṃ “sampatijāto Ānanda bodhisatto”ti-ādīsu⁵. Atthi bhava “ekampi jātiṃ dvepi jātiyo”ti-ādīsu⁶. Idhāpi bhava eva daṭṭhabbo. Tasmā purimāya jātiyā purimasmim bhava anantarāṭṭe purime attabhāveti attho. Bhummatthe hidam karaṇavacanaṃ. **Manussaloketi** manussalokabhava, Rājagahaṃ sandhāya vadati. Okāsaloko hi idha adhippeto, sattaloko pana “manussesū”ti iminā vuttoyeva.

20. **Addasanti** addakkhim. **Virajanti** vigatarāgādirajattā virajaṃ. **Bhikkhanti** bhinnakilesattā bhikkhum, sabbaso kilesakālussiyābhāvena vippasannacittatāya **vippasannaṃ**, anāvilasaṅkappatāya **anāvilanṃ**. Purimaṃ purimaṃ cettha padaṃ pacchimassa pacchimassa kāraṇavacanaṃ, vigatarāgādirajattā bhinnakilesatāya bhikkhum, bhinnakilesattā kilesakālussiyābhāvena vippasannaṃ, vippasannamanattā anāvilanti. Pacchimaṃ pacchimaṃ vā padaṃ purimassa purimassa kāraṇavacanaṃ, virajaṃ bhikkhuguṇayogato. Bhinnakilesa hi bhikkhu. Bhikkhum vippasannabhāvato. Kilesakālussiyābhāvena vippasannamanāso hi bhikkhu. Vippasannaṃ anāvilasaṅkappabhāvatoti. Rāgarajābhāvena vā “virajan”ti vuttaṃ, dosakālussiyābhāvena “vippasannaṃ”ti, mohabyākulābhāvena “anāvilan”ti. Evaṃbhūto paramatthato bhikkhu nāma hotīti “bhikkhun”ti vuttaṃ. **Adāsahanti** adāsīm ahaṃ. **Pīṭhanti** tadā mama santike vijjamānaṃ bhaddapīṭhaṃ. **Pasannāti** kammaphalasaddhāya ratanattayasaddhāya ca pasannacittā. **Sehi pāṇibhīti** aññaṃ anāṇāpetvā attano hatthehi upanīya pīṭhaṃ paññāpetvā adāsinti attho.

Ettha ca “virajaṃ bhikkhum vippasannamanāvilan”ti iminā khettasampattiṃ dasseti, “pasannā”ti iminā cittasampattiṃ, “sehi pāṇibhī”ti iminā payogasampattiṃ.

1. Abhi 3. 13 piṭṭhe. 2. Am 1. 206 piṭṭhe. 3. Vi 3. 129 piṭṭhe.
4. Dī 1. 106 piṭṭhe. 5. Dī 2. 13; Ma 3. 164 piṭṭhesu. 6. Da 1. 76; Ma 1. 27 piṭṭhesu.

tathā “pasannā”ti iminā sakkaccadānaṃ anupahaccadānanti ca ime dve dānaguṇā dassitā, “sehi pāṇibhi”ti iminā sahatthena dānaṃ anupaviddhadānanti¹ ime dve dānaguṇā dassitā, pītavattassa attharaṇena nisīdanakālaññutāya cittim² katvā dānaṃ kālena dānanti ime dve dānaguṇā dassitāti veditabbā. Sesaṃ heṭṭhā vuttanayameva.

Tatīyapīṭhavimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Catutthapīṭhavimānavaṇṇanā

Pīṭhaṃ te veḷuriyamayanti Catutthapīṭhavimānaṃ. Imassāpi vatthu Rājagahe samuṭṭhitā, taṃ Dutiyavimāne vuttanayeneva veditabbāṃ. Nīlavatthena hi attharivā pīṭhassa dinnattā imissāpi vimānaṃ veḷuriyamayaṃ nibbattaṃ. Sesaṃ Paṭhamavimāne vuttasadisāṃ. Tena vuttaṃ—

23. “Pīṭhaṃ te veḷuriyamayaṃ ulāraṃ,
Manojavaṃ gacchati yenakāmaṃ.
Alaṅkate malyadhare suvatthe,
Obhāsasi vijjurivabbhakūṭaṃ.
24. Kena te’ tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.
25. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsatīti.
26. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

1. Anupaviṭṭhadānanti (Ka)

2. Cittāṃ (Sī)

27. Appassa kammaṣṣa phalaṃ mamedarṃ,
Yenamhi evaṃ jalitānubhāvā.
Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Purimāya jātiyā manussaloke.
28. Addasaṃ virajaṃ bhikkhuṃ, vipasannamanāvilāṃ.
Tassa adāsahaṃ pīṭhaṃ, pasannā sehi pāṇibhi.
29. Tena me'tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.
30. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti.

Etthāpi hi nīlavatthena attharivā pīṭhassa dinnattā imissāpi vimānaṃ
veḷuriyamayaṃ nibbattaṃ, tenevettha “pīṭhaṃ te veḷuriyamayan”ti-ādito
āgataṃ. Sesāṃ tatiyasadisamevāti tattha vuttanayeneva attho veditabbo.

Catutthapīṭhavimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

5. Kuñjaravimānavāṇṇanā

Kuñjaro te varārohoti Kuñjaravimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā
Rājagahe viharati Veḷuvane kalandakanivāpe. Athekadivasāṃ
Rājagahanagare nakkhattaṃ ghoṣitaṃ, nāgarā vīthiyo sodhetvā vālukaṃ
okiritvā¹ lājapañcamakāni pupphāni vippakiriṃsu, gehadvāre gehadvāre
kadaliyo ca puṇṇaghaṭe ca ṭhapesuṃ, yathāvibhavaṃ nānāviraḡavaṇṇavicittā

1. Ākiritvā (Sī)

dhajapaṭākādayo ussāpesuṃ, sabbo jano attano attano vibhavānurūpaṃ
 sumaṇḍitapasādhito nakkhattakīlaṃ kīlī¹, sakalanagaraṃ devanagaraṃ viya
 alaṅkatapaṭiyattaṃ ahoṣi. Atha Bimbisāramahārājā pubbacārittavasena
 mahājanassa cittānurakkhaṇatthañca attano rājabhavanato nikkhamitvā
 mahantena parivārena mahatā rājānubhāvena uḷārena sirisobhaggena
 nagaraṃ padakkhiṇaṃ karoti.

Tena ca samayena Rājagahavāsiniṃ ekā kuladhītā rañño taṃ
 vibhavasampattiṃ sirisobhaggaṃ rājānubhāvañca passitvā
 acchariyabbhutaṅgajātā “ayaṃ deviddhisadisā vibhavasampatti kīdisena nu
 kho kammunā labbhatī”ti paṇḍitasammate pucchi. Te tassā kathesuṃ
 “bhaddo puñṇakammaṃ nāma cintāmaṇisadisāṃ kapparuḅbhāsādisāṃ,
 khettsampattiyā cittasampattiyā ca sati yaṃ yaṃ patthetvā karoti, taṃ taṃ
 nipphādetiyeva. Apica āsanadānena uccākulīnatā hoti, annadānena
 balasampattiṇḍilābho, vatthadānena vaṇṇasampattiṇḍilābho, yānadānena
 sukhavisesapaṭilābho, dīpadānena cakkhusampattiṇḍilābho, āvāsadānena
 sabbasampattiṇḍilābho hotī”ti. Sā taṃ sutvā “devasampatti ito uḷārā hoti
 maññe”ti tattha cittaṃ ṭhapetvā puñṇakiriyaṃ ativiya ussāhajātā ahoṣi.

Mātāpitaro cassā ahaṭaṃ vatthayugaṃ navapīṭhaṃ ekaṃ
 padumakalāpaṃ sappimadhusakkharā taṇḍulakhīrāni ca paribhogatthāya
 pesuṃ. Sā tāni disvā “ahañca dānaṃ dātukāmā, ayañca me deyyadhammo
 laddho”ti tuṭṭhamānasā dutiyadivase dānaṃ sajjentī
 appodakamadhupāyāsāṃ sampādetvā tassa parivārabhāvena aññampi bahū
 khādanīyabhojanīyaṃ paṭiyādetvā dānagge gandhaparibhaṇḍaṃ katvā
 vikasitapadumapattakiṅjakkhakesaropasobhitesu padumesu² āsanaṃ
 paññāpetvā ahatena setavatthena attharivā āsanassa catunnaṃ pādānaṃ
 upari cattāri padumāni mālāgulañca ṭhapetvā āsanassa upari vitānaṃ
 bandhitvā mālādāma-olambakadāmāni olambitvā āsanassa samantato
 bhūmiṃ sakesarehi padumapattēhi

1. Kīlīti (Sī)

2. Katvā vikasitesu padumesu (Sī)

sabbasantharam santharivā “dakkhiṇeyye āgate pūjessāmi”ti pupphapūritam caṅkoṭakam ekamante ṭhapesi.

Athevam katadānūpakaraṇasamvidhānā sīsāmnhātā suddhavatthanivattā suddhuttarāsaṅgā velam sallakkhetvā ekam dāsim āṇāpesi “gaccha je amhākam tādisam dakkhiṇeyyam pariyesāhi”ti. Tena ca samayena āyasmā Sāriputto sahassthavikam nikkhipanto viya Rājagahe piṇḍāya caranto antaravīthim paṭipanno hoti. Atha sā dāsī theram vanditvā āha “bhante tumhākam pattam me dethā”ti. “Ekissā upāsikāya anuggahattham ito ethā”ti ca āha. Thero tassā pattam adāsi. Sā theram geham pavesesi. Atha sā itthī therassa paccuggamanam katvā āsanam dassetvā “nisīdatha bhante, idamāsanam paññattan”ti vatvā there tattha nisinne sakesarehi padumapattēhi theram pūjayamānā āsanassa samantato okiritvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā sappimadhusakkharāsammissena appodakamadhupāyāsena parivisi. Parivisanti ca “imassa me puññassānubhāvena dibbagajakūṭāgārapallaṅkasobhitā dibbasampattiyo hontu, sabbāsu pavattīsu padumā nāma mā vigatā hontū”ti patthanam akāsi. Puna there katabhattakicce pattam dhovivā sappimadhusakkharāhi pūretvā pallaṅke¹ attham sāṭakam cumbaṭakam katvā therassa hatthe ṭhapetvā there ca anumodanam katvā pakkamante dve purise āṇāpesi “therassa hatthe pattam imaṅca pallaṅkam vihāram netvā therassa niyyātetvā āgacchathā”ti. Te tathā akaṁsu.

Sā aparabhāge kālam katvā Tāvatiṁsabhavane yojanasatubbedhe kanakavimāne nibbatti accharāsahassaparivārā, patthanāvasena cassā pañcayojanubbedho padumamālālaṅkato samantato padumapattakiṅjakkhakesaropasobhito manuññadassano sukhasamphasso vividharatanaramsijālasamujjalahemābharaṇavibhūsito gajavaro nibbatti, tassūpari yathāvuttasobhātisayayutto yojaniko kanakapallaṅko nibbatti. Sā dibbasampattim anubhavanti antarantarā tam kuñjaravimānassa upari ratanaviccittam pallaṅkam abhiruyha mahatā devatānubhāvena Nandanavanam gacchati. Athesamim ussavadvase devatāsu yathāsakam dibbānubhāvena

uyyānakīlanattham Nandanavanam gacchantīsūti¹ ādinā sabbam
 Paṭhamapīṭhavimānavañṇanāyam āgatasadisam, tasmā tattha vuttanayeneva
 veditabbam. Idha pana thero¹—

31. “Kuñjaro te varāroho, nānāratanakappano.
 Ruciro thāmavā javasampanno, ākāsamhi samīhati.
32. Padumi padmapattakkhi, padmuppalajutindharo.
 Paddhacūṇṇābhikiṇṇaṅgo, soṇṇapokkhamāladhā.
33. Padumānusaṭam maggam, padmapattavibhūsitam.
 Ṭhitam vaggu manugghātī, mitam gacchati vāraṇo.
34. Tassa pakkamamānassa, soṇṇakamsā ratissarā.
 Tesam suyyati nigghoso, tūriye pañcaṅgike yathā.
35. Tassa nāgassa khandhamhi, sucivatthā alaṅkatā.
 Mahantam accharāsaṅgham, vaṇṇena atirocasi.
36. Dānassa te idam phalam, atho sīlassa vā pana.
 Atho añjalikamma, tam me akkhāhi pucchitā”ti āha.

31. Tattha **kuñjaro te varāroho**ti kuñje giritaṭe² ramati abhiramati,
 tattha vā ravati³ koñcanādam nadanto vicarati, kuṃ vā pathavim
 tadabhighātena jarayatīti kuñjaro, giricarādibhedo manussaloke hatthī, ayam
 pana kīḷanakāle kuñjarasadisatāya evam vutto. Āruyhatīti āroho, ārohanīyoti
 attho. Varo aggo seṭṭho

1-1. Sā devatā dibbavatthanivatthā dibbābharaṇavibhūsitā accharāsaṅghaparivārā
 sakabhavanā nikkhamitvā tam kuñjaravimānam abhiruyha mahatiyā deviddhiyā
 mahantena sirisobhaggena samantato cando viya sūriyo viya ca obhāsenti uyyānam
 gacchati. Tena ca samayena āyasmā Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayena
 devacārikam caranto Tāvatisabhavanam upagato tassā devatāya avidūre attānam
 dassesi. Atha sā devatā tam disvā uppabbalavapasādagāravā sahasā pallaṅkato
 oruyha theram upasaṅkamitvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā
 dasanakhasamodhānasamujjalam añjalim paggayha namassamānā aṭṭhāsi. Atha nam
 thero tāya devatāya katakammaṃ kathāpetvā sadevakassa lokassa kammaphalam
 paccakkham kātukāmo (Sī)

2. Giritale (Ka)

3. Carati (Ka)

ārohoti varāroho, uttamayānanti vuttam hoti. **Nānāratanakappanoti** nānāvidhāni ratanāni etesanti nānāratana, kumbhālaṅkāradihatthālaṅkāra. Tehi vihito kappano sannāho yassa so nānāratanakappano. Rucim abhiratim detīti **ruciro**, manuññoti attho. **Thānavāti** thiro, balavāti attho. **Javasampannoti** sampannajavo, sīghajavoti vuttam hoti. **Ākāsamhi samīhatīti** ākāse antalikkhe sammā ihati, āruḷhānam kho tam akaronto carati gacchatīti attho.

32. **Padumīti** padumasamānavañṇatāya “paduman”ti laddhanāmena kumbhavañṇena samannāgatattā padumī. **Padmapattakkhīti**¹ kamaladalasadisanayane, ālapanametam² tassā devatāya. **Padmuppalajutinidharoti** dibbapadumuppalamālālaṅkatasarīratāya tahaṃ tahaṃ vipphurantaṃ vijjotamānaṃ padumuppalajutim dhāretīti padumuppalajutinidharo. **Padmacuñṇābhikīṇṇagoti** padumapattakiñjakkhakesarehi samantato okiñṇagatto. **Soṇṇapokkharamāladhātī**³ hemamayakamalamālābhārī.

33. **Padumānusaṭam maggam padmapattavibhūsitanti** hatthino padanikkhepe padanikkhepe tassa pādaṃ sandhārentehi mahantehi padumehi anusatam vippakiñṇam, nānāviraḡavañṇehi tesamyeva ca pattehi ito cito ca paribbhamantehi visesato maṇḍitatāya vibhūsitam maggam gacchatīti yojanā. **Ṭhitanti** idaṃ maggavisesanaṃ, padumapattavibhūsitam hutvā ṭhitaṃ magganti attho. **Vaggūti** cāru, kiriyāvisesanañcetaṃ, ma-kāro padasandhikaro. **Anuggātīti** na ugghātī, attano upari nisinnānaṃ īsakampi khobham akarontoti attho. **Mitanti** nimmitam, nikkhepapadam vītikkamanti⁴ attho. Ayaṃ hettha attho “vaggu cāru padanikkhepaṃ katvā gacchatī”ti. **Mitanti** vā parimitam pamāṇayuttam, nātisīgham nātiṣaṅkanti vuttam hoti. **Vāraṇoti** hatthī. So hi paccatthikavāraṇato gamanaparikkilesavāraṇato ca “vāraṇo”ti vuccati.

1. Padumapattakkhīti (Sī)

2. Ālapanam hetam (Sī)

3. Soṇṇapokkharamālāvātī (Sī)

4. Mitanti timitam, padanikkhepapadavitikkamanti (Sī)

34. **Tassa pakkamamānassa, soṇṇakaṃsā ratissarā**ti tassa yathāvuttassa kuñjarassa gacchantassa soṇṇakaṃsā suvaṇṇamayā ghaṇṭā ratissarā ramaṇīyasaddā manuññanigghosā olambantūti adhippāyo. Tassa hi kuñjarassa ubhosu passesu mahākolambappamāṇā maṇimuttādikhacitā hemamayā anekasatā mahantiyo ghaṇṭā taḥaṃ taḥaṃ olambamānā pacalanti, yato chekena gandhabbakena payuttavāditato ativiya manoharasaddo niccharati. Tenāha “**tesaṃ suyyati nigghoso, tūriye pañcaṅgike yathā**”ti. Tassattho—yathā nāma ātataṃ vitataṃ ātatavitataṃ ghanam susiranti evaṃ pañcaṅgike tūriye kusalehi vādiyamāne ṭhānuppattiyā mandatāravibhāgam dassentena gāyantena samīrito vāditasaro vaggu rajanīyo nigghoso suyyati, evaṃ tesaṃ sovaṇṇakaṃsānaṃ tapanīyaghaṇṭānaṃ nigghoso suyyatīti.

35. **Nāgassā**ti hatthināgassa. **Mahantanti** sampattimahattenāpi saṅkhyāmahattenāpi mahantaṃ. **Accharāsaṃghanti** devakaññāsamūhaṃ. **Vaṇṇenā**ti rūpena.

36. **Dānassā**ti dānamayapuññassa. **Sīlassā**ti kāyikaṃsaṃvarādisaṃvarasilassa. Vā-saddo avuttavikappanatto. Tena abhivādanādim avuttam cārittasilam saṅgaṇhāti.

Evaṃ therena pucchitā sā devatā pañham vissajjesi, tamattham dassetuṃ—

37. “Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.

Pañham puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalan”ti—

Ayam gāthā dhammasaṅgāhakehi vuttā, tassā attho heṭṭhā vutto eva.

38. “Disvāna guṇasampannaṃ, jhāyim jhānataṃ sataṃ.

Adāsim pupphābhikiṇṇam, āsanam dussasanthataṃ.

39. Upaḍḍham padmamālāham, āsanassa samantato.

Abbhokirissam pattehi, pasannā sehi paṇibhi.

40. Tassa kammakusalassa, idaṃ me īdisam phalam.

Sakkāro garukāro ca, devānam apacitā aham.

41. Yo ve sammāvimuttānaṃ, santānaṃ brahmacāriṇaṃ.
Pasanno āsanaṃ dajjā, evaṃ nande yathā ahaṃ.

42. Tasmā hi attakāmena, mahattamabhikaṅkhatā.
Āsanaṃ dātabbaṃ hoti, sarīrantimadhāriṇaṃ”ti—

devatāya vuttagāthā.

38. Tattha **guṇasampannanti** sabbehi sāvakaguṇehi samannāgataṃ, tehi vā paripuṇṇaṃ. Etena sāvakapāramiñāṇassa matthakappattiṃ dasseti. **Jhāyinti** āramaṇūpanijjhānaṃ lakkhaṇūpanijjhānanti duvidhenāpi jhānena jhāyanasīlaṃ, tena vā jhāpetabbaṃ sabbasaṃkilesapakkhaṃ jhāpetvā ṭhitaṃ. To eva jhāne ratanti **jhānarataṃ**. **Satanti** samānaṃ, santaṃ vā, sappurisanti attho. **Pupphābhikiṇṇanti** pupphehi abhikiṇṇaṃ, kamaladalehi abhippakiṇṇanti attho. **Dussasanthanti** vatthena upari atthataṃ.

39. **Upaḍḍhaṃ padmamālāhanti** upaḍḍhaṃ padmapupphaṃ ahaṃ. **Āsanassa samantatoti** therena nisinnassa āsanassa samantā bhūmiyaṃ. **Abbhokirissanti** abhi-okiriṃ abhippakiriṃ. Kathaṃ? **Pattehi**, tassa upaḍḍhapadumassa visuṃ visuṃ katehi pattehi pupphavassābhivassanakaniyāmena okirinti attho.

40. **Idaṃ me īdisaṃ phalanti** iminā “kuñjaro te varāroho”ti-ādinā therena gahitaṃ aggahitaṃ āyuyasasukharūpādibhedaṃ attano dibbasampattiṃ ekato dassetvā punapi therena aggahitameva attano ānubhāvasampattiṃ dassetuṃ¹ “**sakkāro garukāro**”ti-ādimāha. Tena “na kevalaṃ bhante tumhehi yathāvuttameva idha mayhaṃ puññaphalaṃ, apica kho idaṃ dibbaṃ ādhipateyyampī”ti dasseti. Tattha **sakkāro**ti ādarakiriya, devehi attano sakkātabbatāti attho. Tathā **garukāro**ti garukātabbatā. **Devānanti** devehi. **Apacitāti** pūjitā.

41. **Sammāvimuttānanti** suṭṭhu vimuttānaṃ sabbasaṃkilesappahāyīnaṃ. **Santānanti** santakāyavacīmanokammānaṃ sādhuṇaṃ. Maggabrahmacariyassa ca sāsanabrahmacariyassa ca ciṇṇattā **brahmacāriṇaṃ**. **Pasanno āsanaṃ dajjāti**

1. Dassenti (Sī)

kammaphalasaddhāya ratanattayasaddhāya ca pasannamānaso hutvā yadi āsanamattampi dadeyya. **Evam̐ nande yathā-ahanti** yathā ahaṃ tena āsanadānena etarahi nandāmi modāmi, evameva aññopi nandeyya modeyya.

42. **Tasmāti** tena kāraṇena. **Hi**-saddo nipātamattaṃ. **Attakāmenāti** attano hitakāmena. Yo hi attano hitāvahaṃ kammaṃ karoti, na ahitāvahaṃ, so attakāmo. **Mahattanti** vipākamahattaṃ. **Sarīrantimadhārinanti** antimam̐ dehaṃ dhārentānam̐, khīṇāsavānanti attho. Ayaṃ hettha attho—yasmā arahataṃ āsanadānena ahaṃ evam̐ dibbasampattiyā modāmi, tasmā aññenāpi attano abhivuddhiṃ patthayamānena antimasamussaye ṭhitānam̐ āsanam̐ dātabbam̐, natthi tādisam̐ puññanti dasseti. Sesam̐ vuttasadisamevāti.

Kuñjaravimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Paṭhamanāvāvimānavaṇṇanā

Suvaṇṇacchadanam̐ nāvanti Nāvāvimānam̐. Tassa kā uppatti? Bhagavati Sāvattiyam̐ viharante soḷasamattā bhikkhū aññatarasmim̐ gāmakāvāse vasitvā vutthavassā “Bhagavantaṃ passissāma, dhammañca suṇissāmā”ti Sāvattim̐ uddissa gimhasamaye addhānamaggaṃ paṭipannā, antarāmagge ca nirudako kantāro, te ca tattha ghammābhitattā kilantā tasitā pānīyam̐ alabhamānā aññatarassa gāmassa avidūrena gacchanti. Tattha aññatarā itthī udakabhājanam̐ gahetvā udakatthāya udapānābhimukhī gacchati. Atha te bhikkhū taṃ disvā “yatthāyam̐ itthī gacchati, tattha gate pānīyam̐ laddhum̐ sakkā”ti pipāsāparetā taṃdisābhimukhā gantvā udapānam̐ disvā tassā avidūre aṭṭhaṃsu. Sā itthī tato udakam̐ gahetvā nivattitukāmā te bhikkhū disvā “ime ayyā udakena atthikā pipāsītā”ti ñatvā garucittikāram̐ upaṭṭhapetvā udakena nimantesi. Te pattathavikato parissāvanam̐ nīharitvā parissāvetvā yāvadattham̐ pānīyam̐ pivitvā hatthapāde sītale katvā tassā itthiyā pānīyadāne anumodanam̐ vatvā agamaṃsu.

Sā taṃ puññaṃ hadaye ṭhapetvā antarantarā anussarantī aparabhāge kālāṃ katvā Tāvatisabhavane nibbatti, tassā puññānubhāvena kapparukkhopasobhitā mahantaṃ vimānaṃ uppajji, taṃ vimānaṃ parikkhipitvā muttajālarajata vibhūsitā viya sikatāvakiṇṇapaṇḍarapulinataṭā maṇikkhandhanimmalasalilavāhinī saritā. Tassā ubhosu tīresu uyyānavimānadvāre ca mahatī pokkharāṇī pañcavaṇṇapadumasaṇḍamaṇḍitā saha suvaṇṇanāvāya nibbatti. Sā tatha dibbasampattiṃ anubhavanti nāvāya kīlanti laṅanti vicarati. Athekadivasā āyasmā Mahāmoggallāno devacārikāṃ caranto taṃ devadhītaraṃ nāvāya kīlantiṃ disvā tāya katapuññakammaṃ pucchanto—

43. “Suvaṇṇacchadanaṃ nāvaṃ, nāri āruyha tiṭṭhasi.
Ogāhasi pokkharāṇiṃ, padmaṃ chindasi pāṇinā.

44. Kena te’ tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

45. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—āha.

Tato therena puṭṭhāya devatāya vissajjitākāraṃ dassetuṃ saṅgītikārechi—

46. “Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammaṃ phalaṃ”ti—

ayaṃ gāthā vuttā.

47. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Purimāya jātiyā manussaloke.
Disvāna bhikkhū tasite kilante,
Uṭṭhāya pātuṃ udakaṃ adāsīṃ.

48. Yo ve kilantāna pipāsītānaṃ,
Uṭṭhāya pātuṃ udakaṃ dadāti.
Sītodakā tassa bhavanti najjo,
Pahūtamalyā bahupuṇḍarikā.
49. Tam āpagā¹ anupariyanti sabbadā,
Sītodakā vālukasanthatā nadī.
Ambā ca sālā tilakā ca jambuyo,
Uddālakā pāṭaliyo ca phullā.
50. Tambhūmibhāgehi upetarūpaṃ,
Vimānaseṭṭhaṃ bhusa sobhamānaṃ.
Tassīdha kammaṣa ayaṃ vipāko,
Etādisaṃ puññakatā² labhanti.
51. Tena me'tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.
52. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati³ti—

ayaṃ devatāya vissajjitākāro.

43. Tattha **suvaṇṇacchadananti** vicittabhittiviracanehi³
rattasuvaṇṇamayehi ubhoḥi passehi paṭicchāditabbhantarātāya ceva
nānāratanasamujjalitena kanakamayālaṅkārena upari chāditatāya⁴ ca
suvaṇṇacchadanaṃ. **Nāvanti** potaṃ. So hi orato pāraṃ pavati gacchatīti
poto, satte netīti nāvāti ca vuccati. **Nārīti** tassā devadhītāya ālapanāṃ. Narati
netīti naro, puriso. Yathā hi paṭhamapakatibhūto satto itarāya pakatiyā
seṭṭhatthena puri setīti “puriso”ti vuccati, evaṃ

1. Tamāpagā (Sī)

3. Vicittavividhachadanehi (Ka)

2. Katapuñña (Sī)

4. Chāditekadesatāya (Sī)

nayanaṭṭhena “naro”ti. Puttabhātubhūtopi hi puggalo mātujeṭṭhabhaginīnaṃ pituṭṭhāne tiṭṭhati, pageva bhattubhūto. Narassa esāti nārī, ayañca samaññā manussitthīsu pavattā ruḥhivasena itarāsūpi tathā vuccati. **Ogāhasi pokkharāṇinti** satipi rattuppalaniluppalādike bahuvidhe ratanamaye jalajakusume pokkharasaṅkhātānaṃ dibbapadumānaṃ tattha yebhuyyena atthitāya “pokkharāṇi”ti laddhanāmaṃ dibbasaraṃ jalavihāraratiyā¹ anupavisasi. **Padmaṃ chindasi pāṇināti** rajatamayanāḷaṃ² padumarāgaratanamayapattasaṅghātaṃ kanakamayakaṇṇikākiṅjakkhakesaraṃ dibbakamalaṃ līlāravindaṃ³ kattukāmatāya tava hatthena bhañjasi.

47. **Tasiteti** pipāsate. **Kilanteti** tātha pipāsāya addhānaparissamena ca kilantakāye. **Uṭṭhāyāti** uṭṭhānavīriyaṃ katvā, ālasiyaṃ anāpajjitvāti attho.

48. **Yo veti-**ādinā yathā ahaṃ, evaṃ aññepi āyatanagatena udakādānapuññaena etādisaṃ phalaṃ paṭilabhantīti diṭṭhena adiṭṭhassa anumānavidhiṃ dassentī therena puṭṭhamatthaṃ sādharmaṇato vissajjeti. Tattha **tassāti tanti** ca yathāvuttapuññaakāriṇaṃ paccāmasati.

49. **Anupariyantīti** anurūpavasena parikkhipanti. Tassa vasanaṭṭhānaparikkhipanena sopi parikkhitto nāma hoti. **Tilakāti** bandhujīvakapupphasadisapupphā ekā rukkhajāti. **Uddālakāti** vātaghātakā, ye “rājarukkhā”tipi vuccanti.

50. **Tambhūmibhāgehīti** tādisehi bhūmibhāgehi, yathāvuttapokkharāṇinādī-uyyānavantehi bhūmipadesehīti attho. **Upetarūpanti** pāsamsiyabhāvena upetaṃ, tesāṃ pokkharāṇī-ādināṃ vasena ramaṇīyasannivesanti vuttaṃ hoti. **Bhusa sobhamānanti** bhusaṃ ativiya virocamaṇaṃ vimānaseṭṭhaṃ labhantīti yojanā. Sesāṃ vuttanayamevāti.

Paṭhamanāvāvīmānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Jalavihārābhīratīyā (Sī, I) 2. Marakatamayanāḷaṃ (Sī) 3. Kīlāravindaṃ (Ka)

7. Dutīyanāvāvimānavaṇṇanā

Suvaṇṇacchadanam nāvanti Dutīyanāvāvimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavati Sāvattīyam viharante aññataro khīṇāsavattothero upakatthāya vassūpanāyikāya gāmakāvāse vassam upagantukāmo Sāvattitho tam gāmam uddissa pacchābhattam addhānamaggapaṭipanno maggaparissamena kilanto tasito antarāmagge aññataram gāmam sampatto bahigāme tādissam chāyūdakasampannaṭṭhānam apassanto parissamena ca abhibhuyyamāno cīvaram pārupitvā gāmam pavisitvā dhuragehasseva dvāre aṭṭhāsi. Tattha aññatarā itthi theram passitvā “kuto bhante āgatatthā”ti pucchitvā maggaparissamam pipāsitabhāvañca ñatvā “etha bhante”ti geham pavesetvā “idha nisīdathā”ti āsanam paññāpetvā adāsi. Tattha nisinne pādodakam pādabbhañjanatelañca datvā tālavaṇṇam gahetvā bīji. Pariḷāhe vūpasante madhuram sītalam sugandham pānakam yojetvā adāsi. Thero tam pivitvā paṭippassaddhakilamatho anumodanam katvā pakkāmi. Sā aparabhāge kalam katvā Tāvatisabhavane nibbattīti sabbam anantaravimānasadisanti vedītabbam. Gāthāsūpi apubbam natthi. Tena vuttam—

53. “Suvaṇṇacchadanam nāvam, nāri āruyha tiṭṭhasi.

Ogāhasi pokkharāṇim, padmam chindasi pāṇinā.

54. Kena te’ tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.

Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

55. Pucchāmi tam devi mahānubhāve,

Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.

Kenāsi evam jalitānubhāvā,

Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsātīti.

56. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.

Pañham puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidam phalam.

57. Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Purimāya jātiyā manussaloke.
Disvāna bhikkhuṃ tasitaṃ kilantaṃ,
Uṭṭhāya pātuṃ udakaṃ adāsiraṃ.
58. Yo ve kilantassa pipāsitassa,
Uṭṭhāya pātuṃ udakaṃ dadāti.
Sītodakā tassa bhavanti najjo,
Pahūtamalyā bahupuṇḍarīkā.
59. Taṃ āpagā anupariyanti sabbadā,
Sītodakā vālukasanthatā nadī.
Ambā ca sālā tilakā ca jambuyo,
Uddālakā pāṭaliyo ca phullā.
60. Tambhūmibhāgehi upetarūpaṃ,
Vimānaseṭṭhaṃ bhusa sobhamānaṃ.
Tassīdha kammaṣa ayaṃ vipāko,
Etādisaṃ puññakatā labhanti.
61. Tena me'tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhoga, ye keci manaso piyā.
62. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti.
- Atthavaṇṇanāsupi idha ekova theroti apubbaṃ natthi.

Dutiyanāvāvimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

8. Tatiyanāvāvimānavaṇṇanā

Suvaṇṇacchadanam nāvanti Tatiyanāvāvimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā janapadacārikam caranto mahatā bhikkhusamghena saddhim Kosalajanapade yena Thūṇam nāma brāhmaṇagāmo tadavasari. Assosum kho Thūṇeyyakā brāhmaṇagahapatikā “samaṇo kira Gotamo amhākam gāmakhettam anupatto”ti. Atha Thūṇeyyakā brāhmaṇagahapatikā appasannā micchādītthikā maccherapakatā “sace samaṇo Gotamo imam gāmam pavisitvā dvīhatīham vaseyya, sabbam imam janam attano vacane patiṭṭhapeyya, tato brāhmaṇadhammo patiṭṭham na labheyyā”ti tattha Bhagavato avāsāya parisakkantā nadītithesu ṭhapitanāvāyo apanesum, setusaṅkamanāni ca avalaṅje akamsu, tathā papāmaṇḍapādīni, ekam udapānam ṭhapetvā itarāni udapānāni tiṇādīhi pūretvā pidahimsu. Tena vuttam Udāne¹ “atha kho Thūṇeyyakā brāhmaṇagahapatikā udapānam tiṇassa ca bhusassa ca yāva mukhato pūresum ‘mā te muṇḍakā samaṇakā pānīyam apamsū’ti”.

Bhagavā tesam tam vipakāram ñatvā te anukampanto saddhim bhikkhusamghena ākāsenā nadim atikkamitvā gantvā anukkamena Thūṇam brāhmaṇagāmam patvā maggā okkamma aññatarasmiṃ rukkhamūle paññatte āsane nisīdi. Tena ca samayena sambahulā udakahāriṇiyo Bhagavato avidūrena atikkamanti. Tasmim ca gāme “sace samaṇo Gotamo idhāgamissati, na tassa paccuggamanādikam kātabbam, geham āgatassa cassa sāvakānaṅca bhikkhāpi na dātabbā”ti katikā katā hoti.

Tattha aññatarassa brāhmaṇassa dāsī ghaṭṭena pānīyam gahetvā gacchantī Bhagavantam bhikkhusamghaparivutam nisinnam disvā bhikkhū ca maggaparissamena kilante tasite ñatvā pasannacittā pānīyam dātukāmā hutvā “yadipi me gāmaṇasino ‘samaṇassa Gotamassa na kiñci dātabbam, sāmīcikkammampi na kātabban’ti katikam katvā ṭhitā, evam santepi yadi aham īdise puññakkhette dakkhiṇeyye labhitvā pānīyadānamattenāpi attano patiṭṭham na kareyyam, kadāham ito dukkhajīvitato muccissāmi, kāmam

1. Khu 1. 175 piṭṭhe.

me ayyako sabbepime gāmvāsino maṃ hanantu vā bandhantu vā, īdise puññakkhette pānīyadānaṃ dassāmi evā”ti sannitṭhānaṃ katvā aññāhi udakahārinīhi vāriyamānāpi jīvite nirapekkhā sīsato pānīyaghaṭaṃ otāretvā ubho hi hatthehi pariggahetvā ekamante ṭhapetvā sañjātapītisomanassā Bhagavantam upasankamitvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā pānīyena nimantesi. Bhagavā tassā cittappasādaṃ oloketvā taṃ anuggaṇhanto pānīyaṃ parissāvetvā tatthapāde dhovitvā pānīyaṃ pivi, ghaṭe udakaṃ parikkhayaṃ na gacchati. Sā taṃ disvā puna pasannacittā ekassa bhikkhussa adāsi, tathā aparassa aparassāti sabbesampi adāsi, udakaṃ na khīyateva. Sā haṭhatuṭṭhā yathāpuṇṇena ghaṭena gehābhimukhī agamāsi. Tassā sāmiko brāhmaṇo pānīyassa dinnabhāvaṃ sutvā “imāya gāmvattaṃ bhinnaṃ, ahañca gārayho kato”ti kodhena pajjalanto taṭataṭāyamāno taṃ bhūmiyaṃ pātetvā hatthehi ca pādehi ca pahari. Sā tena upakkamena jīvitakkhayaṃ patvā Tāvatisabhavane nibbatti, vimānaṃ cassā Paṭhamanāvāvīmāne vuttasadisam uppajji.

Atha kho Bhagavā āyasmantaṃ Ānandaṃ āmantesi “iṅgha me tvaṃ Ānanda udapānato pānīyaṃ āharā”ti. Thero “idāni bhante udapāno Thūṇeyyakehi dūsito, na sakkā pānīyaṃ āharitun”ti āha. Bhagavā dutiyampi tatiyampi āṇāpesi. Tatiyavāre thero Bhagavato pattaṃ ādāya udapānābhimukho agamāsi. Gacchante there udapāne udakaṃ paripuṇṇaṃ hutvā uttaritvā samantato sandati, sabbaṃ tiṇabhusaṃ upalavitvā sayameva apagacchati¹, tena sandamānena salilena uparūpari vaḍḍhantena aññe jalāsaye pūretvā taṃ gāmaṃ parikkhipantena gāmapadeso ajjhotthariyati². Taṃ pāṭihāriyaṃ disvā brāhmaṇā acchariyabbhutaṭṭajātā Bhagavantaṃ khamāpesuṃ, taṅkhaṇaṇṇeva udakogho antaradhāyi. Te Bhagavato ca bhikkhusaṃghassa ca nivāsaṭṭhānaṃ saṃvidhāya svātanāya nimantetvā dutiyadivase mahādānaṃ sajjetvā Buddhappamukhaṃ bhikkhusaṃghaṃ paṇītena khādanīyena bhojanīyena parivisitvā sabbe Thūṇeyyakā brāhmaṇagahapatikā Bhagavantaṃ bhuttāvīm onītapattapāṇiṃ payirupāsantā nisīdimsu.

1. Apagañchi (Sī)

2. Ajjhotthari (Ka)

Tena ca samayena sā devatā attano sampattiṃ paccavekkhitvā tassā kāraṇaṃ upadhārentī taṃ “pāṇiyadānaṃ”ti ñatvā pītisomanassajātā “handāhaṃ idāneva Bhagavantaṃ vandissāmi, sammāpaṭipannesu katānaṃ appakānampi kāraṇaṃ uḷāraphalatañca manussaloke pākātaṃ karissāmi”ti ussāhajātā accharāsahassaparivārā uyyānādisahitena vimānena saddhimyeva mahatiyā deviddhiyā mahantena devānubhāvena mahājanakāyassa passantasseva āgantvā vimānato oruyha Bhagavantaṃ upasaṅkamtivā abhivādetvā añjaliṃ paggayha aṭṭhāsi. Atha naṃ Bhagavā tassā parisāya kammaphalaṃ paccakkhato vibhāvetukāmo—

63. “Suvaṇṇacchadanaṃ nāvaṃ, nāri āruyha tiṭṭhasi.
Ogāhasi pokkharāṇiṃ, paddhaṃ chindasi pāṇinā.

64. Kūḷāgārā nivesā te, vibhattā bhāgaso mitā.
Daddallamānā¹ ābhanti, samantā caturo disā.

65. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

66. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—

catūhi gāthāhi pucchi.

67. “Sā devatā attamanā, Sambuddheneva pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ”ti—

saṅgītikārā āhaṃsu.

68. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Purimāya jātiyā manussaloke.
Disvāna bhikkhū tasite kilante,
Uṭṭhāya pātuṃ udakaṃ adāsiriṃ.

1. Daddaḷhamānā (Ka)

69. Yo ve kilantāna pipāsītānaṃ,
 Uṭṭhāya pātuṃ udakaṃ dadāti.
 Sītodakā tassa bhavanti najjo,
 Pahūtamalyā bahupuṇḍarikā.
70. Taṃ āpagā anupariyanti sabbadā,
 Sītodakā vālukasanthatā nadī.
 Ambā ca sālā tilakā ca jambuyo,
 Uddālakā pāṭaliyo ca phullā.
71. Tambhūmibhāgehi upetarūpaṃ,
 Vimānaseṭṭhaṃ bhusa sobhamānaṃ.
 Tassīdha kammaṣa ayaṃ vipāko,
 Etādisaṃ puñṇakatā labhanti.
72. Kūṭāgārā nivesā me, vibhattā bhāgaso mitā.
 Daddallamānā ābhanti, samantā caturo disā.
73. Tena me'tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
 Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.
74. Akkhāmi te Buddha mahānubhāva,
 Manussabhūtā yamakāsi puñṇaṃ.
 Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati.
 Etassa kammaṣa phalaṃ mamedaraṃ,
 Atthāya Buddho udakaṃ apāyī'ti—
 vissajjanagāthāyo.

63. Tattha kiñcāpi sā devatā yadā Bhagavā pucchi, tadā taṃ nāvaṃ
 āruyha na ṭhitā, na pokkharāṇiṃ ogāhati, nāpi padumaṃ chindati,
 kammānubhāvacoditā pana abhiṇhaṃ jalavihārapasutā tathā karotīti taṃ
 kiriyāvicchedaṃ dassanavasenevaṃ vuttaṃ. Ayañca attho na
 kevalamidheva, atha kho heṭṭhimesupi evameva daṭṭhabbo.

72. **Kūṭāgārā**ti suvaṇṇamayakaṇṇikābaddhagehavanto. **Nivesā**ti nivesanāni, kacchantarānīti¹ attho. Tenāha “vibhattā bhāgaso mitā”ti. Tāni hi catusālabbhūtāni aññamaññassa paṭibimbabhūtāni viya paṭivibhattarūpāni samappamānatāya bhāgaso mitāni viya honti. **Daddallamānā**ti ativiya vijjotamānā. **Ābhanṭī**ti maṇiratanakanakaramsijālehi obhāsenti.

74. **Mamā**ti idaṃ pubbāparāpekkhaṃ, mama kammaṃ mama atthāyāti ayaṃ hettha yojanā. **Udakaṃ apāyī**ti yadetaṃ udakadānaṃ vuttaṃ, etassa puññakammaṃ idaṃ phalaṃ yāyaṃ² dibbasampatti, yasmā mamatthāya sadevake loke aggadakkhiṇeyyo Buddho Bhagavā mayā dinnam udakaṃ apāyīti. Sesam vuttanayameva.

Evam pasannamānasāya devatāya Bhagavā sāmukkaṃsikaṃ dhammadesanaṃ karonto saccāni pakāsesi, sā desanāpariyosāne sotāpatti-phale paṭiṭṭhahi, sampattaparisaṃyapi dhammadesanā sātthikā ahoṣi.

Tatiyanāvāvimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Dīpavimānavaṇṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Dīpavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavati Sāvatthiyaṃ viharante uposathadivase sambahulā upāsakā uposathikā hutvā purebhattaṃ yathāvibhavaṃ dānaṃ datvā kālasseva bhuñjītvā suddhavatthanivatthā suddhuttarāsaṅgā gandhamālādihatthā pacchābhattaṃ vihāraṃ gantvā manobhāvanīye bhikkhū payirupāsītvā sāyanhe dhammaṃ suṇanti. Vihāreyeva vasitukāmānaṃ tesam dhammaṃ suṇantānaṃyeva sūriyo atthaṅgato, andhakāro jāto. Tattheto aññatarā itthi “idāni dīpālokaṃ kātuṃ yuttaṃ”ti cintetvā attano gehato padīpeyyaṃ āharāpetvā padīpaṃ ujjaletvā dhammāsanassa purato ṭhapetvā dhammaṃ suṇi, sā tena padīpadānena attamanā pītisomanassajātā hutvā vanditvā attano geham gatā. Sā aparabhāge kālam katvā

1. Gabbharānīti (Ka)

2. Sadiṣāyaṃ (Sī)

Tāvatiṃsabhavane jotirasavimāne nibbatti, sarīrasobhā panassā ativiya pabhassarā aññe deve abhibhavitvā dasa disā obhāsayaṃānā tiṭṭhati. Athekadivasāṃ āyasmā Mahāmogallāno devacārikāṃ carantoti sabbāṃ heṭṭhā āgatanayeneva veditabbāṃ. Idha pana—

75. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.
Obhāsentī disā sabbā, osadhī viya tārakā.

76. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

77. Kena tvaṃ vimalobhāsā, atirocasi devatā.
Kena te sabbagattehi, sabbā obhāsate disā.

78. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—

catūhi gāthāhi pucchi.

79. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

80. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Purimāya jātiyā manussaloke.
Tamandhakāramhi timīsikāyaṃ,
Padīpakālamhi adāsi dīpaṃ.

81. Yo andhakāramhi timīsikāyaṃ, padīpakālamhi dadāti dīpaṃ.
Uppajjati jotiraṃ vimānaṃ, pahūtamaḷyaṃ bahupuṇḍarīkaṃ.

82. Tena me’tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.

83. Tenāhaṃ vimalobhāsā, atirocāmi devatā.
Tena me sabbagattehi, sabbā obhāsate disā.

84. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

vissajjesi.

75. Tattha **abhikkantena vaṇṇenā**ti ettha abhikkanta-saddo “abhikkantā bhante ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo”ti-ādīsu¹ khaye āgato. “Ayaṃ imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītataro cā”ti-ādīsu² sundare. “Abhikkantaṃ bhante abhikkantaṃ bhante”ti-ādīsu³ abbhanumodane. “Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti-ādīsu⁴ abhirūpe. Idhāpi abhirūpe eva daṭṭhabbo. Tasmā **abhikkantenā**ti atikantena atimanāpena, abhirūpenāti attho. **Vaṇṇenā**ti chavivaṇṇena. **Obhāsenti disā sabbā**ti sabbāpi dasa disā jotenti ekālokaṃ karontī. Kim viyāti āha “**osadhī viya tārakā**”ti. Ussannā pabhā etāya dhīyati, osadhīnaṃ vā anubalappadāyikāti katvā “osadhī”ti laddhanāmā tārakā yathā samantato ālokaṃ kurumānā tiṭṭhati, evameva tvaṃ sabbā disā obhāsayaṃti tiṭṭhasīti.

77. **Sabbagattehī**ti sabbehi sarīrāvayavehi, sakalehi aṅgapaccaṅgehi obhāsati adhippāyo, hetumhi cetāṃ karaṇavacanaṃ. **Sabbā-obhāsate disā**ti sabbāpi dasadisā⁵ vijjotati. “Obhāsare”tipi paṭhanti, tesāṃ sabbā disāti bahuvacanameva daṭṭhabbāṃ.

81. **Padīpakālamhī**ti padīpakaraṇakāle, padīpujjalanayogge andhakāreti attho. Tenāha “yo andhakāramhi timīsikāyaṃ”ti,

1. Am 3. 44; Khu 1. 138; Vi 4. 418 piṭṭhesu.

2. Am 1. 414 piṭṭhe.

3. Dī 1. 80; Vi 1. 7 piṭṭhesu.

4. Khu 2. 73 piṭṭhe Vimānavatthusmim.

5. Sabbadisā vidisā (Ka)

bahale mahandhakāreti attho. **Dadāti dīpanti** padīpaṃ ujjāleno vā anujjāleno vā padīpadānaṃ dadāti, padīpopakaraṇāni¹ dakkhiṇeyye uddissa pariccajati. **Upapajjati jotirasam vimānanti** paṭisandhiggahaṇavasena jotirasam vimānaṃ upagacchatīti². Sesam vuttanayameva.

Atha yathāpucchite atthe devatāya kathite thero tameva katham aṭṭhuppattim katvā dānādikathāya tassā kallacittādibhāvaṃ ñatvā saccāni pakāsesi, saccapariyosāne saparivārā sā devatā sotāpattiphale patiṭṭhahi. Thero tato āgantvā taṃ pavattim Bhagavato ārocesi, Bhagavā tasmin vatthusmim sampattaparīsāya vitthārena dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sātthikā jātā, mahājano³ visesato dīpadāne sakkaccakārī ahoṣīti.

Dīpavimānavañṇanā niṭṭhitā.

10. Tiladakkhiṇavimānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Tiladakkhiṇavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattiyam viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme. Tena ca samayena Rājagahe aññatarā itthī gabbhinī tile dhovivā ātape sukkhāpeti telam kātukāmā⁴. Sā ca parikkhīṇāyukā taṃ divasameva cavanadhammā, nirayasamvattanikaṃ cassā kammaṃ okāsaṃ katvā ṭhitam. Atha naṃ Bhagavā paccūsavēlayam lokam volokento dibbacakkhunā disvā cintesi “ayam itthī ajja kālam katvā niraye nibbattissati, yannūnāham tilabhikkhāpaṭiggahaṇena taṃ saggūpagaṃ kareyyan”ti. So Sāvattithito taṅkhaṇeneva Rājagahaṃ gantvā pubbaṇhasamayam nivāsetvā pattacīvaramādāya Rājagahe piṇḍāya caranto anupubbena tassā gehadvāram pāpuṇi. Sā itthī Bhagavantaṃ passivā sañjātapītisomanassā sahasā uṭṭhahivā katañjali aññaṃ dātabbayuttakam apassantī hatthapāde dhovivā tile rāsīm katvā ubhoḥi hatthehi pariggahetvā añjalipūram tilam Bhagavato patte ākiritvā Bhagavantaṃ vandi. Tam Bhagavā

1. Padīpapūjākāraṇāni (Ka)

2. Uppajjati (Sī)

3. Sesamahājano ca (Sī, I)

4. Kevalam tilatelam pātukāmā (Ka)

anukampamāno “sukhinī hotī”ti vatvā pakkāmi. Sā tassā rattiyā paccūsasamaye kālaṃ katvā Tāvātimsabhavane dvādasayojanike kanakavimāne suttapabuddhā viya nibbatti.

Athāyasmā Mahāmoggallāno devacārikam caranto taṃ accharāsahassaparivutaṃ mahatīyā deviddhiyā virocamaṇamupagantvā—

85. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.
Obhāsenti disā sabbā, osadhī viya tārakā.
86. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.
87. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—pucchi.
88. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammaṣṣidaṃ phalaṃ.
89. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā.
Purimāya jātiyā manussaloke.
90. Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, vipprasannamanāvilaṃ.
Āsajja dānaṃ adāsiraṃ, akāmā tiladakkhiṇaṃ.
Dakkhiṇeyyassa Buddhassa, pasannā sehi paṇibhi.
91. Tena me’tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.
92. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

sā vissajjesi.

90. Tattha **āsajjā**ti ayaṃ āsajja-saddo “āsajja naṃ Tathāgatan”ti-ādīsu¹ ghaṭṭane āgato. “Āsajja dānaṃ detī”ti-ādīsu² samāgame. Idhāpi samāgameyeva daṭṭhabbo. Tasmā **āsajjā**ti samāgantvā, samavāyena sampatvāti attho. Tenāha “**akāmā**”ti. Sā hi deyyadhammasaṃvidhānapubbakaṃ purimasiddhaṃ dānaṣaṅkappaṃ vinā sahasā sampatte Bhagavati pavattitaṃ tiladānaṃ sandhāyāha “āsajja dānaṃ adāsīṃ, akāmā tiladakkhiṇaṃ”ti. Sesāṃ vuttanayameva.

Tiladakkhiṇavimānavañṇanā niṭṭhitā.

11. Paṭhamapatibbatāvimānavañṇanā

Koñcā mayūrā diviyā ca haṃsāti Patibbatāvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattthiyaṃ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme. Tattha aññatarā itthī patibbatā ahosi bhattu anukūlavattinī khamā padakkhiṇaggāhinī, na kuddhāpi paṭippharati, aphaṣṣavācā saccavādinī saddhā pasannā³ yathāvibhavaṃ dānāni ca adāsī. Sā kenacideva rogena phuṭṭhā kālaṃ katvā Tāvatiṃsabhavane nibbatti. Athāyasmā Mahāmogallāno purimanayeneva devacārikaṃ caranta taṃ devadhītaraṃ mahatiṃ sampattiṃ anubhavantiṃ disvā tassā samīpamupagato, sā accharāsaḥasaparivutā saṭṭhisakaṭabhārālaṅkārapaṭimaṇḍitattabhāvā therassa pādesu sirasā vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsī. Theropi tāya katapuññakammaṃ pucchanto—

93. “Koñcā mayūrā diviyā ca haṃsā,
Vaggussarā kokilā sampatanti.
Pupphābhikiṇṇaṃ rammamidaṃ vimānaṃ,
Anekacittaṃ naranārisevitaṃ.

94. Tattha ’cchasi devi mahānubhāve,
Iddhī vikubbanti anekarūpā.
Imā ca te accharāyo samantato,
Naccanti gāyanti pamodayanti ca.

1. Vi 4. 366 piṭṭhe.

2. Dī 3. 214; Am 3. 68 piṭṭhesu.

3. Saddhāsampannā (St)

95. Deviddhipattāsi mahānubhāve,
 Manussabhūtā kimakāsi puññam.
 Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—āha.
96. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
 Pañham puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.
97. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
 Patibbatā’naññamanā ahosiṃ.
 Mātāva puttaṃ anurakkhamānā,
 kuddhāpihaṃ nappharusaṃ avocaṃ.
98. Sacce ṭhitā mosavajjaṃ pahāya,
 Dāne ratā saṅgahitattabhāvā.
 Annañca pānañca pasannacittā,
 Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adāsīṃ.
99. Tena me’tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
 Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.
100. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
 Manussabhūtā yamakāsi puññam.
 Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—
 sā devatā vissajjesi.
93. Tattha¹ **koñcā**ti koñcasakuṇā, ye “sārasā”tipi vuccanti. **Mayūrā**ti morā. **Diviyā**ti dibbānubhāvā. Idaṃ hi padaṃ “diviyā koñcā, diviyā mayūrā”ti-ādinā catūhipi padehi yojetabbaṃ. **Haṃsā**ti suvaṇṇahaṃsādihaṃsā². **Vaggussarā**ti madhurassarā. **Kokilā**ti kālakokilā ceva sukkakokilā³ ca. **Sampatantī**ti devatāya abhiramaṇattham

1. Tattha gāthāsu pana (Sī)

2. Suvaṇṇahaṃsā (Ka)

3. Phussakokilā (Sī)

kīḷantā laḷantā samantato patanti vicaranti. Koñcādirūpena hi devatāya ratijananattham parivārabhūtā devatā kīḷantā laḷantā “koñcā”ti-ādinā vuttā. **Pupphābhikiṇṇanti** ganthitāganthitehi nānāvidharatanakusumehi okiṇṇam. **Rammanti** ramaṇiyam, manoramanti attho. **Anekacittanti** anekehi uyyānakapparukkhapokkharāṇi-ādīhi vimānesu ca anekehi bhittivisesādīhi cittaṃ. **Naranārisevanti** parivārabhūtehi devaputtehi devadhītāhi ca upasevitaṃ.

94. **Iddhī vikubbanti anekarūpāti** nānārūpānam vidadāsanena anekarūpā kammānubhāvasiddhā iddhī vikubbantī vikubbaniddhiyo valañjentī acchāsīti yojanā.

97. **Anaññamanāti** patibbatā, patito aññasmim mano etissāti aññamanā, na aññamanāti anaññamanā, mayham sāmikato aññasmim purise pāpakam cittaṃ na uppādesinti attho. **Mātāva puttaṃ anurakkhamānāti** yathā mātā puttaṃ, evam mayham sāmikam, sabbepi vā satte hitesitāya ahitāpanayanakāmatāya ca anuddayamānā. **Kuddhāpiham nappharusam avocanti** parena kataṃ aphāsukam paṭicca kuddhāpi samānā aham pharusavacanam na kathesim, aññadatthu piyavacanameva abhāsinti adhippāyo.

98. **Sacce t̥hitāti** sacce patiṭṭhitā. Yasmā musāvādā veramaṇiyā sacce patiṭṭhitā¹ nāma hoti, na kadāci saccavacanamattenāti āha—**mosavajjam pahāyāti** musāvadam pahāya. **Dāne ratāti** dāne abhiratā, yuttappayuttāti attho. **Saṅgahitattabhāvāti** saṅgahavatthūhi attānam viya sabhāveneva paresam saṅgaṇhanasīlā annaṅca pānaṅca kammaphalasaddhāya pasannacittā sakkaccam cittikārena adāsīm, aññaṅca vatthādīdanam vipulam ulāram adāsinti yojanā. Sesam vuttanayameva.

Patibbatāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

12. Dutiyapatibbatāvimānavañṇā

Veḷuriyathambhanti Dutiyapatibbatāvimānaṃ. Tassa kā uppatti?
Sāvatthiyaṃ kira aññatarā upāsikā patibbatā hutvā saddhā pasannā pañca
sīlāni suvisuddhāni katvā rakkhi, yathāvibhavañca dānāni adāsi, sā kālaṃ
katvā Tāvatisabhavane uppajji. Sesam heṭṭhā vuttanayameva.

101. “Veḷuriyathambhaṃ ruciraṃ pabhassaraṃ,
Vimānamāruyha anekacittaṃ.
Tattha’cchasi devi mahānubhāve,
Uccāvacaḥ iddhi vikubbamānā.
Imā ca te accharāyo samantato,
Naccanti gāyanti pamodahanti ca.
102. Deviddhipattāsi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—pucchi.
103. Sā devatā attamaṇā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.
104. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Upāsikā cakkhumato ahoṣiṃ.
Pāṇātipātā viratā ahoṣiṃ,
Loke adinnaṃ parivajjayissaṃ.
105. Amajjapā no ca musā abhāṇiṃ¹,
Sakena sāminā² ahoṣiṃ tuṭṭhā.
Annañca pānañca pasannacittā,
Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adāsiṃ.
106. Tena me’tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.

1. Abhāsiṃ (Si)

2. Sāmināva (Si)

107. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
 Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
 Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—vissajjesi.

101. Tattha **veḷuriyathambhanti** veḷuriyamaṇimayathambhaṃ. **Ruciranti** ramaṇiyaṃ. **Pabhassaranti** ativiya bhāsuraṃ. **Uccāvacāti** uccā ca avacā ca, vividhāti attho.

104-5. **Upāsikā**ti saraṇagamanena upāsikālakkaṇe ṭhitā. Vuttaṃ hi—

“Yato kho Mahānāma ariyasāvako Buddhaṃ saraṇaṃ gato hoti,
 dhammaṃ saraṇaṃ gato hoti, saṅghaṃ saraṇaṃ gato hoti, ettāvatā kho
 Mahānāma ariyasāvako upāsako hoti”ti¹.

Cakkhumatoti pañcahi cakkhūhi cakkhumato Buddhassa Bhagavato.
 Evaṃ upāsikābhāvakittanena āsayasuddhiṃ dassetvā payogasuddhiṃ
 dassetuṃ “**pāṇātipātā viratā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **sakena sāminā ahoṣiṃ**
tuṭṭhāti micchācārāveramaṇimāha. Sesāṃ heṭṭhā vuttasadisameva.

Dutiyapatibbatāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

13. Paṭhamasuṇisāvīmānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Suṇisāvīmānaṃ. Tassa kā uppatti? Sāvattthiyaṃ
 aññatarasmim gehe ekā kulasuṇhā gehaṃ piṇḍāya pavittṭhaṃ
 khīṇāsavatttheraṃ disvā sañjātapītisomanassā “idaṃ mayhaṃ uttamaṃ
 puññakkhettaṃ upaṭṭhitaṃ”ti attanā laddhaṃ pūvabhāgaṃ ādāya ādarena
 therassa upanesi, thero taṃ paṭiggahetvā anumodanaṃ katvā gato. Sā
 aparabhāge

1. Saṃ 3. 344 piṭṭhe.

kālaṃ katvā Tāvatisabhavane uppajji. Sesam̐ sabbam̐ heṭṭhā
vuttasadisameva. Tena vuttam̐—

108. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.
Obhāsenti disā sabbā, osadhī viya tārakā.
109. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.
110. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati.
111. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañham̐ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.
112. Aham̐ manussesu manussabhūtā,
Suṇisā ahoṣim̐ sasurassa gehe.
113. Addasaṃ virajaṃ bhikkhum̐, vippasannamanāvilaṃ.
Tassa adāsaṃ pūvaṃ, pasannā sehi pāṇibhi.
Bhāgaḍḍhabhāgaṃ datvāna, modāmi Nandane vane.
114. Tena me’tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.
115. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.

112. Tattha **suṇisāti** puttassa bhariyā. Itthiyā hi sāmikassa pitā
“sasuro”ti vuccati, tassa ca sā “suṇisā”ti. Taṃ sandhāya “suṇisā ahoṣim̐
saurassa gehe”ti.

113. **Bhāgaḍḍhabhāganti** attanā laddhapaṭivīsato¹ upaḍḍhabhāgaṃ.
Modāmi Nandane vaneti therena Nandanavane diṭṭhitāya āha. Sesam
vuttanayameva.

Suṇisāvīmānavañṇanā niṭṭhitā.

14. Dutiyasuṇisāvīmānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Dutiyasuṇisāvīmānaṃ. Ettha pana apubbaṃ
natthi, aṭṭhuppattiyaṃ kummāsadaṇameva viseso. Tena vuttam—

116. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.
Obhāsenti disā sabbā, osadhī viya tārakā.
117. Kena te’ tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.
118. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati.
119. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.
120. Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Suṇisā ahoṣiṃ sasurassa gehe.
121. Addasaṃ virajaṃ bhikkhuṃ, vipasannamanāvilaṃ.
Tassa adāsahaṃ bhāgaṃ, pasannā sehi pāṇibhi.
Kummāsapiṇḍaṃ datvāna, modāmi Nandane vane.
122. Tena me’ tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.

1. Laddhapaṭivim sato (Sī)

123. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
 Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
 Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.

121. Tattha **bhāganti** kummāsakoṭṭhāsāṃ. Tenāha “**kummāsapiṇḍaṃ datvānā**”ti. Kummāsoti ca yavakummāso vutto. Sesāṃ vuttanayameva.

Dutiyasuṇisāvīmānavañṇanā niṭṭhitā.

15. Uttarāvīmānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Uttarāvīmānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane kalandakanivāpe. Tena ca samayena Puṇṇo nāma duggatapuriso Rājagahaseṭṭhiṃ upanissāya jīvati, tassa bhariyā Uttarā, Uttarā ca nāma dhītāti dve eva gehamānusakā. Athekadivasāṃ Rājagahe “mahājanena sattāhaṃ nakkhattaṃ kīḷitabbaṃ”ti ghoṣaṇaṃ karīmsu. Taṃ sutvā seṭṭhi pātova āgataṃ Puṇṇaṃ “tāta amhākaṃ parijano nakkhattaṃ kīḷitukāmo, tvaṃ kiṃ nakkhattaṃ kīḷissasi, udāhu bhattiṃ karissasi”ti āha. Sāmi nakkhattaṃ nāma sadhanānaṃ hoti, mama pana gehe svātānāya yāgutaṇḍulānīpi natthi¹, kiṃ me nakkhattena, goṇe labhanto kasitum gamissāmīti. Tena hi goṇe gaṇhassūti. So balavagoṇe ca bhaddanaṅgalañca gahetvā “bhadde nāgarā nakkhattaṃ kīḷanti, ahaṃ daliddatāya bhattiṃ kātum gamissāmi, mayhampi tāva ajja diguṇaṃ nivāpaṃ pacitvā bhattaṃ āhareyyāsi”ti bhariyaṃ vatvā khettaṃ agamāsi.

Sāriputtattheropi sattāhaṃ nirodhasamāpanno tato vuṭṭhāya “kassa nu kho ajja mayā saṅgahaṃ kātum vaṭṭati”ti olokento Puṇṇaṃ attano nāṇajālassa anto pavitṭhaṃ disvā “saddho nu kho esa,

1. Na santi (Sī)

sakkhissati vā me saṅgahaṃ kātun”ti olokeno tassa saddhabhāvaṅca saṅgahaṃ kātun samatthabhāvaṅca tappaccayā ca tassa mahāsampattiṭṭhānaṃ nātvā pattacīvaraṃ ādāya tassa kasaṇṇaṃ gantvā āvāṭṭhānaṃ¹ ekaṃ gumbaṃ olokeno aṭṭhāsi. Puṇṇo therāṃ disvāva kasim̐ ṭhapetvā pañcapattiṭṭhitena therāṃ vanditvā “dantakaṭṭhena attho bhavissati”ti dantakaṭṭhaṃ kappiyaṃ katvā adāsi. Athassa thero pattaṅca parissāvānaṅca nīharitvā adāsi, so “pānīyena attho bhavissati”ti taṃ ādāya pānīyaṃ parissāvetvā adāsi.

Thero cintesi “ayaṃ paresaṃ pacchimagehe vasati, sacassa gehadvāraṃ gamissami, imassa bhariyā maṃ daṭṭhum na sakkhissati, yāvassa bhariyā bhattaṃ ādāya maggaṃ paṭipajjati, tāva idheva bhavissāmi”ti. So tattheva thokaṃ vītināmetvā tassā maggāruḷhabhāvaṃ nātvā antonagarābhimukho pāyāsi. Sā antarāmagge therāṃ disvā cintesi “appekadāhaṃ deyyadhamme sati ayyaṃ na passāmi, appekadā me ayyaṃ passantiyā deyyadhammo na hoti, ajja pana me ayyo ca diṭṭho, deyyadhammo cāyaṃ atthi, karissati nu kho me saṅgahan”ti. Sā bhattabhājanaṃ otāretvā² therāṃ pañcapattiṭṭhitena vanditvā “bhante idaṃ lūkaṃ vā paṇītaṃ vāti acintetvā dāsassa vo saṅgahaṃ karoṭhā”ti āha. Atha thero pattaṃ upanāmetvā tāya ekena hatthena bhājanaṃ dhāretvā ekena hatthena tato bhattaṃ dadamānāya upaḍḍhabhatte dinne “alan”ti hatthena pattaṃ pidahi. Sā “bhante ekova paṭivīso, na sakkā dvidhā kātun, tumhākaṃ dāsassa idhalokasaṅgahaṃ³ akatvā paralokasaṅgahaṃ karoṭha, niravasesameva dātukāmaṃhī”ti vatvā sabbamevassa patte patiṭṭhāpetvā “tumhehi diṭṭhadhammassa bhāginī assan”ti patthanāṃ akāsi. Thero “evaṃ hotū”ti vatvā ṭhitakova anumodanaṃ katvā ekasmim̐ udakaphāsukaṭṭhāne nisīditvā bhattakiccaṃ akāsi. Sāpi paṇivattitvā taṇḍule pariyesitvā bhattaṃ paci.

Puṇṇopi aḍḍhakarīsamattaṃ ṭhānaṃ kasitvā jighacchaṃ sahitun asakkonto goṇe vissajjetvā ekaṃ rukkhachāyaṃ pavisitvā maggaṃ olokeno nisīdi. Athassa bhariyā bhattamādāya gacchamānā taṃ disvāva “esa

1. Āvāṭṭhāna (Sī)

2. Oropetvā (Ka)

3. Idhaloke saṅgahaṃ (I, Ka)

jighacchāpīlito maṃ olokeno nisinno, sace maṃ ‘ativiya cirāyī’ti tajjetvā patodalaṭṭhiyā paharissati, mayā katakammaṃ niratthakaṃ bhavissati, paṭikaccevassa āroccsāmī”ti cintetvā evamāha “sāmi ajjekadivasam cittaṃ pasādehi, mā mayā katakammaṃ niratthakaṃ kari, ahaṃ pātova te bhattaṃ āharantī antarāmagge Dhammasenāpatim disvā tava bhattaṃ tassa datvā puna gehaṃ gantvā bhattaṃ pacitvā āgatā, pasādehi sāmi cittaṃ”ti. So “kiṃ vadesi bhadde”ti pucchitvā puna tamatthaṃ sutvā “bhadde sādhu vata te kataṃ mama bhattaṃ ayyassa dadamānāya, mayāpissa ajja pātova dantakaṭṭhañca mukhodakañca dinnan”ti pasannamānaso taṃ vacanaṃ abhinanditvā ussūre laddhabhattatāya kilantakāyo tassā anke sīsam katvā niddaṃ okkami.

Athassa pātova kasitaṭṭhānaṃ paṃsucuṇṇaṃ upādāya sabbaṃ rattasuvaṇṇaṃ hutvā kaṇikārapuppharāsi viya sobhamānaṃ aṭṭhāsi. So pabuddho oloketvā bhariyaṃ āha “bhadde etaṃ mayā kasitaṭṭhānaṃ sabbaṃ mama suvaṇṇaṃ hutvā paññāyati, kiṃ nu kho me ati-ussūre laddhabhattatāya akkhīni bhamaṃti”ti. Sāmi mayhampi evameva paññāyatīti. So uṭṭhāya tattha gantvā ekaṃ piṇḍaṃ gahetvā naṅgalasīse paharitvā suvaṇṇabhāvaṃ ṇatvā “aho ayyassa Dhammasenāpatissa dinnadāne ajjeva vipāko dassito, na kho pana sakkā ettakaṃ dhanam paṭicchadetvā paribhuñjitun”ti bhariyāya ābhattaṃ bhattapātim suvaṇṇassa pūretvā rājakulaṃ gantvā rañña katokāso pavisitvā rājānaṃ abhivadetvā “kiṃ tātā”ti vutte “deva ajja mayā kasitaṭṭhānaṃ sabbaṃ suvaṇṇarāsimeva¹ hutvā ṭhitaṃ, suvaṇṇaṃ āharāpetum vaṭṭati”ti āha. Kosi tvanti. Puṇṇo nāmāhanti. Kiṃ pana te ajja katanti. Dhammasenāpatissa me pātova dantakaṭṭhañca mukhodakañca dinnam, bhariyāyapi me mayhaṃ āhaṭabhattaṃ tasseva dinnanti.

Taṃ sutvā rājā “ajjeva kira bho Dhammasenāpatissa dinnadāne vipāko dassito”ti vatvā “tātakiṃ karomī”ti pucchi. Bahūni sakaṭasahassāni pahiṇitvā suvaṇṇaṃ āharāpethāti. Rājā sakaṭāni pahiṇi. Rājapurisesu “rañño santakan”ti gaṇhantesu gahitaṃ gahitaṃ mattikāva hoti.

1. Sabbaṃ suvaṇṇabharitameva (Ka), sabbaṃ suvaṇṇarāsibharitameva (I)

tehi gantvā rañño ārocite “tātā tumhehi kinti vatvā gahitan”ti puṭṭhā “tumhākaṃ santakan”ti āhaṃsu. Tena hi tātā puna gacchatha, “puṇṇassa santakan”ti vatvā gaṇhathāti. Te tathā karīṃsu, gahitaṃ gahitaṃ suvaṇṇameva ahosi. Taṃ sabbaṃ āharitvā rājaṅgaṇe rāsīṃ akaṃsu, asītihatthubbedho rāsī ahosi. Rājā nāgare sannipātāpetvā āha “imasmiṃ nagare atthi kassaci ettakaṃ suvaṇṇan”ti. Natthi devāti. Kiṃ panassa dātuṃ vaṭṭatīti. Setṭhicchattaṃ devāti. Rājā “bahudhanasetṭhi nāma hotū”ti mahantena bhogena saddhiṃ tassa setṭhicchattaṃ adāsi.

Athanaṃ so āha “mayaṃ deva ettakaṃ kālaṃ parakule vasimhā, vasanaṭṭhānaṃ no dethā”ti. Tena hi passa, esa gumbo paññāyati, etaṃ harāpetvā gehaṃ kārehīti purānasetṭhissa gehaṭṭhānaṃ ācikkhi. So tasmīṃ ṭhāne katipāheneva gehaṃ kārāpetvā gehapavesanamaṅgalaṅca chattamaṅgalaṅca ekatova karonto sattāhaṃ Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa dānaṃ adāsi. Athassa Satthā dānānumodanaṃ karonto anupubbīṃ kathaṃ¹ kathesi. Dhammakathāvasāne Puṇṇasetṭhi ca bhariyā cassa dhītā ca Uttarāti tayopi janā sotāpannā ahesuṃ.

Aparabhāge Rājagahasetṭhi Puṇṇasetṭhino dhītaraṃ attano puttassa vāresi. So “nāhaṃ dassāmi”ti vutto “mā evaṃ karotu, ettakaṃ kālaṃ amhe nissāya vasanteneva te sampatti laddhā, detu me puttassa te dhītaraṃ”ti āha. So “micchādīṭṭhikā tumhe, mama dhītā tīhi ratanehi vinā vasitūṃ na sakkoti, nevassa dhītaraṃ dassāmi”ti āha. Atha naṃ bahū setṭhigahapatikādayo² kulaputtā “mā tena saddhiṃ vissāsaṃ bhindī, dehissa dhītaraṃ”ti yāciṃsu. So tesāṃ vacanaṃ sampaṭicchitvā āsāḷhipuṇṇamāya dhītaraṃ adāsi. Sā patikulaṃ gatakā lato paṭṭhāya bhikkhuṃ vā bhikkhuniṃ vā upasaṅkakitūṃ dānaṃ vā dātuṃ dhammaṃ vā sotuṃ nālattha, evaṃ aḍḍhatiyesu māsesu vītivattesu attano santike ṭhite paricārike pucchi “idāni kittakaṃ antovassaṃ³ avasiṭṭhan”ti. Aḍḍhamāso ayyeti. Sā mātāpitūnaṃ sāsanaṃ paḥiṇi “kasmā maṃ evarūpe bandhanāgāre pakkipiṃsu, varaṃ tumhehi maṃ lakkhaṇāhataṃ katvā paresaṃ dāsīṃ sāvetuṃ, na evarūpassa micchādīṭṭhikassa kulassa dātuṃ, āgatakā lato paṭṭhāya

1. Anupubbīkathaṃ (Sī), anupubbīkathaṃ (I)

2. Setṭhigahaṇakādayo (Ka)

3. Antovassassa (Sī)

bhikkhudassanādīsu ekampi puññaṃ kātuṃ na labhāmī”ti. Athassā pitā “dukkhitā¹ vata me dhītā”ti anattamanataṃ pavedetvā pañcadasa kahāpaṇasahassāni pesesi, “imasmim nagare Sirimā nāma gaṇikā atthi, devasikaṃ sahasaṃ gaṇhāti, imehi kahāpaṇehi taṃ ānetvā sāmikassa niyyādetvā sayāṃ yathāruci puññaṃ karotū”ti sāsanaṃ ca paṇi. Uttarā tathā katvā sāmikena Sirimaṃ disvā “kimidan”ti vutte “sāmi imaṃ aḍḍhamāsaṃ mama saḥāyikā tumhe paricaratu, ahaṃ pana imaṃ aḍḍhamāsaṃ dānañceva dātukāmā dhammañca sotukāmā”ti āha. So taṃ abhirūpaṃ itthim disvā uppannasineho “sādhū”ti sampaṭicchi.

Uttarāpi kho Buddhappamukhaṃ bhikkusaṅghaṃ nimantetvā “bhante imaṃ aḍḍhamāsaṃ aññattha agantvā idheva bhikkhā gahetabbā”ti Satthu paṭiññaṃ gahetvā “ito dāni paṭṭhāya yāva mahāpavāraṇā, tāva Satthāraṃ upaṭṭhātuṃ dhammañca sotuṃ labhissāmī”ti tuṭṭhamānasā “evaṃ yāguṃ pacatha, evaṃ bhattaṃ pacatha, evaṃ pūvaṃ pacathā”ti mahānase sabbakiccāni samvidahantī vicarati. Athassā sāmiko “sve mahāpavāraṇā bhavissatī”ti mahānasābhimukho vātapāne ṭhatvā “kiṃ nu kho karontī sā andhabālā vicarati”ti oloketvā taṃ sedakilinnaṃ chārikāya okiṇṇaṃ aṅgāramasimakkhitaṃ tathā samvidahitvā vicaramānaṃ disvā “aho² andhabālā evarūpe ṭhāne imaṃ sirisampattiṃ nānubhavati, ‘muṇḍakasamaṇe upaṭṭhahissāmī’ti tuṭṭhacittā vicarati”ti hasitvā apagañchi.

Tasmim apagate tassa santike ṭhitā Sirimā “kiṃ nu kho oloketvā esa hasatī”ti teneva vātapānena oloketī Uttarāṃ disvā “imaṃ oloketvā iminā hasitaṃ, addhā imassa etāya saddhim santhavo atthi”ti cintesi. Sā kira aḍḍhamāsaṃ tasmim gehe bāhiraka-itthī hutvā vasamānāpi taṃ sampattiṃ anubhavamānā attano bāhiraka-itthibhāvaṃ ajānitvā “ahaṃ gharasāmini”ti saññaṃmakāsi. Sā Uttarāya āghātaṃ bandhitvā “dukkhamassā uppādessāmī”ti pāsādā oruyha mahānasaṃ pavisitvā pūvapacanaṭṭhāne pakkuthitaṃ³ kaṭacchunā ādāya

1. Duggatā (Ka)

2. Ayaṃ (Ka)

3. Pakkaṭṭhitaṃ (Sī)

Uttarābhimukhaṃ pāyāsi. Uttarā taṃ āgacchantiṃ disvā “mama sahāyikāya mayhaṃ upakāro¹ kato, cakkavālaṃ atisambādhaṃ, brahmaloko atinīcako, mama pana sahāyikāya guṇova mahanto, ahampi etaṃ nissāya dānañca dātum dhammañca sotum labhiṃ, sace mama etissāya upari kodho atthi, idaṃ sappi maṃ dahatu, sace natthi, mā maṃ dahatū”²ti taṃ mettāya phari. Tāya tassā matthake āsiñcitampi pakkuthitasappi sītodakaṃ viya ahosi. Atha naṃ “idaṃ sītalaṃ bhavissati”³ti puna kaṭacchukaṃ pūretvā ādāya āgacchantiṃ Uttarāya dāsiyo disvā “are dubbinīte na tvaṃ amhākaṃ ayyāya upari pakkasappiṃ āsiñcituṃ anucchavikā”⁴ti santajjentiyo ito cito ca uṭṭhāya hatthehi ca pādehi ca pothetvā bhūmiyaṃ pātesum, Uttarā vārentīpi vāretum nāsakkhi. Atha sā upari ṭhatvā sabbā dāsiyo paṭibāhitvā “kissa te evarūpaṃ bhāriyaṃ kammaṃ katan”⁵ti Sirimaṃ ovaditvā uṇhodakena nhāpetvā satapākatelena abbhañji.

Tasmim khaṇe sā attano bāhirakitthibhāvaṃ ṇatvā cintesi “mayā bhāriyaṃ kammaṃ katan sāmikassa hasitamattakāraṇā imissā upari pakkasappiṃ āsiñcantiyā, ayaṃ ‘gaṇhatha nan’⁶ti dāsiyo na āṇāpetvā maṃ viheṭhanakālepi sabbā dāsiyo paṭibāhitvā mayhaṃ kattabbameva akāsi, sacāhaṃ imāṃ na khamāpessāmi, muddhā me sattadhā phaleyyā”⁷ti tassā pādāmūle nipajjitvā “ayye khamāhi me dosan”⁸ti āha. Ahaṃ sappitikā dhītā, pitari me khamāpīte khamissāmīti. Hotu ayye, pitarampi te Puṇṇasetthiṃ khamāpessāmīti. Puṇṇo mama vaṭṭe janakapitā, vivaṭṭe janakapitari khamāpīte pana ahaṃ khamissāmīti. Ko pana te vivaṭṭe janakapitāti. Sammāsambuddhoti. Mayhaṃ tena saddhiṃ vissāso natthi, ahaṃ kiṃ karissāmīti. Satthā sve bhikkhusaṃghaṃ ādāya idhāgamissati, tvaṃ yathāladdhaṃ sakkāraṃ gahetvā idheva āgantvā taṃ khamāpehīti. Sā “sādhu ayye”⁹ti uṭṭhāya attano gehaṃ gantvā pañcasataparicārikittiyo āṇāpetvā nānāvidhāni khādanīyabhojanīyāni ceva sūpeyyāni ca sampādetvā punadivase taṃ sakkāraṃ ādāya Uttarāya gehaṃ āgantvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa patte patiṭṭhāpetum avisahantī aṭṭhāsi, taṃ sabbaṃ gahetvā Uttarāva saṃvidahi.

1. Mahopakāro (Sī)

2. Dahīti (Sī, Ka)

Sirimāpi Satthu bhattakiccāvasāne saddhiṃ parivārena Satthu pādamūle nipajji, atha naṃ Satthā pucchi “ko te aparādho”ti. “Bhante mayā hiyyo idaṃ nāma kataṃ, atha me sahāyikā maṃ viheṭṭhayamānā dāsiyo nivāretvā mayhaṃ upakārameva akāsi, sāhaṃ imissā guṇaṃ jānitvā imaṃ khamāpesiṃ, atha maṃ esā ‘tumhesu khamāpitesu khamissāmi’ti āhā”ti. Evaṃ kira Uttareti. Āma bhante, sīse me sahāyikāya pakkasappi āsittanti. Atha tayā kiṃ cintikanti. “Cakkavāḷaṃ atisambādhaṃ, brāhmaloko atinīcako, mama sahāyikāya guṇova mahanto, ahaṃ hi etaṃ nissāya dānañca dātuṃ dhammañca sotuṃ alatthaṃ, sace me imissā upari kodho atthi, idaṃ maṃ dahatu, no ce, mā dahatū”ti evaṃ cintetvā imaṃ mettāya phariṃ bhanteti. Satthā “sādhu sādhu Uttare, evaṃ kodhaṃ jinituṃ vaṭṭati. Kodhano hi nāma akkodhena, akkosako anakkosantena, paribhāsako aparibhāsantena, thaddhamaccharī attano santakassa dānena, musāvādī saccavacanena jinitabbo”ti imamatthaṃ dassento—

“Akkodhena jine kodhaṃ, asādhūṃ sādhunā jine.

Jine kadariyaṃ dānena, saccenālikavādinan”ti¹—

imaṃ gāthaṃ vatvā gāthāpariyosāne catusaccakathaṃ abhāsi. Saccapariyosāne Uttarā sakadāgāmiphale patiṭṭhahi, sāmiko ca sasuro ca sassu ca sotāpattiphalaṃ sacchikarimsu, Sirimāpi pañcasataparivārā sotāpannā ahoṣi. Aparabhāge Uttarā kālaṃ katvā Tāvatiṃsabhavane uppajji. Athāyasmā Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayeneva devacārikaṃ caranto Uttaraṃ devadhītaraṃ disvā—

124. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.

Obhāsenti disā sabbā, osadhī viya tārakā.

125. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.

Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

1. Khu 1. 46 piṭṭhe Dhammapade.

126. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
 Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
 Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—paṭipucchi.
127. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
 Paññaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.
128. “Issā ca maccheramatho¹ paḷāso,
 Nāhosi mayhaṃ gharamāvasantiyā.
 Akkodhanā bhattu vasānuvattinī,
 Uposathe niccahamappamattā.
129. Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
 Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgatam.
130. Uposathaṃ upavasissaṃ, sadā sīlesu saṃvutā.
 Saññaṃ saṃvibhāgā ca, vimānaṃ āvasāmahaṃ.
131. Pāṇātipātā viratā, musāvādā ca saññaṭā.
 Theyyā ca aticārā ca, majjapānā ca ārakā.
132. Pañcasikkhāpade ratā, ariyasaccāna kovidā.
 Upāsikā cakkhumato, Gotamassa yasassino.
133. Sāhaṃ sakena sīlena, yasaṃ ca yasassinī.
 Anubhomi sakaṃ puññaṃ, sukhitā camhi’ nāmayā.
134. Tena me’ tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
 Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.

1. Macchariyamatho ca (Ka)

135. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
 Manussabhūtā yamaṃ akāsiṃ.
 Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

devatāpissa vissajjesi.

136. Mama ca bhante vacanena Bhagavato pāde sirasā vandeyyāsi
 “Uttarā nāma bhante upāsikā Bhagavato pāde sirasā vandati”ti.
 Anacchariyaṃ kho panetaṃ bhante yaṃ maṃ Bhagavā aññatarasmiṃ
 sāmaññaphale byākareyya, taṃ Bhagavā sakadāgāmiphale byākāsīti.

128. Tattha issā ca maccheramatho paḷāso, nāhosi mayhaṃ
gharamāvasantiyāti yā ca agāramajjhe vasantīnaṃ aññāsaṃ itthīnaṃ
 sampatti-ādivisayā parasampatti-usūyanalakkhaṇā issā, yañca
 tāvakālikādivasenāpi kiñci yācantānaṃ adātukāmatāya
 attasampattinigūhanalakkhaṇaṃ macchariyaṃ, yo ca kulapadesādinā parehi
 yugaggāhalakkhaṇo paḷāso uppajjati¹, so tividhopi pāpadhammo gehe
 ṭhitāya mayhaṃ satipi paccayasamavāye nāhosi na uppajji. **Akkodhanāti**
 khantimettānuddayasampannatāya akujjhanasabhāvā. **Bhattu vasānuvattinīti**
 pubbuṭṭhānapacchānipātanādinā² sāmikassa anukūlabhāvena vase
 vattanasīlā, manāpacārīnīti attho. **Uposathe niccahamappamattāti** ahaṃ
 uposathasīlarakkhaṇe niccaṃ appamattā appamādavihārīnī.

129. Tameva uposathe appamādaṃ dassentī yesu divasesu taṃ
 rakkhitabbaṃ, yādisaṃ yathā ca rakkhitabbaṃ, taṃ dassetuṃ
 “cātuddasiṃ”ti-ādimāha. Tattha **cātuddasiṃ pañcadasinti** pakkhassāti
 sambandho, accantasaṃyoge cetāṃ upayogavacanaṃ. **Yā ca³ pakkhassa**
aṭṭhamīti ettha cāti vacanaseso. **Pāṭihāriyapakkhañcāti⁴**
 paṭiharaṇakapakkhañca⁵, cātuddasīpañcadasī-aṭṭhamīnaṃ yathākkamaṃ
 ādito antato cāti pavesananikkhamanavasena uposathasīlassa paṭiharitabbaṃ
 pakkhañca, terasī pāṭipadā sattamī

1. Paḷāso iccete uppajjanti (Sī)

3. Yāva (Sī, Ka)

5. Pāṭihāriyaṃ pakkhañca (Ka)

2. Pubbuṭṭhānapacchānipajjanādinā (Sī)

4. Pāṭihārikapakkhañcāti (I, Ka)

navamī cāti attho. **Aṭṭhaṅgasusamāgatanti** pāṇātipātāveramaṇī-ādīhi aṭṭhahaṅgehi eva suṭṭhu samāgataṃ samannāgataṃ.

130. **Upavasissanti** upavasim. Atītatthe hi idam anāgatavacanam. Keci pana “upavasim” icceva paṭhanti. **Sadāti** sappaṭihārikesu¹ sabbesu uposathadivasesu. **Sīlesūti** uposathasīlesu sādhetabbesu. Nipphādetabbe hi idam bhummaṃ. **Samvutāti** kāyavācācettehi samvutā. **Sadāti** vā sabbakālam. **Sīlesūti** nīccasīlesu. **Samvutāti** kāyavācāhi samvutā.

131. Idāni taṃ nīccasīlam dassetum “**pāṇātipātā viratā**”ti-ādi vuttam. Tattha **pāṇoti** vohārato satto, paramatthato jīvitindriyam. Pāṇassa atipāto pāṇavadho pāṇaghāto pāṇātipāto, atthato pāṇe pāṇasaññino jīvitindriyupacchedaka-upakkamasamuṭṭhāpikā kāyavacīdvārānam aññataradvārapavattā vadhakacetanā. Tato **pāṇātipātā. Viratāti** oratā, nivattāti attho.

Musāvādāti musā nāma visamvādanapurekkhārassa atthabhañjanako vacīpayogo vā kāyapayogo vā, visamvādanādhippāyena parassa visamvādakakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā musāvādo. Atha vā **musāti** abhūtam ataccham vatthu, **vādoti** tassa bhūtato tacchato viññāpetukāmassa tathā viññāttisamuṭṭhāpikā cetanā. Tato **musāvādā saññatā** oratā, viratāti attho. Ca-saddo sampiṇḍanattho.

Theyyāti theyyam vuccati thenabhāvo, corikāya parassaharaṇanti attho. Atthato parapariggahite parapariggahitasaññino tadādāyaka-upakkamasamuṭṭhāpikā theyyacetanā theyyam. Tato **theyyā** saññatā, ārakāti vā sambandho.

Aticārāti aticca cāro aticāro, lokamariyādam atikkamitvā agamanīyaṭṭhāne kāmavasena cāro micchācāroti attho. Agamanīyaṭṭhānam nāma—purisānam māturakkhitā piturakkhitā mātāpiturakkhitā bhāturakkhitā bhaginirakkhitā nātirakkhitā gottarakkhitā

1. Sadāti sabbesu aṭṭhasu pāṭihāriyesu (Ka)

dhammarakkhitā sārakkhā saporidaṇḍāti dasa, dhanakkītā chandavāsini bhogavāsini paṭavāsini odapattakinī obhaṭacumbaṭā dāsī ca bhariyā kammakārī ca bhariyā dhajāhaṭā muhuttikāti dasāti vīsati itthiyo. Itthīsu pana dvinnam sārakkhasaparidaṇḍānam dasannañca dhanakkītādīnanti dvādasannañca aññapurisā agamanīyaṭṭhānam, idameva idha adhippetam. Lakkhaṇato pana asaddhammādhippāyena kāyadvārapavattā agamanīyaṭṭhānavīttikkamacetanā aticāro. Tasmā **aticārā**.

Majjapānāti majjam vuccatimadanīyaṭṭhena surā ca merayañca, pivanti tenāti pānam, majjassa pānam majjapānam. Yāya dussīlyacetanāya majjasañkhātam piṭṭhasurā pūvasurā odanīyasurā kiṇṇapakkhittā sambhārasaṃyuttāti pañcabhedam suram vā, pupphāsavo phalāsavo madhvāsavo guḷāsavo sambhārasaṃyuttoti pañcabhedam merayam vā bījato paṭṭhāya kusaggenāpi pivati, sā cetanā majjapānam. Tasmā **majjapānā ārakā** viratā.

132. Evaṃ “pāṇātipātā viratā”ti-ādinā pahātabbadhammasena vibhajitvā dassitam nīccasīlam puna samādātabbatāvasena ekato katvā dassenti “**pañcasikkhāpade ratā**”ti āha. Tattha **sikkhāpadanti** sikkhitabbapadam, sikkhākoṭṭhāsoti attho. Atha vā jhānādayo¹ sabbepi kusalā dhammā sikkhitabbato sikkhā, pañcasu pana sīlaṅgesu yamkiñci aṅgam tāsam sikkhānam paṭiṭṭhānaṭṭhena padanti sikkhānam padattā sikkhāpadam, pañca sīlaṅgāni. Tasmim pañcavidhe sikkhāpade ratā abhiratāti **pañcasikkhāpade ratā. Ariyasaccāna kovidāti** pariññāpahānasacchi kiriyābhāvanābhīsamayavasena dukkhasamudayanīrodhamaggasañkhātesu catūsu ariyasaccesu kusalā nipuṇā, paṭividdhacatusaccāti attho. **Gotamassāti** Bhagavantaṃ gottena kitteti. **Yasassinoti** kittimato, parivāravato vā.

133. **Sāhanti** sā yathāvuttaguṇā aham. **Sakena sīlenāti** anussukitādinā attano sabhāvasīlena ca uposathasīlādisamādānasīlena ca kāraṇabhūtena. Tam hi sattānam kammassakatāya hitasukhāvahatāya ca vīsesato “sakan”ti vuccati. Tenevāha—

1. Cetanādayo (Ka)

“Taṃ hi tassa sakam̐ hoti, tañca ādāya gacchati.
Tañcassa anugam̐ hoti, chāyāva anapāyiniṃ”¹.

Yasasā ca yasassinīti “Uttarā upāsikā sīlacārasampannā anussukī amaccharī akkodhanā”ti-ādinā “āgataphalā viññātasāsanā”ti-ādinā ca yathābhūtaguṇādhiगतena jalatale telena viya samantato patthaṭena kittisaddena yasassinī kittimatī, tena vā sīlaguṇena idha adhiगतena yasaparivārena yasassinī sampannaparivārā. **Anubhomi sakam̐ puññanti** yathūpacitam̐ attano puññam̐ paccanubhomi. Yassa hi puññaphalam̐ anubhūyati, phalūpacārena taṃ puññampi anubhūyatīti vuccati. Atha vā puthujjanabhāvato sucaritaphalampi “puññan”ti vuccati. Yathāha “kusalānam̐ bhikkhave dhammānam̐ samādānāhetu evamidam̐ puññam̐ pavaḍḍhati”ti. **Sukhitā camhi’nāmayāti** dibbasukhena ca phalasukhena ca sukhitā camhi bhavāmi, kāyikacetasikadukkhābhāvato anāmayā arogā.

136. **Mama cāti** ca-saddo samuccayattho. Tena “mama vacanena ca vandeyyāsi, na tava sabhāvenevā”ti vandanam̐ samuccinoti. **Anacchariyanti-**ādinā attano ariyasāvikaḥbhāvassa pākaṭabhāvam̐ dasseti. **Taṃ Bhagavāti-**ādi saṅgītikāravacanam̐. Sesam̐ vuttanayamevāti.

Uttarāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

16. Sirimāvimānavañṇanā

Yuttā ca te parama-alāṅkatā hayāti Sirimāvimānam̐. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane kalandakanivāpe. Tena ca samayena heṭṭhā anantaravatthumhi vuttā Sirimā gaṇikā sotāpattiphalassa adhiगतattā vissajjitakiliṭṭhakammantā hutvā saṅghassa aṭṭha salākabhattāni paṭṭhapesi. Ādito paṭṭhāya nibaddham̐ aṭṭha bhikkhū geham̐ āgacchanti. Sā “sappim̐ gaṇhatha khīram̐ gaṇhathā”ti-ādīni vatvā tesam̐ patte pūreti, ekena laddham̐ tiṇṇampi catunnampi pahoti, devasikam̐ soḷasakahāpaṇaparibbayena piṇḍapāto dīyati. Athekadivasam̐ eko bhikkhu tassā

1. Saṃ 1. 72 piṭṭhe.

gehe aṭṭhakabhattaṃ¹ bhuñjitvā tiyojanamatthake ekaṃ vihāraṃ agamāsi. Atha naṃ sāyaṃ² therupaṭṭhāne nisinnaṃ pucchimsu “āvuso kahaṃ bhikkhaṃ gahetvā idhāgatosi”ti. Sirimāya aṭṭhakabhattaṃ me bhuttanti. Taṃ manāpaṃ katvā deti āvusoti. Na sakkā tassā bhattaṃ vaṇṇetum, atipaṇītaṃ katvā deti, ekena laddhaṃ tiṇṇampi catunnampi pahoti, tassā pana deyyadhammatopi dassanameva uttaritaraṃ. Sā hi itthī evarūpā ca evarūpā cāti tassā guṇe kathesi.

Atheko bhikkhu tassā guṇakathaṃ sutvā adisvāpi savaneneva sinehaṃ uppādetvā “mayā tattha gantvā taṃ daṭṭhum vaṭṭati”ti attano vassaggaṃ kathetvā taṃ bhikkhum ṭhitikaṃ pucchitvā “sve āvuso tasmim gehe tvaṃ saṃghatthero hutvā aṭṭhakabhattaṃ labhissasi”ti sutvā taṅkhaṇaṇṇeva pattacīvaramādāya pakkanto pātova aruṇe uggacchante salākaggaṃ pavisitvā ṭhito saṃghatthero hutvā tassā gehe aṭṭhakabhattaṃ labhi. Yo pana so bhikkhu hiyyo bhuñjitvā pakkāmi, tassa gatavelāyamevassā sarīre rogo uppajji. Tasmā ābharaṇāni omuñcitvā nipajji. Athassa dāsiyo aṭṭhakabhattaṃ labhitum āgate bhikkhū disvā ārocesum. Sā gantvā sahatthā patte gahetum vā nisīdāpetum³ vā asakkontī dāsiyo āṇāpesi “ammā patte gahetvā ayye nisīdāpetvā yāguṃ pāyetvā khajjakaṃ datvā bhattavelāya patte pūretvā dethā”ti. Tā “sādhu ayye”ti bhikkhū pavesetvā yāguṃ pāyetvā khajjakaṃ datvā bhattavelāya bhattassa patte pūretvā tassā ārocayimsu, sā “maṃ pariggahetvā netha, ayye vandissāmi”ti vatvā tāhi pariggahetvā bhikkhūnaṃ santikaṃ nītā vedhamānena sarīrena bhikkhū vandi. So bhikkhu taṃ oloketvā cintesi “gilānāya tāva ayaṃ etissā rūpasobhā, arogakāle pana sabbābharaṇapaṭimaṇḍitāya imissā kīdisī rūpasampattī”ti. Athassa anekavassakoṭisannicito kilesa samudācari, so aññāṇī hutvā bhattaṃ bhuñjitum asakkonto pattaṃ ādāya vihāraṃ gantvā pattaṃ pidhāya ekamante ṭhapetvā cīvarakaṇṇaṃ pattharivā nipajji. Atha naṃ eko sahāyako bhikkhu yācantopi bhojetum nāsakkhi, so chinnabhatto ahoṣi.

1. Aṭṭhasalākabhattaṃ (Ka)

2. Sāyanhe (Sī)

3. Dāpetum (Ka)

Taṃ divasameva sāyanhasamaye Sirimā kālamakāsi. Rājā Satthu sāsanaṃ pesesi “bhante Jīvakassa kaniṭṭhabhaginiṃ Sirimā kālamakāsi”ti. Satthā taṃ sutvā rañño sāsanaṃ pahīṇi “Sirimāya sarīrajhāpanakiccaṃ natthi, āmakasusāne taṃ yathā kākādayo na khādanti, tathā nipajjāpetvā rakkhāpethā”ti. Rājā tathā akāsi. Paṭipāṭiyā tayo divasā atikkantā, catutthe divase sarīraṃ uddhumāyi, navahi vaṇamukhehi puḷavakā paggharimsu, sakalasarīraṃ bhinnasālibhattacāṭi viya ahosi. Rājā nagare bherim carāpesi “ṭhapetvā geharakkhaṇakadārake Sirimāya dassanatthaṃ anāgacchantānaṃ aṭṭha kahāpaṇā daṇḍo”ti. Satthu santikañca pesesi “Buddhappamukho kira saṃgho Sirimāya dassanatthaṃ āgacchatū”ti. Satthā bhikkhūnaṃ ārocāpesi “Sirimāya dassanatthaṃ gamissāmā”ti.

Sopi daharabhikkhu cattāro divase kassaci vacanaṃ aggahetvā chinnabhattova nipajji. Patte bhattaṃ pūtikaṃ jātaṃ, patte malampi uṭṭhahi. Atha so sahāyakabhikkhunā upasaṅkamtivā “āvuso Satthā Sirimāya dassanatthaṃ gacchatī”ti vuccamāno tathā chātajjhattopi¹ “Sirimā”ti vuttapadeyeva² sahalā uṭṭhahitvā “Satthā sirimaṃ daṭṭhum gacchatī, tvampi gamissasī”ti. “Āma gamissāmī”ti bhattaṃ chaḍḍetvā pattaṃ dhovitvā thavikāya pakkhipitvā bhikkhusaṃghena saddhim agamāsi. Satthā bhikkhusaṃghaparivuto ekapasse aṭṭhāsi, bhikkhunisaṃghopi rājaparisāpi upāsakaparisāpi upāsikāparisāpi ekekapasse aṭṭhaṃsu.

Satthā rājānaṃ pucchi “kā esā mahārājā”ti. Bhante Jīvakassa kaniṭṭhabhaginiṃ Sirimā nāmāti. Sirimā esāti. Āma bhanteti. Tena hi nagare bherim carāpehi “sahassaṃ datvā Sirimaṃ gaṇhantū”ti. Rājā tathā kāresi, ekopi “han”ti vā “hun”ti vā vadanto nāma nāhosi. Rājā Satthu ārocesi “na gaṇhanti bhante”ti, tena hi mahārāja agghaṃ ohāpehīti³. Rājā “pañcasatāni datvā gaṇhantū”ti bherim carāpetvā kañci gaṇhanakaṃ adisvā “aḍḍhateyyasatāni, dvesatāni, sataṃ, paññāsaraṃ, pañcavīsati, vīsati kahāpaṇe, dasakahāpaṇe, pañca kahāpaṇe, ekaṃ kahāpaṇaṃ, aḍḍhaṃ, pādaṃ, māsaṃ,

1. Chātattopi (Ka)

2. Vutteyeva (Ka)

3. Aḍḍhaṃ osādechītiṃ (Sī)

kākaṇikaṃ datvā Sirimaṃ gaṇhantū”ti bherim carāpetvā “mudhāpi gaṇhantū”ti bherim carāpesi, tathāpi “han”ti vā “hun”ti vā vadanto¹ nāma nāhosi. Rājā “mudhāpi bhante gaṇhanto natthi”ti āha. Satthā “passatha bhikkhave mahājanassa piyamātugāmaṃ, imasmim yeva nagare sahasaṃ datvā pubbe ekadivasam labhimsu, idāni mudhāpi gaṇhanto natthi evarūpaṃ nāma rūpaṃ khayavayappattaṃ āharimehi alaṅkārehi vicittakataṃ navannaṃ vaṇamukhānaṃ vasena arubhūtaṃ tīhi aṭṭhisatehi samussitaṃ niccāturaṃ kevalaṃ bālamahājanena bahudhā saṅkappitatāya bahusaṅkappaṃ addhuraṃ attabhāvan”ti dassento—

“Passa cittakataṃ bimbaṃ, arukāyaṃ samussitaṃ.

Āturaṃ bahusaṅkappaṃ, yassa natthi dhuraṃ ṭhiti”ti²—

gāthamāha. Desanāpariyosāne Sirimāya paṭibaddhacitto bhikkhu vigatachandarāgo hutvā vipassanaṃ vadḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi, caturāsītiyā pānasahassānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi.

Tena ca samayena Sirimā devakaññā attano vibhavasamiddhim oloketvā āgataṭṭhānaṃ oloketi purimattabhāve attano sarīrasamīpe bhikkhusaṅghaparivutaṃ Bhagavantaṃ ṭhitaṃ mahājanakāyaṅca sannipatitaṃ disvā pañcahi devakaññāsatehi parivutā pañcahi rathasatehi dissamānakāyā āgantvā rathato otarivā³ saparivārā Bhagavantaṃ vanditvā katañjalī aṭṭhāsi. Tena ca samayena āyasmā Vaṅgīso Bhagavato avidūre ṭhito hoti, so Bhagavantaṃ etadavoca “paṭibhāti maṃ Bhagavā ekaṃ pañhaṃ pucchitun”ti. “Paṭibhātu taṃ Vaṅgīsā”ti Bhagavā avoca. Āyasmā Vaṅgīso taṃ Sirimaṃ devadhītaṃ—

137. “Yuttā ca te parama-alaṅkatā hayā,
Adhomukhā aghasigamā balī javā.
Abhinimmitā pañcarathāsātā ca te,
Anventi taṃ sārathicoditā hayā.

1. Vutto (Ka)

2. Khu 2. 362 piṭṭhe.

3. Orohitvā (Sī, I)

138. Sā tiṭṭhasi rathavare alaṅkatā,
 Obhāsayaṃ jalamiva joti pāvako.
 Pucchāmi taṃ varatanu anomadassane,
 Kasmā nu kāyā anadhivaraṃ upāgamī”ti—

paṭipucchi.

137. Tattha **yuttā ca te parama-alaṅkatā hayā**ti paramaṃ ativiya visesato alaṅkatā, paramehi vā uttamehi dibbehi assālaṅkārehi alaṅkatā, paramā vā aggā seṭṭhā ājānīyā sabbālaṅkārehi alaṅkatā hayā assā te tava rathe yojitā, yuttā vā te rathassa ca anucchavikā, aññamaññaṃ vā sadisatāya yuttā saṃsaṭṭhāti attho. Ettha ca “parama-alaṅkatā”ti purimasmiṃ pakkhe sandhiṃ akatvā dutiyasmiṃ pakkhe avibhattikaniddeso daṭṭhabbo. **Adhomukhā**ti heṭṭhāmukhā. Yadipe te padā pakatīyāva ṭhitā, devalokato orohaṇavasena “adhomukhā”ti vuttā. **Aghasigamā**ti vehāsaṃgamā. **Balī**ti balavanto. **Javā**ti javanakā, balavanto ceva vegavanto cāti attho. **Abhinimmitā**ti tava puññakammaena nimmitā nibbattā. Sayāṃ nimmitameva vā sandhāya “abhinimmitā”ti vuttaṃ Nimmānaratibhāvato Sirimāya devadhītāya. **Pañcarathāsātī**ti gāthāsukhatthaṃ thakārassa dīghaṃ liṅgavipallāsaṅka katvā vuttaṃ, vibhatti-alopo vā daṭṭhabbo, pañca rathasātānīti attho. **Anventi taṃ sārathicoditā hayā**ti sārathīhi coditā viya rathesu yuttā ime hayā bhaddo devate taṃ anugacchanti. “Sārathi-acoditā”ti keci paṭhanti, sārathīhi acoditā eva anugacchantīti attho. “Sārathicoditā hayā”ti ekaṃyeva vā padaṃ gāthāsukhatthaṃ dīghaṃ katvā vuttaṃ, sārathicoditahayā pañca rathasātīti yojanā.

138. **Sā tiṭṭhasī**ti sā tvaṃ tiṭṭhasi. **Rathavare**ti rathuttame. **Alaṅkatā**ti saṭṭhisakaṭabhārehi dibbālaṅkārehi alaṅkatasarīrā. **Obhāsayaṃ jalamiva joti pāvako**ti obhāsenti jotiriva jalanti pāvako viya ca tiṭṭhasi, samantato obhāsenti jalanti tiṭṭhasīti vuttaṃ hoti. “Joti”ti ca candimasūriyanakkhattatārakarūpanaṃ sādharmaṇanāmaṃ. **Varatanū**ti uttamarūpadhare sabbaṅgasobhane. Tato eva

anomadassane alāmakadassane, dassanīye pāsādiketi attho. **Kasmā nu kāyā anadhivaram upāgamīti** kuto nāma devakāyato anuttaram Sammāsambuddham payirupāsānāya upagañchi upagatāsi.

Evam therena pucchitā sā devatā attānam āvikarontī—

139. “Kāmaggapattānam yamāhunuttaram,
Nimmāya nimmāya ramanti devatā.
Tasmā kāyā accharā kāmavaṇṇinī,
Idhāgatā anadhivaram namassitun”ti—

gāthamāha.

139. Tattha **kāmaggapattānam yamāhunuttaranti** kāmūpabhogehi aggabhāvaṃ pattānam Paranimmitavasavattīnam devānam yaṃ devakāyaṃ yasena bhogādivasena ca anuttaranti vadanti, tato kāyā. **Nimmāya nimmāya ramanti devatāti** Nimmānaratidevatā attanā yathārucite kāme sayam nimminivā nimminivā ramanti kīlanti laṅantā¹ abhiramanti. **Tasmā kāyāti** tasmā Nimmānaratidevanikāyā. **Kāmavaṇṇinīti** kāmārūpadharā yathicchitarūpadhārinī. **Idhāgatāti** idha imasmiṃ manussaloke, imam vā manussalokaṃ āgatā.

Evam devatāya attano Nimmānaratidevatābhāve kathite puna thero tassā purimabhavaṃ tattha katapuññakammaṃ laddhiṃca kathāpetukāmo—

140. “Kiṃ tvaṃ pure sucaritamācarīdha²,
Kena’cchasi tvaṃ amitayasā sukhedhitā.
Iddhī ca te anadhivarā vihaṅgamā,
Vaṇṇo ca te dasa disā virocati.

141. Devehi tvaṃ parivutā sakkatā casi,
Kuto cutā sugatigatāsi devate.
Kassa vā tvaṃ vacanakarānusāsanim,
Ācikkha me tvaṃ yadi Buddhasāvika”ti—

dve gāthā abhāsi.

1. Ramantā kīlanti laṅanti (Sī)

2. Acāridha (I)

140. Tattha **ācarīti** dighaṃ katvā vuttaṃ, upacinīti attho. **Idhāti** nipātamattaṃ, idha vā imasmiṃ devattabhāve. **Kena’cchasīti** kena puññakammena assatthā acchasi. “Kenāsi tvaṃ”ti paṭhanti. **Amitayasāti** na mitayasā anappakaparivārā. **Sukhedhitāti** sukhena vaḍḍhitā, suparibrūhitadibbasukhāti attho. **Iddhīti** dibbānubhāvo. **Anadhivarāti** adhikā visiṭṭhā aññā etissā natthīti anadhivarā, ati-uttamāti attho. **Vihaṅgamāti** vehāsagāminī. **Dasa disāti** dasapi disā. **Virocatīti** obhāseti.

141. **Parivutā sakkatā casīti** samantato parivāritā sambhāvitā ca asi. **Kuto cutā sugatigatāsīti** pañcasu gatīsu kataragatito cutā hutvā sugatīṃ imaṃ devagatīṃ paṭisandhivasena upagatā asi. **Kassa vā tvaṃ vacanakarānusāsaninti** kassa nu vā Satthu sāsane pāvacane ovādānusāsanisampaṭicchanena tvaṃ vacanakarā asīti yojanā. Kassa vā tvaṃ Satthu vacanakarā anusāsakassa anusīṭṭhiyaṃ patiṭṭhānenāti evaṃ vā ettha attho daṭṭhabbo. Evaṃ anuddesikavasena tassā laddhiṃ pucchitvā puna uddesikavasena “**ācikkha me tvaṃ yadi Buddhasāvīkā**”ti pucchati. Tattha **Buddhasāvīkāti** sabbampi ñeyyadhammaṃ sayambhuññaṇena hatthatale āmalakaṃ viya paccakkhato buddhattā Buddhassa Bhagavato dhammassavanante jātāti Buddhasāvīkā.

Evaṃ therena pucchitamatthaṃ kathentī devatā imā gāthā abhāsi—

142. “Nagantare nagaravare sumāpite,
Paricārikā rājavarassa sirimato.
Nacce gīte paramasusikkhitā ahuṃ,
Sirimāti maṃ Rājagahe avedīmsu.

143. Buddho ca me isinisabho vināyako,
Adesayī samudayadukkhaniccatāṃ.
Asaṅkhataṃ dukkhanirodha sassatāṃ,
Maggañcimāṃ akuṭilamañjasāṃ sivaṃ.

144. Sutvānahaṃ amatapadaṃ asaṅkhataṃ,
Tathāgatassa'nadhivarassa sāsanaṃ.
Sīlesvahaṃ paramasusamvutā ahuṃ,
Dhamme t̥hitā naravarabuddhadesite¹.
145. Ńatvānahaṃ virajapadaṃ asaṅkhataṃ,
Tathāgatena'nadhivarena desitaṃ.
Tatthevahaṃ samathasamādhimāphusiṃ,
Sāyeva me paramaniyāmatā ahu.
146. Laddhānahaṃ amatavaraṃ visesanaṃ,
Ekaṃsikaṃ abhisamaye visesiya.
Asaṃsayā bahujanapūjitaṃ ahaṃ,
Khidḍāratim paccanubhoma'nappakaṃ.
147. Evaṃ ahaṃ amatadasa'mhi² devatā,
Tathāgatassa'nadhivarassa sāvika.
Dhammaddasā paṭhamaphale patiṭṭhitā,
Sotāpannā na ca pana matthi duggati.
148. Sā vanditum anadhivaram upāgamiṃ,
Pāsādike kusalarate ca bhikkhavo.
Namassitum samaṇasamāgamaṃ sivaṃ,
Sagāravā sirimato dhammarājino.
149. Disvā munim muditamana'mhi pīṇitā,
Tathāgataṃ naravaradammasārathim.
Taṇhacchidaṃ kusalarataṃ vināyakaṃ,
Vandāmahaṃ paramahitānukampakan'ti.

142. Tattha **nagantareti**

Isigilivepullavebhārapaṇḍavagijjhakūṭasaṅkhātānaṃ pañcannaṃ pabbatānaṃ antare vemajjhe, yato taṃ nagaraṃ “giri bbajan”ti

1. Naravarabuddhabhāsīte (Si)

2. Amatarasamhi (Ka)

vuccati. **Nagaravareti** uttamanagare, Rājagahaṃ sandhāyāha. **Sumāpiteti** Mahāgovindapaṇḍitena vatthuvijjāvidhinā sammadeva nivesite. **Paricārikāti** saṃgītaparicariyāya upaṭṭhāyikā. **Rājavarassāti** Bimbisāramahārājassa. **Sirimatoti** ettha “sirīti buddhipuññānaṃ adhivacanan”ti vadanti. Atha vā puññanibbattā sarīraso bhaggādisampatti katapuññaṃ¹ nissayati, katapuññehi vā nissīyatīti “sirī”ti vuccati, sā etassa atthīti Sirimā, tassa sirimato. **Paramasusikkhitāti** ativiya sammadeva ca sikkhitā. **Ahunti** ahosiṃ. **Avedimsūti** aññāsum.

143. **Isinisabhoti** gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako vasabho, vajasatajeṭṭhako vā usabho, vajasahassajeṭṭhako vasabho, sabbagavaseṭṭho sabbaparissayasaho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehipi asampakampiyo nisabho. Yathā so attano nisabhabalena samannāgato catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā kenaci parissayena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evaṃ Bhagavā dasahi tathāgatabalehi samannāgato catūhi vesārajapādehi aṭṭhāparisapathaviṃ uppīletvā sadevake loka kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati, tasmā nisabho viyāti nisabho. Sīlādīnaṃ dhammakkhandhānaṃ esanaṭṭhena “isī”ti laddhavohāresu sekkhāsekkha-isīsu nisabho, isīnaṃ vā nisabho, isi ca so nisabho cāti vā isinisabho. Veneyyasatte vinetīti **vināyako**, nāyakavirahitoti vā **vināyako**, sayambhūti attho.

Adesayī samudayadukkhaniccatanti samudayasaccassa ca dukkhasaccassa ca aniccataṃ vayadhammataṃ abhāsi. Tena “yamkiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhammaṃ”ti attano abhisamayañāṇassa pavatti-ākāraṃ dasseti. **Samudayadukkhaniccatanti** vā samudayasaccañca dukkhasaccañca aniccatañca. Tattha samudayasaccadukkhasaccaggaṇaṇena vipassanāya bhūmiṃ dasseti, aniccatāggaṇaṇena tassā pavatti-ākāraṃ dasseti. Saṅkhārānaṃ hi aniccākāre vibhāvite dukkhākāro anattākāropi vibhāvitoyeva hoti

1. Katapuññe (Sī)

taññibandhanattā tesam. Tenāha “yadaniccaṃ, taṃ dukkhaṃ, yaṃ dukkhaṃ, tadanattā”¹. **Asaṅkhatam dukkhanirodha sassatanti** kenaci paccayena na saṅkhatanti asaṅkhatam, sabbakālam tathabhāvena sassatam, sakalavaṭṭadukkhanirodhabhāvato dukkhanirodham ariyasaccaṅca me adesayīti yojanā. **Maggañcimarṃ akuṭilamañjasam sivanti** antadvayaparivajjanena kuṭilabhāvakarānam māyādīnam kāyavaṅkādīnaṅca pahānena akuṭilam, tato eva añjasam, asivabhāvakarānam kāmarāgādīnam samucchindanena sivam nibbānam. **Magganti** nibbānatthikehi maggīyati, kilese vā mārento gacchatīti “maggo”²ti laddhanāmam idam tumhākaṅca mamaṅca paccakkhabhūtam dukkhanirodhagāminipaṭipadāsāṅkhātam ariyasaccaṅca² me adesayīti yojanā.

144. **Sutvānaṃ amatapadam asaṅkhatam, Tathāgatassa’nadhivarassa sāsanti** ettha ayam saṅkhepattho—tathā āgamanādi-atthena **Tathāgatassa** sadevake loke aggabhāvato **anadhivarassa** Sammāsambuddhassa amatapadam **asaṅkhatam** nibbānam uddissa desitattā, amatassa vā nibbānassa paṭipajjanupāyattā kenacipi asaṅkharāṇiyattā ca amatapadam asaṅkhatam **sāsanti** saddhammam **ahaṃ sutvānāti**. **Sīlesvahanti** sīlesu nipphādetabbesu aham. **Paramasusamvutāti** ativiya sammadeva samvutā. **Ahanti** ahoṣim. **Dhamme thitāti** paṭipattidhamme patiṭṭhitā.

145. **Ñatvānāti** sacchikiriyābhisamayavasena jānitvā. **Tatthevāti** tasmim yeva khaṇe, tasmimyeva vā attabhāve. **Samathasamādhimāphusinti** paccanīkadhammānam samucchadavasena samanato vūpasamanato paramatthasamathabhūtam lokuttarasamādhim āphusim adhigacchim. Yadi pi yasmim khaṇe nirodhassa sacchikiriyābhisamayo, tasmimyeva khaṇe maggassa bhāvanābhisamayo, ārammaṇapaṭivedham pana bhāvanāpaṭivedhasseva purimasiddhikāraṇam viya katvā dassetuṃ—

“Ñatvānaṃ virajapadam asaṅkhatam,
Tathāgatena’nadhivarena desitam.

Tatthevaṃ samathasamādhimāphusin”³ti vuttam yathā “cakkhum ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuvīññāṇam”³. **Ñatvānāti** vā samānakālavasena vuttanti

1. Sam 2. 19 piṭṭhe.

2. Ariyamaggaṅca (Si, Ka)

3. Ma 1. 326; Ma 3. 328; Sam 2. 261 piṭṭhesu.

veditabbaṃ yathā “nihantvāna tamaṃ¹ sabbaṃ, ādicco nabhamuggato”ti. **Sāyevā**ti yā lokuttarasamādhiphūsanā laddhā, sāyeva. **Paramaniyāmatā**ti paramā uttamā magganiyāmatā.

146. **Visesananti** puthujjanehi visesakam̐ visiṭṭhabhāvasādhakam̐. **Ekamsikā**ti “Sammāsambuddho Bhagavā, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅgho”ti ekamsagāhavatī ratanattaye nibbicikicchā. **Abhisamaye visesiyā**ti saccapaṭivedhavasena visesaṃ patvā. “Visesinī”tipi paṭhanti, abhisamayahetu visesavatīti attho. **Asamsayā**ti soḷasavatthukāya aṭṭhavatthukāya ca vicikicchāya pahīnattā apagatasamsayā. “Asamsiyā”ti keci paṭhanti. **Bahujanapūjitā**ti sugatīti parehi patthanīyaguṇāti attho. **Khiḍḍaratinti** khiḍḍābhūtaṃ ratim̐, atha vā khiḍḍaṅca ratiṅca khiḍḍāvihāraṅca ratisukhaṅca.

147. **Amatadasa’mhī**ti amatadasā nibbānadassāvinī amhi. **Dhammaddasā**ti catusaccadhammaṃ diṭṭhavatī. **Sotāpannā**ti ariyamaggasotaṃ ādito pattā. **Na ca pana matthi duggatī**ti na ca pana me atthi duggati avinipātadhammattā.

148. **Pāsādiketi** pasādāvahe. **Kusalarateti** kusale anavajjadhamme nibbāne rate. **Bhikkhavoti** bhikkhū namassitum̐ upāgaminti yojanā. **Samaṇasamāgamam̐ sivantī** samaṇānaṃ samitapāpānaṃ Buddhabuddhasāvakaṅcaṃ sivaṅca dhammaṃ khemaṃ samāgamam̐ saṅgamaṃ payirupāsitum̐ upāgaminti sambandho. **Sirimato dhammarājinoti** bhummatthe sāmivācanaṃ, sirimati dhammarājinīti attho. Evameva ca keci paṭhanti.

149. **Muditamana’mhī**ti moditamanā amhi. **Pīṇitā**ti tuṭṭhā, pīṭirasavasena vā tittā. **Naravaradammasārathinti** naravaro ca so aggapuggalattā, dammānaṃ dametabbānaṃ veneyyānaṃ nibbānābhimukhaṃ saraṇato dammasārathi cāti naravaradammasārathi, taṃ. **Paramahitānukampakanti** paramena uttamena hitena sabbasattānaṃ anukampakam̐.

1. Nihantvā timiraṃ (Sī)

Evam Sirimā devadhītā attano laddhipavedanamukhena ratanattaye pasādaṃ pavedetvā Bhagavantaṃ bhikkhusaṃghaṃca vanditvā padakkhiṇaṃ katvā devalokameva gatā. Bhagavā tameva otiṇṇavatthum aṭṭhuppattim katvā dhammaṃ desesi, desanāpariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu arahattaṃ pāpuṇi, sampattaparisaṃyapi sā dhammadesanā sātthikā jātāti.

Sirimāvimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

17. Kesakārīvimānavaṇṇanā

Idaṃ vimānaṃ ruciraṃ pabhassaranti Kesakārīvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Bārāṇasiyaṃ viharati Isipatane Migadāye. Tena kho pana samayena sambahulā bhikkhū pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya Bārāṇasiṃ piṇḍāya pavisiṃsu. Te aññatarassa brāhmaṇassa gehadvārasamīpena gacchanti. Tasmim ca gehe brāhmaṇassa dhītā Kesakārī nāma gehadvārasamīpe mātu sīsato ūkā gaṇhanti te bhikkhū gacchante disvā mātaraṃ āha “amma ime pabbajitā¹ paṭhamena yobbanena samannāgatā abhirūpā dassanīyā pasādikā sukhumāla kenaci parijuṇṇena anabhibhūtā maññe, kasmā nu kho ime imasmiṃyeva vaye pabbajanti”ti. Taṃ mātā āha “atthi amma Sakyaputto Sakyakulā pabbajito Buddho loke uppanno, so dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ majjhakalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ, parisuddhaṃ brahmacariyaṃ pakāseti, tassa ime dhammaṃ sutvā pabbajanti”ti.

Tena ca samayena āgataphalo viññātasāsano aññataro upāsako tāya vīthiyā gacchanto taṃ kathaṃ sutvā tāsāṃ santikaṃ upasaṅkami. Atha naṃ brāhmaṇī āha “etarahi kho upāsaka bahū kulaputtā mahantaṃ bhogakkhandhaṃ mahantaṃ nātiparivaṭṭaṃ pahāya Sakyasamaye² pabbajanti, te kiṃ nu kho atthavaśaṃ sampassantā pabbajanti”ti. Taṃ sutvā upāsako “kāmesu ādīnavaṃ, nekkhamme ca ānisaṃsaṃ sampassantā”ti vatvā attano

1. Ime pabbajitā nāma bhattāhārā (Ka)

2. Sakyakulasamīpe (Ka)

ñāṇabalānurūpaṃ tamatthaṃ vitthārato kathesi, tiṇṇaṅca ratanānaṃ guṇe pakāsesi, pañcannaṃ sīlānaṃ diṭṭhadhammikaṃ samparāyikaṅca guṇānisaṃsaṃ pavedesi. Atha brāhmaṇadhītā taṃ “kiṃ amhehipi saraṇesu ca silesu ca patiṭṭhāya tayā vutte guṇānisaṃse adhigantuṃ sakkā”ti pucchi. So “sabbasādhāraṇā ime dhammā Bhagavatā bhāsītā, kasmā na sakkā”ti vatvā tassā saraṇāni ca sīlāni ca adāsi. Sā gahitasaraṇā samādinnaṣīlā ca hutvā puna āha “kiṃ ito uttari¹ aññampi karaṇīyaṃ atthī”ti. So tassā viññubhāvaṃ sallakkhento “upanissayasampannā bhavissatī”ti ñatvā sarīrasabhāvaṃ vibhāvento dvattiṃ sākārakammaṭṭhānaṃ kathetvā kāye virāgaṃ uppādetvā upari aniccatādipaṭisaṃyuttāya dhammiyā kathāya saṃvejetvā vipassanāmaggaṃ ācikkhitvā gato. Sā tena vuttanayaṃ sabbaṃ manasi katvā paṭikūlamanasikāre samāhitacittā vipassanaṃ paṭṭhapetvā upanissayasampattiyaṃ na cirasseva sotāpattiphale patiṭṭhahi. Athāparena samayena kālaṃ katvā Sakkassa devaraṅño paricārikā hutvā nibbatti, satahassaṅcassā accharāparivāro ahoṣi. Taṃ Sakko devarājā disvā acchariyabbhutaṅcittajāto pamuditahadayo—

150. “Idaṃ vimānaṃ ruciraṃ pabhassaraṃ,
 Veḷuriyathambhaṃ satataṃ sunimmitaṃ.
 Suvanṇarukkhehi samantamoṭthataṃ,
 Ṭhānaṃ mamaṃ kammavipākasambhavaṃ.

151. Tatrūpapannā purimaccharā imā,
 Sataṃ sahaṣṣāni sakena kammunā.
 Tuvanṣi ajjhupagatā yasassinī,
 Obhāsayāṃ tiṭṭhasi pubbadevatā.

152. Sasī adhiggaṃyha yathā virocati,
 Nakkhattarājāriva tārakāgaṇaṃ.
 Tatheva tvaṃ accharāsaṅgaṇaṃ² imaṃ,
 Daddallamānā yasaṃ virocasi.

1. Uttariṃ (Sī)

2. Accharāsaṅgamaṃ (Sī)

153. Kuto nu āgamma anomadassane,
 Upapannā tvaṃ bhavaṇaṃ mamaṃ idaṃ.
 Brahmaṃva devā tidaṣā sahindakā,
 Sabbe na tappāṃse dassanena taṃ”ti¹—

Catūhi gāthāhi tāya katakammaṃ pucchi.

150. Tattha **idaṃ vimānanti** yasmim vimāne sā devatā uppannā, taṃ attano vimānaṃ sandhāyāha. **Satatanti** sabbakālaṃ ruciraṃ pabhassaranti yojanā. **Satatanti** vā sammātataṃ, ativiya vitthiṇṇanti attho. **Samantamoṭthatanti** samantato avatthataṃ chāditaṃ. **Ṭhānanti** vimānameva sandhāya vadati. Taṃ hi tiṭṭhanti ettha katapuññāti ṭhānanti vuccati. **Kammavipākasambhavanti** kammavipākabhāvena sambhūtaṃ, kammavipākena vā sahasambhūtaṃ. **Mamanti** idaṃ mama ṭhānaṃ mama kammavipākasambhavanti dvīhipi padehi yojetabbaṃ.

151. **Tatrūpapannāti** gāthāya ayaṃ saṅkhepattho—**tatra** tasmim yathāvutte vimāne **upapannā** nibbattā pageva uppannattā pubbadevatā **imā purimā accharāyo** parimāṇato sataṃ sahasāni. **Tuvaṃsīti** tvaṃ asi sakena kammunā ajjhupagatā upapannā. **Yasassinīti** parivārasampannā, teneva sakena kammunā kammānubhāvena obhāsayanti virocamaṇā tiṭṭhasīti.

152. Idāni tameva obhāsaṇaṃ upamaṃya vibhāvento “**sasī**”ti gāthamāha. Tassattho—**yathā** sasalañchanayogena “**sasī**”ti nakkhattehi adhikaguṇatāya “nakkhattarājā”ti ca laddhanāmo cando sabbam **tārakāgaṇaṃ adhiggayha** abhibhavitvā **virocati** virājati, **tatheva tvaṃ imaṃ accharānaṃ** devakaññānaṃ **gaṇaṃ**² samūhaṃ attano **yasasā daddallamānā** ativiya vijjotamaṇā **virocasi**ti. Ettha ca “**imā**”ti “**imaṃ**”ti ca nipātamattaṃ. Keci pana “nakkhattarājāriva **tārāgaṇaṃ**³ **tatheva tvaṃ**”ti paṭhanti.

153. Idāni tassā devatāya purimabhavaṃ tattha katapuññaṅca pucchanto “**kuto nu āgammā**”ti gāthamāha. Tattha **kuto nu āgammāti**

1. Tvanti (Sī)

2. Saṅgamaṃ (Sī)

3. Tārakāgaṇaṃ (Sī)

kuto nu bhavato kuto nu puññakammato kāraṇabhūtaṭo idaṃ mama bhavaṇaṃ āgamma bhadde **anomadassane** sabbaṅgasobhane **tvaṃ upapannā** uppattigahaṇavasena upagatā. “Anomadassane”ti vuttamevatthaṃ upamāya pakāseṇto¹ “**brahmaṇva devā tidasā sahindakā, sabbe na tappāmase dassanena tan**”ti āha. Tattha yathā brahmānaṃ Sahampatiṃ Sanaṅkumāraṃ vā upagataṃ saha indenāti sahindakā Tāvatisā devā passantā dassanena na tappanti, evaṃ tava dassanena mayā sabbe devā na tappāmeti attho.

Evaṃ pana Sakkena Devānamindena pucchitā sā devatā tamatthaṃ pakāseṇti—

154. “Yametaṃ Sakka anupucchase mamaṃ,
Kuto cutā tvaṃ idha āgatāti².
Bārāṇasī nāma puratthi Kāsināṃ,
Tattha ahoṣiṃ pure Kesakārikā.

155. Buddhe ca dhamme ca pasannamānasā,
Saṃghe ca ekantagatā asaṃsayā.
Akhaṇḍasikkhāpadā āgatapphalā,
Sambodhidhamme niyatā anāmayā”ti—

gāthādvayamāha.

154-5. Tattha **yametaṃ** yaṃ etaṃ pañhanti attho. **Anupucchaseti** anukūlabhāvena pucchasi. **Mamanti** maṃ. **Puratthīti** puraṃ atthi. **Kāsinanti** Kāsiraṭṭhassa. **Kesakārikāti** purimattabhāve attano nāmaṃ vadati. **Buddhe ca dhamme cāti**-ādinā attano puññaṃ vibhāveti.

Puna Sakko tassā taṃ puññasampattiṅca dibbasampattiṅca anumodamāno—

1. Kathento (Ka)

2. Kuto cutāya āgatī tava (I)

156. “Tantyābhinandāmase svāgatañca¹ te,
 Dhammena ca tvam yasasā virocasi.
 Buddhē ca dhamme ca pasannamānase,
 Saṅghe ca ekantagata asaṁsaye.
 Akhaṇḍasikkhāpade āgatapphale,
 Sambodhidhamme niyate anāmaya”ti—āha.

156. Tattha **tantyābhinandāmaseti** tam te duvidhampi sampattiṁ abhinandāma anumodāma. **Svāgatañca¹ teti** tuyhañca idhāgamanam svāgataṁ, amhākaṁ pītisomanassasamvaddhanameva. Sesam vuttanayamevāti.

Tam pana pavattiṁ Sakko devarājā āyasmato Mahāmoggallānattherassa kathesi, thero Bhagavato nivedesi. Bhagavā tamattham aṭṭhuppattiṁ katvā sampattaparisāya dhammam desesi, sā desanā sadevakassa lokassa sātthikā jātāti.

Kesakārīvimānavañṇanā niṭṭhitā.

Iti Paramatthadīpaniyā Khuddakaṭṭhakathāya Vimānavatthusmiṁ

Sattarasavatthupaṭimaṇḍitassa

Paṭhamassa Pīṭhavaggassa atthavañṇanā niṭṭhitā.

2. Cittalatāvagga

1. Dāsivimānavañṇanā

Dutiyavagge **api Sakkova devindoti** dāsivimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavati Jetavane viharante Sāvattivāsī aññataro upāsako sambahulehi upāsakehi saddhiṁ sāyanhasamayam vihāram gantvā dhammam sutvā parisāya vuṭṭhitāya Bhagavantam upasankamitvā “ito paṭṭhāya aham bhante saṅghassa cattāri niccabhattāni dassāmi”ti āha. Atha nam Bhagavā

1. Svāgatañca (Sī)

tadanucchavikaṃ dhammakathaṃ kathetvā vissajjeti. So “mayā bhante saṃghassa cattāri niccabhattāni paññattāni, sve paṭṭhāya ayyā mama gehaṃ āgacchantū”ti bhattuddesakassa ārocetvā attano gehaṃ gantvā dāsiyā tamatthaṃ ācikkhitvā “tattha tayā niccakālaṃ appamattāya bhavitabban”ti āha, sā “sādhū”ti sampaṭicchi. Pakatīyāva sā saddhāsampannā puññakāmā sīlavatī, tasmā divase divase kālasseva uṭṭhāya paṇītaṃ annapānaṃ paṭiyādetvā bhikkhūnaṃ nisīdanaṭṭhānaṃ susammaṭṭhaṃ superibhaṇḍakaṃ¹ katvā āsanāni paññāpetvā bhikkhū upagate tattha nisīdāpetvā vanditvā gandhapupphadhūpadīpehi pūjetvā sakkaccaṃ parivisati.

Athekadivasam bhikkhū katabhattakicce upasaṅkamitvā vanditvā evamāha “kathaṃ nu kho bhante ito jāti-ādidukkhato parimutti hotī”ti. Bhikkhū tassā saraṇāni ca pañca sīlāni ca datvā kāyasabhāvaṃ pakāsetvā paṭikūlamanasikāre niyojesuṃ, apare aniccatāpaṭisaṃyuttaṃ dhammakathaṃ kathesuṃ. Sā soḷasa vassāni (sīlaṃ rakkhantī antarantarā yoniso manasikarontī)² ekadivasam dhammassavanasappāyaṃ labhitvā nāṇassa ca paripakkattā vipassanaṃ vaḍḍhetvā sotāpattiphalaṃ sacchākāsi. Sā aparena samayena³ kālaṃ katvā Sakkassa devarañño vallabhā paricārikā hutvā nibbatti. Sā saṭṭhitūriyasahashehi paricariyamānā⁴ accharāsatasahasparivutā mahantaṃ dibbasampattiṃ anubhavanti pamudā modamānā saporivārā uyyānādīsu vicarati. Taṃ āyasmā Mahāmogallāno heṭṭhā vuttanayeneva disvā—

157. “Api Sakkova devindo, ramme Cittalatāvane.

Samantā anupariyāsi, nārīgaṇapurakkhatā.

Obhāsentī disā sabbā, osadhī viya tārakā.

158. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.

Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

1. Suparibhaṇḍakataṃ (Sī)

2. () natthi Sihaḷa-pothhake.

3. Sā na cirasseva (Ka)

4. Vādiyamānā (Ka), parivāriyamānā (I)

159. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—pucchi.
160. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.
161. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Dāsī ahoṣiṃ parapessiyā¹ kule.
162. Upāsikā cakkhumato, Gotamassa yasassino.
Tassā me nikkamo āsi, sāsane tassa tādino.
163. Kāmaṃ bhijjatuyaṃ kāyo, neva atthettha saṅghanam².
Sikkhāpadānaṃ pañcannaṃ, maggo sovattthiko sivo.
164. Akaṇṭako agahano, uju sabbhi pavedito.
Nikkamassa phalaṃ passa, yathidaṃ pāpuṇitthikā.
165. Āmantanikā raññomhi, Sakkassa Vasavattino.
Saṭṭhi tūriyasahassāni, paṭibodhaṃ karonti me.
166. Ālambo gaggaro bhīmo, sādhuvadī ca saṃsayo.
Pokkharo ca suphasso ca, viṇāmokkhā ca nāriyo.
167. Nandā ceva Sunandā ca, Soṇadinnā sucimhitā.
Alambusā missakesī ca, puṇḍarīkāti dāruṇī.
168. Eṇīphassā suphassā ca, Subhaddā muduvādinī³.
Etā caññā ca seyyāse, accharānaṃ pabodhikā.
169. Tā maṃ kālenupāgantvā⁴, abhibhāsanti devatā.
Handa naccāma gāyāma, handa taṃ ramayāmasē.

1. Parapessiyā (Ka)

3. Subhaddā mudukācari (I)

2. Santhanaṃ (Sī, Syā, I)

4. Tā maṃ pālentupāgantvā (Sī)

170. Nayidaṃ akatapuññānaṃ, katapuññānamevidaṃ.
Asokaṃ Nandanaṃ rammaṃ, tidasānaṃ mahāvanaṃ.

171. Sukhaṃ akatapuññānaṃ, idha natthi parattha ca.
Sukhañca katapuññānaṃ, idha ceva parattha ca.

172. Tesāṃ saḥabyakāmānaṃ, kattabbaṃ kusalaṃ bahuṃ.
Katapuññā hi modanti, sagge bhogasamaṅgino”ti¹—

devatā vissajjesi.

157. Tattha **api Sakkova devindoti** apisaddo sambhāvanāyaṃ, ivasaddo ikāralopaṃ katvā vutto upamāyaṃ, tasmā yathā nāma Sakko Devānamindoti attho. Sakkasamabhāvo tissā² devatāya parivārasampattidassanattamaṃ vutto³. Keci “apīti nipātamattan”ti vadanti. **Cittalatāvaneti** Cittāya nāma devadhītāya puññānubhāvena nibbatte, cittānaṃ vā vicittapupphaphalādivisesayuttānaṃ santānakavalli-ādīnaṃ tattha yebhuyyatāya Cittalatāvananti laddhanāme devuyyāne.

161. **Parapessiyāti** paresāṃ kule tasmim̐ tasmim̐ kicce pesaniyā,
paresāṃ veyyāvaccakārīti attho.

162. **Tassā me nikkamo āsi, sāsane tassa tādinoti** tassā dāsiyāpi samānāya pañcahi cakkhūhi cakkhumato Buddhassa Bhagavato upāsikā hutvā soḷasa vassāni sīlaṃ rakkhantiyā kammaṭṭhānañca manasi karontiyā manasikārānubhāvena me mayhaṃ uppajjamāne sattatimsabodhipakkhiyadhammasaṅkhāte iṭṭhādīsu tādilakkhaṇasampattiyā tādino Satthu sāsane tappariyāpannoyeva saṅkilesapakkhato nikkamanena “nikkamo”ti laddhanāmo sammāvāyāmo āsi ahosi uppajji.

163-4. Tassa pana nikkamassa pubbhāgassa pavattākāraṃ dassetuṃ
“**kāmaṃ bhijjatuyāṃ kāyo, neva atthettha saṅṭhananti** vuttaṃ.

1. Sabbabhogasamaṅginoti (Sī)

2. Sakkūpamā nāmetissā (Sī)

3. Vuttā (Sī)

tassattho—yadipi me **ayaṃ kāyo bhijjatu** vinassatu, tattha kiñcimattampi apekkhaṃ akaronṭi **ettha** etasmim kammaṭṭhānānuyoge **neva atthi** me vīriyassa **saññhanam**¹ sithilikaraṇanti vīriyaṃ samuttejenti vipassanaṃ ussukkāpesinti.

Idāni tathā vipassanaṃ ussukkāpetvā paṭiladdhaguṇaṃ dassenti—

“Sikkhāpadānaṃ pañcannaṃ, maggo sovathhiko sivo.

Akaṇṭako agahano, uju sabbhi pavedito.

Nikkamassa phalaṃ passa, yathidaṃ pāpuṇṭhikā”ti—āha.

Tatrāyaṃ saṅkhepattho—yo niccasiḷavasena samādinnānaṃ pañcannaṃ sikkhāpadānaṃ sikkhakoṭṭhāsānaṃ upanissayabhāvena laddhattā tesāṃ paripūritattā ca **sikkhāpadānaṃ pañcannaṃ** sambandhībhūto, yasmim santāne uppanno, tassa sabbākārena sotthibhāvasampādanato sundaratthabhāvato ca **sovathhiko** sotthiko, saṅkilesadhammehi anupaddutattā khemappattihetutāya ca **sivo**, rāgakaṇṭakādīnaṃ abhāvena **akaṇṭako**, kilesadiṭṭhiduccaritagahanasamucchedanato **agahano**, sabbajimhavaṅkakuṭilabhāvāpagamahetutāya **uju**, Buddhādīhi sappurisehi pakāsītattā **sabbhi pavedito** ariyamaggo, taṃ **yathā** yena upāyabhūtena **itthikā** dvaṅgulabahalabuddhikāpi samānā **pāpuṇim**, tassa **nikkamassa** yathāvuttavīriyassa idaṃ **phalaṃ passāti** Sakkam ālapati.

165. **Āmantanikā raññomhi, Sakkassa Vasavattinoti** sayamvasībhāvena vattanato, dvīsu devalokesu attano vasaṃ issariyaṃ vattetīti vā Vasavattī² tassa Vasavattino Sakkassa devarañño āmantanikā ālāpasallāpayoggā³, kīḷanakāle vā tena āmantetabbā amhi, nikkamassa vīriyassa phalaṃ passāti yojanā. Ātatavitatādibhedena pañca tūriyaṅgāni dvādasahi pañibhāgehi ekato pavajjamānāni saṭṭhi honti, tāni pana sahasamattāni payirupāsana vasena upaṭṭhitāni sandhāyāha “**saṭṭhi tūriyasahassāni, paṭibodhaṃ karonti me**”ti. Tattha **paṭibodhanti** pītisomanassānaṃ pabodhanaṃ.

1. Santhānaṃ (Sī)

2. Issariyaṃ vatteti (Ka)

3. Allāpasallāpayoggā (Sī, I, Ka)

166-8. **Ālamboti-**ādi tūriyavādakānaṃ devaputtānaṃ ekadesato nāmaggaḥaṇanti vadanti, tūriyānaṃ panetaṃ nāmaggaḥaṇaṃ.

Vīṇāmokkhādikā devadhītā. **Sucimhitā**ti suddhamihitā¹, nāmameva vā etaṃ. **Muduvādinī**ti mudunāva vadatīti muduvādinī, mudukaṃ ativiya vādanasīlā, nāmameva vā. **Seyyāseti** seyyatarā. **Accharānanti** accharāsu saṅgīte pāsāmsatarā. **Pabodhikā**ti pabodhanakarā².

169. **Kālenā**ti yuttappattakālena. **Abhibhāsanti**ti abhimukhā, abhiratā vā hutvā bhāsanti. Yathā ca bhāsanti, taṃ dassetuṃ “**handā naccāma gāyāma, handā taṃ ramayāmase**”ti vuttaṃ.

170. **Idanti** idaṃ mayā laddhaṭṭhānaṃ. **Asokanti** iṭṭhakantapiyamaṇāpānaṃyeva rūpādīnaṃ sambhavato visokaṃ. Tato eva sabbakālaṃ pamodasaṃvaddhana³ **Nandanānaṃ. Tidasānaṃ mahāvananti** Tāvatiṃsadevānaṃ mahantaṃ mahanīyaṅca uyyānaṃ.

171. Evarūpā dibbasampatti nāma puññakammavasenevāti odissakanayena⁴ vatvā puna anodissakanayena⁵ dassenti “**sukhaṃ akatapuññānaṃ**”ti gāthamāha.

172. Puna attanā laddhassa dibbaṭṭhānaṃsa parehi sādharmaṇakāmatāvasena dhammaṃ kathenti “**tesaṃ saḥabyakāmānaṃ**”ti osānagāthamāha. **Tesanti** Tāvatiṃsadevānaṃ. **Saḥabyakāmānanti** saḥabhāvaṃ icchantehi, kattu-atthe hi idaṃ sāmivacanaṃ. Saha vāti pavattatīti saḥavo, tassa bhāvo saḥabyaṃ yathā vīrassa bhāvo vīriyanti⁶.

Evam thero devatāya attano puññakamme āvikate tassā saporivārāya dhammaṃ desetvā devalokato āgantvā taṃ pavattiṃ Bhagavato ārocesi, Bhagavā tamatthaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā sampattaparīsāya dhammaṃ desesi, sā desanā sadevakassa lokassa sātthikā ahoṣīti.

Dāsivimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Visuddhāsītā (Ka)

2. Pabodhaniyakarā (Ka), pabodhanaṃ viya karā (I)

3. Pamodasaṃpannato (Ka)

4. Odissakavasena (Sī)

5. Anodissakavasena (Sī)

6. Vīriyanti vuttaṃ (Sī, I)

2. Lakhumāvīmānavaṇṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Lakhumāvīmānam. Tassa kā uppatti? Bhagavati Bārāṇasiyaṃ viharante Kevaṭṭadvāraṃ nāma Bārāṇasinagarassa ekaṃ dvāraṃ, tassa avidūre nivīṭṭhagāṃopi “kevaṭṭadvāraṃ”tveva paññāyittha. Tattha Lakhumā nāma ekā itthī saddhā pasannā buddhisampannā tena dvārena pavisante bhikkhū disvā vanditvā attano gehaṃ netvā kaṭacchubhikkhaṃ datvā teneva paricayena saddhāya vaḍḍhamānāya¹ āsanasālaṃ kāretvā tattha pavīṭṭhānaṃ bhikkhūnaṃ āsanaṃ upaneti, pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhapeti. Yañca odanakummāsāḍākādi² attano gehe vijjati, taṃ bhikkhūnaṃ deti. Sā bhikkhūnaṃ santike dhammaṃ sutvā saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhāya samāhitā hutvā vipassanākammaṭṭhānaṃ uggahetvā vipassanaṃ ussukkāpentī upanissayasampannatāya na cirasseva sotāpattiphale paṭiṭṭhahi, sā aparabhāge kālaṃ katvā Tāvatiṃsabhavane mahati vimāne nibbatti, accharāsahassañcassā parivāro ahosi. Sā tattha dibbasampattiṃ anubhavanti pamodamānā vicarati. Taṃ āyasmā Mahāmoggallāno devacārikaṃ caranto “**abhikkantena vaṇṇenā**”ti-ādigāthāhi pucchīti sabbaṃ vuttanayameva. Tena vuttaṃ—

173. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.

Obhāsentī disā sabbā, osadhī viya tārakā.

174. Kena te’ tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.

Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

175. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,

Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.

Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,

Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati.

176. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.

Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

1. Saddhāya ca vaḍḍhamānā (Sī)

2. Odanakummāsasākādikaṃ (Sī)

177. Kevaṭṭadvārā nikkhamma, ahu mayhaṃ nivesanaṃ.
Tattha sañcaramānānaṃ, sāvakaṇaṃ mahesinaṃ.
178. Odanaṃ kummāsaṃ ḍākaṃ¹, loṇasovīrakañcahaṃ.
Adāsīṃ ujubhūtesu, vippasanna cetasā.
179. Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.
180. Uposathaṃ upavasissaṃ, sadā sīlesu saṃvutā.
Saññaṃ saṃvibhāgā ca, vimānaṃ āvasāmahaṃ.
181. Pāṇātipātā viratā, musāvādā ca saññatā.
Theyyā ca aticārā ca, majjapānā ca ārakā.
182. Pañcasikkhāpade ratā, ariyasaccāna kovidā.
Upāsikā cakkhumato, Gotamassa yasassino.
183. Tena me'tādītā vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti.
184. Mama ca bhante vacanena Bhagavato pāde sirasā vandeyyāsi
“lakhumā nāma bhante upāsikā Bhagavato pāde sirasā vandati”ti.
Anacchariyaṃ kho panetaṃ bhante yaṃ maṃ Bhagavā aññatarasmīṃ
sāmaññaphale byākareyya. Taṃ Bhagavā sakadāgāmiphale byākāsīti.

177. Tattha **Kevaṭṭadvārā nikkhammā**ti Kevaṭṭadvārato
nikkhamanaṭṭhāne.

178. **Ḍākanti** taṇḍuleyyakādisākabyañjanaṃ. **Loṇasovīrakanti**
dhaññarasādīhi bahūhi sambhārehi sampādetabbaṃ ekaṃ pānakaṃ.
“Ācāmakañjikaloṇūdakan”tipi vadanti.

Pucchāvissajjanāvasāne sā therassa dhammadesanāya
sakadāgāmiphalaṃ pāpuṇi. Sesāṃ Uttarāvimāne vuttanayānusāreṇa eva
veditabbaṃ.

Lakhumāvimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

3. Ācāmadāyikāvimānavañṇanā

Piṇḍāya te carantassāti Ācāmadāyikāvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane kalandakanivāpe. Tena kho pana samayena Rājagahe aññatarāṃ kulāṃ ahivātarogena upaddutaṃ ahosi, tattha sabbe janā matā ṭhapetvā ekāṃ itthim. Sā gehaṃ gehagatañca sabbāṃ dhanadhaññaṃ chaḍḍetvā maraṇabhayaabhītā bhittichiddena palātā anāthā hutvā paragehaṃ gantvā tassa piṭṭhipasse vasati. Tasmim̐ gehe manussā karuṇāyantaṃ ukkhali-ādīsu avasiṭṭhaṃ yāgubhatta-ācāmadim̐ tassā denti, sā taṃ bhuñjitvā jīvikāṃ¹ kappeti.

Tena ca samayena āyasmā Mahākassapo sattāhaṃ nirodhasamāpattim̐ samāpajjitvā tato vuṭṭhito “kaṃ nu kho ahaṃ ajja āhārapaṭiggahaṇena anuggahessāmi, duggatito ca dukkhato ca mocessāmi”ti cintento taṃ itthim̐ āsannamaraṇaṃ nirayasaṃvattanikañcassā kammaṃ katokāsaṃ disvā “ayaṃ mayi gate attanā laddhaṃ Ācāmaṃ dassati, teneva Nimmānaratidevaloke uppajjissati, evaṃ nirayūpapattito mocetvā handāhaṃ imissā saggasampattim̐ nipphādessāmi”ti pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaraṃ ādāya tassā nivesanaṭṭhānābhimukho gacchati. Atha Sakko Devānamindo aññātakavesena anekarasāṃ anekasūpabyañjanaṃ dibbāhāraṃ upanesi. Taṃ ñatvā thero “Kosiya tvaṃ katakusalo, kasmā evaṃ karosi, mā duggatānaṃ kapaṇānaṃ sampattim̐ vilumpī”ti paṭikkhipitvā tassā itthiyā purato aṭṭhāsi.

Sā therāṃ disvā “ayaṃ mahānubhāvo thero, imassa dātabbayuttakaṃ khādanīyaṃ vā bhojanīyaṃ vā idha natthi, idañca kiliṭṭhabhājanagataṃ tiṇacuṇṇarajānukiṇṇaṃ aloṇaṃ sītaṃ apparasaṃ ācāmakāñjyamattaṃ edisassa dātum̐ na ussahāmi”ti cintetvā “aticchathā”ti āha. Thero ekapadanikkhepamattaṃ apasakkitvā aṭṭhāsi. Gehavāsino manussā bhikkhaṃ upanesum̐, thero na sampaṭicchati. Sā duggatitthī “mameva anuggahatthāya idhāgato, mama santakameva paṭiggahetukāmo”ti ñatvā pasannamānasā ādarajātā taṃ ācāmaṃ therassa patte ākiri. Thero tassā

1. Tattha sā tesāṃ vāhassā jīvikāṃ (Sī, I)

pasādasamvaddhanattham bhuñjanākāram dassesi, manussā āsanam paññāpesum. Thero tattha nisīditvā tam ācāmam bhuñjitvā pivitvā onītapattapāṇī anumodanam katvā tam duggatitthim “tvaṃ ito tatiye attabhāve mama mātā ahosī”ti vatvā gato. Sā tena there atipasādañca¹ uppādetvā tassā rattiya paṭhamayāme kālam katvā Nimmānaratīnam devānam saḥabyatam upapajji. Atha Sakko devarājā tassā kālakatabhāvam ṇātvā “kattha nu kho uppannā”ti āvajjento Tāvatisesu adisvā rattiya majjhimayāme āyasmantam Mahākassapam upasaṅkamitvā tassā nibbattaṭṭhānam pucchanto—

185. “Piṇḍāya te carantassa, tuṇhībhūtassa tiṭṭhato.
Daliddā kapaṇā nārī, parāgāram apassitā².”

186. Yā te adāsi ācāmam, pasannā sehi pāṇibhi.
Sā hitvā mānusaṃ deham, kaṃ nu sā disatam gatā”ti—

dve gāthā abhāsi.

185. Tattha **piṇḍāyāti** piṇḍapātathāya. **Tuṇhībhūtassa tiṭṭhatoti** idam piṇḍāya caraṇākāradassanam, uddissa tiṭṭhatoti attho. **Daliddāti** duggatā. **Kapaṇāti** varākī. “Daliddā”ti iminā tassā bhogapārijuññam dasseti, “kapaṇā”ti iminā ṇātipārijuññam. **Parāgāram apassitāti** parageham nissitā, paresam ghare bahipitṭhichadanam nissāya vasantī.

186. **Kaṃ nu sā disatam gatāti** chasu kāmadevalokesu uppajjivasena kaṃ nāma disam gatā. Iti Sakko “therena tathā katānuggahā uḷārāya dibbasampattiyā bhāginī, na ca dissatī”ti heṭṭhā dvīsu devalokesu apassanto saṃsayāpanno pucchati.

Athassa thero—

187. “Piṇḍāya me carantassa, tuṇhībhūtassa tiṭṭhato.
Daliddā kapaṇā nārī, parāgāram apassitā².”

1. Bhattippasādañca (Sī)

2. Avassitā (Sī)

188. Yā me adāsi ācāmaṃ, pasannā sehi pāṇibhi.
Sā hitvā mānusaṃ dehaṃ, vippamuttā ito cutā.

189. Nimmānaratino nāma, santi devā mahiddhikā.
Tattha sā sukhitā nārī, modatācāmadāyikā”ti¹—

pucchitaniyāmeneva paṭivacanaṃ dento tassā nibbattaṭṭhānaṃ kathesi.

188. Tattha **vippamuttā**ti tato manussadobhaggiyato
paramakāruṇṇāvuttito vippamuttā apagatā.

189. **Modatācāmadāyikā**ti Ācāmamattadāyikā sāpi nāma pañcame
kāmasagge dibbasampattiyā modati, passa tāva khettasampattiphalanti²
dasseti.

Puna Sakko tassā dānassa mahapphalataṃ mahānisamsatañca sutvā taṃ
thomento—

190. “Aho dānaṃ varākiyā, Kassape suppatiṭṭhitāṃ.
Parābhatena dānena, ijjhitha vata dakkhiṇā.

191. Yā mahesittaṃ kāreyya, cakkavattissa rājino.
Nārī sabbaṅgakalyāṇī, bhattu cānomadassikā.
Etassācāmadānassa, kalam nāgghati soḷasim.

192. Sataṃ nikkhā sataṃ assā, sataṃ assatarīrathā.
Sataṃ kaññāsahassāni, āmuttamaṇikuṇḍalā.
Etassācāmadānassa, kalam nāgghanti soḷasim.

193. Sataṃ Hemavatā nāgā, isādantā urūḷhavā.
Suvaṇṇakacchā mātaṅgā, hemakappanavāsasā.
Etassācāmadānassa, kalam nāgghanti soḷasim.

194. Catunnamapi dīpānaṃ, issaraṃ yodha kāraye.
Etassācāmadānassa, kalam nāgghati soḷasim”ti—āha.

1. Moditācāmadāyikāti (I, Ka)

2. Khettasampattibalanti (Sī)

190. Tattha **ahoti** acchariyatthe nipāto. **Varākiyāti** kapaṇiyā. **Parābhatenāti** parato ānītena, paresaṃ gharato uñchācariyāya laddhenāti attho. **Dānenāti** dātabbena ācāmaṃmattena deyyadhammena. **Ijjhitthavata dakkhiṇāti** dakkhiṇā dānaṃ aho nipphajjittha, aho mahapphalā mahājutikā mahāvippahārā ahuvatthāti attho.

191. Idāni “itthiratanādīnīpi tassa dānassa satabhāgampi sahasabhāgampi na upentī”ti dassetuṃ “**yā mahesittāṃ kāreyyā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **sabbaṅgakalyāṇīti** “nātidīghā nātirassa nātikisā nātitthulā nātikālī nāccodātā atikkantā mānusaṃvaṇṇaṃ appattā dibbavaṇṇaṃ”ti evaṃ vuttehi sabbehi aṅgehi kāraṇehi, sabbehi vā aṅgapaccaṅgehi kalyāṇī sobhanā sundarā. **Bhattu cānomadassikāti** sāmikassa alāmakadassanā sātisayaṃ dassanīyā pāsādikā. **Etassācāmadānassa, kalaṃ nāgghati soḷasinti** etassa eṭāya dinnassa ācāmadānassa phalaṃ soḷasabhāgaṃ katvā tato ekaṃ bhāgaṃ puna soḷasabhāgaṃ katvā gahitabhāgasāṅkhātāṃ soḷasiṃ kalaṃ cakkavattiraṇṇo¹ itthiratanabhāvopi nāgghati nānubhoti na pāpuṇāti. “Suvaṇṇassa pañcadasadharaṇaṃ nikkhaṇaṃ”ti vadanti, “satadharaṇaṃ”ti apare.

193. **Hemavatāti** Himavati jātā, Hemavatajātikā vā. Te hi mahantā thāmajavasampannā ca honti. **Īsādantāti** rathīsāsadisadantā², thokaṃyeva avanatadantāti attho. Tena visālakadāṭhībhāvaṃ³ nivāreti. **Urūlhavāti** thāmajavaparakkamehi brūhanto, mahantaṃ yuddhakiccaṃ vahituṃ samatthāti attho. **Suvaṇṇakacchāti** hemamayagīveyyakapaṭimukkā⁴. Kacchāsīsena hi sabbaṃ hatthiyoggaṃ⁵ vadati. **Hemakappanavāsasāti** suvaṇṇakhacitagaḷattharaṇakaṅkanādihatthālaṅkārasampannā⁶.

194. **Catunnamapi dīpānaṃ issaranti** dvisahassaparittadīpaparivārānaṃ Jambudīpādīnaṃ catunnaṃ mahādīpānaṃ issariyaṃ. Tena sattaratanasamujjalaṃ sakalaṃ cakkavattisiriṃ vadati. Yaṃ panettha avuttaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayameva.

1. Cakkavattissa rājino (Sī)

3. Visālatādībhāvaṃ (I)

5. Hatthiyuttaṃ (Ka)

2. Rathāsāsadisadantā (Sī, I)

4. Hemamayagīveyyakādiyuttā (I)

6. Hatthālaṅkārasannāhā (Sī)

Idha Sakkena devarājena attanā ca vuttaṃ sabbaṃ āyasmā
Mahākassapattothero Bhagavato ārocesi. Bhagavā taṃ aṭṭhuppattiṃ katvā
sampattaparīsāya vitthārena dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa
sāthikā ahoṣīti.

Ācāmadāyikāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

4. Caṇḍālivimānavañṇanā

Caṇḍāli vanda pādānīti Caṇḍālivimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā
Rājagahe viharanto paccūsavēlayaṃ Buddhāciṇṇaṃ mahākaruṇāsamāpattiṃ
samāpajjitvā uṭṭhāya lokaṃ olokeno addasa tasmimyeva nagare
caṇḍālāvasathe¹ vasantiṃ ekaṃ mahallikaṃ caṇḍāliṃ khīṇāyukaṃ,
nirayasamvattanikañcassā kammaṃ upaṭṭhitaṃ, so mahākaruṇāya
samussāhitamānaso “saggasamvattanikaṃ kammaṃ kāretvā tenassā
nirayūpapattiṃ nisedhetvā sagge patiṭṭhāpessāmi”ti cintetvā mahatā
bhikkhusaṃghena saddhiṃ Rājagahaṃ piṇḍāya pavisati. Tena ca samayena
sā caṇḍālī daṇḍaṃ olubbha nagarato nikkhamanti Bhagavantaṃ
āgacchantaṃ disvā abhimukhī hutvā aṭṭhāsi. Bhagavāpi tassā gamanaṃ
nivārento viya purato aṭṭhāsi. Athāyasmā Mahāmoggallāno Satthu cittaṃ
ñatvā tassā ca āyuparikkhayaṃ Bhagavato vandanāya taṃ niyojento—

195. “Caṇḍāli vanda pādāni, Gotamassa yasassino.
Tameva² anukampāya, aṭṭhāsi isisattamo³.”

196. Abhippasādehi manaṃ, arahantaṃhi tādini⁴.
Khippaṃ pañjalikā vanda, parittaṃ tava jīvitaṃ”ti—

gāthādvayamāha.

195. Tattha **caṇḍālīti** jāti-āgatena nāmena taṃ ālapati. **Vandāti**
abhivādaya. **Pādānīti** sadevakassa lokassa saraṇāni

1. Caṇḍālagāme (Ka)

3. Isisuttamo (Sī)

2. Taveva (Sī)

4. Tādine (Ka)

caraṇāni. **Tameva anukampāyāti** tameva anuggaṇhanattham, apāyūpapattito¹ nisedhetvā sagge nibbattāpanatthanti adhippāyo. **Aṭṭhāsīti** nagarampi apavisitvā ṭhito. **Isisattamoti** lokiyasekkhāsekkhappaccekabuddha-isīhi uttamo ukkaṭṭhatamo, atha vā Buddha-isīnam Vipassi-ādīnam sattamoti isisattamo.

196. **Abhippasādehi mananti** “Sammāsambuddho Bhagavā”ti tava cittaṃ pasādehi. **Arahantamhi tādinīti** ārakattā kilesānam, tesamyeva arīnam hatattā, saṃsāracakkassa arānam hatattā, paccayānam arahattā, pāpakaraṇe rahābhāvā ca arahante, iṭṭhādīsu tādibhāvappattiyā tādimhi. **Khippam pañjalikā vandāti** sīghamyeva paggahita-añjalikā hutvā vandassu. Kasmāti ce? **Parittam tava jīvitanti**, idāneva bhijjanasabhāvattā parittam ati-ittaram.

Iti thero gāthādvayena Bhagavato guṇe pakittento attano ānubhāve ṭhatvā tassā ca khīṇāyukatāvibhāvanena saṃvejento Satthu vandanāya niyojesi. Sā ca taṃ sutvā saṃvegajātā Satthari pasannamānasāva hutvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā añjalim katvā namassamānā Buddhagatāya pītiyā ekaggacittā hutvā aṭṭhāsī. Bhagavā “alamettakametissā saggūpapattiyā”ti nagaram pāvīsi saddhim bhikkhusamghena. Atha naṃ ekā bhantā gāvī taruṇavacchā tato eva abhidhāvanti siṅgena paharivā jīvitā voropesi. Tam sabbam dassetuṃ saṅgītikārā—

197. “Coditā bhāvitattena, sarīrantimadhārīnā.

Caṇḍālī vandi pādāni, Gotamassa yasassino.

198. Tamenam avadhī gāvī, caṇḍālim pañjalim ṭhitam.

Namassamānam Sambuddham, andhakāre pabhaṅkaran”ti—

gāthādvayamāhaṃsu.

198. Tattha **pañjalim ṭhitam namassamānam Sambuddhanti** gatepi Bhagavati² Buddhārammaṇāya pītiyā samāhitā hutvā sammukhā viya añjalim paggayha

1. Apāyupattito (Sī)

2. Mahesim Bhagavantam (Ka)

namassamānaṃ ʘitaṃ. **Andhakāreti** avijjandhakārena sakalena
kilesandhakārena ca andhakāre loke. **Pabhaṅkaranti** ñāṇobhāsakaraṃ.

Sā ca tato cutā Tāvatiṃsesu nibbatti, accharānaṃ sataśahassaṃ cassā
parivāro ahoṣi. Tadaheva ca sā saha vimānena āgantvā vimānato otarivā
āyasmantaṃ Mahāmogallānaṃ upasaṅkamtivā vandi. Tamatthaṃ
dassetuṃ—

199. “Khīṇāsavaṃ vigatarajaṃ anejaṃ,
Ekaṃ araṇṇaṃhi raho nisinnaṃ.
Deviddhipattā upasaṅkamtivā,
Vandāmi taṃ vīra mahānubhāvaṃ”ti—

devatā āha. Taṃ thero pucchi—

200. “Suvaṇṇavaṇṇā jalitā mahāyasā,
Vimānamoruyha anekacittā.
Parivāritā accharāsaṅgaṇena¹,
Kā tvaṃ subhe devate vandase mamaṃ”ti.

200. Tattha **jalitā**ti attano sarīrappabhāya vatthābharaṇādīnaṃ obhāseṇa
ca jalantī jotenti. **Mahāyasā**ti mahāparivārā. **Vimānamoruyhā**ti vimānato
oruyha. **Anekacittā**ti anekavidhacittatāyuttā. **Subheti** subhagaṇe. **Mamanti**
maṃ.

Evam therena pucchitā puna sā—

201. “Ahaṃ bhaddante caṇḍālī, tayā vīrena pesitā.
Vandiṃ arahato pāde, Gotamassa yasassino.
202. Sāhaṃ vanditvā pādāni, cutā caṇḍālayoniyā.
Vimānaṃ sabbato bhaddaṃ, upaṇṇamhi Nandane.
203. Accharānaṃ sataśahassaṃ, purakkhatvāna tiṭṭhati.
Tāsāhaṃ pavarā seṭṭhā, vaṇṇena yasaśyuna.

1. Accharānaṃ gaṇeṇa (Sī)

204. Pahūtakatakalyāṇā, sampajānā paṭissatā.

Muniṃ kāruṇikaṃ loke, taṃ bhante vanditumāgatā”ti—

catasso gāthāyo āha.

201-4. Tattha **pesitā**ti “Caṇḍālī vanda pādānī”ti-ādinā vandanāya uyyojitā. Yadi pi taṃ vandanāmayam puññaṃ pavattikkhaṇavasena parittaṃ, khettamahantatāya pana phalamahantatāya ca ativiya mahantamevāti āha “**pahūtakatakalyāṇā**”ti. Tathā Buddhārammaṇāya pītiyā pavattikkhaṇe paññāya satiyā ca visadabhāvaṃ¹ sandhāyāha “**sampajānā paṭissatā**”ti. Puna—

205. “Idaṃ vatvāna caṇḍālī, kataññū katavedinī.

Vanditvā arahato pāde, tatthevantaradhāyathā”ti—

gāthā saṅgītikārehi ṭhapitā.

205. Tattha **caṇḍālī**ti caṇḍālībhūtapubbāti katvā vuttaṃ, devaloke ca idamāciṇṇaṃ, yaṃ manussaloke niruḥhasamaññāya vohāro. Sesam vuttanayameva.

Āyasmā pana Mahāmogallāno imaṃ pavattiṃ Bhagavato ārocesi. Bhagavā tamatthaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā sampattaparisāya dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sātthikā ahoṣīti.

Caṇḍālivimānavañṇanā niṭṭhitā.

5. Bhadditthivimānavañṇanā

Nīlā pītā ca kālā cāti Bhadditthivimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvatthiyaṃ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme. Tena ca samayena Kimilanagare² Rohako nāma gahapatiputto ahoṣi saddho pasanno sīlācārasampanno. Tasmim yeva ca nagare tena samānamahābhoge kule ekā dārikā ahoṣi saddhā

1. Visāradabhāvaṃ (Sī)

2. Kimbilanagare (Sī, I)

pasannā pakatīyāpi bhaddatāya Bhaddāti nāmena. Atha Rohakassa mātāpitaro taṃ kumārīm¹ vāretvā tādise kāle² taṃ ānetvā āvāhavivāhaṃ akaṃsu. Te ubhopi samaggavāsaṃ vasanti. Sā attano ācārasampattiyā “Bhadditthī”ti tasmim nagare pākaṭā paññātā ahoṣi.

Tena ca samayena aggasāvaka pañcasatapañcasatabhikkhuparivārā janapadacārikaṃ carantā Kimilanagaraṃ pāpuṇimsu. Rohako tesam tattha gatabhāvaṃ ñatvā somanassajāto there upasaṅkamitvā vanditvā svātanāya nimantetvā dutiyadivase paṇitena khādanīyena bhojanīyena saporivāre te santappetvā saputtadāro tehi desitaṃ dhammadesanaṃ sutvā tesam ovāde patiṭṭhahanto saraṇāni gaṇhi, pañca sīlāni samādiyi. Bhariyā panassa aṭṭhamīcātuddasīpannarasīpāṭihāriyapakkhesu uposathaṃ upavasi, visesato sīlācārasampannā ahoṣi devatāhi ca anukampitā, tāya eva ca devatānukampāya attano upari patitaṃ micchāpavādaṃ niraṃkatvā³ suvisuddhasīlācāratāya ativiya loke patthaṭayasā ahoṣi.

Sā hi sayam Kimilanagare ṭhitā attano sāmikassa vaṇijjāvasena Takkasīlāyaṃ vasantassa ussavadivase sahāyehi ussāhitassa nakkhattakīlācette uppanne gharadevatāya attano dibbānubhāvena taṃ tattha netvā sāmikena saha yojitā teneva samāgamena patiṭṭhitagabbhā hutvā devatāya Kimilanagaraṃ paṇinītā anukkamena gabbhinibhāve pākaṭe jāte sassu-ādīhi “aticārīnī”ti āsaṅkitā tāya eva devatāya attano ānubhāvena Gaṅgāmahoghe Kimilanagaraṃ ottharante viya upaṭṭhāpīte attano patibbatābhāvasaṃsūcakena saccādhiṭṭhānapubbakena sapatheṇa vātavegasamuṭṭhitavīcijālaṃ⁴ Gaṅgāmahoghaṃ attano upari āpatitaṃ āyassaṅca⁵ nivattetvā sāmikena samāgatāpi tena pubbe sassu-ādīhi viya āsaṅkitā Takkasīlāyaṃ tena dinnam nāmamudditaṃ saññāṇaṅca appentī taṃ āsaṅkaṃ niraṃkatvā bhattuno

1. Bhaddakumārīm (I)

2. Tādise uddesakāle (Sī)

3. Nirākatvā (Sī)

4. Vātave gasamuddhutavīcijālaṃ (Sī)

5. Āsaṅkaṅca (Sī), āyasakyaṅca (I)

ñābhijanassa ca mahājanassa ca sambhāvanīyā jātā. Tena vuttam
“suvisuddhasīlacāratāya ativiya loke patthaṭayasā ahoṣī”ti.

Sā aparena samayena kālam katvā Tāvatiṃsabhavane uppannā. Atha
Bhagavati Sāvattthito Tāvatiṃsabhavanam gantvā pārīcchattakamūle
paṇḍukambalasilāyam nisinne devaparisāya ca Bhagavantam upasaṅkamitvā
vanditvā ekamantam nisinnāya bhadditthīpi upasaṅkamitvā vanditvā
ekamantam aṭṭhāsi. Atha Bhagavā dasasahassilokadhātūsu sannipatitāya
devabrahmaparisāya majjhe tāya devatāya katapuññakammaṃ pucchanto—

206. “Nīlā pītā ca kāḷā ca, mañjīṭṭhā¹ atha lohitā.

Uccāvacānam vaṇṇānam, kiṅjakkhaparivāritā.

207. Mandāravānam pupphānam, mālam dhāresi muddhani.

Nayime aññesu kāyesu, rukkhā santi sumedhase.

208. Kena kāyam upapannā, Tāvatiṃsam yasassinī.

Devate pucchitācikkha, kissa kammassidam phalan”ti—āha.

206-7. Tattha **nīlā pītā ca kāḷā ca, mañjīṭṭhā atha lohitā**ti ettha ca-saddo
vuttatthasamuccayo, so nīlā ca pītā cāti-ādinā paccekam yojetabbo. **Athā**ti
aññatthe nipāto. Tena odātādike avuttavaṇṇe saṅgaṇhāti. **Iti**-saddo
luttaniddiṭṭho veditabbo. **Ca**-saddo vā avuttatthasamuccayo. **Athā**ti iti-
saddatthe nipāto. **Uccāvacānam vaṇṇānanti** ettha **uccāvacānanti** vibhattiyā
alopo daṭṭhabbo, uccāvacavaṇṇānam nānāvidhavaṇṇānanti attho. **Vaṇṇānanti**
vā vaṇṇavantānam. **Kiṅjakkhaparivāritā**ti kiṅjakkhehi parivāritānam. Sāmi-
atthe hi etam paccattavacanam. Idam vuttam hoti—nīlā ca pītā ca kāḷā ca
mañjīṭṭhā ca lohitā ca atha aññe odātādayo cāti imesam vasena
uccāvacavaṇṇānam tathābhūtehiyeva kiṅjakkhehi kesarehi parivāritānam
vicittasaṅṭhānādītāya vā uccāvacānam yathāvuttavaṇṇavantānam
mandārarukkhāsambhūtatāya mandāravānam pupphānam mālam tehi
katam mālāguṇam tvaṃ devate attano sīse dhāresi piḷandhasīti.

1. Mañjeṭṭhā (Sī), mañjaṭṭhā (I)

Yato rukkhatō tāni pupphāni, tesam visesavaṇṇatāya
anaññasādhāraṇatam dassetuṃ “**nayime aññesu kāyesu, rukkḥā santi
sumedhase**”ti vuttaṃ. Tattha **imeti** yathāvuttavaṇṇasaṅgāhānādiyuttā
pupphavanto rukkḥā na santīti yojanā. **Kāyesūti** devanikāyesu. **Sumedhaseti**
sundarapaññe.

Tattha **nīlāti** indanīlamahānīlādimaṇṇiratanānam vasena nīlobhāsā. **Pītāti**
puppharāgakakketanapulakādimaṇṇiratanānam¹ ceva siṅgīsuvaṇṇassa ca
vasena pītobhāsā. **Kālāti** asmaka-upalakādimaṇṇiratanānam² vasena
kaṇhobhāsā. **Mañjīṭṭhāti** jotirasagomuttakagomedakādimaṇṇiratanānam
vasena mañjīṭṭhobhāsā. **Lohitāti** padumarāgalohitāṅkapavāḷaratanādīnam
vasena lohitobhāsā. Keci pana nīlādīpadāni “rukkḥā”ti iminā “nīlā
rukkḥā”ti-ādinā yojetvā vadanti. Rukkḥāpi hi nīlādīvaṇṇehi pupphehi
sañchannattā nīlādīyogato nīlādīvohāram labhantīti tehi “nīlā -pa- lohitā -pa-
nayime aññesu kāyesu rukkḥā santi sumedhaseti, yato tvaṃ uccāvacaṇam
vaṇṇānam kiṅjakkhaparivāritānam mandāravānam pupphānam mālam
dhāresi”ti yojanā kātābbā. Tattha yathādīṭṭhe vaṇṇavisesayutte pupphe
kittetvā tesam asādhāraṇabhāvadassanena³ rukkḥānam
āvenikabhāvadassanam paṭhamanayo, rukkḥānam
asādhāraṇabhāvadassanena pupphānam āvenikabhāvadassanam dutiyanayo.
Paṭhamanaye vaṇṇādayo sarūpena gahitā, dutiyanaye nissayamukhenāti
ayametesam viseso.

208. **Kenāti** kena puññakammena, kāyam Tāvatiṃsanti yojanā.
Pucchitācikkhāti pucchitā tvaṃ ācikkha kathehi.

Evam Bhagavatā pucchitā sā devatā imāhi gāthāhi byākāsi—

209. “Bhadditthikāti⁴ maṃ aññaṃsu, Kimilāyam upāsikā.
Saddhā sīlena sampannā, samvibhāgaratā sadā.

210. Acchādānañca bhattañca, senāsanaṃ padīpiyam.
Adāsīm ujubhūtesu, vippasannena cetasā.

1. Puppharāgakakkeratanasaphūlakādimaṇṇiratanānam (Sī)

2. Amatabbākavimalayakādimaṇṇiratanānam (Ka)

3. Asādhāraṇabhāvadassanattam (I, Ka)

4. Bhadditthīti (Sī)

211. Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgatam.
212. Uposatham upavasissam, sadā sīlesu samvutā.
Saññamā samvibhāgā ca, vimānam āvasāmaham.
213. Pāṇātipātā viratā, musāvādā ca saññatā.
Theyyā ca aticārā ca, majjapānā ca ārakā.
214. Pañcasikkhāpade ratā, ariyasaccāna kovidā.
Upāsikā cakkhumato, appamādavihārinī.
Katāvāsā katakusalā tato cutā,
Sayampabhā anuvarāmi Nandanam.
215. Bhikkhū cāham paramahitānukampake,
Abhojayim tapassiyugam Mahāmunim.
Katāvāsā katakusalā tato cutā,
Sayampabhā anuvarāmi Nandanam.
216. Aṭṭhaṅgikam aparimitam sukhāvaham,
Uposatham satatamupāvasim aham.
Katāvāsā katakusalā tato cutā,
Sayampabhā anuvarāmi Nandanam”ti.

209-214. Tattha **bhadditthikā**¹ **maṃ aññaṃsu**, **Kimilāyam upāsikā**ti
ācārasampattiyā saccakiriyāya ubbattamānamahoghanivattanena
akhaṇḍasīlāti sañjātanicchayā Bhaddā sundarā ayaṃ itthī, tasmā
“Bhadditthikā upāsikā”ti ca maṃ Kimilanagaravāsino jāniṃsu. **Saddhāsīlena**
sampannāti-ādi heṭṭhā vuttanayattā uttānatthameva.

Apica “saddhā”ti iminā saddhādhanam, “samvibhāgaratā, acchādanañca
bhatañca, senāsanam padīpiyam. Adāsim ujubhūtesu, vipassanena
cetasā”ti iminā

1. Bhadditthī (Sī)

cāgadhanam, “sīlena sampannā, catuddasim pañcadasim -pa-
pañcasikkhāpade ratā”ti iminā siladhanam hiridhanam ottappadhanañca,
“ariyasaccāna kovidā”ti iminā sutadhanam paññādhanañca dassitanti sā
attano sattavidha-ariyadhanapaṭilābham. “Upāsikā cakkhumato -pa-
anuvicarāmi Nandanam”ti iminā tassa diṭṭhadhammikam samparāyikañca
ānisaṃsam vibhāveti. Tattha **katāvāsāti** nipphāditasucaritāvāsā.
Sucaritakammam hi tadatte, āyatim ca sukhāvāsahetutāya “sukhavihārassa
āvāso”ti vuccati. Tenāha “katakusalā”ti.

215. Pubbe anāmasitakhettavisesam attano dānamayam puññam vatvā
idāni tassa āyatanagatatam dassetum **“bhikkhūcā”**ti-ādi vuttam. Tattha
bhikkhūti anavasesabhinnakilesatāya bhikkhū. **Paramahitānukampaketi**
paramam ativiya diṭṭhadhammikādinā hitena anuggāhake. **Abhojayinti**
paṇītena bhojanena bhojesim. **Tapassiyuganti** uttamena tapasā
sabbakilesamalam¹ tāpetvā samucchinditvā ṭhitattā tapassibhūtam yugam.
Mahāmuninti tato eva mahā-isibhūtam, mahato vā attano visayassa
mahanteneva nāṇena munanato paricchindanato mahāmunim. Sabbametam
dve aggasāvake sandhāya vadati.

216. **Aparimitam sukhāvahanti** anunāsikalopam akatvā vuttam.
“Yāvañcidam bhikkhave na sukaram akkhānena pāpuṇitum yāva sukhā
saggā”ti² vacanato Bhagavatopi
vacanapathātītaparimāṇarahitasukhanibbattakam attano vā ānubhāvena
aparimitasukhāvaham sukhasa āvahanakam. **Satatanti** sabbakālam. Tam
tam uposatharakkhaṇadivasam ahāpetvā, tam tam vā
uposatharakkhaṇadivasam akhaṇḍam katvā paripuṇṇam katvā satatam vā
sabbakālam sukhāvahanti yojanā. Sesam heṭṭhā vuttanayameva.

Atha Bhagavā mātudevaputtappamukhānam
dasasahasilokadhātuvāsīnam devabrahmasamghānam tayo māse
abhidhammapīṭakam desetvā manussalokam āgantvā bhadditthivimānam
bhikkhūnam desesi, sā desanā sampattaparīsāya sātthikā ahoṣīti.

Bhadditthivimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sabbasamkilesapakham (Sī, I)

2. Ma 3. 210 piṭṭhe atthato samānam.

6. Soṇadinnāvimānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Soṇadinnāvimānaṃ. Tassa kā uppatti?
Bhagavā Sāvattṭhiyaṃ viharati Jetavane. Tena ca samayena Nālandāyaṃ
Soṇadinnā nāma ekā upāsikā saddhā pasannā bhikkhūnaṃ catūhi paccayehi
sakkaccaṃ upaṭṭhahantī suvisuddhaniccasilā aṭṭhaṅgasamannāgataṃ
uposathampi upavasati. Sā dhammasavanasappāyaṃ paṭilabhivā
upanissayasampannatāya catusaccakammaṭṭhānaṃ paribrūhantī¹ sotāpannā
ahosi. Atha aññatarena rogena phuṭṭhā kālaṃ katvā Tāvatisesesu uppajji.
Taṃ āyasmā Mahāmoggallāno—

217. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.
Obhāsentī disā sabbā, osadhī viya tārakā.

218. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

219. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—

imāhi tīhi gāthāhi paṭipucchi.

220. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

221. “Soṇadinnāti maṃ aññaṃsu -pa- Gotamassa yasassino.

227. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

devatā byākāsi. Taṃ sabbaṃ heṭṭhā vuttanayameva.

Soṇadinnāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Paṭiggaṇhantī (Sī)

7. Uposathāvimānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Uposathāvimānam. Idha aṭṭhuppattiyam Sākete Uposathā nāma ekā upāsikāti ayameva viseso, sesam anantaravimānasadisam. Tena vuttaṃ—

229. “Abhikkantena vaṇṇena -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

232. Sā devatā attamanā -pa- yassa kammassidam phalam.

233. “Uposathāti maṃ aññāmsu, Sāketāyam upāsikā -pa-
Upāsikā cakkhumato, Gotamassa yasassino.

239. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

devatā byākāsi. Puna attano ekaṃ dosam dassenti—

241. “Abhikkhaṇam Nandanam sutvā, chando me udapajjatha.
Tattha cittaṃ paṇidhāya, upapannāmhī Nandanam.

242. Nākāsim Satthu vacanam, Buddhassādiccabandhuno.
Hīne cittaṃ paṇidhāya, sāmhi pacchānutāpini”ti—

dve gāthā abhāsi.

233. Tattha **Uposathāti maṃ aññāmsūti** “Uposathā”ti iminā nāmena maṃ manussā jāniṃsu. **Sāketāyanti** Sāketanagare.

241. **Abhikkhaṇanti** abhiṇham. **Nandanam sutvāti** “Tāvatiṃsabhavane Nandanavanam nāma edisañca edisañcā”ti tattha nānāvidham dibbasampattim sutvā. **Chandoti** tannibbattakapuññakammassa kāraṇabhūto kusalacchando, tatrūpapattiyā patthanābhūto taṇhāchando vā. **Udapajjathāti**¹ uppajjittha. **Tatthāti** Tāvatiṃsabhavane, Nandanāpadesenapi hi taṃ devalokaṃ vadati. **Upapannāmhīti** uppannā nibbattā amhi.

1. Upapajjathāti (Sī)

242. **Nākāsiriṃ Satthu vacananti** “nāhaṃ bhikkhave appamattakampi bhavaṃ vaṇṇemī”ti-ādinā¹ Satthārā vuttavacanaṃ na kariṃ, bhavesu chandarāgaṃ na pajahinti attho. Ādicco Gotamagotto, Bhagavāpi Gotamagottoti sagottatāya vuttaṃ “**Buddhassādiccabandhuno**”ti. Atha vā ādiccassa bandhu ādiccabandhu, Bhagavā. Taṃ paṭicca tassa ariyāya jātiyā jātattā ādicco vā bandhu etassa orasaputtabhāvatoti ādiccabandhu, Bhagavā. Tathā hi vuttaṃ—

“Yo andhakāre tasmā pabhaṅkaro,
Verocano maṇḍalī uggatejo.
Mā rāhu gilī caramantalikkhe,
Pajam mamaṃ rāhu pamañca sūriyan”ti².

Hineti lāmake. Attano bhavābhiratiṃ sandhāya vadati. **Sāmhīti** sā amhi.

Evam tāya devatāya bhavābhiratinimitte uppannavippaṭisāre pavedite thero bhavassa paricchinnāyubhāvavibhāvanamukhena āyatim manussatthābhāve ṭhatvā vaṭṭadukkhassa samatikkamo kātuṃ sukaro, sabbaso khīṇāsavabhāvo nāma mahānisaṃsoti ca samassāsetuṃ—

243. Kīva ciraṃ vimānamhi, idha vacchasuposathe.

Devate pucchitācikkha, yadi jānāsi āyuno”ti—

gāthamāha. Puna sā—

244. “Saṭṭhi vassasahassāni, tisso ca vassakoṭiyo.

Idha ṭhatvā mahāmuni, ito cutā gamissāmi.

Manussānaṃ sahyatan”ti—āha.

Puna thero—

245. “Mā tvaṃ uposathe bhāyi, Sambuddhenāsi byākatā.

Sotāpannā visesayi, pahīnā tava duggatī”ti—

imāya gāthāya samuttejesi.

1. Am 1. 36 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 49 piṭṭhe.

243-4. Tattha **kīva ciranti** kittakaṃ addhānaṃ. **Idhāti** imasmim̄ devaloke, idha vā vimānasmim̄. **Āyu noti** āyu, **noti** nipātamattaṃ. Āyuno vā cirācirabhāvaṃ, atha vā yadi jānāsi āyunoti attho. **Mahāmuni**ti theram̄ ālapati.

245. **Mā tvaṃ uposathe bhāyīti** bhadde uposathe tvaṃ mā bhāyi. Kasmā? Yasmā **Sambuddhenāsi byākatā**. Kinti? **Sotāpannā visesayīti**. Maggaphalasaññitaṃ visesaṃ yātā adhigatā, tasmā **pahīnā tava** sabbāpi **duggatīti** imampi visesaṃ yātāti visesayi. Sesam̄ vuttanayameva.

Uposathāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

8-9. Niddā-suniddāvimānavañṇanā

Aṭṭhamanavamavimānāni Rājagahanidānāni. Aṭṭhuppattiyam̄ yathākkamaṃ “Niddā¹ nāma upāsikā -pa- Gotamassa yasassino. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa- suniddā² nāma upāsikā”ti vattabbaṃ. Sesam̄ vuttanayameva. Gāthāsupi apubbaṃ natthi. Tathā hi ekaccesu potthakesu Pāḷi peyyālavasena ṭhapitāti. Tena vuttaṃ—

246. “Abhikkantena vaṇṇena -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsātīti.

247. Sā devatā attamanā -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.

248. Niddāti mamaṃ aññaṃsu, Rājagahasim̄ upāsikā -pa-
Gotamassa yasassino.

256. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsātīti.

258. Abhikkantena vaṇṇena -pa- sabbadisā pabhāsātīti.

1. Saddhā (Sī)

2. Sunandā (Sī)

261. Sā devatā attamanā -pa-

262. Suniddāti maṃ aññaṃsu, Rājagahasmim upāsikā -pa-
Gotamassa yasassino.

268. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti.

Niddā-Suniddāvimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

10. Paṭhamabhikkhādāyikāvimānavāṇṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti bhikkhādāyikāvimānaṃ. Tassa kā uppatti?
Bhagavā Sāvattiyāṃ viharati Jetavane. Tena ca samayena
Uttaramadhurāyaṃ aññatarā itthī khīṇāyukā hoti apāye uppajjanārahā.
Bhagavā paccūsavelāyaṃ mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokāṃ volokento
taṃ itthim apāye uppajjanārahaṃ disvā mahākaruṇāya sañcoditamānaso taṃ
sugatiyaṃ patiṭṭhāpetukāmo eko adutiyo madhuraṃ agamāsi. Gantvā
pubbaṇhasamayāṃ nivāsetvā pattacīvaraṃ ādāya bahinagaraṃ piṇḍāya
pāvīsi. Tena samayena sā itthī gehe āhāraṃ sampādetvā ekamante
paṭisāmetvā ghaṭaṃ gahetvā udakatitthaṃ gantvā nhāyitvā ghaṭena udakaṃ
gahetvā attano gehaṃ gacchantī antarāmagge Bhagavantaṃ passitvā “api
bhante piṇḍo laddho”ti vatvā “labhissāmi”ti ca Bhagavatā vutte
aladdhabhāvaṃ ñatvā ghaṭaṃ ṭhapetvā Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā
vanditvā “ahaṃ bhante piṇḍapātaṃ dassāmi, adhivāsethā”ti āha. Adhivāsesi
Bhagavā tuṅhībhāvena. Sā Bhagavato adhivāsaṃ viditvā paṭhamataraṃ
gantvā sittasammaṭṭhe padese āsaṃ paññāpetvā Bhagavato pavesanaṃ
udikkhamānā aṭṭhāsi. Bhagavā gehaṃ pavisitvā paññatte āsane nisīdi. Atha
sā Bhagavantaṃ bhojesi, Bhagavā katabhattakicco onītapattapāṇī tassā
anumodanaṃ katvā pakkāmi. Sā anumodanaṃ sutvā anappakaṃ
pītisomanassaṃ paṭisaṃvedentī yāva cakkhupathasamatikkamā
Buddhārammaṇaṃ pītiṃ avijahantī namassamānā aṭṭhāsi.

sā katipayadivasātikkameneva kālaṃ katvā Tāvatisabhavane nibbatti,
accharāsahassañcassā parivāro ahoṣi. Taṃ āyasmā Mahāmoggallāno¹—

270. “Abhikkantena vaṇṇena -pa- osadhī viya tārakā.

271. Kena te’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—

gāthāhi pucchi.

273. Sā devatā attamanā -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.

274. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Purimāya jātiyā manussaloke.

275. Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, vipasannamanāvilāṃ.
Tassa adāsahaṃ bhikkhaṃ, pasannā sehi pāṇibhi.

276. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

devatā byākāsi. Sesāṃ sabbaṃ heṭṭhā vuttanayattā uttānatthameva.

Bhikkhādāyikāvimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

11. Dutiyabhikkhādāyikāvimānavāṇṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti dutiyabhikkhādāyikāvimānaṃ. Tassa kā
uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati. Tattha aññatarā itthi saddhā pasannā
aññatarāṃ khīṇāsavattherāṃ piṇḍāya carantaṃ disvā attano gehaṃ
pavesetvā bhojanaṃ adāsi. Sā aparena samayena kālaṃ katvā
Tāvatisabhavane nibbatti. Sesāṃ anantaravimānasadisameva.

1. Athāyasmā Mahāmoggallāno devacārikaṃ caranto taṃ devataṃ mahatiyā deviddhiyā
mahantena devatānubhāvena Buddhañāṇenapi paricchinditumāsakkuṇṇeyyaṃ
dibbavibhūtimanubhavantiṃ disvā imāhi gāthāhi tāya katapuññakammaṃ pucchi (Sī)

278. Abhikkantena vaṇṇena -pa- sabbadisā pabhāsātī.

281. Sā devatā attamanā -pa- yassa kammassidam phalam.

282. Aham manussesu manussabhūtā -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsātī.

Dutiyabhikkhādāyikāvimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

Iti Paramatthadīpaniyā Khuddakaṭṭhakathāya Vimānavatthusmiṃ

Ekādasavatthupaṭimaṇḍitassa

Dutiyassa Cittalatāvaggassa atthavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Pāricchattakavagga

1. Uḷāravimānavāṇṇanā

Pāricchattakavagge **uḷāro te yaso vaṇṇoti** Uḷāravimānaṃ. Tassakā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane kalandakanivāpe. Tena samayena Rājagahe āyasmato Mahāmogallānassa upaṭṭhākakule ekā dārikā dānājjhāsaya dānasamvibhāgaratā ahosi. Sā yaṃ tasmiṃ gehe purebhattaṃ khādanīyabhojanīyaṃ¹ uppajjati, tattha attanā laddhapaṭivīsato upaḍḍhaṃ deti, upaḍḍhaṃ attanā paribhuñjati, adavā pana na bhuñjati, dakkhiṇeyye apassantīpi ṭhapetvā diṭṭhakāle deti, yācakānampi detiyeva. Athassā mātā “mama dhītā dānājjhāsaya dānasamvibhāgaratā”ti haṭṭhatuṭṭhā tassā diguṇaṃ bhāgaṃ deti. Dentī ca ekasmiṃ bhāge tāya samvibhāge kate puna aparaṃ deti, sā tatopi samvibhāgaṃ karotiyeva.

Evam gacchante kāle taṃ vayappattaṃ mātāpitaro tasmiṃyeva nagare aññatarasmiṃ kule kumārassa adamsu. Taṃ pana kulaṃ micchādīṭṭhikaṃ hoti assaddhaṃ appasannaṃ. Athāyasmā Mahāmogallāno Rājagahe

1. Khādanīyabhojanīyādīm (Sī, I)

sapadānaṃ piṇḍāya caramāno tassā dārikāya sasurassa gehadvāre aṭṭhāsi. Tam disvā sā dārikā pasannacittā “pavisatha bhante”ti pavesetvā vanditvā sassuyā ṭhapitaṃ pūvaṃ taṃ apassantī “tassā kathetvā anumodāpessāmī”ti vissāsenā gahetvā therassa adāsi, thero anumodanaṃ katvā pakkāmi. Dārikā “tumhehi ṭhapitaṃ pūvaṃ Mahāmogallānattherassa adāsin”ti sassuyā kathesi. Sā taṃ sutvā “kinnāmidam pāgabbhiyaṃ¹, ayaṃ mama santakam anāpucchitvāva samaṇassa adāsī”ti taṃ taṭataṭāyamaṇā kodhābhībhūtā yuttāyuttaṃ acintentī purato ṭhitaṃ musalakhaṇḍam gahetvā aṃsakūṭe pahari. Sā sukhumālatāya parikkhīṇāyukatāya ca teneva pahārena balavadukkhābhībhūtā hutvā katipāheneva kālaṃ katvā Tāvatisesu nibbatti. Tassā satipi aññasmim sucaritakamme therassa katadānameva sātisayaṃ hutvā upaṭṭhāsi. Tam āyasmā Mahāmogallāno heṭṭhā vuttanayeneva gantvā—

286. “Uḷāro te yaso vaṇṇo, sabbā obhāsate disā.

Nāriyo naccanti gāyanti, devaputtā alaṅkatā.

287. Modenti parivārenti, tava pūjāya devate.

Sovaṇṇāni vimānāni, tavimāni sudassane.

288. Tuvamsi issarā tesam, sabbakāmasamiddhinī.

Abhijātā mahantāsi, devakāye pamodasi.

Devate pucchitācikkha, kissa kammassidaṃ phalan”ti—

tīhi gāthāhi pucchi.

286. Tattha **yasoti** parivāro. **Vaṇṇoti** vaṇṇanibhā sarīrobhāso. “Uḷāro”ti pana visesetvā vuttattā tassā devatāya parivārasampatti ca vaṇṇasampatti ca vuttā² hoti. Tāsu “uḷāro te vaṇṇo”ti saṅkhepato vuttaṃ vaṇṇasampattim visayavasena vitthārato dassetuṃ “sabbā obhāsate disā”ti vatvā “uḷāro te yaso”ti vuttaṃ parivārasampattim vatthuvasena vitthārato dassetuṃ “nāriyo

1. Pāgabbhiyaṃ (Ka)

2. Yuttā (Ka)

naccanti”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **sabbā obhāsate disā**ti sabbāsu disāsu¹ vijjotate, sabbā vā disā obhāsayate, vijjotayatīti attho. “Obhāsate”ti padassa “obhāsante”ti keci vacanavipallāsena attham vadanti, tehi “vaṇṇenā”ti vibhatti vipariṇāmetabbā². Vaṇṇenāti ca hetumhi karaṇavacanam, vaṇṇena hetubhūtenāti attho. “Sabbā disā”ti ca jātivasena disāsāmaññe apekkhite vacanavipallāsenapi payojanam natthi. **Nāriyoti** etthāpi “alaṅkatā”ti padam ānetvā sambandhitabbaṃ. **Devaputtā**ti ettha ca-saddo luttaniddiṭṭho. Tena nāriyo devaputtā cāti samuccayo veditabbo.

287. **Modentī**ti pamodayanti. **Pūjāyā**ti pūjanattham pūjanimittam vā, naccanti gāyantīti yojanā. **Tavimānī**ti tava imāni.

288. **Sabbakāmasamiddhinī**ti sabbehi pañcahi kāmaguṇehi, sabbehi vā tayā kāmitehi icchitehi vatthūhi samiddhā. **Abhijātā**ti sujātā. **Mahantāsī**ti mahatī mahānubhāvā asi. **Devakāye pamodasī**ti imasmim devanikāye dībbasampattihetukena paramena pamodanena pamodasi.

Evam therena pucchitā sā devatā tamattham vissajjesi—

289. “Aham manussesu manussabhūtā,
Purimāya jātiyā manussaloke.
Dussīlakule suṇisā ahosim,
Assaddhesu kadariyesu aham.

290. Saddhā sīlena sampannā, samvibhāgaratā sadā.
Piṇḍāya caramānassa, apūvam te adāsaham.

291. Tadāham sassuyā’cikkhim, ‘samaṇo āgato idha.
Tassa adāsaham pūvam, pasannā sehi pāṇibhi’.

292. Itissā sassu paribhāsi, avinītasi tvam vadhu.
Na mam sampucchitum icchi, ‘samaṇassa dadāmaham’.

1. Sabbā disā (Ka)

2. Vibhattim pariṇāmenti (Ka)

293. Tato me sassu kupitā, pahāsi musalena maṃ.
Kūṭaṅgacchi avadhi maṃ, nāsakkhim jīvitum ciraṃ.

294. Sā ahaṃ kāyassa bheda, vippamuttā tato cutā.
Devānaṃ Tāvatisānaṃ, upapannā saḥabyatāṃ.

295. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti.

289. Tattha **assaddhesūti** ratanattayasaddhāya kammaphalasaddhāya ca abhāvena assaddhesu, thaddhamacchariyatāya **kadariyesu** sassu-ādīsu ahaṃ saddhā sīlena sampannā aḥosinti yojanā.

290-1. **Apūvanti** kapallapūvaṃ. **Teti** nipātamattaṃ. **Sassuyā ācikkhim** gahitabhāvañāpanatthañca anumodanatthañcāti adhippāyo.

292. **Itissāti** ettha **assāti** nipātamattaṃ. **Samaṇassa dadāmahanti** ahaṃ samaṇassa apūvaṃ dadāmiti. Yasmā na maṃ sampucchitum icchi, tasmā tvaṃ vadhu avinītāsīti sassu paribhāsīti yojanā.

293. **Pahāsīti** pahari. **Kūṭaṅgacchi avadhi manti** ettha **kūṭanti** aṃsakūṭaṃ vuttaṃ purimapadalopena, kūṭameva aṅganti kūṭaṅgaṃ, taṃ chindatīti kūṭaṅgacchi. Evaṃ kodhābhībhūtā hutvā maṃ avadhi, mama aṃsakūṭaṃ chindi, teneva upakkamena matattā maṃ māresīti attho. Tenāha “**nāsakkhim jīvitum ciraṃ**”ti.

294. **Vippamuttāti** tato dukkhato suṭṭhu muttā. Sesāṃ vuttanayameva.

Uḷāravimānavañṇanā niṭṭhitā.

2. Ucchudāyikāvimānavañṇanā

Obhāsayitvā pathaviṃ sadevakanti Ucchudāyikāvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharatīti-ādi sabbaṃ anantaravimāne vuttasadisaraṃ. Ayaṃ pana viseso—idha ucchu dinnā, sassuyā ca pīṭhakena pahaṭā taṅkhaṇañṇeva matā Tāvatiṃsesu uppannā tassaṃyeva rattiyaṃ therassa upaṭṭhānaṃ āgatā kevalakappaṃ Gijjhakūṭaṃ cando viya sūriyo viya ca obhāsentī theram vanditvā pañjalikā namassamānā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Atha naṃ thero—

296. “Obhāsayitvā pathaviṃ sadevakam,
Atirocasi candimasūriyā viya.
Siriya ca vaṇṇena yasena tejasā,
brahmāva deve tidase sahindake.

297. Pucchāmi taṃ uppalamāladhārinī,
Āveḷinī kañcanasannibhattace.
Alaṅkate uttamavatthadhārinī,
Kā tvaṃ subhe devate vandase mamaṃ.

298. Kiṃ tvaṃ pure kammamakāsi attanā,
Manussabhūtā purimāya jātiyā.
Dānaṃ suciṇṇaṃ atha silasaṃyamaṃ,
Kenūpapannā sugatiṃ yasassinī.
Devate pucchitācikkha, kissa kammassidaṃ phalaṃ”ti—

imāhi gāthāhi pucchi.

296-7. Tattha **obhāsayitvā pathaviṃ sadevakanti** candimasūriyarasmissammisshehi Sinerupassaviniggaṭṭhehi pabhāvisarehi vijjotayamānatāya devena ākāseṇa sahāti sadevakam upagatabhūmibhāgabhūtaṃ imaṃ pathaviṃ vijjotetvā, ekobhāsaṃ ekapajjotaṃ katvāti attho. Obhāsayitvā pathaviṃ candimasūriyā viyāti yojanā. **Atirocasīti** atikkamitvā rocasī¹. Taṃ pana atirocanaṃ kena kiṃ viya kena vāti

1. Sobhasi (Sī)

āha “**siriya**”ti-ādi. Tattha **siriya**ti sobhaggādisobhāvisesena. **Tejasā**ti attano ānubhāvena. **Āvelinī**ti ratanamayapupphāveḷavati.

Evam therena pucchitā devatā imāhi gāthāhi vissajjesi—

299. “Idāni bhante imameva gāmaṃ,
Piṇḍāya amhāka gharaṃ upāgami.
Tato te ucchussa adāsi khaṇḍikaṃ,
Pasannacittā atulāya pītiyā.
300. Sassu ca pacchā anuyuñjate mamaṃ,
Khaṃ nu ucchuṃ vadhuke avākiri.
Na chaḍḍitaṃ no pana khāditāṃ mayā,
Santassa bhikkhussa sayāṃ adāsahaṃ.
301. Tuyhaṃ nvidaṃ issariyaṃ atho mama,
Itissā sassu paribhāsate mamaṃ.
Pīṭhaṃ gahetvā pahāraṃ adāsi me,
Tato cutā kālakatāmhi devatā.
302. Tadeva kammaṃ kusalaṃ kataṃ mayā,
Sukhañca kammaṃ anubhomi attanā.
Devehi saddhiṃ paricārayāmahaṃ,
Modāmahaṃ kāmaguṇehi pañcahi.
303. Tadeva kammaṃ kusalaṃ kataṃ mayā,
Sukhañca kammaṃ anubhomi attanā.
Devindaguttā tidasehi rakkhitā,
Samappitā kāmaguṇehi pañcahi.
304. Etādisaṃ puññaphalaṃ anappakaṃ,
Mahāvipākā mama ucchudakkhiṇā.
Devehi saddhiṃ paricārayāmahaṃ,
Modāmahaṃ kāmaguṇehi pañcahi.

305. Etādisaṃ puññaphalaṃ anappakaṃ,
Mahājutikā mama ucchudakkhiṇā.
Devindaguttā tidaschi rakkhitā,
Sahassanettoriva Nandane vane.

306. Tuvañca bhante anukampakaṃ viduṃ,
Upecca vandiṃ kusalañca pucchisaṃ.
Tato te uchussa adāsi khaṇḍikaṃ,
Pasannacittā atulāya pītiyā”ti.

299. Tattha **idānī**ti anantarātītadivasattā āha, adhunāti attho. **Imameva gāmanti** imasmiṃyeva gāme, Rājagahaṃ sandhāya vadati. Vuttaṃ hi “gāmopi nigamopi nagarampi ‘gāmo’icceva vuccatī”ti. Bhummatthe cetam upayogavacanaṃ. **Upāgamī**ti upagato ahosi¹. **Atulāyā**ti anupamāya, appamāṇāya vā.

300. **Avākiri**ti apanesi chaḍḍesi, vināsesi vā. **Santassā**ti sādhurūpassa santakilesassa² parissamamappattassa³ vā.

301. **Tuyhaṃ nūti nu-**saddo anattamanatāsūcane nipāto, so “mamā”ti etthāpi ānetvā yojetabbo “mama nū”ti. **Idaṃ issariyanti** gehe ādhipaccaṃ sandhāyāha. **Tato cutā**ti tato manussalokato cutā. Yasmā ṭhitaṭṭhānato apagatāpi “cutā”ti vuccati, tasmā cutiṃ visesetuṃ “**kālakatā**”ti vuttaṃ. Kālakatāpi ca na yattha katthaci nibbattā, apica kho devattaṃ upagatāti dassentī āha “**amhi devatā**”ti.

302. **Tadeva kammaṃ kusalaṃ kataṃ mayāti** tadeva ucchukhaṇḍadānamattaṃ kusalaṃ kammaṃ kataṃ mayā, aññaṃ na jānāmīti attho. **Sukhañca kammanti** sukhañca kammaphalaṃ. Kammaphalaṃ hi idha “kamman”ti vuttaṃ uttarapadalopena, kāraṇopacārena vā “kusalānaṃ bhikkhave dhammānaṃ

1. Asi (Sī)

2. Santakilesagaṇassa (Sī)

3. Parissamapattassa (I, Ka)

samādānāhetu evamidam puññam pavaḍḍhati¹. Anubhomi sakaṃ puññan”ti² ca ādisu viya. Kammanti vā karaṇatthe upayogavacanam, kammenāti attho. Kamme vā bhavam kammaṃ yathā³ kammanti. Atha vā kāmētabbatāya kammaṃ. Tam hi sukharajanīyabhāvato kāmūpasamhitam kāmētabbanti kamaṇīyam⁴. **Attanāti** attanā eva, sayamvasitāya seribhāvena sayamevāti attho. **Paricārayāmahaṃ attānanti** purimagāthāya “attanā”ti vuttam padam vibhattivipariṇāmena “attānan”ti yojetabbaṃ.

303-5. **Devindaguttāti** devindena Sakkena guttā, devindo viya vā guttā mahāparivāratāya. **Samappitāti** suṭṭhu appitā samannāgatā. **Mahāvīpākāti** vipulaphalā. **Mahājutikāti** mahātejā, mahānubhāvāti attho.

306. **Tuvanti** tam. **Anukampakanti** kāruṇikam. **Vidunti** sappaññam, sāvakaparamiyā matthakam pattanti attho. **Upeccāti** upagantvā. **Vandinti** pañcapatiṭṭhitena abhivādayim. **Kusalañca** ārogyam **pucchisam** apucchim, **atulāya pītiyā** idañca kusalam anussarāmīti adhippāyo. Sesam heṭṭhā vuttanayameva.

Ucchudāyikāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

3. Pallaṅkavimānavañṇanā

Pallaṅkasetṭhe maṇisoṇṇacitteti Pallaṅkavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattthiyam viharati Jetavane. Tena ca samayena Sāvattthiyam aññatarassa upāsakassa dhītā kulapadesādinā sadisassa tattheva aññatarassa kulaputtassa dinnā, sā ca hoti akkodhanā sīlācārasampannā patidevatā samādinnaṇṇasīlā, uposathe sakkaccam uposathasīlāni ca rakkhati. Sā aparabhāge kālam katvā Tāvatiṃsesu uppajji. Tam āyasmā Mahāmoggallānatthero heṭṭhā vuttanayeneva gantvā—

1. Dī 3. 48 piṭṭhe. 2. Khu 2. 17 piṭṭhe. 3. Yathāha (Ka) 4. Kamaṇīyam (Sī, I)

307. “Pallaṅkaseṭṭhe maṇisoṇṇacitte,
Pupphābhikiṇṇe sayane uḷāre.
Tatthacchasi devi mahānubhāve,
Uccāvacā iddhi vikubbamānā.

308. Imā ca te accharāyo samantato,
Naccanti gāyanti pamodayanti.
Deviddhipattāsi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo cate sabbadisā pabhāsati”ti—

gāthāhi pucchi¹.

Sāpissa imāhi gāthāhi byākāsi—

309. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Aḍḍhe kule suṇisā ahoṣiṃ.
Akkodhanā bhattu vasānuvattinī,
Uposathe appamattā ahoṣiṃ.

310. Manussabhūtā daharā apāpikā²,
Pasannacittā patimābhirādhayim.
Divā ca ratto ca manāpacārinī,
Ahaṃ pure sīlavatī ahoṣiṃ.

311. Pāṇātipātā viratā acorikā,
Saṃsuddhakāyā sucibrahmacārinī.
Amajjapā no ca musā abhāṇim,
Sikkhāpadesu paripūrakārinī.

312. Cātuddasiṃ pañcadasim, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, pasannamānasā ahaṃ.

1. Paṭipucchi (Sī)

2. Daharāsapāpikā (Sī)

313. Aṭṭhaṅgupetaṃ anudhammacārinī,
 Uposathaṃ pīṭhānā upāvasim.
 Imañca ariyaṃ aṭṭhaṅgavarehupetaṃ,
 Samādiyitvā kusalaṃ sukhudrayaṃ.
 Patimhi kalyāṇī vasānuvattinī,
 Ahosiṃ pubbe Sugatassa sāvika.

314. Etādisaṃ kusalaṃ jīvaloke,
 Kammaṃ karitvāna visesabhāginī.
 Kāyassa bheda abhisamparāyaṃ,
 Deviddhipattā sugatimhi āgatā.

315. Vimānapāsādavare manorame,
 Parivāritā accharāsaṅgaṇena.
 Sayampabhā devagaṇā ramenti maṃ,
 Dīghāyukim devavimānamāgatan”ti.

307. Tattha **pallaṅkasetṭheti** pallaṅkavare uttamapallaṅke. Tamhevassa seṭṭhataṃ dassetaṃ “**maṇisoṇṇacitte**”ti vuttaṃ, vividharatanaraṃsijālasamujjalehi maṇīhi ceva suvaṇṇena ca vicitte “tatthā”ti “sayane”ti ca vutte sayitabbaṭṭhānabhūte pallaṅkasetṭhe.

308. **Teti** tuyhaṃ samantato. “Pamodayanti”ti padaṃ pana¹ apekkhitvā “tan”ti vibhatti vipariṇāmetabbā. **Pamodayanti**ti vā pamodanaṃ karonti, pamodanaṃ tuyhaṃ uppādentīti attho.

310. **Daharā apāpikā**ti daharāpi² apāpikā. “Daharāsu pāpikā”ti vā pāṭho, soyevattho. “Daharāsapāpikā”tipi paṭhanti, daharassa sāmikassa apāpikā, sakkaccaṃ upaṭṭhānena anaticariyāya ca bhaddikāti attho. Tena vuttaṃ “**pasannacittā**”ti-ādi. **Abhirādhayinti** ārādhesiṃ. **Rattoti** rattiyaṃ.

311. **Acorikā**ti coriyarahitā, adinnādānā paṭiviratāti attho. “Viratā ca coriyā”tipi pāṭho, theyyato ca viratāti

1. Parapadaṃ (Ka)

2. Daharāsapāpikāti daharā āsiṃ (Sī)

attho. **Samsuddhakāyā**ti parisuddhakāyakammantatāya sammadeva suddhakāyā, tato eva **sucibrahmacārini** sāmikato aññattha abrahmacariyāsambhavato. Tathā hi vuttaṃ—

“Mayañca bhariyā nātikkamāma,
Amhepi bhariyā nātikkamanti.
Aññatra tāhi brahmacariyaṃ carāma,
Tasmā hi amhaṃ daharā na miyyare”ti¹.

Atha vā **sucibrahmacārini**ti sucino suddhassa brahmassa seṭṭhassa uposathasīlassa, maggabrahmacariyassa vā anurūpassa pubbabhāgabrahmacariyassa vasena sucibrahmacārini.

313. **Anudhammacārini**ti ariyānaṃ dhammassa anudhammaṃ caraṇasīlā. Imañca anantaraṃ vuttaṃ niddosatāya **ariyaṃ, aṭṭhaṅgavarehi**² aṭṭhahi uttamaṅgehi ariyattā eva vā **ariyaṭṭhaṅgavarehi upetaṃ** ārogyaṭṭhena anavajjaṭṭhena ca **kusalaṃ** sukhavipākatāya sukhānisamsatāya ca **sukhudrayaṃ upāvasinti** yojanā.

314. **Visesabhāginī**ti visesassa dibbassa sampattibhavassa bhāginī. **Sugatimhi āgatā**ti sugatiṃ āgatā upagatā, sugatimhi vā sugatiyaṃ dibbasampattiyaṃ āgatā. “Sugatiṃ hi āgatā”ti pi pāḷho. Tattha **hīti** nipātamattaṃ, hetu-attho vā, yasmā sugatiṃ āgatā, tasmā visesabhāginīti yojanā.

315. **Vimānapāsādavareti** vimānesu uttamapāsāde, vimānasaṅkhāte vā aggapāsāde, vimāne vā vigatamāne appamāṇe mahante varapāsāde **parivāritā accharāsaṅgaṇena sayāṃpabhā** pamodāmi, “amhī”ti vā padaṃ ānetvā yojetabbaṃ. **Dīghāyukinti** heṭṭhimehi devehi dīghatarāyukatāya tatrūpappannehi anappāyukatāya ca dīghāyukiṃ **maṃ** yathāvuttaṃ **devavimānamāgataṃ** upagataṃ **devagaṇā ramentīti** yojanā. Sesāṃ vuttanayameva.

Pallaṅkavimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Khu 5. 214 piṭṭhe Jātake.

2. Aṭṭhaṅgavarehīti (Sī, I)

4. Latāvimānavaṇṇanā

Latā ca Sajjā Pavarā ca devatāti Latāvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattthiyaṃ viharati Jetavane. Tena ca samayena Sāvattthivāsino aññatarassa upāsakassa dhītā Latā nāma paṇḍitā byattā medhāvinī patikulam gatā bhattu sassusasurānañca manāpacārinī piyavādinī parijanassa saṅgahakusalā gehe kuṭumbabhārassa nittharaṇasamatthā akkodhanā sīlacārasampannā dānasaṃvibhāgaratā akhaṇḍapañcasīlā uposatharakkhaṇe ca appamattā ahoṣi. Sā aparabhāge kālam katvā Vessavaṇassa mahārājassa dhītā hutvā nibbatti Latātveva nāmena, aññāpi tassā Sajjā Pavarā Accimatī Sutāti catasso bhaginiyo ahesum. Tā pañcapi Sakkena devarājena ānetvā nāṭakitthibhāvena paricārikaṭṭhāne ṭhapitā, Latā panassa naccagītādīsu chekatāya iṭṭhatarā ahoṣi.

Tāsam ekato samāgantvā sukhanisajjāya nisinnānaṃ saṅgītanepuññaṃ paṭicca vivādo uppanno. Tā sabbāpi Vessavaṇassa mahārājassa santikaṃ gantvā pucchimsu “tāta katamā amhākaṃ naccādīsu kusalā”ti. So eva māha “gacchatha dhītarō anotattadahatīre devasamāgame saṅgītaṃ pavattetha, tattha vo viseso pākaṭo bhavissatī”ti. Tā tathā akaṃsu. Tattha devaputtā Latāya naccamānāya attano sabhāvena ṭhātuṃ nāsakkhimsu, sañjātapahāsā acchariyabbhutaṭṭajātā nirantaraṃ sādhuṅkāraṃ dentā ukkuṭṭhisadde celukkhepe ca pavattentā Himavantaṃ kampayamānā viya mahantaṃ kolāhalamakāmsu. Itarāsu pana naccantīsu sisirakāle kokilā viya tuṅhībhūtā nisīdīmsu. Evaṃ tattha saṅgīte Latāya viseso pākaṭo ahoṣi.

Atha tāsam devadhītānaṃ Sutāya devadhītāya etadahosi “kim nu kho kammaṃ katvā ayaṃ Latā amhe abhibhuyya tiṭṭhati vaṇṇena ceva yasaṃ ca, yannūnāham Latāya katakammaṃ puccheyyan”ti. Sā taṃ pucchi, itarāpi tassā etamatthaṃ vissajjeti. Tayidaṃ sabbaṃ Vessavaṇamahārājā devacārikavasena upagatassa āyasmato Mahāmoggallānassa ācikkhi. Thero tamatthaṃ pucchāya mūlakāraṇato paṭṭhāya Bhagavato ārocento—

316. “Latā ca Sajjā Pavarā ca devatā,
Accimatī rājavarassa sirimato.
Sutā ca rañño Vessavaṇassa dhītā,
Rājīmatī dhammaguṇehi sobhatha.
317. Pañcetha nāriyo āgamaṃsu nhāyituṃ,
Sītodakaṃ uppaliniṃ sivaṃ nadiṃ.
Tā tattha nhāyivā rametvā devatā,
Naccivā gāyivā Sutā lataṃ bravi.
318. Pucchāmi taṃ uppalamāladhārini,
Āveḷini kañcanasannibhattace.
Timiratambakkhi nabheva sobhane,
Dīghāyukī kena kato yaso tava.
319. Kenāsi bhadde patino piyatarā,
Visiṭṭhakalyāṇitara’ssu rūpato.
Padakkhiṇā naccanagītavādite,
Ācikkha no tvaṃ naranāripucchitā”ti—

Sutāya pucchā.

320. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Uḷārabhoge kule suṇisā ahoṣiṃ.
Akkodhanā bhattu vasānuvattinī,
Uposathe appamattā ahoṣiṃ.
321. Manussabhūtā daharā apāpikā,
Pasannacittā patimābhirādhayim.
Sadevaraṃ sassasuraṃ sadāsakaṃ,
Abhirādhayim tamhi kato yaso mama.
322. Sāhaṃ tena kusalena kammunā,
Catubbhi ṭhānehi visesamajjhagā.
Āyuṅca vaṇṇaṅca sukhaṃ balaṅca,
Khiḍḍaratim paccanubhomanappakaṃ.

323. Sutaṃ nu taṃ bhāsati yaṃ ayaṃ Latā,
 Yaṃ no apucchimha akittayī no.
 Patino kiramhākaṃ visiṭṭha nārīnaṃ,
 Gatī ca tāsāṃ Pavarā ca devatā.
324. Patīsu dhammaṃ pacarāma sabbā,
 Patibbatā yattha bhavanti itthiyo.
 Patīsu dhammaṃ pacaritva sabbā,
 Lacchāmase bhāsati yaṃ ayaṃ Latā.
325. Sīho yathā pabbatasānugocaro,
 Mahindharaṃ pabbatamāvasitvā.
 Pasayha hantvā itare catuppade,
 Khudde mige khādati maṃsabhojano.
326. Tatheva saddhā idha ariyasāvīkā,
 Bhattāraṃ nissāya patim anubbatā.
 Kodhaṃ vadhitvā abhibhuyya maccharaṃ,
 Saggamhi sā modati dhammacārini”ti—

latāya vissajjananti āha.

316. Tattha **Latā ca Sajjā Pavarā Accimatī Sutāti** tāsāṃ nāmaṃ. **Ca-**saddo samuccayattho. **Rājavarassāti** catunnaṃ mahārājānaṃ varassa seṭṭhassa devarājassa. Sakkassa paricārikāti adhippāyo. **Raññoti** mahārājassa. Tenāha “**vessavaṇassa dhītā**”ti, idaṃ paccekaṃ yojetabbaṃ, vacanavipallāso vā, dhītaroti attho. Rājati vijjotatīti rājī, rājīti matā paññātā **rājimatī**, idaṃ tāsāṃ sabbāsaṃ visesanaṃ. Nāmameva etaṃ ekissā devatāyāti keci, tesāṃ matena “pavarā”ti sabbāsaṃ visesanameva. **Dhammaguṇehīti** dhammiyehi dhammato anapeteḥi guṇehi, yathābhuccaguṇehīti attho. **Sobhathāti** virocatha.

317. **Pañcetta nāriyoti** pañca yathāvuttanāmā devadhītarō ettha imasmim Himavantapadese. **Sītodakaṃ uppalinim sivaṃ nadinti** Anotattadahato nikkhantanadimukhaṃ sandhāya vadati. **Naccitvā gāyitvāti** pitu

Vessavaṇassa āṇāya devasamāgame tāhi katassa naccagītassa vasena vuttaṃ. **Sutā Latam bravīti** Sutā devadhītā latam attano bhaginiṃ kathesi. “Sutā latam bravun”tipi¹ paṭhanti, Sutā dhītarō Vessavaṇassa mahārājassa Latam kathesunti attho.

318. **Timiratambakkhīti** niculakesarabhāsasadisehi tambarājīhi samannāgatakkhi. **Nabheva sobhaneti** nabham viya sobhamāne, saradasamaye abbhamaḥikādi-upakkilesavimuttaṃ nabham viya suvisuddhaṅgapaccaṅgatāya virājamāneti attho. Atha vā **nabhevāti** nabheva, samuccayattho eva-saddo, ākāsaṭṭhavimānesu Himavantayugandharādibhūmipaṭibaddhaṭṭhānesu cāti sabbattheva sobhamāneti attho. **Kena katoti** kena kīdisena puññaena nibbattito. **Yasoti** parivārasampatti kittisaddo ca. Kittisaddagahaṇena ca kittisaddahetubhūtā guṇā gayhanti.

319. **Patino piyatarāti** sāmīno piyatarā sāmivallabhā. Tenassā subhagataṃ dasseti. **Visiṭṭhakalyāṇitara’ssū rūpatoti** rūpasampattiyā visiṭṭhā uttamā kalyāṇitarā sundaratarā, **assūti** nipātamattaṃ. “Visiṭṭhakalyāṇitarāsi rūpato”ti ca paṭhanti. **Padakkhiṇāti** pakārehi, visesena vā dakkhiṇā kusalā. **Naccanagītavādītetī**² ettha naccanāti³ vibhattilopo kato, nacce ca gīte ca vādīte cāti attho. **Naranāripucchitāti** devaputtehi devadhītāhi ca “kham Latā, kim karoti Latā”ti rupadassanatthañceva sippadassanatthañca pucchitā.

321. Niccam kāyena asaṃsaṭṭhatāya devo viya rameti, dutiyo varoti vā devaro, bhattu kaniṭṭhabhātā, saha devarenāti **sadevaram**. Sassu ca sasuro ca sasurā, saha sasurehīti **sassasuram**. Saha dāsehi dāsīhi cāti **sadāsakam** patimābhirādhayinti sambandho. **Tamhi katoti** tamhi kule, kāle vā suṇisākāle kato yaso tannibbattakapuññaassa nibbattanenāti adhippāyo. **Mamāti** idam “kato”ti padaṃ apekkhitvā “mayā”ti pariṇāmetabbam.

1. Brevunti ca (Sī)

2. Naccagītavādītetī (Ka)

3. Naccāti (Ka)

322. **Catubbhi ṭhānehī**ti catūhi kāraṇehi, catūsu vā ṭhānesu nimittabhūtesu. **Visesamajjhagāti** aññāhi atisayam adhigatā. **Āyuñca vaṇṇañca sukham balañcāti** “catūhi ṭhānehī”ti vuttānam sarūpato dassanam. Āyu-ādayo eva hissā aññāhi viṣiṭṭhasabhāvatāya visesā tassā tathā sambhāvanāvasena gahetabbatāya hetubhāvato “ṭhānan”ti ca vuttam. Visesamajjhagā¹. Kīdisam? Āyuñca vaṇṇañca sukhañca balañcāti yojanā.

323. **Sutam nu tam bhāsati yam ayam Latāti** ayam Latā amhākam jeṭṭhabhaginī yam bhāsati, tam tumhehi sutam nu kim asutan”ti² itarā tisso bhaginiyo pucchati. **Yam noti** yam amhākam saṃsayitam. **Noti** nipātamattam, puna **noti** amhākam, avadhāraṇe vā “na no samam atthī”ti-ādīsu³ viya, tena akittayiyeva, aviparītam byākāsiyevāti attho. **Patino kiramhākam viṣiṭṭha nārīnam, gatī ca tāsam Pavarā ca devatāti** anattato pālanato patino sāmikā nāma amhākam nārīnam itthīnam viṣiṭṭhā gati ca tāsam paṭisaraṇañca, tāsam mātugāmānam saraṇato⁴ pavarā uttamā devatā ca sammadeva ārādhitā sampati āyatiñca hitasukhāvahāti attho.

324. **Patīsu dhammam pacarāma sabbāti** sabbāva mayam patīsu attano sāmikesu pubbuṭṭhānadīkam caritabbadhammam pacarāma. **Yatthāti** yam nimittam, yasmim⁵ vā patīsu caritabbadhamme cariyamāne **itthiyo patibbatā** nāma **bhavanti**. **Lacchāmase bhāsati yam ayam Latāti** ayam Latā yam sampattim etarahi labhatīti bhāsati, tam sampattim **patīsu dhammam pacarivā** labhissāma.

325. **Pabbatasānugocaroti** pabbatavanasaṇḍacārī. **Mahindharam pabbatamāvasitvāti** mahim dhāretīti mahindharanāmamakam⁶ pabbatam acalam āvasitvā adhivasitvā, tattha vasantoti attho. “Āvasitvā”ti hi padam apekkhitvā bhummatthe cetam upayogavacanam. **Pasayhāti** abhibhavitvā. **Khuddeti** balavasenanīhīne pamāṇato pana mahante hatthi-ādikepi mige so hantiyeva.

1. Visesamajjhagāti (Sī, I)

3. Khu 1. 5, 312 piṭṭhesu.

5. Yesu (Ka)

2. Tam kim assutthāti (Sī)

4. Bharaṇato (Ka)

6. Mahindharāparanāmamakam (Sī)

326. **Tathevā**ti gāthāya ayaṃ upamāsaṃsandanena saddhiṃ atthayojanā—yathā siho attano nivāsaḡocaraṭṭhānabhūtaṃ pabbataṃ nissāya vasanto attano yathicchitamatthaṃ sādheti, evameva sā **saddhā** pasannā **ariyasāvika** ghāsacchādanādīhi bharaṇato posanato **bhattāraṃ patim** sāmikaṃ **nissāya** vasantī sabbatthāpi pati-anukūlatāsaṅkhātena vatena taṃ **anubbatā** pariṇānādīsu uppajjanakaṃ **kodhaṃ vadhitvā** pajahitvā pariggahavatthūsu uppajjanakaṃ **maccheraṃ abhibhuyya** abhibhavitvā anuppādetvā patibbatādhammaṃ ca upāsikādhammaṃ ca sammadeva caraṇato **dhammacārinī sā saggaṃhi** devaloke, **modati**, pamodaṃ āpajjatīti. Sesāṃ vuttanayameva.

Latāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

5. Guttilavimānavañṇanā

Sattatantiṃ sumadhuranti Guttilavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavati Rājagahe viharante āyasmā Mahāmogallāno heṭṭhā vuttanayeneva devacārikaṃ caranto Tāvatiṃsabhavanaṃ gantvā tattha paṭipāṭiyā ṭhitesu chattimsāya vimānesu chattimsa devadhītaro paccekaṃ accharāsahassaparivārā mahatiṃ dibbasampattiṃ anubhavantiyo disvā tāhi pubbe katakammaṃ “abhikkantena vaṇṇena”ti-ādīhi tīhi gāthāhi paṭipāṭiyā pucchi. Tāpi tassa pucchānantaraṃ “vatthuttamadāyikā nārī”ti-ādinā byākarīṃsu. Atha therō tato manussalokaṃ āgantvā Bhagavato etamatthaṃ ārocesi. Taṃ sutvā Bhagavā “Moggallāna tā devatā na kevalaṃ tayā eva pucchitā evaṃ byākarīṃsu, atha kho pubbe mayāpi pucchitā evamevabyākarīṃsū”ti vatvā therena yācito atītaṃ attano vuttilācariyaṃ kathesi.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brahmaḡatte rajjaṃ kārente bodhisatto gandhabbakule nibbattitvā gandhabbasippe pariyodātasippatāya Timbarunāradasadiṣo¹ sabbadisāsu pākaṭo pañṇāto ācariyo ahosi

1. Timbarunāsadiso (Ka), Timbarunādasadiso (I)

nāmena Guttilo nāma. So andhe jiṇṇe mātāpitaro posesi¹. Tassa sippanipphattiṃ sutvā Ujjenivāsī Musilo² nāma gandhabbo upagantvā taṃ vanditvā ekamantaṃ t̥hito “kasmā āgatosī”ti ca vutte “tumhākaṃ santike sippaṃ uggaṇhituṃ”ti āha. Guttilācariyo taṃ oloketvā lakkhaṇakusalatāya “ayaṃ puriso visamajjhāsayo kakkhaḷo pharuso akataññū bhavissati, na saṅgahetabbo”ti sippuggahaṇatthaṃ okāsaṃ nākāsi. So tassa mātāpitaro payirupāsivā tehi yācāpesi. Guttilācariyo mātāpitūhi nippīlyamāno “garuvacanaṃ alaṅghaniyan”ti tassa sippaṃ paṭṭhapetvā vigatamacchariyatāya kāruṇikatāya ca ācariyamutt̥him akatvā anavasesato sippaṃ sikkhāpesi.

Sopi medhāvitāya pubbekataparicayatāya akusītatāya ca na cirasseva pariyoḍātasippo hutvā cintesi “ayaṃ Bārāṇasī Jambudīpe agganagaraṃ, yannūnāhaṃ idha sarājīkāya parisāya sippaṃ dasseyyaṃ, evāhaṃ ācariyatopi Jambudīpe pākaḷo paññāto bhavissāmi”ti. So ācariyassa ārocesi “ahaṃ rañño purato sippaṃ dassetukāmo, rājānaṃ maṃ dassethā”ti. Mahāsatto “ayaṃ mama santike ugghatasippo paṭiṭṭhaṃ labhatū”ti karuṇāyamāno taṃ rañño santikaṃ netvā “mahārāja imassa me antevāsikassa vīṇāya paguṇataṃ³ passathā”ti āha. Rājā “sādhū”ti paṭissuṇitvā tassa vīṇāvādanaṃ sutvā parituṭṭho taṃ⁴ gantukāmaṃ nivāretvā “mameva santike vasa, ācariyassa dinnakoṭṭhāsato upaḍḍhaṃ dassāmi”ti āha. Musilo “nāhaṃ ācariyato hāyāmi, samameva dethā”ti vatvā raññā “mā evaṃ bhaṇi, ācariyo nāma mahanto, upaḍḍhameva tuyhaṃ dassāmi”ti vutte “mama ca ācariyassa ca sippaṃ passathā”ti vatvā rājagehato nikkhamitvā “ito sattame divase mama ca Guttilācariyassa ca rājaṅgaṇe sippadassanaṃ bhavissati, taṃ passitukāmā passantū”ti tattha tattha āhiṇḍanto ugghosesi.

Mahāsatto taṃ sutvā “ayaṃ taruṇo thāmavā, ahaṃ pana jiṇṇo dubbalo, yadi pana me parājayo bhaveyya, mataṃ me jīvitā seyyaṃ,

1. Poseti (Sī, I)

3. Vīṇāpaguṇataṃ (Sī)

2. Mūsilo (Sī, I)

4. Paraṭṭhānaṃ (Ka)

tasmā araññaṃ pavisitvā ubbandhitvā marissāmi”ti araññaṃ gato maraṇabhayatajjito paṇivatti. Puna maritukāmo hutvā gantvā punapi maraṇabhayena paṇivatti. Evaṃ gamanāgamanam karontassa taṃ ṭhānam vigatatiṇam ahosi. Atha devarājā mahāsattam upasaṅkamitvā dissamānarūpo ākāse ṭhatvā evamāha “ācariya kiṃ karosī”ti. Mahāsatto¹—

327. “Sattatantiṃ sumadhuraṃ, rāmaṇeyyaṃ avācayim.

So maṃ raṅgamhi avheti, saraṇam me hohi kosiya”ti—

attano cittadukkham pavedesi.

Tassattho—aham devarāja Musilaṃ nāma antevāsikaṃ sattannaṃ tantīnaṃ atthitāya² chajjādisattavidhasaradīpanato ca **sattatantiṃ**, taṃ visayaṃ katvā yathārahaṃ dvāvīsatiyā sutibhedānaṃ ahāpanato suṭṭhu madhuranti **sumadhuraṃ**, yathādhiगतānaṃ samapaññāsāya mucchanānaṃ paribyattatāya sarassa ca vīṇāya ca aññamaññasaṃsandanena suṇantānaṃ ativiya manoramabhāvato **rāmaṇeyyaṃ** saragatādivibhāgato chajjādicatubbidham gandhabbam ahāpetvā gandhabbasippam **avācayinti** vācesim uggaṇhāpesim sikkhāpesim, **so** Musilo antevāsī samāno **maṃ** attano ācariyaṃ **raṅgamhi** raṅgamaṇḍale **avheti** sārambhavasena attano visesaṃ dassetuṃ saṅghaṭṭiyati³, “ehi sippam dasshe”ti maṃ ācikkhi⁴, tassa **me** tvaṃ **Kosiya** devarāja **saraṇam** avassayo **hohīti**.

Taṃ sutvā Sakko devarājā “mā bhāyi ācariya, aham te saraṇam parāyaṇam”ti dassento—

328. “Aham te saraṇam homi, ahamācariyapūjako.

Na taṃ jayissati sisso, sissamācariya jessasī”ti—

āha. Sakkassa kira devaraṇṇo purimattabhāve mahāsatto ācariyo ahosi. Tenāha **ahamācariyapūjako**”ti. Aham ācariyānaṃ pūjako, na Musilo viya yugaggāhī, mādisesu antevāsikesu ṭhitesu tādisassa ācariyassa katham parājayo, tasmā na taṃ

1. Mahāsatto taṃ sutvā sakakammaṃ pākaṭam karonto imam gāthamāha (Sī)

2. Āvādītāya (Ka)

3. Raṅgamhi (Sī)

4. Adhikkhipati (Sī)

jayissati sisso, aññadatthu sissam Musilam ācariya tvameva jayissasi, so pana parājito vināsam¹ pāpuñissatīti adhippāyo. Evañca pana vatvā “aham sattame divase sākacchāmaṇḍalam āgamissāmi, tumhe vissatthā vādethā”ti samassāsetvā gato.

Sattame pana divase rājā saparivāro rājasabhāyam nisīdi. Guttilācariyo ca Musilo ca sippadassanattham sajjā hutvā upasaṅkamitvā rājānam vanditvā attano attano laddhāsane nisīditvā vīṇā vādayimsu. Sakko āgantvā antalikkhe aṭṭhāsi, tam mahāsattova passati, itare pana na passanti. Parisā dvinnampi vādane samacittā ahoṣi. Sakko Guttilam “ekam tantim chindā”ti āha. Chinnāyapi tantiyā vīṇā tatheva madhuranigghosā ahoṣi. Evam “dutiyaṃ, tatiyaṃ, catuttham, pañcamaṃ, chaṭṭham, sattamaṃ chindā”ti āha, tāsu chinnāsupi vīṇā madhuranigghosāva ahoṣi. Tam disvā Musilo parājitabhūtarūpo pattakkhandho ahoṣi, parisā haṭṭhatuṭṭhā celukkhepe karontī Guttilassa sādhu-kāramadāsi. Rājā Musilam sabhāya nīharāpesi, mahājano leḍḍudaṇḍādīhi paharanto Musilam tattheva jīvitakkhayaṃ pāpesi.

Sakko Devānamindo mahāpurisena saddhim sammodaniyaṃ katvā devalokameva gato. Tam devatā “mahārāja kuhiṃ gatathā”ti pucchitvā tam pavattim sutvā “mahārāja mayaṃ Muttilācariyaṃ passissāma, sādhu no tam idhānetvā dassēhi”ti āhamsu. Sakko devānaṃ vacanaṃ sutvā Mātaliṃ āṇāpesi “gaccha Vejayantarathena ambhākam Guttilācariyaṃ ānehi, devatā tam dassanakāmā”ti, so tathā akāsi. Sakko mahāsattena saddhim sammodaniyaṃ katvā evamāha “ācariya vīṇam vādaya, devatā sotukāmā”ti. Mayaṃ sippūpajīvino, vetanena vinā sippam na dassemāti. Kīdisam pana vetanam icchasīti. “Nāññena me vetanena kiccaṃ atthi, imāsam pana devatānam attanā attanā pubbekatakusalakathanameva me vetanam hotū”ti āha. Tā “sādhu”ti sampatichimsu. Atha mahāsatto pāṭekkam tāhi tadā paṭiladdhasampattikittanamukhena tassā hetubhūtam purimattabhāvekatam sucaritam āyasmā Mahāmogallāno vīya pucchanto “abhikkantena vaṇṇenā”ti-ādigāthāhi pucchi. Tāpi

1. Parābhūto nidhanaṃ (Sī), parājayabhūtopi vināsam (I)

“vatthuttamadāyikā nārī”ti-ādinā yathā etarahi therassa, evameva tassa byākarīmsu. Tena vuttaṃ “Moggallāna tā devatā na kevalaṃ tayā eva pucchitā evaṃ byākarīmsu, atha kho pubbe mayāpi pucchitā evameva byākarīmsū”ti.

Tā kira itthiyo Kassapasammāsambuddhakāle manussattabhāve ṭhitā taṃ taṃ puññaṃ akaṃsu¹. Tattha ekā itthī vatthaṃ adāsi, ekā sumanamālaṃ, ekā gandhaṃ, ekā uḷārāni phalāni, ekā ucchurasāṃ, ekā Bhagavato cetiye gandhapañcaṅgulikaṃ adāsi, ekā uposathaṃ upavasi, ekā upakaṭṭhāya velāya nāvāya bhuñjantassa bhikkhuno udakaṃ adāsi, ekā kodhanānaṃ sassusurānaṃ akkodhanā upaṭṭhānaṃ akāsi, ekā dāsī hutvā atanditācārā ahoṣi, ekā piṇḍacārikassa bhikkhuno khīrabhattaṃ adāsi, ekā phāṇitaṃ adāsi, ekā ucchukhaṇḍaṃ adāsi, ekā timbarusakaṃ adāsi, ekā kakkārikaṃ adāsi, ekā eḷalukaṃ adāsi, ekā valliphalaṃ adāsi, ekā phārusakaṃ adāsi, ekā aṅgārapallaṃ adāsi, ekā sākamuṭṭhim² adāsi, ekā pupphakamuṭṭhim adāsi, ekā mūlakalāpaṃ adāsi, ekā nimbamuṭṭhim³ adāsi, ekā kañjikaṃ adāsi, ekā tilapiñṇākaṃ adāsi, ekā kāyabandhanaṃ adāsi, ekā aṃsabaddhakaṃ adāsi, ekā āyogapaṭṭaṃ adāsi, ekā vidhūpanaṃ, ekā tālavaṇṇaṃ, ekā morahatthaṃ, ekā chattaṃ, ekā upāhanaṃ, ekā pūvaṃ, ekā modakaṃ, ekā sakkhalikaṃ adāsi. Tā ekekā accharāsahassaparivārā mahatiyā deviddhiyā virājamānā Tāvatiṃsabhavane Sakkassa devarājassa paricārikā hutvā nibbattā Guttilācariyena pucchitā “vatthuttamadāyikā nārī”ti-ādinā attanā attanā katakusalaṃ paṭipāṭiyā byākarīmsu.

329. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.

Obhāsentī disā sabbā, osadhī viya tārakā.

1. Manussattabhāve ṭhatvā tāni tāni puñṇāni katvā Tāvatiṃsabhavane paccekāṃ accharāsahassaparivārā Sakkassa devaraṇṇo paricārikā hutvā paṭipāṭiyā ṭhitesu chattiṃsadevavimānesu nibbattitvā Buddhañāṇenapi paricchinditumasakkuṇeyyam mahatiṃ devavibhūtiṃ manubhavanti (Sī)

2. Sālukamuṭṭhim (I)

3. Nimbapalāsamuṭṭhim (Sī, I)

330. Kena te'tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.
331. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati'ti.
332. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.
333. "Vatthuttamadāyikā nārī,
Pavarā hoti naresu nārīsu.
Evaṃ piyarūpadāyikā manāpaṃ,
Dibbaṃ sā labhate upecca ṭhānaṃ.
334. Tassā me passa vimānaṃ, accharā kāmavaṇṇinīhamasmi.
Accharāsahassassāhaṃ, pavarā passa puññānaṃ vipākaṃ.
335. Tena me'tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.
336. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti.
(Yathā ca ettha, evaṃ upari sabbavimānesu vitthāretabbaṃ.)
341. Pupphuttamadāyikā nārī,
Pavarā hoti naresu nārīsu -pa-.
349. Gandhuttamadāyikā nārī,
Pavarā hoti naresu nārīsu -pa-.
357. Phaluttamadāyikā nārī -pa-.
365. Rasuttamadāyikā nārī -pa-.

373. Gandhapañcaṅgulikaṃ ahamadāsīm,
Kassapassa Bhagavato thūpamhi -pa-.
381. Bhikkhū ca ahaṃ bhikkhuniyo ca, addasāsīm panthapaṭipanne.
Tesāhaṃ dhammaṃ sutvāna, ekūposathaṃ upavasissāṃ.
382. Tassā me passa vimānaṃ -pa-.
389. Udake ṭhitā udakamadāsīm,
Bhikkhuno cittena vipasannena -pa-.
397. Sassuñcāhaṃ sasurañca, caṇḍike kodhane ca pharuse ca.
Anusūyikā upaṭṭhāsīm, appamattā sakena sīlena -pa-.
405. Parakammakarī āsīm, atthenātanditā dāsī.
Akkodhanā'natimānī, saṃvibhāginī Sakassa bhāgassa -pa-.
413. Khīrodanaṃ ahamadāsīm, bhikkhuno piṇḍāya carantassa.
Evaṃ karitvā kammaṃ, sugatiṃ upapajja modāmi -pa-.
421. Phāṇitaṃ ahamadāsīm -pa-.
429. Ucchukhaṇḍikaṃ ahamadāsīm -pa-.
437. Timbarusakaṃ ahamadāsīm -pa-.
445. Kakkārikaṃ ahamadāsīm -pa-.
453. Eḷālukaṃ ahamadāsīm -pa-.
461. Valliphalaṃ ahamadāsīm -pa-.
469. Phārusakaṃ ahamadāsīm -pa-.
477. Hatthappatāpakaṃ ahamadāsīm -pa-.
485. Sākamuṭṭhiṃ ahamadāsīm -pa-.
493. Pupphakamuṭṭhiṃ ahamadāsīm -pa-.

501. Mūlakam ahamadāsīm -pa-.
509. Nimbamuṭṭhīm ahamadāsīm -pa-.
517. Ambakañjikam ahamadāsīm -pa-.
525. Doṇinimmajjanīm ahamadāsīm -pa-.
533. Kāyabandhanam ahamadāsīm -pa-.
541. Amsabaddhakam¹ ahamadāsīm -pa-.
549. Āyogapaṭṭam ahamadāsīm -pa-.
557. Vidhūpanam ahamadāsīm -pa-.
565. Tālavaṇṭam ahamadāsīm -pa-.
573. Morahattham ahamadāsīm -pa-.
581. Chattam ahamadāsīm -pa-.
589. Upāhanam ahamadāsīm -pa-.
597. Pūvam ahamadāsīm -pa-.
605. Modakam ahamadāsīm -pa-.
613. Sakkhalikam² ahamadāsīm, bhikkhuno piṇḍāya carantassa -pa-.
614. Tassā me passa vimānam, accharā kāmavaṇṇinīhamasmi.
Accharāsaḥassāham, pavarā passa puññānam vipākam.
615. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti.

Evam mahāsatto tāhi devatāhi katasucarite byākate tuṭṭhamānaso
sammodanam karonto attano ca sucaritacaraṇe yuttapayuttatam
vivaṭṭajjhāsayaṭṭaṇca pavedento āha—

1. Amsavaṭṭakam (Si)

2. Sakkhalim (Si)

617. “Svāgataṃ vata me ajja, supphabhātaṃ suhuṭṭhitaṃ.
Yaṃ addasāmi¹ devatāyo, accharā kāmavaṇṇiniyo².”

618. Imāsāhaṃ dhammaṃ sutvā, kāhāmi kusalaṃ bahum.
Dānena samacariyāya, saññamena damena ca.
Svāhaṃ tattha gamissāmi, yatta gantvā na socare”ti.

333. Tattha **vatthuttamadāyikā**ti vatthānaṃ uttamaṃ seṭṭhaṃ, vatthesu vā bahūsu uccinitvā gahitaṃ ukkaṃsagataṃ pavaraṃ koṭibhūtaṃ vattham vatthuttamaṃ, tassa dāyikā. “Pupphuttamadāyikā”ti-ādīsupi eseva nayo. **Piyarūpadāyikā**ti piyasabhāvassa piyajātikassa ca vatthuno dāyikā. **Manāpanti** manavaḍḍhanakam. **Dibbanti** divi bhavattā dibbam. **Upeccāti** upagantvā cetetvā, “edisam labheyyan”ti pakappetvāti attho. **Ṭhānanti** vimānādikaṃ ṭhānaṃ, issariyaṃ vā. “Manāpā”tipi pāṭho, aññesaṃ manavaḍḍhanakā hutvāti attho.

334. **Passa puññānaṃ vipākanti** vatthuttamadānassa nāma idamīdisaṃ phalaṃ passāti attanā laddhasampattiṃ sambhāventī vadati.

341. **Pupphuttamadāyikā**ti ratanattayapūjāvasena pupphuttamadāyikā, tathā gandhuttamadāyikāti daṭṭhabbā. Tattha pupphuttamaṃ sumanapupphādi, gandhuttamaṃ candanagandhādi, phaluttamaṃ panasaphalādi, rasuttamaṃ gorasasappi-ādi veditabbam.

373. **Gandhapañcaṅgulikanti** gandhena pañcaṅgulikadānaṃ. **Kassapassa Bhagavato thūpamhīti** Kassapasammāsambuddhassa yojanike kanakathūpe.

381. **Panthapaṭipanneti** maggaṃ gacchante. **Ekūposathanti** ekadivasam uposathavāsam.

389. **Udakamadāsinti** mukhavikkhālanattham pivanatthañca udakam pānīyam adāsīm.

397. **Caṇḍiketi** caṇḍe. **Anusūyikā**ti usūyā rahitā.

405. **Parakammakarīti** paresam veyyāvaccakārīnī. **Atthenāti** atthakiccena. **Samvibhāginī Sakassa bhāgassāti** atthikānaṃ attanā paṭiladdhabhāgassa samvibhājanasīlā.

1. Addasaṃ (Sī), addasāsīm (I)

2. Kāmavaṇṇiyo (Sī)

413. **Khīrodananti** khīrasammissaṃ odanaṃ, khīrena saddhiṃ odanaṃ vā.

437. **Timbarusakanti** tiṇḍukaphalaṃ. Tipusasadisā ekā vallijāti timbarusaṃ, tassa phalaṃ timbarusakanti vadanti.

445. **Kakkārikanti** khuddakeḷālukarṃ, tipusanti ca vadanti.

477. **Hatthappatāpakanti** mandāmukhiṃ.

517. **Ambakañjikanti** ambilakañjikaṃ.

525. **Doṇinimmajjaninti** satelaṃ tilapiññakaṃ.

557. **Vidhūpananti** caturassabjaniṃ.

565. **Tālavaṇṭanti** tālapattehi katamaṇḍalabjaniṃ.

573. **Morahatthanti** mayūrapañchehi¹ kataṃ makasabjaniṃ.

617. **Svāgataṃ vata meti** mayhaṃ idhāgamaṇaṃ sobhanaṃ vata aho sundaraṃ. **Ajja suppbhātaṃ suhuṭṭhitaṃ** ajja mayhaṃ rattiyā suṭṭhu pabhātaṃ sammadeva vibhāyanaṃ jātaṃ, sayanato uṭṭhānampi suhuṭṭhitaṃ suṭṭhu uṭṭhitaṃ. Kiṃ kāraṇāti āha “**yaṃ addasāmi devatāyo**”ti-ādi.

618. **Dhammaṃ sutvāti** kammaphalassa paccakkhakaravaṇasena tumhehi kataṃ kusalaṃ dhammaṃ sutvā. **Kāhāmīti** karissāmi. **Samacariyāyāti** kāyasamācārikassa sucaritassa caraṇena. **Saññamenāti** sīlasaṃvarena. **Damenāti** manacchatṭhānaṃ indriyānaṃ damena. Idāni tassa kusalassa attano lokassa ca vivaṭṭūpanissayataṃ dassetuṃ “**svāhaṃ tattha gamissāmi, yattha gantvā na socare**”ti vuttaṃ.

Evamayaṃ yadipi vatthuttamadāyikāvīmānādivasena chattimsavimānasaṅgahā desanā āyasmato Mahāmoggallānassa viya Guttilācariyassāpi vibhāvanavasena pavattāti “gutilavimānaṃ”tveva saṅgahaṃ āruhā, vimānāni pana itthipaṭibaddhānīti itthivimāneyeva saṅgahitāni. Tā pana

1. Mayūrapakkhehi (Ka)

itthiyo Kassapassa dasabalassa kāle yathāvuttadhammacaraṇe
aparāparuppannacetanāvasena dutiyattabhāvato paṭṭhāya ekaṃ
Buddhantaraṃ devaloke eva saṃsarantiyo amhākampi Bhagavato kāle
Tāvatiṃsabhaneyeva nibbattā āyasmatā Mahāmogallānena pucchitā
kammasarikkhatāya Guttilācariyena pucchitakāle viya byākarimsūti
daṭṭhabbā.

Guttilavimānavañṇanā niṭṭhitā.

6. Daddallavimānavañṇanā

Daddallamānā vañṇenāti Daddallavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā
Sāvatthiyaṃ viharati Jetavane. Tena ca samayena Nālakagāmake āyasmato
Revatatherassa upaṭṭhākassa aññatarassa kuṭumbikassa dve dhītaro ahesuṃ,
ekā Bhaddā nāma, itarā Subhaddā nāma. Tāsu Bhaddā patikulaṃ gatā
saddhā pasannā buddhisampannā vañjhā ca ahosi. Sā sāmikaṃ āha “mama
kaniṭṭhā Subhaddā nāma atthi, taṃ ānehi, sacassā putto bhaveyya, so
mamapi putto siyā, ayañca kulavaṃso na nasseyyā”ti. So “sādhū”ti
sampaṭicchitvā tathā akāsi.

Atha Bhaddā Subhaddaṃ ovadi “Subhadde dānaṃ vibhāgaratā
dhammacariyāya appamattā hohi, evaṃ te diṭṭhadhammiko samparāyiko ca
attho hatthagato eva hoti”ti. Sā tassā ovāde ṭhatvā vuttanayena
paṭipajjamānā ekadivasā āyasmantaṃ Revatatheraṃ attaṭṭhamaṃ
nimantesi, thero Subhaddāya puññūpacayaṃ ākaṅkhanto
saṃghuddesavasena satta bhikkhū gahetvā tassā gehaṃ agamāsi. Sā
pasannacittā āyasmantaṃ Revatatheraṃ te ca bhikkhū paṇītena
khādanīyena bhojanīyena sahatthā santappesi, thero anumodanaṃ katvā
pakkāmi. Sā aparabhāge kālaṃ katvā Nimmānaratīnaṃ devānaṃ
sahabyataṃ upapajji, Bhaddā pana puggalesu dānāni datvā Sakkassa
Devānamindassa paricārikā hutvā nibbatti.

Atha Subhaddā attano sampattiṃ paccavekkhitvā “kena nu kho ahaṃ
puññena idhūpapannā”ti āvajjenti “Bhaddāya ovāde ṭhatvā saṃghagatāya

dakkhiṇāya-imaṃ sampattiṃ sampattā, Bhaddā nu kho kahaṃ nibbattā”ti oloketi taṃ Sakkassa paricārikābhāvena nibbattaṃ disvā anukampamānā tassā vimānaṃ pāvisi. Atha naṃ Bhaddā—

619. “Daddallamānā vaṇṇena, yasassā ca yasassinī.
Sabbe deve Tāvatiṃse, vaṇṇena atirocasi.

620. Dassanaṃ nābhijānāmi, idaṃ paṭhamadassanaṃ.
Kasmā kāyā nu āgamma, nāmena bhāsase mamaṃ”ti—
dvīhi gāthāhi pucchi. Sāpi tassā—

621. “Ahaṃ bhaddē Subhaddāsīṃ, pubbe mānusaḥ bhavē.
Sahabhariyā ca te āsīṃ, bhaginī ca kaniṭṭhikā.

622. Sā ahaṃ kāyassa bheda, vippamuttā tato cutā.
Nimmānaratīnaṃ devānaṃ, upapannā saḥabyatan”ti—
dvīhi gāthāhi byākāsi.

619-20. Tattha **vaṇṇenā**ti vaṇṇādisampattiyā. **Dassanaṃ nābhijānāmi**ti ito pubbe tava dassanaṃ nābhijānāmi, tvaṃ mayā na diṭṭhapubbāti attho. Tenāha “**idaṃ paṭhamadassanaṃ**”ti. **Kasmā kāyā nu āgamma, nāmena bhāsase mamaṃ**ti kataradevanikāyato āgantvā “Bhaddē”ti nāmena maṃ ālapasi.

621. **Ahaṃ bhaddeti** ettha **bhaddeti** ālapanāṃ. **Subhaddāsinti** ahaṃ Subhaddā nāma tava bhaginī kaniṭṭhikā āsīṃ ahoṣīṃ, tattha pubbe mānusaḥ bhavē saḥabhariyā samānabhariyā te tayā ekasseva bhariyā, tava patino eva bhariyā, āsinti attho. Puna Bhaddā—

623. “Pahūtakatakalyāṇā, te deve yanti pāṇino.
Yesāṃ tvaṃ kittayissasi, Subhadde jātimattano.

624. Atha¹ tvaṃ kena vaṇṇena, kena vā anusāsītā.
Kīdiseneva dānena, Subbatena yasassinī.

625. Yasam etādisam pattā, visesam vipulamajjhagā.

Devate pucchitācikkha, kissa kammassidam phalan”ti—

tīhi gāthāhi pucchi. Puna Subhaddā—

626. “Aṭṭheva piṇḍapātāni, yaṃ dānaṃ adadam pure.

Dakkhiṇeyyassa saṃghassa, pasannā sehi paṇibhi.

627. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-

Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

byākāsi.

623. Tattha **pahūtakatakalyāṇā te deve yantīti** pahūtakatakalyāṇā mahāpuññā **te** Nimmānaratino deve **yanti** uppajjanavasena gacchanti **pāṇino** sattā, **yesam** Nimmānaratīnaṃ devānaṃ antare **tvaṃ attano jātiṃ kittayissasi** kathesīti yojanā.

624. **Kena vaṇṇenāti** kena kāraṇena. **Kīdisenevāti** evasaddo samuccayattho, kīdisena cāti attho, ayameva vā paṭṭho. **Subbatenāti** sundarena vatena suvisuddhena sīlenāti attho.

626. **Aṭṭheva piṇḍapātānīti** aṭṭhannaṃ bhikkhūnaṃ dinnapiṇḍapāte sandhāya vadati. **Adadanti** adāsīm.

Evam Subhaddāya kathite puna Bhaddā—

629. “Ahaṃ tayā bahutare bhikkhū, saññate brahmacārayo¹.

Tappesīm annapānena, pasannā sehi paṇibhi.

630. Tayā bahutaram datvā, hīnakāyūpagā ahaṃ.

Katham tvaṃ appataram datvā, visesam vipulamajjhagā.

Devate pucchitācikkha, kissa kammassidam phalan”ti—

pucchi. Tattha **tayāti** nissakke karaṇavacanam. Puna Subhaddā—

1. Brahmacāriṇo (Sī), brahmacāriye (I)

631. “Manobhāvanīyo bhikkhu, sandiṭṭho me pure ahu.
Tāhaṃ bhattena nimantesim, Revataṃ attanaṭṭhamam.

632. So me atthapurekkhāro, anukampāya Revato.
Saṅghe dehīti maṃvoca, tassāhaṃ vacanaṃ karim.

633. Sā dakkhiṇā saṅghagatā, appameyye patiṭṭhitā.
Puggalesu tayā dinnam, na taṃ tava mahapphalan”ti—
attanā katakammaṃ kathesi.

631. Tattha **manobhāvanīyoti** manavaḍḍhanako uḷaraguṇatāya sambhāvanīyo. **Sandiṭṭhoti** nimantanavasena bodhito kathito. Tenāha “**tāhaṃ bhattena nimantesim, Revataṃ attanaṭṭhaman**”ti, taṃ manobhāvanīyaṃ ayyaṃ Revataṃ attanaṭṭhamam bhattena ahaṃ nimantesim.

632-3. **So me atthapurekkhāro**ti so ayyo Revato dānassa mahapphalabhāvakaraṇena mama atthapurekkhāro hitesī. **Saṅghe dehīti maṃvocāti** “yadi tvaṃ Subhadde aṭṭhannaṃ bhikkhūnaṃ dātukāmā, yasmā puggalagatāya dakkhiṇāya saṅghagatā eva dakkhiṇā mahapphalatarā, tasmā saṅghe dehi, saṅghaṃ uddissa dānaṃ dehi”ti maṃ abhāsi, **tanti** taṃ dānaṃ.

Evam Subhaddāya vutte Bhaddā tamatthaṃ sampañicchantī uttari ca tathā paṭipajjitukāmā—

634. “Idānevāhaṃ jānāmi, saṅghe dinnam mahapphalam.
Sāhaṃ gantvā manussattaṃ, vadaññū vītamaccharā.
Saṅghe dānāni dassāmi, appamattā punappunan”ti—

gāthamāha. Subhaddā pana attano devalokameva gatā. Atha Sakko Devānamindo sabbe deve Tāvatiṃse attano sarīrobhāsenā abhibhuyya virocamaṇaṃ Subhaddaṃ devadhītaraṃ disvā taṅca tāsam kathāsallāpaṃ sutvā tāvadeva ca Subhaddāya antarahitāya taṃ “ayaṃ nāmā”ti ajānanto—

635. “Kā esā devatā Bhadde, tayā mantayate saha.
Sabbe deve Tāvātimse, vaṇṇena atirocatī”ti—

Bhaddam pucchi. Sāpissa—

636. “Manussabhūtā devinda, pubbe mānū sake bhave.
Sahabhariyā ca me āsi, bhaginī ca kaniṭṭhikā.
Saṅghe dānāni datvāna, katapuññā virocātī”ti—

kathesi. Atha Sakko tassā saṅghagatāya dakkhiṇāya mahapphalabhāvaṃ
dassento dhammam kathesi. Tena vuttam—

637. “Dhammena¹ pubbe bhaginī, tayā Bhadde virocātī.
Yaṃ saṅghamhi appameyye, patiṭṭhāpesi dakkhiṇam.

638. Pucchito hi mayā Buddho, Gijjhakūṭamhi pabbate.
Vipākam saṃvihāgassa, yattha dinnam mahapphalam.

639. Yajamānānam manussānam, puññapekkhāna pāṇinam.
Karotam opadhikam puññam, yattha dinnam mahapphalam.

640. Tam me Buddho viyākāsi, jānam kammaphalam sakam.
Vipākam saṃvihāgassa, yattha dinnam mahapphalam.

641. Cattāro ca paṭipannā, cattāro ca phale ṭhitā.
Esa saṅgho ujubhūto, paññāsīlasamāhito.

642. Yajamānānam manussānam, puññapekkhāna pāṇinam.
Karotam opadhikam puññam, saṅghe dinnam mahapphalam.

643. Eso hi saṅgho vipulo mahaggato,
Esa’ppameyyo udadhīva sāgaro.
Ete hi seṭṭhā naravīrasāvakā,
Pabhaṅkarā dhammamudīrayanti².

1. Dhammena te (I, Ka)

2. Pabhaṅkarā yattha dhammamuddisanti (Ka)

644. Tesarū sudinnaṃ suhutaṃ suyitṭhaṃ,
Ye saṃghamuddissa dadanti dānaṃ.
Sā dakkhiṇā saṃhagatā patiṭṭhitā,
Mahapphalā lokavidūna vaṇṇitā.

645. Etādisaṃ yaññamanussarantā,
Ye vedajātā vicaranti loke.
Vineyya maccheramalaṃ samūlaṃ,
Aninditā saggamupenti ṭhānaṃ”ti.

637. Tattha **dhammenā**ti kāraṇena, ñāyena vā. **Tayāti** nissakkekaraṇavacanaṃ. Idāni taṃ “dhammenā”ti vuttakāraṇaṃ dassetuṃ “**yaṃ saṃghamhi appameyye, patiṭṭhāpesi dakkhiṇaṃ**”ti vuttaṃ. **Appameyyeti** guṇānubhāvassa attani katānaṃ kārānaṃ phalavisesaṃ ca vasena paminituṃ asakkuṇeyye.

638-9. Ayañca attho Bhagavato sammukhā ca suto, sammukhā ca paṭiggahitoti dassento “**pucchito**”ti-ādimāha. Tattha **yajamānānanti** dadantānaṃ. **Puñṇapekkhāna pāṇinanti** anunāsikalopaṃ katvā niddeso, puñṇaphalaṃ ākaṅkhattānaṃ sattānaṃ. **Opadhikanti** upadhi nāma khandhā, upadhissa karaṇasīlaṃ, upadhipayojananti vā opadhikaṃ, attabhāvajanakaṃ paṭisandhipavattivāpākadāyakaṃ.

640. **Jānaṃ kammaphalaṃ sakanti** sattānaṃ sakaṃ sakaṃ yathāsakaṃ puñṇaṃ puñṇaphalañca¹ hatthatale āmalakaṃ viya jānanto. Sakanti vā yakārassa kakāraṃ katvā vuttaṃ, sayam attanāti attho.

641. **Paṭipannāti** paṭipajjamānā, maggaṭṭhāti attho. **Ujubhūtoti** ujupaṭipattiyā ujubhāvaṃ patto dakkhiṇeyyo jāto. **Paññāsīlasamāhitoti** paññāya sīlena ca samāhito, diṭṭhisīlasampanno ariyāya diṭṭhiyā ariyena sīlena ca samannāgato. Tenāpissa paramatthasaṃghabhāvameva vibhāveti. Diṭṭhisīlasāmaññena saṃghaṭṭitattā² hi

1. Puñṇaphalañca taṃ taṃ (Sī)

2. Saṃghaṭṭhitattā (Sī, I)

saṅgho. Atha vā samāhitaṃ samādhī, paññā sīlaṃ samāhitaṃca assa atthīti **paññāsīlasamāhito**. Tenassa sīlādiddhammakkhandhattayasampannatāya aggadakkhiṇeyyabhāvaṃ vibhāveti.

643. **Vipulo mahaggatoti** guṇehi mahattaṃ gatoti mahaggato, tato eva attani katānaṃ kārānaṃ phalavepullahetutāya vipulo. **Udadhīva sāgaroti** yathā udakaṃ ettha dhīyatīti “udadhī”ti laddhanāmo sāgaro “ettakāni udakāḷhakāni”ti-ādinā udakato appameyyo, evamesa guṇatoti attho. **Ete hīti hi-saddo** avadhāraṇe nipāto, ete eva seṭṭhāti attho. Vuttaṃ hetam—

“Yāvatā bhikkhave saṅghā vā gaṇā vā, Tathāgatasāvakaṃsaṅgho tesam aggamakkhāyatī”ti¹.

Naravīrasāvakāti naresu vīriyasampannassa narassa sāvakā. **Pabhaṅkarāti** lokassa ñāṇalokakarā. **Dhammamudīrayantīti** dhammaṃ uddisanti. Kathaṃ?² Dhammasāminā hi dhammapajjoto ariyasāṅghe ṭhapito.

644. **Ye saṅghamuddissa dadanti dānanti** ye sattā ariyasāṅghaṃ, uddissa sammutisaṅghe antamaso gotrabhupuggalesupi dānaṃ dadanti, taṃ dānaṃ saṃvibhāgavasena dinnampi **sudinnaṃ**, āhunapāhunavasena hutampi **suhutaṃ**, mahāyāgavasena yiṭṭhampi **suyiṭṭhameva** hoti. Kasmā? Yasmā **sā dakkhiṇā saṅghagatā patiṭṭhitā mahapphalā lokavidūna vaṇṇitīti**, lokavidūhi Sammāsambuddhehi “na tvevāhaṃ Ānanda kenaci pariyāyena saṅghagatāya dakkhiṇāya pāṭipuggalikaṃ³ dakkhiṇaṃ mahapphalataraṃ vadāmi⁴. Puññaṃ ākaṅkhamānaṃ, saṅgho ve yajataṃ mukhaṃ⁵. Anuttaraṃ puññakkhattaṃ lokassa”ti⁶ ca ādinā mahapphalatā vaṇṇitā pasatthā thomitīti attho.

645. **Īdisaṃ yaññamanussarantīti** etādisaṃ saṅghaṃ uddissa attanā kataṃ dānaṃ anussarantā. **Vedajātīti** jātasomanassā. **Vineyya**

1. Khu 1. 254; Aṃ 1. 343; Aṃ 2. 30 piṭṭhesu. 2. Yattha dhammamuddisanti (Ka)
3. Puggalagataṃ (Ka) 4. Ma 3. 299 piṭṭhe.
5. Ma 2. 353; Khu 1. 370; Vi 3. 344 piṭṭhesu. 6. Ma 1. 46; Saṃ 3. 298 piṭṭhesu.

maccheramalam **samūlanti** macchераmeva cittassa malinabhāvakaraṇato **maccheramalam**, atha vā macchераñca aññaṃ issālobhadosādimalañcāti maccheramalam. Tañca avijjāvicikicchāvīpallāsādīhi saha mūlehīti samūlam vineyya vinayitvā vikkhambhetvā aninditvā saggamupenti tñhānanti yojanā. Sesaṃ vuttanayameva.

Imaṃ pana sabbaṃ pavattim Sakkō Devānamindo “daddallamānā vaṇṇenā”ti-ādinā āyasmato Mahāmoggallānassa ācikkhi, āyasmā Mahāmoggallāno Bhagavato ārocesi, Bhagavā tamatthaṃ aṭṭhuppattim katvā sampattaparisāya dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sātthikā ahoṣi.

Daddallavimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

7. Pesavatīvimānavāṇṇanā

Phalīkarajatahemajālachannanti Pesavatīvimānaṃ¹. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattihyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena Magadhesu Nālakagāme ekasmiṃ gahapatimahāsārakule² Pesavatī nāma kulasuṇhā ahoṣi. Sā kira Kassapassa Bhagavato yojanike kanakathūpe kayiramāne dārikā hutvā mātaraṃ saddhim cetiyatṭhānaṃ gantvā mātaraṃ pucchi “kiṃ ime amma karontī”ti. Cetiyaṃ kātuṃ suvaṇṇiṭṭhakā karontīti. Taṃ sutvā dārikā pasannamānasā mātaraṃ āha “amma mama gīvāya idaṃ sovaṇṇamayaṃ khuddakapiḷandhanaṃ atthi, imāhaṃ cetiyatthāya demī”ti. Mātā “sādhu dehī”ti vatvā kaṃ gīvato omūcivā suvaṇṇakārassa hatthe adāsi “idaṃ imāya dārikāya pariccajitaṃ, imampi pakkhipitvā iṭṭhakaṃ karohī”ti. Suvaṇṇakāro tathā akāsi. Sā dārikā aparabhāge kālaṃ katvā teneva puññakammena devaloke nibbattitvā sugatiyaṃyeva aparāparaṃ saṃsarantī ambhākaṃ Bhagavato kāle Nālakagāme nibbattā anukkamena dvādasavassikā jātā.

Sā ekadivasaṃ mātaraṃ pesitaṃ mūlaṃ gahetvā telatthāya aññataraṃ āpaṇaṃ agamāsi. Tasmim ca āpaṇe aññataro kuṭumbiyaputto

1. Sesaṃvatīvimānaṃ (Sī)

2. Gahapatikule (Ka)

vitarā nidahitvā ṭhapitaṃ bahuṃ hiraññasuvaṇṇaṃ muttāmaṇṇiratanāni ca
 gaḥetuṃ uddharanto āpaṇiko kammabalena kathalapāsāṇasakkhararūpena
 upaṭṭhahantāni disvā tato ekadesaṃ “puññavantānaṃ vasena
 hiraññasuvaṇṇādi bhavissati”ti vīmamsituṃ rāsiṃ katvā ṭhapesi. Atha naṃ
 sā dārikā disvā “kasmā āpaṇe ratanāni evaṃ ṭhapitāni, nanu nāma
 sammadeva paṭisāmetabbāni”ti āha. Āpaṇiko taṃ sutvā “mahāpuññā ayaṃ
 dārikā, imissā vasena sabbamidaṃ hiraññādi eva hutvā amhākaṃ viniyogaṃ
 gamissati, saṅgaṇhissāmi naṃ”ti cintetvā tassā mātu santikaṃ gantvā “imaṃ
 dārikaṃ mayhaṃ puttassatthāya dehi”ti vāretvā bahudhanaṃ datvā
 āvāhavivāhaṃ katvā taṃ attano gehaṃ ānesi. Athassa sīlācāraṃ ṇatvā
 bhaṇḍāgāraṃ vivarivā “kiṃ ettha passasi”ti vatvā tāya
 “hiraññasuvaṇṇamaṇimeva rāsikataṃ passāmi”ti vutte “etāni amhākaṃ
 kammabalena antaradhāyantāni tava puññavisesena puna visesāni¹ jātāni,
 tasmā ito paṭṭhāya imasmiṃ gehe sabbaṃ tvaṃyeva vicārehi, tayā
 dinnameva mayāṃ paribhuñjissāmā”ti vatvā tato pabhuti taṃ “pesavati”ti
 voharimsu.

Tena ca samayena āyasmā Dhammasenāpati attano āyusaṅkhārānaṃ
 parikkhīṇabhāvaṃ ṇatvā “mayhaṃ mātuyā Rūpasāribrahmaṇiyā
 posāvanikamūlaṃ datvā parinibbāyissāmi”ti cintetvā Bhagavantaṃ
 upasaṅkamitvā parinibbānaṃ anujānāpetvā satthu āṇāya mahantaṃ
 pāṭihāriyaṃ dassetvā anekehi thutisahashehi Bhagavantaṃ thometvā yāva
 dassanavisayātikkaṃ abhimukhova apakkamitvā puna vanditvā
 bhikkhusaṅghaparivuto vihārā nikkhamma bhikkhusaṅghassa ovādaṃ
 datvā āyasmantaṃ Ānandaṃ samassāsetvā catassopi parisā nivattetvā
 anukkamena Nālakagāmaṃ patvā mātaraṃ sotāpattiphale patiṭṭhāpetvā
 paccūsasamaye jāto varake parinibbāyi. Parinibbutassa cassa
 sarīrasakkāraṇavasena devā ceva manussā ca sattāhaṃ vītināmesuṃ,
 agarucandaṇḍiṃ hatthasatubbedhaṃ citakamakāmsu.

Pesavatiṃ therassa parinibbānaṃ sutvā “gantvā pūjessāmi”ti
 suvaṇṇapupphehi gandhajātehi ca pūritāni caṅkoṭakāni gāhāpetvā

1. Suvaṇṇavisesāni (Sī)

gantukāmā sasuraṃ āpucchitvā tena “tvaṃ garubhārā, tattha ca mahājanasammaddo¹, pupphagandhāni pesetvā idheva hohi”ti vuttāpi saddhājātā “yadipi me tattha jīvitantarāyo siyā, gantvāva pūjāsakkāraṃ karissāmi”ti taṃ vacanaṃ aggahetvā saporivārā tattha gantvā gandhapupphādīhi pūjetvā katañjalī aṭṭhāsi. Tasmim̄ ca samaye theram̄ pūjetum̄ āgatānaṃ rājaparisānaṃ hatthī matto hutvā taṃ padesaṃ upagañchi. Taṃ disvā maraṇabhayabhītesu manussesu palāyantesu janasammaddena patitaṃ Pesavatiṃ mahājano akkamitvā māresi. Sā pūjāsakkāraṃ katvā theragatāya saddhāya sampannacittā eva kālaṃ katvā Tāvatiṃsabhavane nibbatti, accharāsahassaṅcassā parivāro ahosi.

Sā tāvadeva attano dibbasampattim̄ oloketvā “kīdisena nu kho puññaena mayā eṣā laddhā”ti tassā hetum̄ upadhārentī theram̄ uddissa kataṃ pūjāsakkāraṃ disvā ratanattaye abhippasannamānasā Satthāraṃ vanditum̄ accharāsahassaporivutā saṭṭhisakaṭabhārālaṅkārapaṭimaṇḍitattabhāvā sumahatiyā deviddhiyā cando viya ca sūriyo viya ca dasa disā obhāsayaṃānā saha vimānena āgantvā vimānato oruyha Bhagavantam̄ vanditvā añjalim̄ paggayha aṭṭhāsi. Tena ca samayena āyasmā Vaṅgīso Bhagavato samīpe nisinno Bhagavantam̄ evamāha “paṭibhāti maṃ Bhagavā imissā devatāya katakammaṃ pucchitun”ti. “Paṭibhātu taṃ Vaṅgīsā”ti Bhagavā avoca. Atha āyasmā Vaṅgīso tāya devatāya katakammaṃ pucchitukāmo paṭhamam̄ tāvassā vimānaṃ samvaṇṇento āha—

646. “Phalīkarajatahemajālachannaṃ,
Vividhacitratalamaddasaṃ surammaṃ.
Byamhaṃ sunimmitaṃ toraṇūpapannaṃ,
Rucakupakiṇṇamidaṃ subhaṃ vimānaṃ.

647. Bhāti ca dasa disā nabheva suriyo,
Sarade tamonudo sahasaraṃsī.
Tathā tapati midam̄ tava vimānaṃ,
Jalamiva dhūmasikho nise nabhagge.

1. Mahājanasambādho (Sī)

648. Musatīva nayanam̐ sateratāva,
 Ākāse ṭhapitamidaṃ manuññaṃ.
 Viṇāmurajasammatālaghuṭṭham̐,
 Iddham̐ indapuram̐ yathā tavedam̐.

649. Padumakumuduppalakavalayaṃ,
 Yodhikabandhuka'nojakā ca santi.
 Sālakuṣumitapupphitā asokā,
 Vividhadumaggasugandhasevitamidaṃ.

650. Saḷalalabujabhujakasam̐yuttā¹,
 Kusakasuphulli talatāvalambinīhi.
 Maṇijālasadisā yasassinī,
 Rammā pokkharāṇī upatṭhitā te.

651. Udakaruhā ca ye'tthi pupphajātā,
 Thalajā ye ca santi rukkhajātā.
 Mānusakā'mānussakā ca dibbā,
 Sabbe tuyham̐ nivesanam̐hi jātā.

652. Kissa sam̐yamadamassayaṃ vipāko,
 Kenāsi kammaphalenidhūpapannā.
 Yathā ca te adhigatamidaṃ vimānam̐,
 Tadanupadaṃ avacāsiḷārapam̐he²ti.

646. Tattha **phalīkarajatahemajālachannanti** phalīkamaṇīhi rajatahemajālehi ca chāditaṃ, phalīkamaṇimayāhi bhittīhi rajatahemamayehi jālehi ca samantato heṭṭhā ca upari ca chāditaṃ, vividhavaṇṇānam̐ vicittasannivesānaṃca talānam̐ bhūmīnam̐ vasena **vividhacitratalam̐ addasaṃ** passim̐. **Surammanti** suṭṭhu ramaṇīyam̐. Viharitukāmā vasanti etthāti **byamham̐**, bhavanam̐. **Toraṇūpapannanti** vividhamālākammādivicittena sattaratanamayena toraṇena upetaṃ. Torāṇanti vā dvārakoṭṭhakapāsādassa nāmam̐, tena ca

1. ...saññutā (Sī)

2. Avacāsiḷārapakhumeti (Sī)

anekabhūmakena vicittākārena taṃ vimānaṃ upetaṃ. **Rucakupakiṇṇanti** suvaṇṇavālikāhi okiṇṇaṅgaṇaṃ. Vālikasadisā hi suvaṇṇakhaṇḍā rucā nāma, rucameva rucakanti vuttaṃ. **Subhanti** sobhati, suṭṭhu bhātīti vā subhaṃ. **Vimānanti** visiṭṭhamānaṃ, pamāṇato mahantanti attho.

647. **Bhātīti** jotati ujjalati. **Nabheva suriyoti** ākāse ādicco viya. **Saradeti** saradasamaye. **Tamonudoti** andhakāraviddhamānaṃ. **Tathā tapati midanti** yathā saradakāle sahasaramāsi sūriyo, tathā tapati dibbati idaṃ tava vimānaṃ, ma-kāro padasandhikaro. **Jalamiva dhūmasikhoti** jalanto aggi viya. Aggi hi tassa aggato dhūmo paññāyatīti “dhūmasikho dhūmaketū”ti ca vuccati. **Niseti nisati**¹, rattiyaṃ attho. **Nabhaggeti** nabhakoṭṭhāse, ākāsapadeseti vuttaṃ hoti. “Nagagge”ti vā pāṭho, pabbatasikhareti attho. Idaṃ tava vimānanti yojanā.

648. **Musatīva nayananti** ativiya attano pabhassaratāya paṭihanantaṃ dassanakkiccam kātum adentaṃ oloketānaṃ cakkhum² musati viya. Tenāha “sateratāvā”ti, vijjulātā viyāti attho. **Vīṇāmurajasammatālaghuṭṭhanti** mahatī-ādivīṇānaṃ bheri-ādipaṭahānaṃ³ hatthataḷakamaṣatāḷānaṃca saddehi ghositaṃ ekaninnādaṃ. **Iddhanti** devaputtehi devadhītāhi dibbasampattiyā ca samiddhaṃ. **Indapuram yathāti** sudassananagaraṃ viya.

649. Padumāni ca kumudāni ca uppalāni ca kuvalayāni ca **padumakumuduppalakuvalayanti** ekattavasena vuttaṃ. Atthīti vacanaṃ pariṇāmetvā yojetabbaṃ. Tattha padumaggahaṇena puṇḍarīkampi gahitaṃ, kumudaggahaṇena setaratta bhedāni sabbāni kumudāni, uppalaggahaṇena ratta-uppalaṃ sabbā vā uppalajāti, kuvalayaggahaṇena nīluppalameva gahitanti veditabbaṃ. **Yodhikabandhukanojakā ca santīti** ca-kāro nipātamattaṃ, yodhikabandhujīvaka-anojakarukkhā ca santīti attho. Keci “anojakāpi santi”ti pāṭhaṃ vatvā “anojakāpīti vuttaṃ hoti”ti atthaṃ vadanti. **Sālakusumitapupphitā asokāti** sālā kusumitā pupphitā asokāti

1. Nisi (Sī)

2. Cakkhu (Sī, Ka)

3. Pahatānaṃ (Ka)

yojetabbariṃ. **Vividhadumaggasugandhasevitamidanti** nānāvidhānaṃ uttamarukkhaṇaṃ sobhaneti gandhehi sevitaṃ paribhāvitaṃ idaṃ te vimānanti attho.

650. **Ṣaḷalalabujabhujakasamyuttāti** tīre ʃhitehi ṣaḷalehi labujehi bhujakarukkhehi ca sahitā. Bhujako nāma eko sugandharukkho devaloke ca gandhamādane ca atthi, aññattha natthīti vadanti.

Kusakasuphullitalatāvalambinīhīti kusakehi tālanāḷikerādīhi tiṇajātīhi olambamānāhi santānakavalli-ādīhi suṭṭhu kusumitalatāhi ca samyuttāti¹ yojanā. **Maṇijālasadisāti** maṇijālasadisajalā. “Maṇijālasadisā”tipi Pāḷi, maṇisadisajalāti attho. **Yasassinīti** devatāya ālapanāṃ. **Upaṭṭhitā** tehi yathāvuttagaṇā ramaṇīyā² pokkharāṇī tava vimānasamīpe ʃhitā.

651. **Udakaruhāti** yathāvutte padumādike sandhāya vadati. **Yetthīti** ye atthi. **Thalajāti** yodhikādikā. **Ye ca santīti** ye aññepi rukkhaḷatā pupphūpagā ca phalūpagā ca, tepi tava vimānasamīpe santiyeva.

652. **Kissa saṃyamadamassayaṃ vipākoti** kāyasamīyamādīsu kīdisassa saṃyamassa, indriyadamanādīsu kīdisassa damassa ayaṃ vipāko. **Kenāsīti** aññameva upapattinibbattakaṃ, aññaṃ upabhogasukhanibbattakaṃ hotīti “kenāsi kammaphalenidhūpapannā”ti vatvā puna “**yathā ca te adhigatamidaṃ vimānaṃ**”ti āha. Tattha **kammaphalenāti** kammaphalena vipaccitum āraddhenāti vacanaseso, itthambhūtalakkhaṇe cetam karaṇavacanāṃ. **Tadanupadaṃ avacāsīti** tam kammaṃ mayā vuttapadassa anupadaṃ anurūpapadaṃ katvā katheyyāsī. **Aḷārapamheti** bahalasaṃhatapakhume, gopakhumeti adhippāyo.

Atha devatā āha—

653. “Yathā ca me adhigatamidaṃ vimānaṃ,
Koṇcamayūracakora³ saṃghacaritaṃ.
Dibya⁴ pilavahaṃsarājacīṇṇaṃ,
Dijakāraṇḍavakokilābhinaditaṃ.

1. Samyutāti (Sī) 2. Rāmaṇeyyā (Sī) 3. Koṇcamayūracakora (Ka) 4. Dibba (Sī, I)

654. Nānāsantānakapuppharukkhavividhā,
Pāṭalijambu-asokarukkhavantam.
Yathā ca me adhigatamidam vimānam,
Tam te pavedayāmi¹ suṇohi bhante.

655. Magadhavarapuratthimena,
Nālakagāmo nāma atthi bhante.
Tattha ahosiṃ pure suṇisā,
Pesavatīti² tattha jānimsu mamam.

656. Sāhamapacitattadhammakusalam,
Devamanussapūjitam mahantam.
Upatissam nibbutamappameyyam,
Muditamanā kusumehi abbhukirim³.

657. Paramagatigatañca pūjayitvā,
Antimadehadharam isim ulāram.
Pahāya mānusakam samussayam,
Tidasagatā idha māvasāmi ṭhānan⁴ti.

653. Tattha koñcamayūracakorasamghacaritanti
sārasasikhaṇḍikumbhakārakukkuṭagaṇehi tattha tattha vicaritam.
Dibyapilavahamsarāja ciṇṇanti uduke pilavitvā vicaraṇato “pilavā”ti
laddhanāmehi udakasakuṇehi hamsarājehe ca tahim tahim vicaritam.
Dijakāraṇḍavakokilābhinaditanti kāraṇḍavehi kādambehi kokilehi aññehi ca
dijehi abhināditam.

654. **Nānāsantānakapuppharukkhavividhāti**
nānāvidhasākhāpasākhavantā nānāpuppharukkhā
nānāsantānakapuppharukkhā, tehi vividham cittākāram vicittasannivesam
nānāsantānakapuppharukkhavividhā. “Vividhan”ti hi vattabbe “vividhā”ti
vuttam. Santānakāti⁴ hi kāmavalliyo, nānāvidhapuppharukkhā ca vividhā
ettha

1. Pavadissāmi (Sī), pavedissāmi (I)

3. Abbhokirim (Sī, I)

2. Sesavatīti (Sī)

4. Nānāsantānakāti (Sī)

santi, tehi vā vividhanti nānāsantānakapuppharukkhavividhā.
 “Nānāsantānakapuppharukkhavividham, pāṭalijambu-asokarukkhavantan”ti
 ca keci paṭhanti. Tehi “puppharukkhā santi”ti padaṃ ānetvā
 sambandhitabbaṃ. “Puppharukkhā”ti vā avibhattikaniddeso,
 puppharukkhanti vuttaṃ hoti.

655. **Magadhavarapuratthimenā**ti Magadhavare puratthimena,
 abhisambodhiṭṭhānatāya uttame Magadharaṭṭhe puratthimadisāya. **Tattha**
ahosiṃ pure suṇisāti pubbe ahaṃ tasmim Nālakagāme ekasmim
 gahapatikule suṇisā suṇhā ahosiṃ.

656. **Sā**ti sayāṃ. Atthe ca dhamme ca kusaloti atthadhammakusalo,
 Bhagavā. Apacito atthadhammakusalo etenāti **apacitatthadhammakusalo**,
 Dhammasenāpati, taṃ. Apacitaṃ vā apacayo, nibbānaṃ, tasmim¹ avasiṭṭha-
 atthadhamme ca kusalaṃ, apacite vā pūjanīye atthe dhamme nirodhe magge
 ca kusalaṃ. Mahantehi uḷārehi sīlakkhandhādīhi samannāgatattā **mahantaṃ**.
Kusumehīti ratanamayehi itarehi ca kusumehi.

657. **Paramagatigatanti** anupādisesanibbānaṃ pattāṃ. **Samussayanti**
 sarīraṃ. **Tidasagatā**ti tidasabhavanaṃ gatā, Tāvatiṃsaṃ devanikāyaṃ
 upapannā. **Idhā**ti imasmim devaloke. **Āvasāmi ṭhānanti** imaṃ vimānaṃ
 adhivasāmi. Sesāṃ vuttanayameva.

Evāṃ āyasmatā Vaṅgīsenā devatāya ca kathitakathāmaggaṃ²
 aṭṭhuppattiṃ katvā Bhagavā sampattaparisāya vitthārena dhammaṃ desesi,
 sā desanā mahājanassa sātthikā ahosīti.

Pesavatīvimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Tasmā (Sī, I)

2. Kathitakathāmattaṃ (Sī, I)

8. Mallikāvimānavañṇanā

Pītavatthe pītadhajeti Mallikāvimānam. Tassa kā uppatti?

Dhammacakkappavattanamādiṃ katvā yāva Subhaddaparibbājakavinayanā katabuddhacicca Kusinārāyaṃ upavattane Mallarājūnam sālavane yamakasālānamantare visākhapuṇṇamāyaṃ paccūsavelāyaṃ anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbute Bhagavati Lokanāthe devamanussehi tassa sarīrapūjāya kayiramānāya tadā Kusinārāyaṃ vasamānā Bandhulamallassa bhariyā Mallarājaputtī Mallikā nāma upāsikā saddhā pasannā Visākhāya mahā-upāsikāya pasādhanasadisam attano Mahālatāpasādhanam gandhodakena dhovivā dukūlacumbaṭakena majjitvā¹ aññañca bahum gandhamālādiṃ gahetvā Bhagavato sarīram² pūjesi. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana Mallikāvattu Dhammapadavañṇanāyaṃ³ āgatameva.

Sā aparabhāge kālam katvā Tāvatiṃsesu nibbatti, tena pūjānubhāvena assā aññchi asādhāraṇā uḷārā dibbasampatti ahosi. Vatthālaṅkāravimānāni sattaratanasamujjalāni visesato siṅgīsuvañṇobhāsāni ativiya pabhassarāni sabbā disā āsiñcamānāva suvañṇarasadhārāpiñjarā karonti. Athāyasmā Nārado devacārikam caranto tam disvā upagañchi. Sā tam disvā vanditvā añjalim paggayha aṭṭhāsi. So tam—

658. “Pītavatthe pītadhaje, pītālaṅkārabhūsite.
Pītantarāhi vaggūhi, apiḷandhāva sobhasi.

659. Kā kambukāyūradhare, kañcanāveḷabhūsite.
Hemajālakasañchane⁴, nānāratanamālinī.

660. Sovañṇamayā lohitaṅgamayā ca,
Muttāmayā veḷuriyamahā ca.
Masāragallā sahalohitaṅgā,
Pārevatakkhīhi maṇīhi cittatā.

1. Madditvā (Sī)

3. Dhammapada-Ṭṭha 1. 222 piṭṭhe.

2. Sarīradhātum (I)

4. Hemajālakapacchane (Sī)

661. Koci koci ettha mayūrasussaro,
 Haṃsassarañño karavīkasussaro.
 Tesam saro suyyati vaggurūpo,
 Pañcaṅgikaṃ tūriyamivappavāditaṃ.
662. Ratho ca te subho vaggu, nānāratana-cittito.
 Nānāvaṇṇāhi dhātūhi, suvibhattova sobhati.
663. Tasmiṃ rathe kañcana-bimbavaṇṇe,
 Yā tvaṃ¹ ṭhitā bhāsasi'maṃ padesaṃ.
 Devate pucchitācikkha,
 Kissa kamma-sidaṃ phalaṃ'ti—pucchi.

658. Tattha **pītavattheti** parisuddhacāmīkarapabhassaratāya pītobhāsanivāsane. **Pīta**dhajeti vimānadvāre rathe ca samussitahemamayavipulaketubhāvato pītobhāsadhaje. **Pīta**lankārahūsiteti pītobhāsehi ābharaṇehi alaṅkate. Satipi alaṅkāraṇaṃ nānāvidharaṃsijālasamujjalavividharatanavicittabhāve tādisasucaritavisesanibbattatāya pana suparisuddhacāmīkaramarīcijālavi-jjotitattā visesato pītanibhāsāni tassā ābharaṇāni ahesuṃ. **Pīta**ntarāhīti pītavaṇṇehi uttariyehi. “Santaruttaraparamaṃ tena bhikkhunā tato cīvaraṃ sādītābbaṃ”ti-ādīsu² nivāsane antarasaddo āgato, idha pana “antarasāṭakā”ti-ādīsu viya uttariye daṭṭhabbo. Antarā uttariyaṃ uttarāsaṅgo upasaṃbyānanti pariyāyasaddā etc. **Vag**gūhīti sobhanehi saṅghamaṭṭhehi. **Api**laṅdhāva sobhasīti tvaṃ imehi alaṅkārehi alaṅkatāpi attano rūpasampattiyāva sobhasi, te pana alaṅkāra tava sarīraṃ patvā sobhanti, tasmā alaṅkatāpi tvaṃ alaṅkatasadisīti adhippāyo.

659. **Kā kambukāyūradhareti** kā tvaṃ kataradevanikāyapariyāpannā suvaṇṇamayaparīhāradhare, suvaṇṇamayakeyūradhare vā. Kambuparīhāra-kanti ca hatthālaṅkāraviseso vuccati, kāyūranti³ bhujālaṅkāraviseso. Atha vā kambūti suvaṇṇaṃ, tasmā kambukāyūradhare

1. Yattha (Sī)

2. Vi 1. 316 piṭṭhe.

3. Keyūranti (Sī)

suvaṇṇamayabāhābharaṇadhareti attho¹. **Kañcanāveḷabhūseti** kañcanamayāveḷapiḷandhanabhūsite. **Hemajālakasañchanneti** ratanaparisisbbitena hemamayena jālakena chāditarāre. **Nānāratanamālinīti** nakkhattamālāya viya kāḷapakkkharattiyam sīse paṭimukkāhi vividhāhi ratanāvalīhi nānāratanamālinī kā tvanti pucchati.

660. **Sovaṇṇamayāti**-ādi yāhi ratanamālāhi sā devatā nānāratanamālinīti vuttā, tāsam dassanam. Tattha **sovaṇṇamayāti** siṅḷisuvaṇṇamayā mālā. **Lohitaṅgamayāti** padumarāgādirattamaṇimayā. **Masāragallāti** masāragallamaṇimayā. **Sahalohitaṅgāti** lohitaṅgamaṇimayāhi saddhim kabaramaṇimayā ceva lohitaṅgasaṅkhātarattamaṇimayā cāti attho. **Pārevatakkhīhi maṇīhi cittatāti** pārevatakkhisadisehi maṇīhi yathāvuttamaṇīhi ca saṅkhatacittabhāvā² imā tava kesahatthe ratanamālāti adhippāyo.

661. **Koci kocīti** ekacco ekacco. **Etthāti** etesu mālādāmesu. **Mayūrasussaroti** mayūro viya sundaranādo. **Haṃsassarāññoti** haṃsassarō añño, haṃsasadisassarō aparo. **Karavīkasussaroti** karavīko viya sobhanassarō. Tesam mālādāmānam yathā mayūrassarō haṃsassarō karavīkassarō, evam vaggurūpo madhurākāro saro suyati. Kimiva? **Pañcaṅgikam tūriyamivappavāditaṃ**. Yathā kusalena³ vādite pañcaṅgike tūriye, evam tesam saro suyati, vaggurūpoti attho. Bhummatthe hi idam upayogavacanam.

662. **Nānāvannaḥi dhātūhīti** anekarūpāhi akkhacakka-īsādi-avayavadhātūhi. **Suvibhattova sobhatīti** avayavānam aññamaññaṃ yuttappamāṇatāya vibhattivibhāgasampattiyā ca suvibhattova hutvā virājati⁴. Atha vā suvibhattovāti kevalam kammanibbattopi susikkhiteṇa sippācariyena vibhattova viracito viya sobhatīti attho.

663. **Kañcanabimbavaṇṇeti** sātisayam pītobhāsātāya kañcanabimbakasadise tasmim rathe. **Kañcanabimbavaṇṇeti** vā tassā devatāya

1. Adhippāyo (Sī)

3. Pavīṇena (Sī, I)

2. Sañjātacittabhāvā (Ka)

4. Sobhati (Ka)

ālapanam, gandhodakena dhovitvā jātihiṅgulakarasena majjitvā dukūlacumbaṭakena majjitakañcanapaṭimāsadiseti attho. **Bhāsasi'mam padesanti** imam sakalampi bhūmipadesam bhāsayasi vijjotayasi.

Evam therena pucchitā sāpi devatā imāhi gāthāhi byākāsi—

664. “Sovaṇṇajālam maṇisoṇṇacittitam¹,
Muttācitam hemajālena channam.
Parinibbute Gotame appameyye,
Pasannacittā ahamābhiropayim.

665. Tāham kammaṃ karitvāna, kusalam Buddhavaṇṇitam.
Apetasokā sukhitā, sampamodāma'nāmayā'ti.

664. Tattha **sovaṇṇajālanti** sarīrappamāṇena kataṃ suvaṇṇamayaṃ jālam. **Maṇisoṇṇacittanti** sīsādiṭṭhānesu sīsūpagagīvūpagādi-ābharaṇavasena nānāvidhehi maṇihi ca suvaṇṇena ca cittitam. **Muttācittanti** antarantarā ābaddhāhi muttāvalihi ācitam. **Hemajālena channanti** hemamayena pabhājālena channam. Tam hi nānāvidhehi maṇihi ceva suvaṇṇena ca cittitam muttāvalihi ācitampi suparisuddhassa rattasuvaṇṇasseva yebhuyyatāya divākarakiraṇasamphassato² ativiya pabhassarena hemamayena pabhājālena sañchāditam ekobhāsam hutvā kañcanādāsam viya tiṭṭhati. **Parinibbuteti** anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbute. **Gotameti** Bhagavantam gottena niddisati. **Appameyyeti** guṇānubhāvato paminitum asakkuṇeyye. **Pasannacittāti** kammaphalavisayāya Buddhārammaṇāya ca saddhāya pasannamānasā. **Abhiropayinti** pūjāvasena sarīre ropesim paṭimuñcim.

665. **Tāhanti** tam aham. **Kusalanti** kucchitasalanādi-atthena kusalam. **Buddhavaṇṇitanti** “yāvatābhikkhave sattā apadā vā dvipadā vā”ti-ādinā³ Sammāsambuddhena pasattham. **Apetasokāti** sokahetūnam bhogabyasanādīnam abhāvena apagatasokā. Tena cittadukkhābhāvamāha.

1. Maṇisoṇṇacittam (Sī) 2. Divasakara... (Sī, I) 3. Sam 3. 38; Am 1. 343 piṭṭhesu.

sukhitāti sañjātasukhā sukhappattā. Etena sarīradukkhābhāvaṃ vadati. Cittadukkhābhāvena cassā pamodāpatti, sarīradukkhābhāvena arogatā. Tenāha “**sampamodāma’nāmaya**”ti. Sesam vuttanayameva. Ayañca attho tadā attanā devatāya ca kathitaniyāmeneva saṅgītikāle āyasmatā Nāradena dhammasaṅgāhakānaṃ ārocito, te ca taṃ tatheva saṅghaṃ āropayimsūti.

Mallikāvimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Visālakkhivimānavaṇṇanā

Kā nāma tvaṃ visālakkhīti Visālakkhivimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavati parinibbute raññā Ajātasattuno attanā paṭiladdhā Bhagavato sarīradhātuyo gahetvā Rājagahe thūpe ca mahe ca kate Rājagahavāsini ekā mālākāradhītā Sunandā nāma upāsikā ariyasāvika sotāpannā pitu gehato pesitaṃ bahuṃ mālañca gandhañca pesetvā devasikaṃ cetiye pūjaṃ kāresi, uposathadivasesu pana sayameva gantvā pūjaṃ akāsi. Sā aparabhāge aññatarena rogena phuṭṭhā kālaṃ katvā Sakkassa devarañño paricārikā hutvā nibbatti. Athekadivasaṃ sā Sakkena Devānamindena saha Cittalatāvanaṃ pāvīsi. Tattha ca aññāsaṃ devatānaṃ pabhā pupphādīnaṃ pabhāhi paṭihatā hutvā vicittavaṇṇā hoti, Sunandāya pana pabhā tāhi anabhibhūtā sabhāvene va aṭṭhāsi. Taṃ disvā Sakko devarājā tāya katasucariyaṃ ñātukāmo imāhi gāthāhi pucchi¹—

666. “Kā nāma tvaṃ visālakkhī, ramme Cittalatāvane.
Samantā anupariyāsi, nārīgaṇapurakkhatā.

667. Yadā devā Tāvatiṃsā, pavisanti imaṃ vanāṃ.
Sayoggā sarathā sabbe, citrā honti idhāgatā.

668. Tuyhañca idha pattāya, uyyāne vicarantiyā.
Kāye na dissatī cittaṃ, kena rūpaṃ tave'disaṃ.
Devate pucchitācikkha, kissa kammassidaṃ phalan'ti.

666. Tattha **kā nāma tvanti** purimattabhāve kā nāma kīdisī nāma tvaṃ, yattha katena sucaritena ayaṃ te īdisī ānubhāvasampatti ahoṣīti adhippāyo. **Visālakkhīti** vipulalocane.

667. **Yadāti** yasmim kāle. **Imaṃ vananti** imaṃ Cittalatānāmakaṃ upavanaṃ. **Citrā hontīti** imasmiṃ Cittalatāvane vicittapabhāsaṃsaggena attano sarīravatthālāṅkāradīnaṃ pakati-obhāsatopi viṣiṭṭhabhāvappattiyā¹ vicitrākārā hontī. **Idhāgatāti** idha āgatā sampattā, idha vā āgamanahetu.

668. **Idha pattāyāti** imaṃ ṭhānaṃ sampattāya upagatāya. **Kena rūpaṃ tave disanti** kena kāraṇena tava rūpaṃ sarīraṃ edisaṃ evarūpaṃ, Cittalatāvanassa pabhaṃ abhibhavantaṃ tiṭṭhatīti adhippāyo.

Evaṃ Sakkena puṭṭhā sā devatā imāhi gāthāhi byākāsi—

669. “Yena kamma devinda, rūpaṃ mayhaṃ gatī ca me.
Iddhi ca ānubhāvo ca, taṃ suṇohi Purindada.

670. Ahaṃ Rājagahe ramme, Sunandā nāmupāsikā.
Saddhā sīlena sampannā, saṃvibhāgaratā sadā.

671. Acchādanañca bhattañca, senāsaṇaṃ padīpiyaṃ.
Adāsīm ujubhūtesu, vippasannena cetasā.

672. Cātuddasiṃ pañcadasim, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgatam.

673. Uposatham upavasissaṃ, sadā sīlesu saṃvutā.
Saññamā saṃvibhāgā ca, vimānaṃ āvasāmahaṃ.

1. Vicittabhāvappattiyā (Ka)

674. Pāṇātipātā viratā, musāvādā ca saññatā.
Theyyā ca abhicārā ca, majjapānā ca ārakā.
675. Pañcasikkhāpade ratā, ariyasaccāna kovidā.
Upāsikā cakkhumato, Gotamassa yasassino.
676. Tassā me ñātikulā dāsī, sadā mālābhihārati.
Tāhaṃ Bhagavato thūpe, sabbamevābhiropayim.
677. Uposathe cahaṃ gantvā, mālāgandhavilepanaṃ.
Thūpasmiṃ abhiropesiṃ, pasannā sehi pāṇibhi.
678. Tena kammena devinda, rūpaṃ mayhaṃ gatī ca me.
Iddhi ca ānubhāvo ca, yaṃ mālaṃ abhiropayim.
679. Yañca sīlavatī āsiṃ, na taṃ tāva vipaccati.
Āsā ca pana me devinda, sakadāgāminī siyan”ti.

669. Tattha **gatī**ti ayaṃ devagati, nibbatti vā. **Iddhī**ti ayaṃ deviddhi, adhippāyasamijjhaṇaṃ vā. **Ānubhāvoti** pabhāvo. **Purindadāti** Sakkaṃ ālapati. So hi pure dānaṃ adāsīti¹ “Purindado”ti vuccati.

676. **Ñātikulā**ti pitu gehaṃ sandhāya vadati. **Sadā mālābhihārati**ti sadā sabbakālaṃ divase divase ñātikulato dāsiyā pupphaṃ mayhaṃ abhiharīyati. **Sabbamevābhiropayinti** mayhaṃ piḷandhanatthāya pitugehato āhaṭaṃ² mālaṃ aññañca gandhādiṃ sabbameva attanā aparibhuñjivā Bhagavato thūpe pujanavasena abhiropayim pūjaṃ kāresiṃ.

677-8. **Uposathe cahaṃ gantvā**ti uposathadivase ahameva thūpaṭṭhānaṃ gantvā. **Yaṃ mālaṃ abhiropayinti** yaṃ tadā Bhagavato thūpe mālāgandhābhiropanaṃ kataṃ, tena kammenaṃti yojanā.

679. **Na taṃ tāva vipaccati**ti yaṃ sīlavatī āsiṃ, taṃ sīlarakkhaṇaṃ taṃ rakkhitaṃ sīlaṃ pūjāmayapuññassa balavabhāvena aladdhokāsaṃ na tāva

1. Dadāti (I)

2. Ābhatāṃ (Ka)

vipaccati, na vipaccitum āradham, aparasmim yeva attabhāve tassa vipākoti attho. **Āsā ca pana me devinda, sakadāgāminī siyanti** “katham nu kho aham sakadāgāminī bhaveyyan”ti patthanā ca me devinda ariyadhammavisayāva, na bhavavisesavisayā. Sā pana sappimaṇḍam icchato dadhito pacitaṃ¹ viya anipphādini² dasseti. Sesaṃ vuttanayameva.

Imaṃ pana attham Sakko Devānamindo attanā ca tāya devadhītāya ca vuttaniyāmeneva āyasmato Vaṅḡisattherassa ārocesi. Āyasmā Vaṅḡiso saṅgītikāle dhammasaṅgāhakānaṃ mahātherānaṃ ārocesi, te ca taṃ tatheva saṅgītiṃ āropayim sūti.

Visālakkhivimānavañṇanā niṭṭhitā.

10. Pāricchattakavimānavañṇanā

Pāricchattake kovilāreti Pāricchattakavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattthiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena Sāvattthivāsī aññataro upāsako Bhagavantaṃ upasaṅkamtivā svātanāya nimantevā attano gehadvāre mahantaṃ maṇḍapaṃ sajjetvā sāṇipākāraṃ parikkhipivā upari vitānaṃ bandhitvā dhajapaṭākādayo ussāpetvā nānāviraḡavañṇāni³ vatthāni gandhadāmamālādāmāni ca olambetvā sittasammaṭṭhe⁴ padese āsanāni paññāpetvā Bhagavato kālaṃ ārocesi. Atha Bhagavā pubbaṇhasamayam nivāsetvā pattacivaramādāya devavimānaṃ viya alaṅkatapaṭiyattam maṇḍapaṃ pavisitvā saḡsaramsī viya aṇṇavakucchiṃ obhāsayaṃāno paññatte āsane nisīdi, upāsako gandhapupphadhūmadīpehi Bhagavantaṃ pūjesi.

Tena ca samayena aññatarā kaṭṭhahārikā itthī andhavane supupphitaṃ asokarukkham disvā sapallavaṅkurāni piṇḍikatāni bahūni asokapupphāni gaḡetvā āgacchantī Bhagavantaṃ tattha nisinnaṃ disvā pasannacittā āsanassa samantato tehi pupphehi pupphasantharaṃ santharantī Bhagavato pūjam katvā

1. Dadhinā mathitaṃ (Sī), dadhito mathitaṃ (I)

3. Nānāvidhavañṇāni (Ka)

2. Ananunipphādīti (Ka)

4. Udaḡapositasammaṭṭhe (Ka)

vanditvā tikkhattum padakkhiṇaṃ katvā namassamānā agamāsi. Sā aparena samayena kālaṃ katvā Tāvatisesu nibbatti, accharāsahassaparivārā yebhuyyena Nandanavane naccantī gāyantī pāricchattakamālā ganthentī pamodamānā kīlantī sukhaṃ¹ anubhavati. Athāyasmā Mahāmogallāno heṭṭhā vuttanayena devacārikam caranto Tāvatisabhavanam gantvā taṃ disvā tāya katakammaṃ imāhi gāthāhi pucchi—

680. “Pāricchattake koviḷāre, ramaṇīye manorame.
Dibbamālaṃ ganthamānā, gāyantī sampamodasi.
681. Tassā te naccamānāya, aṅgamaṅgehi sabbaso.
Dibbā saddā niccharanti, savaṇīyā manoramā.
682. Tassā te naccamānāya, aṅgamaṅgehi sabbaso.
Dibbā gandhā pavāyanti, sucigandhā manoramā.
683. Vivattamānā kāyena, yā veṇīsu piḷandhanā.
Tesaṃ suyyati nigghoso, tūriye pañcaṅgike yathā.
684. Vaṭaṃsakā vātadhutā, vātena sampakampitā.
Tesaṃ suyyati nigghoso, tūriye pañcaṅgike yathā.
685. Yāpi te sirasmiṃ mālā, sucigandhā manoramā.
Vāti gandho disā sabbā, rukkho Mañjūsako yathā.
686. Ghāyase taṃ sucigandham², rūpaṃ passasi amānusaṃ.
Devate pucchitācikkha, kissa kammassidaṃ phalan”ti.

680. Tattha **pāricchattake koviḷāreti** pāricchattakanāmake koviḷārapupphe ādāya dibbamālaṃ ganthamānāti yojanā. Yaṃ hi lokiya “pārijātan”ti vadanti, taṃ Māgadhabhāsāya “pāricchattakan”ti vuccati. Koviḷāroti ca koviḷārajātiko, so ca manussalokepi devalokepi koviḷāro, tassāpi jātīti vadanti.

1. Chaṇaṃ (Sī, I)

2. Suciṃ gandham (Sī)

681. Tassā pana devatāya naccanakāle aṅgabhāravasena sarīrato ca piḷandhanato ca ativiya madhuro saddo niccharati, gandho sadā sabbā disāpi pharivā tiṭṭhati. Tenāha “**tassā te naccamānāyā**”ti-ādi. Tattha **savanīyāti** sotum yuttā, savanassa vā hitā, kaṇṇasukhāti attho.

683. **Vivattamānā kāyenāti** tava kāyena sarīrena parivattamānena, itthambhūtalakkhaṇe cetam karaṇavacanam. **Yā veṇīsu piḷandhanāti** yāni te kāsavenīsu piḷandhanāni, vibhattilopo cettha daṭṭhabbo, liṅgavipallāso vā.

684. **Vaṭamsakāti** ratanamayā kaṇṇikā vaṭamsakāti¹ attho. **Vātadhutāti** mandena mālutena dhūpayamānā². **Vātena sampakampitāti** vātena samantato visesato kampitā calitā. Atha vā **vaṭamsakā vātadhutā, vātena sampakampitāti** avāteritāpi vāteritāpi ye te vaṭamsakā kampitā, tesam suyyati nigghosoti atthayojanā.

685. **Vāti gandho disā sabbāti** tassā te sirasmim dibbamālāya gandho vāyati sabbā disā. Yathā kim? **Rukkho Mañjūsako yathāti**, yathā nāma Mañjūsako rukkho supupphito attano gandhena bahūni yojanāni pharamāno sabbā disā vāyati, evam tava sirasmim piḷandhanamālāya gandhoti attho. So kira rukkho gandhamādane Paccekabuddhānam uposathakaraṇamaṇḍalamālakamajjhe tiṭṭhati. Yattakāni devaloke ca manussaloke ca suratikusumāni, tāni tassa sākhaḅgesu nibbattanti. Tena so ativiya sugandho hoti. Evam tāya devatāya piḷandhanamālāya gandhoti³. Tena vuttam “rukkho Mañjūsako yathā”ti.

686. Yadipi tassa saggassa chaphassāyatanikabhāvato sabbānīpi tattha ārammaṇāni piyarūpāniyeva, gandharūpānam pana savisesānam tassā devatāya lābhībhāvato “**ghāyase tam sucigandham, rūpam passasi amānusan**”ti vuttam.

1. Avaṭamsakāti (Sī)

2. Dhūyamānā (Sī)

3. Piḷandhanamālā (Sī)

Atha devatā dvīhi gāthāhi byākāsi—

687. “Pabhassaram accimantaṃ, vaṇṇagandhena saṃyutaṃ.
Asokapupphamālāhaṃ, Buddhassa upanāmayiṃ.

688. Tāhaṃ kammaṃ karitvāna, kusalaṃ Buddhavaṇṇitaṃ.
Apetasokā sukhitā, sampamodāma’nāmayā”ti.

687. Tattha sudhotapavāḷasaṅghātasannibhassa
kiñjakkhakesarasamudāyena bhāṇuraṃsijālassa¹ viya asokapupphuttamassa
tadā upaṭṭhitataṃ sandhāyāha “**pabhassaram accimantan**”ti. Sesam
vuttanayameva.

Athāyasmā Mahāmogallāno tāya devatāya attano sucaritakamme
kathite saparivārāya tassā dhammaṃ desetvā tato manussalokaṃ āgantvā
Bhagavato taṃ pavattiṃ kathesi. Bhagavā taṃ aṭṭhuppattiṃ katvā
sampattamahājanassa dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sātthikā
ahosīti.

Pāricchattakavimānavañṇanā niṭṭhitā.

Iti Paramatthadīpaniyā Khuddakaṭṭhakathāya Vimānavatthusmiṃ

Dasavatthupaṭimaṇḍitassa

Tatiyassa Pāricchattakavaggassa atthavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mañjīṭṭhakavagga

1. Mañjīṭṭhakavimānavañṇanā

Mañjīṭṭhakavagge **mañjīṭṭhake vimānasminti** Mañjīṭṭhakavimānaṃ.
Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane. Tattha aññataro
upāsako Bhagavantaṃ nimantetvā anantaravimāne vuttanayeneva
maṇḍapaṃ sajjetvā tattha nisinnaṃ Satthāraṃ pūjetvā dānaṃ deti. Tena ca
samayena aññatarā kuladāsī andhavane supupphitaṃ sālarukkhaṃ disvā
tattha pupphāni gahetvā

1. Subhāsurasikhājālassa (Sī)

hīrehi āvuṇṭivā vaṭaṃsake katvā puna bahūni muttapupphāni aggapupphāni ca gahetvā nagaram pavīṭṭhā tasmim maṇḍape Yugandharapabbatakucchim obhāsayaṃānam bālasūriyaṃ viya chabbaṇṇabuddharaṃsiyo vissajjetvā nisinnam Bhagavantam disvā pasannacittā tehi pupphehi pūjentī vaṭaṃsakāni āsanassa samantato ṭhapetvā itarāni ca pupphāni okiritvā sakkaccaṃ vanditvā tikkhattum padakkhiṇam katvā agamāsi. Sā aparabhāge kālam katvā Tāvatiṃsabhavane nibbatti, tattha tassā rattaphalikamayaṃ vimānam, tassa ca purato suvaṇṇavālukaṃsantha tabhūmibhāgam mahantaṃ sālavanam pāturaḥosi. Sā yadā vimānato nikkhamitvā sālavanam pavisati, tadā sālāsākhā onamitvā tassā upari kusumāni okiranti. Tam āyasmā Mahāmogallāno heṭṭhā vuttanayena upagantvā imāhi gāthāhi katakammaṃ pucchi—

689. “Mañjīṭṭhake vimānasmim, soṇṇavālukaṃsanthate.

Pañcaṅgikena tūriyena, ramasi suppavādite.

690. Tamhā vimānā oruyha, nimmitā ratanāmayā.

Ogāhasi sālavanam, pupphitam sabbakālikam.

691. Yassa yasseva sālassa, mūle tiṭṭhasi devate.

So so muñcati pupphāni, onamitvā dumuttamo.

692. Vāteritam sālavanam, ādhutam dijasevitam.

Vāti gandho disā sabbā, rukkho Mañjūsako yathā.

693. Ghāyase tam sucigandham, rūpaṃ passasi amānusaṃ.

Devate pucchitācikkha, kissa kammassidaṃ phalan”ti.

689. Tattha **mañjīṭṭhake vimānasminti** rattaphalikamaye vimāne.

Sinduvārakaṇavāramakulasadisavaṇṇam hi “mañjīṭṭhakan”ti vuccati.

Soṇṇavālukaṃsanthateti samantato vippakiṇṇāhi suvaṇṇavālukaṃhi

santhatabhūmibhāge. **Ramasi suppavāditeti** suṭṭhu pavāditena pañcaṅgikena tūriyena abhiramasi.

690. **Nimmitā ratanāmayā**ti tava sucaritasippinā abhinimmitā ratanamayā vimānā. **Ogāhasī**ti pavisasi. **Sabbakālikanti** sabbakāle sukhaṃ sabba-utusappāyaṃ, sabbakāle pupphanakaṃ vā.

692. **Vāteritanti** yathā pupphāni okiranti, evaṃ vātena īritāṃ calitaṃ. **Ādhutanti** mandena mālutena saṅkasaṅkikaṃ vidhūpayamaṇaṃ. **Dijasevitanti** mayūrakokilādisakuṇasaṃghehi upasevitaṃ.

Evaṃ therena puṭṭhā sā devatā imāhi gāthāhi byākāsi—

694. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā, dāsī ayirakule ahuṃ.
Buddhaṃ nisinnaṃ disvāna, sālappupphehi okiriṃ.

695. Vaṭṭasakaṇca sukataṃ, sālappupphamayaṃ ahaṃ.
Buddhassa upanāmesiraṃ, pasannā sehi pāṇibhi.

696. Tāhaṃ kammaṃ karitvāna, kusalaṃ Buddhavaṇṇitaṃ.
Apetasokā sukhitā, sampamodāma ’nāmayā”ti.

694-5. Tattha **ayirakule**ti ayyakule, sāmikageheti attho. **Ahunti** ahoṣiraṃ. **Okirinti** pupphehi¹ vippekiriṃ. **Upanāmesinti** pūjāvasena upanāmesiraṃ². Sesiraṃ vuttanayameva.

Athāyasmā Mahāmogallāno sapaṇivārāya tassā devatāya dhammaṃ desevā manussalokaṃ āgantvā Bhagavato tamatthaṃ nivedesi. Bhagavā taṃ aṭṭhuppattiṃ katvā sampattamahājanassa dhammaṃ desesi, desanā sadevakassa lokassa sātthikā ahoṣīti.

Mañjīṭṭhakavimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

1. Muttapupphehi (Sī, I)

2. Upanesiraṃ (Sī)

2. Pabhassaravimānavañṇanā

Pabhassaravaravañṇanibheti pabhassaravimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati. Tena ca samayena Rājagahe aññataro upāsako Mahāmogallānatthere abhippasanno hoti. Tassekā dhītā saddhā pasannā, sāpi there garucittikārabahulā hoti. Athekadivasam āyasmā Mahāmogallāno Rājagahe piṇḍāya caranto tam kulam upasaṅkami. Sā theram disvā somanassajātā āsanam paññāpetvā there tattha nisinne sumanamālāya pūjetvā madhuram guḷaphañitam therassa patte ākiri, thero anumoditukāmo nisīdi. Sā gharāvāsassa bahukiccatāya anokāsataṃ pavedetvā “aññasmim divase dhammam sossāmi”ti theram vanditvā uyyojesi, tadaheva ca sā kālam katvā Tāvatisesu nibbatti. Tam āyasmā Mahāmogallāno upasaṅkamtivā imāhi gāthāhi pucchi—

697. “Pabhassaravaravañṇanibhe, surattavatthavasane¹.

Mahiddhike candanaruciragatte,

Kā tvam subhe devate vandase mamaṃ.

698. Pallaṅko ca te mahaggho, nānāratana-cittito ruciro.

Yattha tvam nisinnā virocasi, devarājāriva Nandane vane.

699. Kim tvam pure sicaritamācarī bhadde, kissa kammaṃ vipākaṃ.

Anubhosi devalokasmim, devate pucchitācikkha.

Kissa kammassidaṃ phalan”ti.

697. Tattha **pabhassaravaravañṇanibheti** nibhāti dibbatīti nibhā, vañṇova nibhā vañṇanibhā, ativiya obhāsanato pabhassarā chavidosābhāvena varā uttamā vañṇanibhā etissāti pabhassaravaravañṇanibhā. Āmantanavasena “pabhassaravaravañṇanibhe”ti vuttam. **Surattavatthavasane**ti suṭṭhu rattavatthanivatthe. **Candanaruciragatteti** candanānulittam viya ruciragatte, gosītacandanena² bahalatarānulittam viya surattamanuññasarīravayaveti attho, candanānulepena vā ruciragatte.

1. Surattavatthanivāsane (Sī)

2. Gosīsakacandanena (Sī)

Evam therena puṭṭhā devatā imāhi gāthāhi byākāsi—

700. “Piṇḍāya te carantassa, mālaṃ phāṇitañca adadaṃ bhante.
Tassa kammassidaṃ vipākaṃ, anubhomi devalokasmiṃ.

701. Hoti ca me anutāpo, aparaddhaṃ dukkhitañca me¹ bhante.
Sāhaṃ dhammaṃ nāssosiṃ, sudesitaṃ dhammarājena.

702. Taṃ taṃ vadāmi bhaddante, yassa me anukampiyo koci.
Dhammesu taṃ samādapetha², sudesitaṃ dhammarājena.

703. Yesaṃ atthi saddhā Buddhē, dhamme ca saṃgharatane.
Te³ maṃ ativirocanti, āyunā yasasā siriya.

704. Patāpena vaṇṇena uttaritarā,
Aññe mahiddhikatarā mayā devā”ti.

700. Tattha **mālanti** sumanapupphaṃ. **Phāṇitanti** ucchurasam gahetvā kataphāṇitaṃ.

701. **Anutāpoti** vippaṭṭisāro. Tassa kāraṇamāha “**aparaddhaṃ dukkhitañca me bhante**”ti. Idāni taṃ sarūpato dasseti “**sāhaṃ dhammaṃ nāssosiṃ**”ti, sā ahaṃ tadā tava desetukāmassa dhammaṃ na suṇiṃ. Kīdisaṃ? **Sudesitaṃ dhammarājenāti**, Sammāsambuddhena ādikalyāṇādītāya ekantaniyyānikatāya ca svākhātanti attho.

702. **Tanti** tasmā dhammarājena sudesitattā asavanassa ca mādisānaṃ anutāpahetubhāvato. **Tanti** tuvaṃ, tuyhanti attho. **Yassāti** yo assa. **Anukampiyoti** anukampitabbo. **Kocīti** yo koci. **Dhammesūti** sīlādiddhammesu. “Dhamme hī”ti vā pāṭho, sāsanadhammeti attho. Hīti nipātamattaṃ, vacanavipallāso vā. **Tanti** anukampitabbapuggalaṃ. **Sudesitanti** desitaṃ.

703-4. **Te maṃ ativirocanti** te ratanattaye pasannā devaputtā maṃ atikkamitvā virocanti. **Patāpenāti** tejasā ānubhāvena.

1. Dukkatañca (Sī)

2. Samādapettha (Sī)

3. Taṃ te (Sī)

aññeti ye aññe. **Mayā**ti nissakke karaṇavacanāṃ. Vaṇṇena uttaritarā mahiddhikatarā ca devā, te ratanattaye abhippasannāyevāti dasseti. Sesāṃ vuttanayameva.

Pabhassaravimānavañṇanā niṭṭhitā.

3. Nāgavimānavañṇanā

Alaṅkatā maṇikañcanācīnti Nāgavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Bārāṇasiyaṃ viharati Isipatane Migadāye. Tena samayena Bārāṇasivāsini ekā upāsikā saddhā pasannā silācārasampannā Bhagavantaṃ uddissa vatthayugaṃ vāyāpetvā suparidhotāṃ kārāpetvā upasaṅkamitvā Bhagavato pādamūle ṭhapetvā evamāha “paṭiggaṇhātu bhante Bhagavā imaṃ vatthayugaṃ anukampaṃ upādāya yaṃ mama assa dīgharattaṃ hitāya sukhāyā”ti. Bhagavā taṃ paṭiggahetvā tassā upanissayasampattiṃ disvā dhammaṃ desesi, sā desanāvasāne sotāpattiṃphale patiṭṭhahitvā Bhagavantaṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā gehaṃ agamāsi. Sā na cirasseva kālaṃ katvā Tāvatiṃsesu uppannā Sakkassa devarājassa piyā ahosi vallabhā Yasuttarā nāma nāmena. Tassā puññānubhāvena hemajālasañchanno kuñjaravaro nibbatti, tassa ca khandhe maṇimayo maṇḍapo, majjhe supaññattaratanapallaṅko nibbatti, dvīsu dantesu cassa kamalakuvalayujjalā ramaṇīyā dve pokkharāṇīyo pāturaheṣuṃ. Tattha padumakaṇṇikāsu ṭhitā devadhītā paggaḥitapañcaṅgikatūriyā naccanti ceva gāyanti ca.

Satthā Bārāṇasiyaṃ yathābhirantaṃ viharitvā yena Sāvatti tena cārikaṃ pakkāmi. Anupubbena Sāvattiṃ patvā tatra sudāṃ Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme. Atha sā devatā attanā anubhuyyamaṇaṃ dibbasampattiṃ oloketvā tassā karaṇaṃ upadhārentī “Satthu vatthuyugadānakāraṇaṃ”ti ñatvā sañjātasomanassā Bhagavati pasādabahumānā vanditukāmā abhikkantāya rattiyaṃ hatthikkhandhavaragatā ākāseṇa āgantvā tato otaritvā Bhagavantaṃ vanditvā añjaliṃ paggayha ekamantaṃ aṭṭhāsi. Taṃ āyasmā Vaṅgīso Bhagavato anuññāya imāhi vāthāhi pucchi—

705. “Alaṅkatā maṇikañcanācitaṃ,
Sovaṇṇajālacitaṃ¹ mahantaṃ.
Abhiruyha gajavaraṃ sukappitaṃ,
Idhāgamā vehāyasaṃ antalikkhe.

706. Nāgassa dantesu duvesu nimmitā,
Acchodakā paduminiyo suphullā.
Padumesu ca tūriyagaṇā pabhijjare,
Imā ca naccanti manoharāyo.

707. Deviddhipattāsi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

705. Tattha **alaṅkatā**ti sabbābharaṇavibhūsitā. **Maṇikañcanācitantī** tehi dibbamānehi maṇisuvaṇṇehi ācitaṃ. **Sovaṇṇajālacitantī** hemajālasañchannaṃ. **Mahantanti** vipulaṃ. **Sukappitanti** gamanasannāhavasena suṭṭhu sannaddhaṃ. **Vehāyasanti** vehāyasabhūte² hatthipiṭṭhe. **Antalikkheti** ākāse, “alaṅkatamaṇikañcanācitan”tipi paṭho. Ayam hettha saṅkhepattho—devate tvaṃ sabbālaṅkārehi alaṅkatā alaṅkatamaṇikañcanācitaṃ, ativiya dibbamānehi maṇīhi kañcanehi ca alaṅkaraṇavasena khacitaṃ, hemajālehi kumbhālaṅkārādibhedehi hatthālaṅkārehi citaṃ³ āmuttaṃ mahantaṃ ativiya brahantaṃ⁴ uttamaṃ gajaṃ āruyha hatthipiṭṭhiyā nisinnā ākāseneva idha amhākaṃ santikaṃ āgatāti.

706. **Nāgassa dantesu duvesu nimmitā**ti Erāvaṇassa viya nāgarājassa imassa dvīsu dantesu dve pokkharāṇiyo sucaritasippinā suṭṭhu viracitā. **Tūriyagaṇā**ti pañcaṅgikatūriyasamūhā. **Pabhijjareti** dvādasannaṃ layabhedānaṃ vasena pabhedāṃ gacchanti. “Pavajjare”ti ca paṭhanti, pakārehi vādīyantīti attho.

1. Suvaṇṇajālacittam (Sī)

3. Cittam (Sī)

2. Vehāsagate (Sī)

4. Brahantaṃ sajjam (Sī, I)

Evam therena puṭṭhā devatā imāhi gāthāhi vissajjesi—

708. “Bārāṇasiyaṃ upasaṅkamtivā,
Buddhassa’haṃ vatthayugaṃ adāsim.
Pādāni vanditvā¹ chamā nisīdim,
Vittā ca’haṃ añjalikaṃ akāsim².”

709. Buddho ca me kañcanasannibhattaco,
Adesayi samudayadukkhaniccatāṃ.
Asaṅkhatāṃ dukkhanirodhasassatāṃ,
Maggāṃ adesayi³ yato vijānisāṃ.

710. Appāyukī kālakatā tato cutā,
Upaṇṇā tidasagaṇāṃ yasassinī.
Sakkassahaṃ aññatarā pajāpati,
Yasuttarā nāma disāsu vissutā”ti.

708-9. Tattha **chamā**ti bhūmiyaṃ. Bhummatthe hi idaṃ paccattavacanaṃ. **Vittā**ti tuṭṭhā. **Yatoti** yato Satthu sāmukkaṃsika dhammadesanato. **Vijānisanti** cattāri ariyasaccāni paṭivijjhim.

710. **Appāyukī**ti “īdisāṃ nāma uḷāraṃ puññaṃ katvā na tayā etasmim dukkhabahule manussattabhāve evaṃ ṭhātabban”ti sañjātābhisandhinā viya parikkhayaṃ gatena kammunā appāyukā samānā. **Aññatarā pajāpatī**ti soḷasasahassānaṃ mahesīnaṃ aññatarā. **Disāsu vissutā**ti dvīsu devalokesu sabbadisāsu pākaṭā paññātā. Sesāṃ vuttanayameva.

Nāgavimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Vanditva (Si)

2. Adāsim (I, Ka)

3. Adesesi (Si)

4. Alomavimānavaṇṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Alomavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Bārāṇasiyaṃ Isipatane Migadāye viharanto pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya Bārāṇasiṃ piṇḍāya pāvīsi. Tatthekā Alomā nāma duggatitthī Bhagavantaṃ disvā pasannacittā aññaṃ dātabbaṃ apassanti “īdisampi Bhagavato dinnāṃ mayhaṃ mahapphalaṃ bhavissati”ti cintetvā paribhinnavaṇṇaṃ aloṇaṃ sukkhakkummāsaṃ upanesi, Bhagavā paṭiggahesi. Sā taṃ dānaṃ ārammaṇaṃ katvā somanassaṃ pavedesi, sā aparabhāge kālāṃ katvā Tāvatisesu nibbatti. Taṃ āyasmā Mahāmoggallāno—

711. “Abhikkantena vaṇṇena -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—

pucchi. Sāpi tassa byākāsi, taṃ dassetuṃ—

714. “Sā devatā attamaṇā -pa-
Yassa kammassidaṃ phalaṃ”ti—vuttaṃ.

715. Ahañca Bārāṇasiyaṃ, Buddhassādiccabandhuno.
Adāsīṃ sukkhakkummāsaṃ, pasannā sehi pāṇibhi.

716. Sukkhāya aloṇikāya ca, passa phalaṃ kummāsapiṇḍiyā.
Alomaṃ sukhitaṃ disvā, ko puññaṃ na karissati.

717. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati.

716. Tattha **alomaṃ sukhitaṃ disvāti** Alomampi nāma sukkhakkummāsamattaṃ datvā evaṃ dibbasukhena sukhitaṃ disvā. **Ko puññaṃ na karissatīti** ko nāma attano hitasukhaṃ icchanto puññaṃ na karissatīti. Sesāṃ vuttanayameva.

Alomavimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Kañjikadāyikāvimānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenati Kañjikadāyikāvimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Andhakavinde viharati, tena ca samayena Bhagavato kucchiyaṃ vātarogo uppajji. Bhagavā āyasmantaṃ Ānandaṃ āmantesi “gaccha tvaṃ Ānanda piṇḍāya caritvā mayhaṃ bhesajjatthaṃ kañjikaṃ āharā”ti. “Evaṃ bhante”ti kho āyasmā Ānando Bhagavato paṭissuṇitvā mahārājadattiyaṃ pattāṃ gahetvā attano upaṭṭhākavejjassa nivesanadvāre aṭṭhāsi. Taṃ disvā vejjassa bhariyā paccuggantvā vanditvā pattāṃ gahetvā therāṃ pucchi “kīdisena vo bhante bhesajjena attho”ti. Sā kira buddhisampannā “bhesajjena payojane sati thero idhāgacchati, na bhikkhatthan”ti sallakkhesi. “Kañjikenā”ti ca vutte “na yidaṃ bhesajjaṃ mayhaṃ ayyassa, tathā hesa Bhagavato patto, handāhaṃ Lokanāthassa anucchavikaṃ kañjikaṃ sampādemī”ti somanassajātā sañjātabahumānā badarayūsenā yāguṃ sampādetvā pattāṃ pūretvā tassa parivārabhāvena aññaṅca bhojanaṃ paṭiyādetvā pesesi. Taṃ paribhuttamattasseva Bhagavato so-ābādho vūpasami. Sā aparena samayena kālaṃ katvā Tāvatiṃsesu uppajjitvā mahatiṃ dibbasampattiṃ anubhavanti modati. Athāyasmā Mahāmoggallāno devacārikaṃ caranto taṃ accharāsahassaparivārena vicarantiṃ disvā tāya katakammaṃ imāhi gāthāhi pucchi—

719. “Abhikkantena -pa- vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti. Sāpi byākāsi.

721. Sā devatā attamanā -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.

723. “Ahaṃ andhakavindamhi, Buddhassādiccabandhuno.
Adāsīṃ kolasampākaṃ, kañjikaṃ teladhūpitaṃ.

724. Pippalyā lasuṇena ca, missaṃ lāmañjakena ca.
Adāsīṃ ujubhūtasmiṃ, vippasannena cetasā.

725. Yā mahesittaṃ kāreyya, cakkavattissa rājino.
Nārī sabbaṅgakalyāṇī, bhattu cānomadassikā.
Ekassa kañjikadānassa, kalaṃ nāgghati soḷasiṃ.

726. Sataṃ nikkhā sataṃ assā, sataṃ assatarīrathā.
Sataṃ kaññāsahassāni, āmuttamaṇikuṇḍalā.
Ekassa kañjikadānassa, kalaṃ nāgghanti soḷasim.
727. Sataṃ Hemavatā nāgā, īsādantā urūlhavā.
Suvaṇṇakacchā mātaṅgā, hemakappanavāsasā.
Ekassa kañjikadānassa, kalaṃ nāgghanti soḷasim.
728. Catunnamapi dīpānaṃ, issaraṃ yodha kāraye.
Ekassa kañjikadānassa, kalaṃ nāgghati soḷasin”ti.

723-4. Tattha **adāsīm kolasampāpakaṃ, kañjikaṃ teladhūpitanti** badaramodakasāve¹ catuguṇodakasamodite² pākena catutthabhāgāvasiṭṭham³ yāguṃ pacitvā taṃ tikaṭuka-ajamodahiṅgujīrakalasuṇādīhi kaṭukabhaṇḍehi abhisankharitvā sudhūpitam katvā lāmañjagandham gāhāpetvā pasannacittena Bhagavato patte ākiritvā Sathhāraṃ uddisitvā adāsīm, therassa hatthe patiṭṭhapesinti dasseti. Tenāha—

**“Pipphalyā lasuṇena ca, missaṃ lāmañjakena ca.
Adāsīm ujubhūtasmiṃ, vippasanna cetasā”ti.**

Sesaṃ vuttanayameva.

Evam āyasmā Mahāmoggallāno tāya devatāya attanā samupacitasucaritakamme āvikate saparivārāya tassā dhammaṃ desetvā manussalokaṃ āgantvā taṃ pavattiṃ Bhagavato ārocesi. Bhagavā tamattham aṭṭhuppattiṃ katvā catuparisamajjhe dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sātthikā ahoṣīti.

Kañjikadāyikāvīmānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Badaramodakasāve (I)

2. Catuguṇodaka sammaddite (Sī), catuguṇodakasammodite (I)

3. Catubhāgāvasiṭṭhe (Sī)

6. Vihāravimānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Vihāravimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvatthiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena Visākhā mahā-upāsikā aññatarasmim̐ ussavadivase uyyāne vicaraṇatthaṃ sahāyikāhi pariḷāṇana ca ussāhitā sunhātānulittā subhojanaṃ bhuñjivā Mahālatāpasādhanāṃ piḷandhitvā pañcamattehi sahāyikāsatehi parivāritā mahantena issariyena mahatā paricchedena¹ gehato nikkhamma uyyānaṃ uddissa gacchantī cintesi “bāladārikāya viya kiṃ me moghakīḷitena, handāhaṃ vihāraṃ gantvā Bhagavantaṃ manobhāvanīye ca ayye vandissāmi, dhammañca sossāmi”ti vihāraṃ gantvā ekamante ṭhatvā Mahālatāpiḷandhanaṃ omuñcivā taṃ dāsiyā hatthe datvā Bhagavantaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Tassā Bhagavā dhammaṃ desesi.

Sā dhammaṃ sutvā Bhagavantaṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā manobhāvanīye ca bhikkhū vanditvā vihārato nikkhamitvā thokaṃ gantvā dāsiṃ āha “handā je ābharaṇaṃ piḷandhissāmi”ti. Sā taṃ bhaṇḍikaṃ katvā bandhitvā vihāre ṭhapetvā tahaṃ tahaṃ vicaritvā gamanakāle vissarivā gatattā “vissaritaṃ mayā, tiṭṭha ayye āharissāmi”ti nivattitukāmā ahoṣi. Visākhā “sace je vihāre ṭhapetvā vissaritaṃ, tassa vihārasseva atthāya taṃ pariccajissāmi”ti vihāraṃ gantvā Bhagavantaṃ upasaṅkamtivā vanditvā attano adhippāyaṃ pavedentī “vihāraṃ bhante kāressāmi, adhivāsetu me Bhagavā anukampaṃ upādāyā”ti āha. Adhivāsesi Bhagavā tuṅhībhāvena.

Sā taṃ piḷandhanaṃ sataśassādhikanavakoṭi-agghanaṃ vissajjetvā āyasmatā Mahāmogallānena navakammādhitiṭṭhāyakena suvibhattabhittithambhatulāgopānasikaṇṇikadvārabāhavātapāna sopānādigeḥāvayavaṃ manoharaṃ suvikappitakaṭṭhakammaramaṇīyaṃ suparikammakatasudhākammaṃ manuññaṃ suviracitamālākammalatākammādicittakammavicittaṃ supariniṭṭhitamaṇikuṭṭima² sadisabhūmitalaṃ devavimānasadisāṃ heṭṭhābhūmiyaṃ pañca gabbhasatāni, uparibhūmiyaṃ pañca gabbhasatānīti gabbhasahassapaṭimaṇḍitaṃ Buddhassa Bhagavato

1. Parivārena (Ka)

2. Maṇiphalaka (Sī)

bhikkhusaṃghassa ca vasanānucchavikaṃ mahantaṃ pāsādaṃ tassa
 parivārapāsādasahassaṅca tesam parivārabhāvena
 kuṭimaṇḍapacaṅkamanādīni ca kārentī navahi māsehi vihāraṃ niṭṭhāpesi.
 Pariniṭṭhite ca vihāre navaheva hiraññakoṭṭhi vihāramahaṃ kārentī
 pañcamattehi sahāyikāsatehi saddhim pāsādaṃ abhiruhitvā tassa sampattim
 disvā somanassajātaṃ sahāyikā āha “imaṃ evarūpaṃ pāsādaṃ kārentiyā yaṃ
 mayā puññaṃ pasutaṃ, taṃ anumodatha, pattidānaṃ vo dammī”ti. “Aho
 sādhu aho sādhu”ti pasannacittā sabbāpi anumodimsu.

Tattha aññatarā¹ upāsikā visesato taṃ pattidānaṃ manasākāsi, sā na
 cirasseva kālaṃ katvā Tāvatisesu nibbatti. Tassā puññānubhāvena
 anekakūṭāgarapākāra-uyyānapokkharāṇi-ādipaṭimaṇḍitaṃ
 soḷasayojanāyāmavittārubbhaṃ attano pabhāya yojanasataṃ pharantaṃ
 ākāsaṅgamaṃ mahantaṃ vimānaṃ pāturaḥosi. Sā gacchantīpi
 accharāsahassaparivārā saha vimānena gacchati. Visākhā pana mahā-upāsikā
 vipulapariccāgatāya saddhāsampattiyā ca Nimmānaratīsu nibbattitvā
 sunimmitadevarājassa aggamahesibhāvaṃ sampāpuṇi. Athāyasmā
 Anuruddho devacārikaṃ caranto taṃ Visākhāya sahāyikaṃ
 Tāvatisabhavane uppannaṃ² disvā—

729. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.

Obhāsenti disā sabbā, osadhī viya tārakā.

730. Tassā te naccamānāya, aṅgamaṅgehi sabbaso.

Dibbā saddā niccharanti, savanīyā manoramā.

731. Tassā te naccamānāya, aṅgamaṅgehi sabbaso.

Dibbā gandhā pavāyanti, sucigandhā manoramā.

732. Vivattamānā kāyena, yā veṇīsu piḷandhanā.

Tesam suyyati nigghoso, tūriye pañcaṅgike yathā.

733. Vaṭaṃsakā vātadhutā, vātena sampakampitā.

Tesam suyyati nigghoso, tūriye pañcaṅgike yathā.

1. Tatraññatarā itthī (Sī)

2. Tāvatisesu nibbattaṃ (Sī)

734. Yāpi te sirasmiṃ mālā, sucigandhā manoramā.
Vāti gandho disā sabbā, rukkho Mañjūsako yathā.
735. Ghāyase taṃ sucigandhaṃ, rūpaṃ passasi amānusaṃ.
Devate pucchitācikkha, kissa kammassidaṃ phalaṃ”ti—
imāhi gāthāhi pucchi. Sāpi tassa evaṃ byākāsi—
736. “Sāvattiyaṃ mayhaṃ sakhī bhadante,
Saṃghassa kāresi mahāvihāraṃ.
Tatthappasannā ahamānumodiṃ,
Disvā agāraṇca piyaṇca metaṃ.
737. Tāyeva me suddhanumodanāya,
Laddhaṃ vimāna’bbhutadassaneyyaṃ.
Samantato soḷasayojanāni,
Vehāyasaṃ gacchati iddhiyā mama.
738. Kūḷāgārā nivesā me, vibhattā bhāgaso mitā.
Daddallamānā ābhanti, samantā satayojanaṃ.
739. Pokkharāṇṇo ca me ettha, puthulomanisevitā.
Acchodakā vipasannā, soṇṇavālukasanthatā.
740. Nānāpadumasañchannā, puṇḍarīkasamotatā.
Surabhī sampavāyanti, manuññā māluteritā.
741. Jambuyo panasā tālā, nāḷikeravanāni ca.
Antonivesane jātā, nānārukkhā aropimā.
742. Nānātūriyasaṅghuṭṭhaṃ, accharāgaṇaghositaṃ.
Yopi maṃ supine passe, sopi vitto siyā naro.
743. Etādisaṃ abbhutadassaneyyaṃ, vimānaṃ sabbaso pabhaṃ.
Mama kamme hi nibbattaṃ, alaṃ puññāni kātave”ti.

736. Tattha **Sāvattھیyaṃ mayhaṃ sakhī bhadante, saṅghassa kāresi mahāvihāranti** bhante Anuruddha Sāvattھیyā samīpe pācīnapasse mayhaṃ mama sakhī sahāyikā Visākhā mahā-upāsikā āgatāgataṃ cātuddisaṃ bhikkhusaṅghaṃ uddissa navahiraññaakoṭīpariccāgena Pubbārāmaṃ nāma mahantaṃ vihāraṃ kāresi. **Tatthappasannā ahamānumodinti** tasmim vihare katapariyosite saṅghassa niyyādiyamāne tāya kate pattidāne “aho ṭhāne vata pariccāgo kato”ti pasannā ratanattaye kammaphale ca sañjātapasādā ahaṃ anumodim. Vatthivasena tassā anumodanāya uḷārabhāvaṃ dassetuṃ “**disvā agāraṇca piyaṇca metan**”ti āha. Sahassagabbhaṃ ativiya ramaṇīyaṃ devavimānasadisāṃ taṇca agāraṃ mahantaṃ pāsādaṃ piyaṇca me Buddhappamukhaṃ saṅghaṃ uddissa tādisāṃ mahantaṃ dhanapariccāgaṃ disvā anumodinti yojanā.

737. **Tāyeva me suddhanumodanāyāti** yathāvuttāya deyyadhammapariccāgābhāvena suddhāya kevalāya anumodanāyeva. **Laddhaṃ vimāna’bbhutadassaneyyanti** mayhaṃ pubbe īdisassa abhūtapubbatāya abbhutaṃ samantabhaddakabhāvena ativiya surūpatāya¹ ca dassaneyyaṃ imaṃ vimānaṃ laddhaṃ adhigataṃ. Evaṃ tassa vimānassa abhirūpataṃ dassetvā idāni pamāṇamahattaṃ pabhāvamahattaṃ upabhogavatthumahattaṇca dassetuṃ “**samantato soḷasayojanāni**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **iddhiyā mamāti** mama puññiddhiyā.

739. **Pokkharāññoti** pokkharāṇiyo. **Puthulomanisevitāti** dibbamacchehi upasevitā.

740. **Nānāpadumasañchannāti** satapattasahassapattādibhedehi nānāvidhehi rattapadumehi rattakamalehi ca sañchādītā. **Puṇḍarīkasamotatāti** nānāvidhehi setakamalehi samantato avatātā, nānārukkā aropimā surabhī sampavāyantīti yojanā.

742. **Sopīti** so supinadassāvīpi. **Vittoti** tuṭṭho.

1. Piyarūpatāya (Sī)

743. **Sabbaso pabhanti** samantato obhāsamanānaṃ. **Kamme hīti** kammanimittam. **Hīti** nipātamattam. Cetanānaṃ vā aparāparuppattiyā bahubhāvato “kammehī”ti vuttam. **Alanti** yuttam. **Kātaveti** kātuṃ.

Idāni thero Visākhāya nibbattaṭṭhānaṃ kathāpetukāmo imam gāthamāha—

744. “Tāyeva te suddhanumodanāya,
Laddham vimāna’bbhutadassaneyyam.
Yā ceva sā dānamadāsi nārī,
Tassā gatiṃ brūhi kuhiṃ uppannā sā”ti.

744. Tattha **yā ceva sā dānamadāsi nārīti** yassa dānassa anumodanāya tvaṃ idisaṃ sampattiṃ paṭilabhi, taṃ dānaṃ yā ceva sā nārī adāsīti Visākhā mahā-upāsikaṃ sandhāya vadati. Tāya eva devatāya tassā sampattiṃ kathāpetukāmo āha¹ “tassā gatiṃ brūhi kuhiṃ uppannā sā”ti. **Tassā gatinti** tāya nibbattadevagatiṃ.

Idāni therena pucchitamattham dassentī āha—

745. “Yā sā ahu mayham sakhī bhadante,
Saṅghassa kāresi mahāvihāraṃ.
Viññātadhammā sā adāsi dānaṃ,
Uppannā Nimmānaratīsu devesu.

746. Pajāpatī tassa sunimmitassa,
Acintiyo kammavipāka tassā.
Yametaṃ puchasi ‘kuhiṃ uppannā sā’ti,
Tam te viyākāsim anaññathā ahan”ti.

745. Tattha **viññātadhammāti** viññātasāsanadhammā, paṭividdhacatusaccadhammāti attho.

746. **Sunimmitassāti** sunimmitassa devarājassa. **Acintiyo kammavipāka tassāti** vibhattilopaṃ katvā niddeso, tassā mama sakhiyā

1. Tenāha (Si)

Nimmānaratīsu nibbattāya kammavipāko puññakammassa vipākabhūtā dibbasampatti acintiyā appameyyāti attho. **Anaññathā**ti aviparītaṃ yathāsabhāvato. Kathaṃ paṇāyaṃ tassā sampattiṃ aññātīti? Subhaddā viya Bhaddāya, Visākhāpi devadhītā imissā santikaṃ agamāsi.

Idāni devadhītā therāṃ aññesampi dānasamādapane niyojenti imāhi gāthāhi dhammaṃ desesi—

747. “Tena’haññepi samādapetha,
 Saṃghassa dānāni dadātha vittā.
 Dhammañca suṇātha pasannamānasā,
 Sudullabho laddho manussalābho.
748. Yaṃ maggaṃ maggādhipatī adesayi¹,
 Brahmassaro kañcanasannibhattaco.
 Saṃghassa dānāni dadātha vittā,
 Mahapphalā yattha bhavanti dakkhiṇā.
749. Ye puggalā aṭṭha sataṃ pasatthā,
 Cattāri etāni yugāni honti.
 Te dakkhiṇeyyā Sugatassa sāvakā,
 Etesu dinnāni mahapphalāni.
750. Cattāro ca paṭipannā, cattāro ca phale ṭhitā.
 Esa saṃgho ujubhūto, paññāsīlasamāhito.
751. Yajamānānaṃ manussānaṃ, puññapekkhāna pāṇinaṃ.
 Karotaṃ opadhikaṃ puññaṃ, saṃghe dinnāni mahapphalāni.
752. Eso hi saṃgho vipulo mahaggato,
 Esa’ppameyyo udadhīva sāgaro.
 Ete hi seṭṭhā naravīrasāvakā,
 Pabhaṅkarā dhammamudīrayanti.

1. Maggādhipantyaadesayi (Sī)

753. Tesam sudinnaṃ suhutaṃ suyiṭṭhaṃ,
 Ye saṃghamuddissa dadanti dānaṃ.
 Sā dakkhiṇā saṃhagatā patiṭṭhitā,
 Mahapphalā lokavidūna¹ vaṇṇitā.

754. Etādisaṃ yaññamanussarantā,
 Ye vedajātā vicaranti loke.
 Vineyya maccheramalaṃ samūlaṃ,
 Aninditā saggamupenti ṭhānaṃ”ti.

747. Tattha **tenaha’ññepī** tenahi aññepi. **Tenā**ti ca tena kāraṇena, **hī**ti nipātamattaṃ. “Samādapethā”ti vatvā samādapanākāraṃ dassetuṃ “**saṃghassa dānāni dadāthā**”ti-ādi vuttaṃ. Aṭṭhahi akkhaṇehi vajjitam manussabhāvaṃ sandhāyāha “**sudullabho laddho manussalābho**”ti. Tattha aṭṭha akkhaṇā nāma tayo apāyā arūpā asaññasattā paccantadeso indriyānaṃ vekallaṃ niyatamicchādiṭṭhikatā apātubhāvo Buddhassāti.

748. **Yaṃ magganti** yaṃ khattavisese kataṃ dānaṃ, taṃ ekantena sugatisampāpanato sugatigāmmimaggam apāyamaggato jaṅghamaggādito ca ativiya seṭṭhabhāvena maggādhipanti² katvā. Dānampi hi saddhāhiriyo viya “devalokagāmmimaggo”ti vuccati. Yathāha—

“Saddhā hiriyaṃ kusalañca dānaṃ,
 Dhammā ete sappurisānuyātā.
 Etaṃ hi maggaṃ diviyaṃ vadanti,
 Etena hi gacchati devalokaṃ”ti³.

“Maggādhipatī”ti vā pāṭho, tassa ariyamaggena sadevakassa lokassa adhipatibhūto Satthāti attho aṭṭhabbo. **Saṃghassa dānāni dadāthāti**-ādinā punapi dakkhiṇeyyesu dānasamvibhāge niyojenti āha.

1. Lokavidūhi (Ka) 2. Maggādhipatīti (Ka) 3. Am 3. 68; Abhi 4. 255 piṭṭhesu.

749. Idāni taṃ dakkhiṇeyyaṃ ariyasam̄ghaṃ sarūpato dassenti “**ye puggalā aṭṭha sataṃ pasatthā**”ti gāthamāha. Tattha yeti aniyamitaniddeso. **Puggalāti** sattā. **Aṭṭhāti** tesam̄ gaṇanaparicchedo. Te hi cattāro ca paṭipannā cattāro ca phale ṭhitāti aṭṭha honti. **Sataṃ pasatthāti** sappurisehi Buddhapaccekaḥbuddhasāvakehi aññehi ca devamanussehi pasatthā. Kasmā? Sahajātasīlādiguṇayogato. Tesam̄ hi campakabakulakusumādīnaṃ viya sahajātavaṇṇagandhādayo sahajātasīlasamādhi-ādayo guṇā, tena te vaṇṇagandhādisampannāni viya pupphāni devamanussānaṃ sataṃ piyā manāpā pāsamsiyā ca honti. Tena vuttaṃ “ye puggalā aṭṭha sataṃ pasatthā”ti. Te pana saṅkhepato sotāpattimaggaṭṭho phalaṭṭhoti ekaṃ yugaṃ, evaṃ yāva arahattamaggaṭṭho phalaṭṭhoti ekaṃ yuganti cattāri yugāni honti. Tenāha “**cattāri etāni yugāni hontite dakkhiṇeyyā**”ti. Teti pubbe aniyamato uddiṭṭhānaṃ niyametvā dassanaṃ. Te hi sabbepi kammaṃ kammaphalañca saddahitvā dātabbadeyyadhammasaṅkhātāṃ dakkhiṇaṃ arahantīti dakkhiṇeyyā guṇavisesayogena dānassa mahapphalabhāvasādhanato. **Sugatassa sāvakāti** Sammāsambuddhassa dhammasavanante ariyāya jātiyā jātatāya taṃ dhammaṃ suṇantīti sāvakā. **Etesu dinnāni mahapphalāni** etesu Sugatassa sāvakesu appakānīpi dānāni dinnāni paṭiggāhakato dakkhiṇāvisuddhiyā mahapphalāni honti. Tenāha Bhagavā “yāvata bhikkhave sam̄ghā vā gaṇā vā, Tathāgatasāvakasam̄gho tesam̄ aggamakkhāyatī”ti-ādi¹.

750. **Cattāro ca paṭipannāti-ādi heṭṭhā vuttatthameva.**

Idha pana āyasmā Anuruddho attanā devatāya ca vuttamattham̄ manussalokaṃ āgantvā Bhagavato ārocesi. Bhagavā tamattham̄ aṭṭhuppattim̄ katvā sampattaparisāya dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sātthikā ahoṣīti.

Vihāravimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Am̄ 1. 343; Am̄ 2. 30; Khu 1. 254 piṭṭhesu.

7. Caturitthivimānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Caturitthivimānaṃ. Tassa kā uppatti?
Bhagavati Sāvattthiyaṃ viharante āyasmā Mahāmogallāno heṭṭhā
vuttanayena devacārikaṃ caranto Tāvatiṃsabhavanaṃ gato. So tattha
paṭipāṭiyā ṭhitesucatūsu vimānesu catasso devadhītarō paccekāṃ
accharāsahassaparivārā dibbasampattim̐ anubhavantiyo disvā tāhi pubbe
katakammaṃ pucchanto—

755. “Abhikkantena vaṇṇena -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—

imāhi gāthāhi paṭipāṭiyā pucchi. Tāpi tassa pucchānantaraṃ paṭipāṭiyā
byākarimsu. Tam̐ dassetum—

758. “Sā devatā attamanā -pa-
Yassa kammassidaṃ phalan”ti—

ayaṃ gāthā vuttā.

Tā kira Kassapassa Bhagavato kāle Esikānāmake raṭṭhe Paṇṇakate
nāma nagare kulagehe nibbattā vayappattā tasmim̐yeva nagare patikulaṃ
gatā samaggavāsaṃ vasanti. Tāsu ekā aññataraṃ piṇḍacārikaṃ bhikkhuṃ
disvā pasannacittā indīvarakalāpaṃ adāsi, aparā aññassa
nīluppalahatthakaṃ¹ adāsi, aparā padumahatthakaṃ adāsi, aparā
sumanamakuḷāni adāsi. Tā aparena samayena kālaṃ katvā
Tāvatiṃsabhavane² nibbattimsu, tāsāṃ accharāsahassaṃ parivāro ahosi. Tā
tattha yāvatāyukaṃ dibbasampattim̐ anubhavitvā tato cutā tasveva kammassa
vipākāvasesena aparāparaṃ tattheva saṃsarantiyo imasmim̐ Buddhuppāde
tattheva uppannā vuttanayena āyasmatā Mahāmogallānena pucchitā. Tāsu
ekā attanā kataṃ pubbakammaṃ therassa kathenti—

1. Nīluppalakalāpaṃ (Sī)

2. Tāvatiṃsesu (Sī, I)

759. “Indīvarānaṃ hatthakaṃ ahamadāsīṃ,
 Bhikkhuno piṇḍāya carantassa.
 Esikānaṃ uṇṇatasmīṃ,
 Nagaravare Paṇṇakate ramme.

760. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

āha. Aparā—

766. “Nīluppalahatthakaṃ ahamadāsīṃ,
 Bhikkhuno piṇḍāya carantassa.
 Esikānaṃ uṇṇatasmīṃ,
 Nagaravare Paṇṇakate ramme.

767. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

āha. Aparā—

773. “Odātamūlakaṃ haritapattaṃ,
 Udakasmīṃ sare jātaṃ ahamadāsīṃ.
 Bhikkhuno piṇḍāya carantassa,
 Esikānaṃ uṇṇatasmīṃ.
 Nagaravare Paṇṇakate ramme.

774. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

āha. Aparā—

780. “Ahaṃ Sumanā sumanassa sumanamakuḷāni,
 Dantavaṇṇāni ahamadāsīṃ.
 Bhikkhuno piṇḍāya carantassa,
 Esikānaṃ uṇṇatasmīṃ.
 Nagaravare Paṇṇakate ramme.

781. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti—

āha.

759. Tattha **indīvarānaṃ hatthakanti** uddālakapupphahattham
vātaghātakapupphakalāpam. **Esikānanti** Esikāraṭṭhassa. **Uṇṇatasmim**
nagaravareti uṇṇate bhūmipadese niviṭṭhe meghodaram lihantehi¹ viya
accuggatehi pāsādakūṭāgārādīhi uṇṇate uttamanagare. **Paṇṇakateti**
evaṃnāmake nagare.

766. **Nīluppalahatthakanti** kuvalayakalāpam.

773. **Odātamūlakanti** setamūlam, bhisamūlanam dhavalatāya vuttam,
padumakalāpam sandhāya vadati. Tenāha “haritapattan”ti-ādi. Tattha
haritapattanti nīlapattam. Avijahitamakuḷapattassa hi padumassa
bāhirapattāni haritavaṇṇāni eva honti. **Udakasmim sare jātanti** sare
udakamhi jātam, saroruhanti attho.

780. **Sumanāti** evaṃnāmā. **Sumanassāti** sundaracittassa.
Sumanamakulānīti jātisumanapupphamakulāni. **Dantavaṇṇānīti** sajjukam
ullikhitahatthidantasadisavaṇṇāni.

Evam tāhi attanā katakamme kathite thero tāsam anupubbim katham
kathetvā saccāni pakāsesi, saccapariyosāne tā sabbāpi sahaparivārā
sotāpannā ahesum. Thero tam pavattim manussalokam āgantvā Bhagavato
ārocesi. Bhagavā tamattham aṭṭhuppattim katvā sampattaparisāya dhammam
desesi, sā dhammadesanā mahājanassa sātthikā jātāti.

Caturitthivimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

1. Meghānam pariyantehi (Ka)

8. Ambavimānavaṇṇanā

Dibbaṃ te ambavanam rammanti Ambavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattthiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena Sāvattthiyaṃ aññatarā upāsikā āvāsadānassa mahapphalatam mahānisaṃsatañca sutvā chandajātā Bhagavantam abhivādetvā evamāha “aham bhante ekaṃ āvāsam kāretukāmā, icchāmi tādisaṃ okāsam, ācikkhatū”ti. Bhagavā bhikkhū āṇāpesi, bhikkhū tassā okāsam dassesum¹. Sā tattha ramaṇiyaṃ āvāsam kāretvā tassa samantato ambarukkhe ropesi, so āvāso samantato ambapantīhi parikkhitto chāyūdakasampanno muttājālasadisavālukākiṇṇapaṇḍarabhūmibhāgo ativiya manoharo ahosi. Sā tam vihāram nānavaṇṇehi vatthehi pupphadāmagandhadāmādīhi ca devavimānam viya alaṅkaritvā telapadīpam āropetvā ambarukkhe ca ahatehi vatthehi veṭhetvā saṃghassa niyyādesi.

Sā aparabhāge kālam katvā Tāvatisabhavane nibbatti, tassā mahantam vimānam pāturahosi ambavanaparikkhittam. Sā tattha accharāgaṇaparivāritā dibbasampattim anubhavati². Tam āyasmā Mahāmogallāno upagantvā imāhi gāthāhi pucchi—

783. “Dibbaṃ te ambavanam rammam, pāsādettha mahallako.
Nānātūriyasaṅghuṭṭho, accharāgaṇaghosito.

784. Padīpo cettha jalati, niccam sovaṇṇayo mahā.
Dussaphalehi rukkhehi, samantā parivārito.

785. Kena te’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

787. Sā devatā attamanā -pa- yassa kammassidam phalam.

788. “Aham manussesu manussabhūtā,
Purimāya jātiyā manussaloke.
Vihāram saṃghassa kāresim,
Ambehi parivāritam.

1. Ārocesum (Ka)

2. Paccanubhoti (Sī, I)

789. Pariyosite vihāre, kārente niṭṭhite mahe.
Ambehi chādayitvāna¹, katvā dussamaye phale.

790. Padīpaṃ tattha jāletvā, bhojayitvā gaṇuttamaṃ.
Niyādesiṃ taṃ saṃghassa, pasannā sehi paṇibhi.

791. Tena me ambavanaṃ rammaṃ, pāsādettha mahallako.
Nānātūriyasaṅghuṭṭho, accharāgaṇaghosito.

792. Padīpo cettha jalati, niccaṃ sovaṇṇayo mahā.
Dussaphalehi rukkhehi, samantā parivārito.

793. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti—
sā devatā byākāsi.

783. Tattha **mahallakoti** mahanto āyānavitthārehi ubbedhena ca vipulo, uḷāratamoti attho. **Accharāgaṇaghositoti** taṃ pamoditum saṅgītivasena ceva piyasallāpavasena ca accharāsaṅghena samugghosito.

784. **Padīpo cettha jalatīti** sūriyasmisamujjalakiraṇavitāno ratanappadīpo ca ettha etasmiṃ pāsāde abhijalati. **Dussaphalehīti** dussāni phalāni etesanti dussaphalā, tehi, samuggiriyamānadibbavatthehīti attho.

789. **Kārente niṭṭhite maheti** katapariyositassa vihārassa mahe pūjāya kariyamānāya ca. **Katvā dussamaye phaleti** dusseyeva tesam ambānaṃ phalaṃ katvā.

790. **Gaṇuttamanti** gaṇānaṃ uttamaṃ Bhagavato sāvakasaṅghaṃ. **Niyādesinti** sampaṭicchāpesiṃ, adāsinti attho. Sesam vuttanayameva.

Ambavimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ambe acchādayitvāna (Sī), ambehacchādayitvāna (I)

9. Pītavimānavañṇanā

Pītavatthe pītadhajeti Pītavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavati parinibbute raññā Ajātasattunā attanā paṭiladdhā Bhagavato sarīradhātuyo gahetvā thūpe ca mahe ca kate Rājagahavāsini aññatarā upāsikā pātova katasarīrapaṭijagganā “Satthu thūpaṃ pūjessāmi”ti yathāladhāni cattāri kosātakīpupphāni gahetvā saddhāvegena samussāhitamānasā maggaparissayaṃ anupadhāretvāva thūpābhimukhī gacchati. Atha naṃ taruṇavacchā gāvī abhidhāvanti vegena āpatitvā siṅgena paharitvā jīvitakkhayaṃ pāpesi. Sā tāvadeva Tāvatiṃsabhavane nibbantanti Sakkassa devaraṅṅo uyyānakīlāya gacchantassa parivārabhūtānaṃ aḍḍhatiyānaṃ nāṭakakoṭṭinaṃ majjhe attano sarīrapabhāya tā sabbā abhibhavanti saha rathena pāturaḥosi. Taṃ disvā Sakko devarāṅjā vimhitacitto acchariyabbhutaṅgato “kīdisena nu kho oḷārikaṇa kammunā ayaṃ edisiṃ sumahatiṃ deviddhimupāgatā”ti taṃ imāhi gāthāhi pucchi—

795. “Pītavatthe pītadhaje, pītālaṅkārahūsīte.
Pītacandalittāṅge, pīta-uppalamālinī.

796. Pītapāsādasayane, pītāsane pītabhājane.
Pītachatte pītarathe, pītasse pītabījane.

797. Kiṃ kammamakārī bhadde, pubbe mānusake bhava.
Devate pucchitācikkha, kissa kammassidaṃ phalan”ti.

Sāpissa imāhi gāthāhi byākāsi—

798. “Kosātakī nāma lata’tthi bhante,
Tittikā anabhicchitā.
Tassā cattāri pupphāni,
Thūpaṃ abhihariṃ ahaṃ.

799. Satthu sarīramuddissa, vipprasanna cetasā.
Nāssa maggaṃ avekkhissaṃ, na taggamaṇasā¹ satī.

1. Tadaggamaṇasā (Sī)

800. Tato mañ avadhī gāvī, thūpañ apattamānasañ.
Tañcāhañ abhisañceyyañ, bhiyyo¹ nūna ito siyā.

801. Tena kamma devinda, Maghavā devakuñjara.
Pahāya mānusañ dehañ, tava sahabyamāgatā²ti².

795-6. Tattha pītacandanalittaṅgeti suvaṇṇavaṇṇena candanena anulittasarīre. **Pītapāsādasayaneti** sabbasovaṇṇamayena pāsādena suvaṇṇaparikkhittehi sayanehi ca samannāgate. Evañ sabbattha heṭṭhā upari ca pītasaddena suvaṇṇameva gahitanti daṭṭhabbāñ.

798. **Lata'tthīti** latā atthi. **Bhanteti** Sakkāñ devarājānañ gāravena ālapati. **Anabhicchitāti** na abhikañkhitā.

799. **Sarīranti** sarīrabhūtañ dhātuñ. Avayave cāyañ samudāyavohāro yathā “paṭo daḍḍho, samuddo diṭṭho”ti ca. **Assāti** gorūpassa. **Magganti** āgamanamaggañ. **Na avekkhissanti** na olokayim. Kasmā? **Na taggamanasā satīti**³, tassañ gāvīyañ gatamanā ṭhapitamanā na hontī, aññadatthu Bhagavato thūpagatamanā eva samānāti attho. “Tadaṅgamanasā satī”ti ca pāṭho, tadaṅge tassa Bhagavato dhātuyā aṅge mano etissāti tadaṅgamanasā. Evañbhūtā ahañ tadā tassā maggañ nāvekkhissanti dasseti.

800. **Thūpañ apattamānasanti** thūpañ cetiyañ asampatta-ajjhāsayañ, manasi bhavoti hi mānaso, ajjhāsayo manoratho. “Thūpañ upagantvā pupphehi pūjessāmī”ti uppannamanorathassa asampunṇatāya evañ vuttañ. Thūpañ cetiyañ pana pupphehi pūjanacittañ siddhameva, yena sā devaloke uppannā. **Tañcāhañ abhisañceyyanti** tañce ahañ abhisañcineyyañ, pupphapūjanena⁴ hi puññañ ahañ thūpañ abhigantvā yathādhippāyañ pūjanena sammadeva cineyyañ upacineyyanti attho. **Bhiyyo nūna ito siyāti** ito yathāladdhasampattitopi bhiyyo upari uttaritarā sampatti siyāti maññeti attho.

1. Bhiyo (Sī)

3. Yasmā tadaggamanasā satī (Sī)

2. Sahabyatamāgatāti (Sī)

4. Tañ pupphehi pūjanena (Sī)

801. **Maghavā devakuñjarāti** ālapanam. Tattha **devakuñjarāti** sabbabalaparakkamādivisesehi¹ devesu kuñjarasadisa. **Sahabyanti** sahabhāvam.

802. “Idam sutvā tidasādhipati, Maghavā devakuñjaro.
Tāvatiṃse pasādentō, Mātaliṃ etadabravī”ti²—

idam dhammasaṅgāhakavacanam. Tato Sakko Mātaliṃpamukhassa devagaṇassa imāhi gāthāhi dhammam desesi—

803. “Passa Mātali accheram, cittam kammaphalam idam.
Appakampi kataṃ deyyam, puññam hoti mahapphalam.

804. Natthi citte pasannamhi, appakā nāma dakkhiṇā.
Tathāgate vā Sambuddhe, atha vā tassa sāvake.

805. Ehi Mātali amhepi, bhiyyo bhiyyo mahemase.
Tathāgatassa dhātuyo, sukho puññānamuccayo.

806. Tiṭṭhante nibbuta cāpi, same citte samam phalam.
Cetopaṇidhihetu hi, sattā gacchanti suggam.

807. Bahūnam vata atthāya, uppajjanti Tathāgatā.
Yattha kāram karitvāna, saggam gacchanti dāyakā”ti.

802. Tattha **pasādentoti** pasanne karonto, ratanattaye saddham uppādentoti attho.

803. **Cittanti** vicittam acinteyyam. **Kammaphalanti** deyyadhammassa anuḷārattepi khettasampattiyā ca cittasampattiyā ca uḷārassa puññakammassa phalam passāti yojanā. **Appakampi kataṃ deyyam, puññam hoti mahapphalanti** ettha **katanti** kāravasena³ sakkāravasena āyatane viniyuttam. **Deyyanti** dātabbavattum. **Puññanti** tathāpavattam puññakammam.

1. Sabbabalaparakkamādivasena sesesu (Sī)

2. Etadabruvīti (Sī)

3. Karaṇavasena (Ka)

804. Idāni yattha appakampi kataṃ puññaṃ mahapphalaṃ hoti, taṃ pākaṭaṃ katvā dassento “**natthicitte pasannamhī**”ti gāthamāha. Taṃ suviññeyyameva.

805-6. **Amhepīti** mayampi. **Mahemaseti** mahāmase pūjāmase. **Cetopaṇidhihetu hīti** attano cittassa sammadeva ṭhapananimittaṃ, attasammāpaṇidhānenāti attho. Tenāha Bhagavā—

“Na taṃ mātāpitā kayirā, aññe vāpi ca ñātakā.
Sammā paṇihitaṃ cittaṃ, seyyaso naṃ tato kare”ti¹.

Evañca pana vatvā Sakko Devānamindo uyyānakīlāya ussāhaṃ paṭippassambhetvā tatova paṭinivattitvā attanā abhiṇhaṃ pūjaneyyaṭṭhānabhūte Cūlāmaṇicetiye sattāhaṃ pūjaṃ akāsi. Atha aparena samayena devacārikaṃ gatassa āyasmato Nāradattherassa taṃ pavattim gāthāheva kathesi, thero dhammasaṅgāhakānaṃ ārocesi, te tathā naṃ saṅgahaṃ āropesunti.

Pītavimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Ucchuvimānavaṇṇanā

Obhāsavitvā pathaviṃ sadevakanti Ucchuvimānaṃ. Taṃ heṭṭhā Ucchuvimānena Pālito ca aṭṭhuppattito ca sadisameva. Kevalaṃ tattha sassu suṇisaṃ pīṭhakena paharivā māresi, idha pana leḍḍunāti ayameva viseso. Vatthuno pana bhinnattā ubhayampi visumyeva saṅgahaṃ āruḥhanti veditabbaṃ.

808. “Obhāsavitvā pathaviṃ sadevakaṃ,
Atirocasi candimasūriyā viya.
Siriya ca vaṇṇena yasena tejasā,
Brahmāva deve tidase sahindake.

1. Khu 1. 19 piṭṭhe Dhammapade.

809. Pucchāmi taṃ uppalamāladhārīnī,
 Āveḷīnī kañcanasannibhattace.
 Alaṅkate uttamavatthadhārīnī,
 Kā tvaṃ subhe devate vandase mamaṃ.

810. Kiṃ tvaṃ pure kammamakāsi attanā,
 Manussabhūtā purimāya jātiyā.
 Dānaṃ suciṇṇaṃ atha sīlasaññaṃ,
 Kenupapannā Sugatiṃ yasassinī.
 Devate pucchitācikkha, kissa kammassidaṃ phalaṃ”ti—

āyasmā Mahāmogallānatthero pucchi. Tato devatā imāhi gāthāhi byākāsi—

811. “Idāni bhante imameva gāmaṃ,
 Piṇḍāya amhāka gharaṃ upāgami.
 Tato te ucchussa adāsīṃ khaṇḍikaṃ,
 Pasannacittā atulāya pītiyā.

812. Sassu ca pacchā anuyuñjate mamaṃ,
 Kahaṃ nu ucchuṃ vadhuke avākiri.
 Na chaḍḍitaṃ no pana khāḍitaṃ mayā,
 Santassa bhikkhussa sayāṃ adāsahaṃ.

813. ‘Tuyhaṃ nvidaṃ issariyaṃ atho mama’,
 Itissā sassu paribhāsate mamaṃ.
 Leḍḍuṃ gahetvā pahāraṃ adāsi me,
 Tato cutā kālakatāmi devatā.

814. Tadeva kammaṃ kusalaṃ kataṃ mayā,
 Sukhañca kammaṃ anubhomi attanā.
 Devehi saddhiṃ paricārayāmahaṃ,
 Modāmahaṃ kāmagaṇehi pañcahi.

815. Tadeva kammaṃ kusalaṃ kataṃ mayā,
Sukhañca kammaṃ anubhomi attanā.
Devindaguttā tidasehi rakkhitā,
Samappitā kāmaguṇehi pañcahi.
816. Etādisaṃ puññaphalaṃ anappakaṃ,
Mahāvīpākā mama ucchudakkhiṇā.
Devehi saddhiṃ paricārayāmaṃ,
Modāmaṃ kāmaguṇehi pañcahi.
817. Etādisaṃ puññaphalaṃ anappakaṃ,
Mahājutikā mama ucchudakkhiṇā.
Devindaguttā tidasehi rakkhitā,
Sahassanettoriva Nandane vane.
818. Tuvañca bhante anukampakaṃ viduṃ,
Upecca vandiṃ kusalañca pucchisaṃ.
Tato te ucchussa adāsīṃ khaṇḍikaṃ,
Pasannacittā atulāya pītiyā”ti.

Sesaṃ vuttasadisamevāti.

Ucchuvimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Vandanavimānavaṇṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Vandanavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvatthiyaṃ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme. Tena samayena sambahulā bhikkhū aññatarasmiṃ gāmakāvāse vassaṃ vasitvā vutthavassā pavāretvā senāsaṇaṃ paṭisāmetvā pattacīvaramādāya Sāvattiṃ uddissa Bhagavantaṃ dassanattāya gacchantā aññatarassa gāmassa majjhena atikkamanti. Tattha aññatarā itthi te bhikkhū disvā pasannacittā sañjātagāravabahuṃmānā pañcapatiṭṭhitena vanditvā sirasmiṃ añjaliṃ paggayha yāva dassanūpacārā pasādasommāni akkhīni ummīletvā oloketi

aṭṭhāsi. Sā aparena समयेना कालं क्त्वā Tāvatiṃsesu nibbatti. Atha naṃ tāttha dibbasampattiṃ anubhavantiṃ āyasmā Mahāmogallāno imāhi gāthāhi paṭipucchi—

819. “Abhikkantena vaṇṇena -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

822. Sā devatā attamanā -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.

823. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Disvāna samaṇe sīlavante.
Pādāni vanditvā manam pasādayim,
Vittā cahaṃ añjalikaṃ akāsim.

824. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

imāhi gāthāhi byākāsi.

823. Tattha **samaṇeti** samitapāpe. **Sīlavanteti** sīlaguṇayutte. **Manam pasādayinti** “sādhurūpā vatime ayyā dhammacārino samacārino brahmacārino”ti tesam guṇe ārabha cittaṃ pasādesim. **Vittā cahaṃ añjalikaṃ akāsim**ti tuṭṭhā somanassajāta ahaṃ vandim. Pesalānaṃ bhikkhūnaṃ pasādavikasitāni akkhīni ummīletvā dassanamattampi imesaṃ sattānaṃ bahūpakāraṃ, pageva vandanāti. Tenāha “**tena me’tādiso vaṇṇo**”ti-ādi. Sesam vuttanayameva.

Vandanavimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

12. Rajjumālāvimānavāṇṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Rajjumālāvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvatthiyaṃ viharati Jetavane. Tena समयेना Gayāgāmake aññatarassa brāhmaṇassa dhītā tasmimyeva gāme ekassa brāhmaṇakumārassa dinnā patikulaṃ gatā tasmim gehe issariyaṃ vattenti tiṭṭhati.

sā tasmim̄ gehe dāsiyā dhītarāṃ disvā na sahati, diṭṭhakālatō paṭṭhāya kodhena taṭataṭāyamānā akkosati paribhāsati, khaṭakañcassā deti. Yadā pana sā vayappattiyā kiccasamatthā jātā, tadā naṃ jaṇṇukapparamuṭṭhīhi paharateva yathā taṃ purimajātīsu baddhāghātā.

Sā kira dāsī Kassapadasabalassa kāle tassā sāmīnī ahoṣi, itarā dāsī. Sā taṃ leḍḍudaṇḍādīhi muṭṭhi-ādīhi ca abhiñhaṃ abhihanati¹. Sā tena nibbinā yathābalaṃ dānādīni puññāni katvā “anāgate ahaṃ sāmīnī hutvā imissā upari issariyaṃ vatteyyan”ti patthanāṃ ṭhapesi. Atha sā dāsī tato cutā aparāparaṃ saṃsarantī imasmim̄ Buddhuppāde vuttanayena Gayāgāmake brāhmaṇakule nibbattitvā patikulaṃ gatā, itarāpi tassā dāsī ahoṣi. Evaṃ baddhāghātātāya sā taṃ viheṭṭheti.

Evaṃ viheṭṭhentī akāraṇeneva kesesu gahetvā hatthehi ca pādehi ca suhataṃ hani. Sā nhāpitasālaṃ gantvā khuramuṇḍaṃ kāretvā agamāsi. Sāmīnī “kiṃ je duṭṭhadāsi muṇḍanamattena tava vip̄pamokkho”ti rajjuṃ sīse bandhitvā tattha naṃ gahetvā oṇametvā ghāteti, tassā tañca rajjuṃ apanetuṃ na deti. Tato paṭṭhāya dāsiyā “rajjumālā”ti nāmaṃ ahoṣi.

Athekadivasāṃ Satthā paccūsasamaye mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokaṃ volokento Rajjumālāya sotāpattiphalūpanissayaṃ tassā ca brāhmaṇiyā saraṇesu sīlesu ca patitṭhānaṃ disvā araññaṃ pavisitvā aññatarasmim̄ rukkhamūle nisīdi chabbaṇṇā Buddharasmiyo vissajjento. Rajjumālāpi kho divase divase tāya tathā viheṭṭhiyamānā “kiṃ me iminā dujjīvitena”ti nibbinnarūpā jīvite maritukāmā ghaṭaṃ gahetvā udakatitthaṃ gacchantī viya gehato nikkhantā anukkamena vanaṃ pavisitvā Bhagavato nisinnarukkhasa avidūre aññatarassa rukkhasa sākhāya rajjuṃ bandhitvā pāsāṃ katvā ubbandhitukāmā ito cito ca oloketī addasa Bhagavantaṃ tattha nisinnaṃ pāsādikaṃ pasādanīyaṃ uttamadamathasamathanuppattaṃ chabbaṇṇabuddharasmiyo vissajjentaṃ. Disvā Buddhagāravena

1. Hanti (Sī)

ākaḍḍhiyamānahadayā “kiṃ nu kho Bhagavā mādisānampi dhammaṃ deseti, yamaṃ sutvā ito dujjīvitato mucceyyan”ti cintesi.

Atha Bhagavā tassā cittācāraṃ oloketvā “rajjumāle”ti āha. Sā taṃ sutvā amatena viya abhisittā pīṭhiyā nirantaraṃ phuṭṭhā Bhagavantaṃ upasaṅkamtivā vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Tassā Bhagavā anupubbikathānupubbakam catusaccakathaṃ kathesi, sā sotāpattiphale patiṭṭhahi. Satthā “vaṭṭati ettako Rajjumālāya anuggaho, idānesā kenaci appadhamāsiyā jātā”ti araṇṇato nikkhamitvā gāmassa avidūre aññatarasmim rukkhamūle nisīdi. Rajjumālāpi attānaṃ vinipātetuṃ abhabbatāya khantimettānuddayasampannaṭāya ca “brāhmaṇī maṃ hanatu vā viheṭhetu vā yaṃ vā taṃ vā karotū”ti ghaṭena udakaṃ gahetvā gehaṃ agamāsi. Sāmiko gehadvāre ṭhito taṃ disvā “tvaṃ ajja udakatitthaṃ gatā cirāyitvā āgatā, mukhavaṇṇo ca te ativiya vippasanno, tvaṅca aññena ākārena upaṭṭhāsi, kiṃ etan”ti pucchi. Sā tassa taṃ pavattim ācikkhi.

Brāhmaṇo tassā vacanaṃ sutvā tussitvā gehaṃ gantvā Rajjumālāya upari “tayā na kiṅci kātabban”ti suṇisāya vatvā tuṭṭhamānaso sīghataram Satthu santikaṃ gantvā vanditvā sādarena katapaṭisanthāro Satthāraṃ nimantetvā attano gehaṃ ānetvā paṇītena khādanīyena bhojanīyena parivisitvā Bhagavantaṃ bhuttāvim onītapattapāṇim upasaṅkamtivā ekamantaṃ nisīdi, suṇisāpissa upasaṅkamtivā vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Gayāgāmaṃvāsīnopi brāhmaṇagahapatikā taṃ pavattim sutvā Bhagavantaṃ upasaṅkamtivā appekacce abhivādetvā ekamantaṃ nisīdimsu, appekacce sammodanīyaṃ katvā ekamantaṃ nisīdimsu.

Satthā Rajjumālāya tassā ca brāhmaṇiyā purimajātisu katakammaṃ vitthārato kathetvā sampattaparisāya anurūpaṃ dhammaṃ desesi. Taṃ sutvā brāhmaṇī ca mahājano ca tattha sannipatito saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhahi. Satthā āsanā uṭṭhahitvā Sāvathimeva agamāsi. Brāhmaṇo Rajjumālāṃ dhītuṭṭhāne ṭhapesi. Tassa suṇisā Rajjumālāṃ piyacakkhūhi oloketi yāvajīvaṃ manāpeneva sinehena parihari. Rajjumālā aparabhāge kālaṃ katvā Tāvattimesu nibbatti, accharāsahassaṅcassā

parivāro ahoṣi. Sā saṭṭhisakaṭabhārappamāṇehi dibbābharāṇehi paṭimaṇḍitattabhāvā accharāsahassaparivutā Nandanavanādīsu mahatiṃ dibbasampattiṃ anubhavamānā pamuditamanā vicarati. Athāyasmā Mahāmoggallāno devacārikam̐ gato taṃ mahantena dibbānubhāvena mahatiyā deviddhiyā vijjotamānam̐ disvā tāya katakammaṃ imāhi gāthāhi pucchi—

826. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.
Hatthe pāde ca viggayha, naccasi suppavādite.
827. Tassā te naccamānāya, aṅgamaṅgehi sabbaso.
Dibbā saddā niccharanti, savaṇīyā manoramā.
828. Tassā te naccamānāya, aṅgamaṅgehi sabbaso.
Dibbā gandhā pavāyanti, sucigandhā manoramā.
829. Vivattamānā kāyena, yā veṇīsu piḷandhanā.
Tesam̐ suyyati nigghoso, tūriye pañcaṅgike yathā.
830. Vaṭaṃsakā vātadhutā, vātena sampakampitā.
Tesam̐ suyyati nigghoso, tūriye pañcaṅgike yathā.
831. Yāpi te sirasmiṃ mālā, sucigandhā manoramā.
Vāti gandho disā sabbā, rukkho Mañjūsako yathā.
832. Ghāyase taṃ sucigandham̐, rūpaṃ passasi amānusaṃ.
Devate pucchi tācikkha, kissa kammaṣidam̐ phalan’ti.

826. Tattha **hatthe pāde ca viggayhā**ti hatthe ca pāde ca vividhehi ākārehi gahetvā, pupphamuṭṭhipupphañjali-ādibhedassa sākhābhinayassa dassanavasena vividhehi ākārehi hatthe ca, samapādādīnampi ṭhānavisesānam̐ dassanavasena vividhehi ākārehi pāde ca upādiyitvāti attho. Ca-saddena sākhābhinayam̐ saṅgaṇhāti. **Naccasī**ti naṭasi. **Yā tvanti** yā vuttanayavasena naccam̐ karosīti attho. **Suppavāditeti** sundare pavajjane sati tava naccassa anurūpavasena vīṇāvamaṃsamudīṅgaṭāḷādike vādiyamāne, pañcaṅgike tūriye paggayhamāneti attho. Sesam̐ heṭṭhāvīmāne vuttanayameva.

Evam therena pucchitā sā devatā attano purimajāti-ādīm¹ imāhi gāthāhi byākāsi—

833. “Dāsī aham pure āsim, Gayāyaṃ brāhmaṇassaham.
Appapuññā alakkhikā, Rajjumālāti maṃ vidum.
834. Akkosānaṃ vadhānañca, tajjanāya ca uggatā².
Kuṭaṃ gahetvā nikkhamma, agañchīm udahāriyā³.
835. Vipathe kuṭaṃ nikkhipitvā, vanasaṇḍaṃ upāgamim.
‘Idhevāham marissāmi, ko attho jīvitena me’.
836. Daḷhaṃ pāsāṃ karitvāna, āsumbhitvāna pādape.
Tato disā vilokesim, ‘ko nu kho vanamassito’.
837. Tatthaddasāsim Sambuddhaṃ, sabbalokahitaṃ munim.
Nisinnaṃ rukkhamūlasmim, jhāyantaṃ akutobhayaṃ.
838. Tassā me ahu saṃvego, abbhuto lomahaṃsano.
‘Ko nu kho vanamassito, manusso udāhu devatā’.
839. Pāsādikaṃ pasādanīyaṃ, vanā nibbanamāgataṃ.
Disvā mano me pasīdi, ‘nāyaṃ yādisakīdiso.
840. Guttindriyo jhānarato, abahiggatamānaso.
Hito sabbassa lokassa, Buddho ayam⁴ bhavissati.
841. Bhayabheravo durāsado, sīhova guhamassito.
Dullabhāyaṃ dassanāya, pupphaṃ odumbaraṃ yathā’.
842. So maṃ mudūhi vācāhi, ālapitvā Tathāgato.
Rajjumāleti maṃvoça, saraṇaṃ gaccha Tathāgataṃ.

1. Purimajāti-ādīni (Sī)

3. Gacchīm udakahāriyā (Sī)

2. Ukkatā (Sī)

4. Soyam (Sī)

843. Tāhaṃ giram suṇitvāna, nelaṃ atthavatiṃ sucim.
Saṅhaṃ muduñca vagguñca, sabbasokāpanūdanam.
844. Kallacittañca maṃ ñatvā, pasannaṃ suddhamānasam.
Hito sabbassa lokassa, anusāsi Tathāgato.
845. Idam dukkhanti maṃvoca, ayaṃ dukkhassa sambhavo.
Dukkhanirodho¹ maggo ca, añjaso amatogadho.
846. Anukampakassa kusalassa, ovādamhi ahaṃ ʔhitā.
Ajjhagā amataṃ santim, nibbānam padamaccutam.
847. Sāhaṃ avaṭṭhitāpemā, dassane avikampinī.
Mūlajātāya saddhāya, dhītā Buddhassa orasā.
848. Sāhaṃ ramāmi kīḷāmi, modāmi akutobhayā.
Dibbamālam dhārayāmi, pivāmi madhumaddavam.
849. Saṭṭhitūriyasahassāni, paṭibodham karonti me.
Ālambo gaggaro bhīmo, sādhuvadī ca saṃsayo.
850. Pokkharo ca suphasso ca, viṇāmokkhā ca nāriyo.
Nandā ceva Sunandā ca, Soṇadinnā Sucimhitā.
851. Alambusā missakesī ca, puṇḍarīkā'tidāruṇī².
Eṇīphassā suphassā ca, Subhaddā muduvādinī.
852. Etā caññā ca seyyāse, accharānam pabodhikā.
Tā maṃ kālenupāgantvā, abhibhāsanti devatā.
853. Handa naccāma gāyāma, handa tam ramayāmase.
Nayidam akatapuññānam, katapuññānamevidam.

1. Ayaṃ nirodho (Sī, I)

2. Cāruṇī (Sī)

854. Asokaṃ Nandanam rammaṃ, tidasānaṃ mahāvanaṃ.
Sukhaṃ akatapuññānaṃ, idha natthi parattha ca.

855. Sukhañca katapuññānaṃ, idha ceva parattha ca.
Tesaṃ saḥabyakāmānaṃ, kattabbaṃ kusalaṃ bahum.
Katapuññā hi modanti, sagge bhogasamaṅgino.

856. Bahūnaṃ vata atthāya, uppajjanti Tathāgatā.
Dakkhiṇeyyā manussānaṃ, puññakkhattāna' mākarā.
Yattha kāraṃ karitvāna, sagge modanti dāyaka'ti.

833. Tattha **dāsī ahaṃ pure āsinti** pure purimajātiyaṃ ahaṃ antojātā dāsī ahoṣim. Tattha kassāti āha “**Gayāyaṃ brāhmaṇassahaṇa**”ti, Gayānāmake gāme aññatarassa brāhmaṇassa. **Hanti** nipātamattaṃ. **Appapuññāti** mandabhāgyā apuññā. **Alakkhikāti** nissirikā kālakaṇṇī. **Rajjumālāti maṃ vidunti**, kese gahetvā ākaḍḍhanaparikaḍḍhanadukkheṇa muṇḍake kate punapi tadatthameva sīse daḷhaṃ bandhitvā ṭhapitarajjukūṇḍalakavasena “**rajjumālā**”ti maṃ manussā jānimsu.

834. **Vadhānanti** tāḷanānaṃ. **Tajjanāyāti** bhayaśaṃtajanena. **Uggatāti** uggatāya¹ domanassuppattiyā. **Udahāriyāti** udakahārikā, udakaṃ āharanti viya hutvāti adhippāyo.

835. **Vipatheti** apathe, maggato apakkamitvāti attho. **Kvatthoti** ko attho. Soyeva vā pāṭho.

836. **Daḷhaṃ pāsāṃ karitvānāti** bandhanapāsāṃ thiraṃ acchijjanakaṃ katvā. **Āsumbhivāna pādapeti** viṭape lagganavasena pādape rukkhe khipitvā. **Tato disā vilokesim, ko nu kho vanamassitoti** imaṃ vanaṃ pavisanavasena assito nu kho koci atthi, yato me maraṇantarāyo siyāti adhippāyo.

837. **Sambuddhanti**-ādi tadā tassā tādise nicchaye asatipi sabhāvavasena vuttaṃ. Tassattho—sayameva sammadeva ca sabbassāpi bujjiṭṭabbassa buddhattā **Sambuddhaṃ**¹, mahākaruṇāyegena hīnādibhedabhinnassa sabbassāpi lokassa ekantahitattā **sabbalokahitaṃ**, ubhayalokaṃ munanato **munim**, nisajjāvasena kilesābhisaṅkhārehi ṭhānā cāvanābhāvena ca **nisinnaṃ**, ārammaṇūpaniṭṭhānena lakkhaṇūpaniṭṭhānena ca **jhāyantaṃ**, bodhimūleyeva bhayahetūnaṃ samucchinnattā kutociṭṭi bhayābhāvato **akutobhayanti** veditabbaṃ.

838. **Samvego** nāma sahotṭappaṃ nāṇaṃ, so tassā Bhagavato dassanena uppajji. Tenāha “**tassā me ahu samvego**”ti.

839. **Pāsādikanti** pasādāvahaṃ, dvattimsamahāpurisalakkhaṇa-asīti-anubyañjanabyāmapabhāketumālālaṅkatāya samantapāsādikāya attano sarīrasobhāsampattiyā rūpakāyadassanabyāvaṭṭassa janassa sādhubhāvato pasādasaṃvaḍḍhananti attho. **Pasādanīyanti** dasabala catuvesāraṭṭha cha-asādhāraṇāṇāna aṭṭhārasāveṇika Buddhadhammapabhūti-
aparimāṇaguṇasamannāgatāya dhammakāyasampattiyā sarikkhakājanassa pasāditabbayuttaṃ, pāsādikanti attho. **Vanāti** kilesavanato apakkamivā. **Nibbanamāgatanti** nittaṇṭhabhāvaṃ nibbānameva upagataṃ adhigataṃ. **Yādisakīdisoti** yo vā so vā, pacurajanoti attho.

840-41. Manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ aggamaggagopanāya gopitattā **guttindriyo**. Aggaphalaṭṭhānābhiritiyā **jhānarato**. Tato eva bahibhūtehi rūpādi-ārammaṇehi apakkamivā visayajjhatte nibbāne ca ogāḷhacittatāya **abahiggatamānaso**. Micchāgāhamocanabhayena vipallāsavantehi micchādiṭṭhikehi bhāyitabbato tesaṅca bhayajananato **bhayabheravo**. Payogāsavyavipannehi anupagamanīyato ca kenacipi anāsādanīyato ca **durāsado**. **Dullabhā’yanti** dullabho ayaṃ. **Dassanāyāti** daṭṭhumpi. **Pupphaṃ odumbaraṃ yathāti** yathā nāma udumbare bhavaṃ pupphaṃ dullabhadassanaṃ, kadācīdeva bhavēyya, na vā bhavēyya, evaṃ īdisassa uttamapuggalassāti attho.

1. Sammāsambuddhaṃ (Sī, I)

842. So **Tathāgato mudūhi vācāhi** saṅhāya vācāya “**rajjumāle**”ti maṃ **ālapitvā** āmantetvā **saraṇaṃ gaccha Tathāgatanti** “tathā āgato”ti-ādina **Tathāgataṃ** Sammāsambuddhaṃ **saraṇaṃ gacchāti maṃ avoca** abhāsīti yojanā.

843-4. **Tāhanti** taṃ ahaṃ. **Giranti** vācaṃ. **Nelanti** niddosaṃ. **Atthavatinti** atthayuttaṃ sātthaṃ, ekantahitaṃ vā. Vacīsoceyyatāya **sucirṃ**. Akakkhaḷatāya **saṅhaṃ**. Veneyyānaṃ mudubhāvakarattā **modu**. Savanīyabhāvena **vagguṃ**. **Sabbasokāpanūdananti** ñātibyasaṇādivasena uppajjanakassa sabbassāpi sokassa vinodanaṃ giraṃ sutvāna pasannacittā ahosinti sambandho. Sabbametaṃ dānakathaṃ ādiṃ katvā ussakkivā nekkhamme ānisaṃsaṃ vibhāvanavasena pavattitaṃ Bhagavato anupubbikathaṃ sandhāya vadati. Tenevāha “**kallacittaṅca maṃ ñatvā**”ti-ādi.

Tattha **kallacittanti** kammaniyacittaṃ, heṭṭhā pavattitadesanāya assaddhiyādīnaṃ cittadosānaṃ vigatattā uparidesanāya bhājanabhāvūpagamanena kammakkhamacittaṃ, bhāvanākammassa yoggacittanti attho. Tenevāha “**pasannaṃ suddhamānasaṃ**”ti. Tattha “**pasannaṃ**”ti iminā assaddhiyāpagamamāha, “**suddhamānasaṃ**”ti iminā kāmaccandādi-apagamanena muducittataṃ udaggacittataṅca¹ dasseti. **Anusāsīti** ovadi, sāmukkaṃsikāya dhammadesanāya saha upāyena pavattinivattiyo upadisīti attho. Tenevāha “**idaṃ dukkhaṃ**”ti-ādi. **Anusāsītākāradassanaṃ** hetā.

845. Tattha **idaṃ dukkhanti maṃvocāti** idaṃ taṅhāvajjaṃ tebhūmaṃ dhammajātaṃ bādhakasabhāvattā kucchitaṃ hutvā tucchasaṅhāvattā tathattā ca dukkhaṃ ariyasaccanti mayhaṃ abhāsi. **Ayaṃ dukkhassa sambhavoti** ayaṃ kāmataṅhādibhedā taṅhā yathāvuttassa dukkhassa sambhavo pabhavo uppatti hetu samudayo ariyasaccanti. **Dukkhanirodhoti**² dukkhassa santibhāvo asaṅkhatadhātu nirodho ariyasaccanti. Antadvayassa parivajjanato **añjaso** nibbānagāminipaṭipadābhāvato **amatogadho** maggo ariyasaccanti maṃ avocāti sambandho.

1. Vinīvaraṇacittataṅca (Sī)

2. Ayaṃ nirodho maggoti (Sī, I)

846. **Kusalassāti** ovādadāne veneyyadamane chekassa, appamādapaṭipattiyā vā matthakappattiyā anavajjassa. **Ovādamhi ahaṃ** **ṭhitāti** yathāvutte ovāde anusitṭhiyaṃ sikkhāttayapāripūriyā saccapaṭivedhena ahaṃ patiṭṭhitā. Tenāha “**ajjhagā amataṃ santim, nibbānaṃ padamaccutan**”ti, idamovāde patiṭṭhānassa kāraṇavacanāṃ. Yā niccatāya maraṇābhāvato **amataṃ**, sabbadukkhavūpasamatāya **santim**, adhigatānaṃ acavanahetutāya **accutaṃ nibbānaṃ padaṃ ajjhagā** adhigañchi, sā ekamsena Satthu ovāde patiṭṭhitā nāmāti.

847. **Avatṭhitāpemaṃ**ti dalḥabhattī ratanattaye niccalapasādasinehā. Kasmā? Yasmā **dassane avikampinī**, “Sammāsambuddho Bhagavā, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṃgho”ti etasmiṃ sammādassane acalā kenaci acālanīyā. Kena panetaṃ avikampananti āha “**mūlajātāya saddhāyā**”ti. Ayam “itipi so Bhagavā arahan”ti-ādinā¹ Sammāsambuddhe, “svākkhāto Bhagavatā dhammo”ti-ādinā¹ tassa dhamme, “suppaṭipanno Bhagavato sāvakaṃgho”ti-ādinā¹ tassa saṃghe ca saccābhisamayasaṅkhātena mūlena jātamūlā saddhā, tāya ahaṃ avikampinīti dasseti. Tato eva **dhītā Buddhassa orasāti** Sammāsambuddhassa ure vāyāmajanitābhijātītāya² orasaputtī.

848. **Sāhaṃ ramāmīti** sā ahaṃ tadā ariyāya jātiyā idāni devūpapattiyā āgatā maggaratiyā phalaratiyā ca ramāmi, kāmaguṇaratiyā **kīlāmi**, ubhayenāpi **modāmi**. Attānuvādabhayādīnaṃ apagatatā³ **akutobhayā**. **Madhumaddavanti** madhusaṅkhātaṃ maddavakaraṃ, naccanagāyanakālesu sarīrassa sarassa ca mudubhāvāvahaṃ gandhapānaṃ sandhāya vadati. “Madhumādavan”tipi paṭhanti, ādavaṃ yāvadavaṃ yāvadeva davatthaṃ madhuraṃ pivāmīti attho.

856. **Puññakkhattāna’ mākarāti** sadevakassa lokassa puññakkhattabhūtānaṃ ariyānaṃ maggaphalaṭṭhānaṃ ariyasaṃghassa ākarā uppattiṭṭhānaṃ Tathāgatā. **Yatthāti** yasmim puññakkhette. Sesam vuttanayameva.

1. Ma 1. 45; Sam 3. 298; Am 3. 206 piṭṭhesu.

2. Jātāya janitābhijātītāya (Ka)

3. Dūrāpagatatā (Sī, I)

Athāyasmā Mahāmogallāno attanā ca devatāya ca pavattitaṃ imaṃ
kathāsallāpaṃ manussalokaṃ āgantvā Bhagavato ārocesi. Bhagavā
tamatthaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā sampattaparisāya dhammaṃ desesi, sā desanā
mahājanassa sātthikā ahoṣīti.

Rajjumālāvimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti Paramatthadīpaniyā Khuddakaṭṭhakathāya Vimānavatthusmiṃ

Dvādasavatthupaṭimaṇḍitassa

Catutthassa Mañjiṭṭhakavaggassa atthavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca itthivimānavaṇṇanā.

2. Purisavimāna

5. Mahārathavagga

1. Maṇḍūkadevaputtavimānavañṇanā

Mahārathavagge **ko me vandati pādānīti** Maṇḍūkadevaputtavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Campāyaṃ viharati Gaggarāya pokkharāṇiyā tīre. So paccūsavelāyaṃ Buddhāciṇṇaṃ mahākaruṇāsamāpattiṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya veneyyabandhave satte volokento addasa “ajja mayi sāyanhasamaye dhammaṃ desente eko maṇḍūko mama sare nimittaṃ gaṇhanto parūpakkamena maritvā devaloke nibbattitvā mahatā devaparivārena mahājanassa passantasseva āgamissati, tatha bahūnaṃ dhammābhisamayo bhavissati”ti disvā pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya mahatā bhikkhusaṃghena saddhiṃ Campānagaraṃ piṇḍāya pavisitvā bhikkhūnaṃ sulabhapiṇḍapātaṃ katvā katabhattakicco vihāraṃ pavisitvā bhikkhūsu vattaṃ dassetvā attano attano divāṭṭhānaṃ gatesu gandhakuṭiṃ pavisitvā phalasaṃpattisukhena divasabhāgaṃ khepetvā sāyanhasamaye catūsu parisāsu sannipatitāsu surabhiḡandhakuṭito nikkhamitvā taṅkhaṇānurūpena pāṭihāriyena pokkharāṇitīre dhammasabhāmaṇḍapaṃ pavisitvā alaṅkatavarabuddhāsane nisinno manosilātale sīhanādaṃ nadanto achambhītakesarasīho viya aṭṭhaṅgasamannāgataṃ brahmassaṃ nicchārento acinteyyena Buddhānubhāvena anupamāya Buddhalīlāya dhammaṃ desetum ārabhi.

Tasmiṃ ca khaṇe eko maṇḍūko pokkharāṇito āgantvā “dhammo eso vuccatī”ti dhammasaṅgāya sare nimittaṃ gaṇhanto parisapariyante nipajji. Atheko vacchapālo taṃ padesaṃ āgato Satthāraṃ dhammaṃ desentaṃ parisāṅca paramena upasamena dhammaṃ suṇantaṃ disvā taggatamānaso daṇḍamolubbha tiṭṭhanto maṇḍūkaṃ anoloketvā tassa sīse sannirumbhitvā¹ aṭṭhāsi. So dhammasaṅgāya pasannacitto tāvadeva kālaṃ katvā Tāvatiṃsabhavane dvādasayojanike kanakavimāne nibbattitvā

suttappabuddho viya tattha accharāsaṅghaparivutaṃ attānaṃ disvā “kuto nu kho idha ahaṃ nibbatto”ti āvajjento purimajātiṃ disvā “ahampi¹ nāma idha uppajjīṃ, īdisaṅca sampattiṃ paṭilabhiṃ, kiṃ nu kho kammaṃ akāsin”ti upadhārento aññaṃ na addasa aññaṃtra Bhagavato sare nimittaggāhā. So tāvadeva saha vimānena āgantvā vimānato otarivā mahājanassa passantasseva mahatā parivārena mahantena dibbānubhāvena upasaṅkamitvā Bhagavato pāde sirasā vanditvā añjalīṃ paggayha namassamāno aṭṭhāsi. Atha naṃ Bhagavā jānantova mahājanassa kammaphalaṃ Buddhānubhāvaṅca paccakkhaṃ kātuṃ—

857. “Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasaṃ jālaṃ.

Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti—

pucchi. Tattha **koti** devanāgayakkhamanussādīsu ko, katamoti attho. **Meti** mama. **Pādānī**ti pāde. **Iddhiyā**ti imāya īdisāya deviddhiyā. **Yasaṃ**ti iminā īdisena parivārena paricchadena ca. **Jalanti** vijjotamāno. **Abhikkantenā**ti ativiya kantena kamaṇīyena sundarena. **Vaṇṇenā**ti chavivaṇṇena, sarīravaṇṇanibhāyāti attho.

Atha devaputto attano purimajāti-ādiṃ āvi karonto² imāhi gāthāhi byākāsi—

858. “Maṇḍūkohaṃ pure āsiṃ, uduke vārigocaro.

Tava dhammaṃ suṇantassa, avadhī vacchapālako.

859. Muhuttaṃ cittapasādassa, iddhiṃ passa yasaṅca me.

Ānubhāvaṅca me passa, vaṇṇaṃ passa jutiṅca me.

860. Ye ca te dīghamaddhānaṃ, dhammaṃ assosuraṃ Gotama.

Pattā te acalaṭṭhānaṃ, yattha gantvā na socare”ti.

858. Tattha **pureti** purimajātiyaṃ. **Uduketi** idaṃ tadā attano uppattiṭṭhānadassanaṃ. **Uduke maṇḍūkoti** etena uddhumāyikādikassa

1. Are ahampi (Sī, I)

2. Kathento (Sī, I)

thale maṇḍūkassa nivattanāṃ kataṃ hoti. Gāvo caranti etthāti gocaro, gocaro viyāti gocaro, ghāsesanaṭṭhānaṃ. Vāri udakaṃ gocaro etassāti **vārigocaro**. Udakacārīpi hi koci kacchapādi avārigocaropi hotīti “vārigocaro”ti visesetvā vuttaṃ. **Tava dhammaṃ suṇantassāti** brahmassarena karavīkarutamañjunā desentassa tava dhammaṃ “dhammo eso vuccati”ti sare nimittaggāhavasena suṇantassa, anādare cetāṃ sāmivacanaṃ veditabbaṃ. **Avadhī vacchapālakoti** vacche rakkhanto gopāladārako mama samīpaṃ āgantvā daṇḍamolubbhitvā tiṭṭhanto mama sise daṇḍaṃ sannirumbhitvā maṃ māresi.

859. **Muhuttaṃ cittapasādassāti** tava dhamme muhuttamattaṃ uppannassa cittapasādassa hetubhūtaṃ. **Iddhinti** samiddhiṃ, dibbavibhūtiṃ attho. **Yasanti** parivāraṃ. **Ānubhāvanti** kāmavaṇṇitādidibbānubhāvaṃ. **Vaṇṇanti** sarīravaṇṇasampattiṃ. **Jutinti** dvādasayojanāni pharaṇasamatthaṃ pabhāvisesaṃ.

860. **Yeti** ye sattā. Ca-saddo byatireke. **Teti** tava. **Dīghamaddhānanti** bahuvelaṃ. **Assosunti** suṇiṃsu. **Gotamāti** Bhagavantaṃ gottena ālapati. **Acalaṭṭhānanti** nibbānaṃ. Ayaṃ hettha attho—Gotama Bhagavā ahaṃ viya ittarameva kālaṃ asuṇitvā ye pana katapuññā ciraṃ kālaṃ tava dhammaṃ assosunṃ sotuṃ labhiṃsu, te dīgharattaṃ saṃsārabyasaṇābhībhūtā ime sattā yattha gantvā na soceyyuṃ, taṃ asokaṃ sassatabhāvena acalaṃ santipadaṃ pattā eva, na tesaṃ tassa pattiyā antarāyoti.

Athassa Bhagavā sampattaparīsāya ca upanissayasampattiṃ oloketvā vitthārena dhammaṃ desesi, desanāpariyosāne so devaputto sotāpattiphale patiṭṭhahi, caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Devaputto Bhagavantaṃ vanditvā tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā bhikkhusaṃghassa ca añjaliṃ katvā saha parivārena devalokameva gatoti.

Maṇḍūkadevaputtavimānavavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Revatīvimānavañṇā

Uṭṭhehi Revate supāpadhammeti Revatīvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Bārāṇasiyaṃ viharati Isipatane Migadāye. Tena samayena Bārāṇasiyaṃ saddhāsampannassa kulassa putto Nandiyo nāma upāsako ahosi saddhāsampanno dāyako dānapati saṃghupaṭṭhāko. Athassa mātāpitaro sammukhagehato mātuladhītaraṃ Revatīṃ nāma kaññaṃ ānetukāma ahesuṃ. Sā pana assaddhā adānasīlā, Nandiyo taṃ na icchi. Tassa mātā Revatīṃ āha “amma tvaṃ imaṃ gehaṃ¹ āgantvā bhikkhusaṃghassa nisīdanaṭṭhānaṃ haritena gomayena upalimpitvā āsanāni paññāpehi, ādhārake ṭhapehi, bhikkhūnaṃ āgatakāle vanditvā pattaṃ gahetvā nisīdāpetvā dhamakaraṇena pāṇiyaṃ parissāvetvā bhuttakāle pattāni dhovāhi, evaṃ me puttassa ārādhikā bhavissasi”ti. Sā tathā akāsi. Atha naṃ “ovādakkhamā jātā”ti puttassa ārocetvā tena sādhiṭi sampaṭicchite divasaṃ ṭhapetvā āvāhaṃ karimsu.

Atha naṃ Nandiyo āha “sace² bhikkhusaṃghaṃ mātāpitaro ca me upaṭṭhahissasi, evaṃ imasmim gehe vasituṃ labhissasi, appamattā hohī”ti. Sā “sādhiṭi”ti paṭissuṇitvā kiñci kālaṃ saddhā viya hutvā bhattāraṃ anuvattenti dve putte vijāyi. Nandiyassa mātāpitaro kālamakaṃsu. Gehe sabbissariyaṃ tassā eva ahosi. Nandiyopi mahādānapati hutvā bhikkhusaṃghassa dānaṃ paṭṭhapesi, kapaṇaddhikādīnampi gehadvāre pākavattaṃ paṭṭhapesi. Isipatanamahāvihāre catūhi gabbhehi paṭimaṇḍitaṃ catusālaṃ kāretvā mañcapīṭhādīni attharāpetvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ datvā Tathāgatassa hatthe dakkhiṇodakaṃ pādetvā niyyādesi, saha dakkhiṇodakadānena Tāvatisabhavane āyāmato ca vitthārato ca samantā dvādasayojaniko yojanasatubbedho sattaratanamayo accharāgaṇasahassasaṅghuṭṭho dibbapāsādo uggañchi.

Athāyasmā Mahāmoggallāno devacārikaṃ caranto taṃ pāsādaṃ disvā attānaṃ vandituṃ āgate devaputte pucchi “kassāyaṃ pāsādo”ti.

1. Sālam (Ka)

2. Sace hi (Si), sace tvaṃ (I)

“Imassa bhante pāsādassa sāmiko manussaloke Bārāṇasiyaṃ Nandiyo nāma kuṭumbiyaputto saṃghassa Isipatanamahāvihāre catusālaṃ kāresi, tassāyaṃ nibbatto pāsādo”ti āhaṃsu. Pāsāde nibbattadevaccharāyopi therāṃ vanditvā “bhante mayaṃ Bārāṇasiyaṃ Nandiyassa nāma upāsakassa paricārikā bhavituṃ idha nibbattā, tassa evaṃ vadetha ‘tuyhaṃ paricārikā bhavituṃ nibbattā devatāyo tayi cirāyante ukkaṇṭhitā, devalokasampatti nāma mattikābhājanāṃ bhinditvā suvaṇṇabhājanassa gahaṇāṃ viya atimanāpan’ti vatvā idhāgamanatthāya tassa vadethā”ti āhaṃsu. Thero “sādhū”ti paṭissuṇitvā sahasā devalokaho āgantvā catuparisamajjhe Bhagavantāṃ pucchi “nibbattati nu kho bhante katapuññānaṃ manussaloke ṭhitānaṃyeva dibbasampattī”ti. Nanu te Moggallāna Nandiyassa devaloke nibbattā dibbasampatti sāmaṃ diṭṭhā, kasmā maṃ pucchasi. Evaṃ bhante nibbattati. Athassa Satthā “yathā ciraṃ vippavasitvā āgataṃ purisaṃ mittabandhavā abhinandanti sampācchanti, evaṃ katapuññāṃ puggalaṃ ito paralokaṃ gataṃ sakāni puññāni sampattihatthehi sampācchanti paṭiggaṇhanti”ti dassento—

861. “Cirappavāsīṃ purisaṃ, dūrato sotthimāgataṃ.

Ñātimittā suhajjā ca, abhinandanti āgataṃ.

862. Tatheva katapuññampi, asmā lokā paraṃ gataṃ.

Puññāni paṭiggaṇhanti, piyaṃ ñātīva āgatan”ti—

gāthā abhāsi.

Nandiyo taṃ sutvā bhiiyoso mattāya dānāni deti, puññāni karoti, so vaṇijjāya gacchanto Revatīṃ āha “bhadde mayā paṭṭhapitaṃ saṃghassa dānaṃ anāthānaṃ pākavattaṅca tvaṃ appamattā pavatteyyasi”ti. Sā “sādhū”ti paṭissuṇi. So pavāsagatopi yattha yattha vāsaṃ kappeti, tattha tattha bhikkhūnaṃ anāthānaṅca yathāvibhavaṃ dānaṃ detiyeva. Tassa anukampāya khīṇāsavā dūrato āgantvā dānaṃ sampācchanti. Revatī pana tasmīṃ gate katipāhameva dānaṃ pavattetvā anāthānaṃ bhattāṃ upacchindi, bhikkhūnaṃ bhattāṃ kaṇṭhakaṃ bilaṅgadutiyaṃ

adāsi. Bhikkhūnaṃ bhuttaṭṭhāne attanā bhuttāvasesāni sitthāni macchamaṃsakhaṇḍamissakāni calakaṭṭhikāni ca pakiritvā¹ manussānaṃ dasseti “passatha samaṇānaṃ kammaṃ, saddhādeyyaṃ nāma evaṃ chaḍḍenti”ti.

Atha Nandiyo vohāraśiddhi yathālābho² āgantvā taṃ pavattiṃ sutvā Revatiṃ gehato nīharitvā gehaṃ pāvīsi. Dutiya divase Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ pavattetvā nīcabbhattaṃ anāthabhattaṃca sammadeva pavattesi, attano sahāyehi upanītaṃ Revatiṃ ghāsacchādanaparamatāya ṭhapesi. So aparena samayena kālaṃ katvā Tāvatiṃsabhavane attano vimāneyeva nibbatti. Revatī pana sabbaṃ dānaṃ pacchinditvā “imesaṃ vasena mayhaṃ lābhasakkāro parihāyī”ti bhikkhusaṃghaṃ akkosantī paribhāsantī vicarati. Atha Vessavaṇo dve yakkhe āṇāpesi “gacchatha bhāṇe Bārāṇasīnagare ugghosatha ‘ito sattame divase Revatī jīvantīyeva niraye pakkhipīyati’ti”. Taṃ sutvā mahājano saṃvegajāto bhītatasito ahoṣi.

Atha Revatī pana pāsādaṃ abhiruhitvā dvāraṃ thaketvā nisīdi. Sattame divase tassā pāpakammasaṅcoditena Vessavaṇena raññā āṇattā jalitakapilakesamassukā³ cipiṭavirūpanāsikā pariṇatadāṭhā lohitaṅkhā sajaladharasamānaṇṇā ativiya bhayānakaṛūpā dve yakkhā upagantvā “uṭṭhehi Revate supāpadhamme”ti-ādīni vadantā nānābhāsu gahetvā “mahājano passatū”ti sakalanagare vīthito vīthiṃ paribbhamāpetvā ākāsaṃ abbhuggantvā Tāvatiṃsabhavanaṃ netvā Nandiyassa vimānaṃ sampattiṅcassā dassetvā taṃ vilapantiyeva Ussadanirayasamīpaṃ pāpesuṃ. Taṃ Yamapurisā Ussadaniraye khipiṃsu. Tenāha—

863. “Uṭṭhehi Revate supāpadhamme,
Apārutadvāre adānasīle.
Nessāma taṃ yattha thunanti duggatā,
Samappitā⁴ nerayikā dukhenā”ti.

1. Vikiritvā (Sī)

2. Atha nandiko siddhiyā tatropaladdhalābho (Sī)

3. Jalitasīsakesamassukā (Ka)

4. Samajjatā (Sī)

Tattha **uṭṭhehī**ti uṭṭhaha, na dānesa pāsādo taṃ nirayabhayato rakkhituṃ sakkoti, tasmā sīghaṃ uṭṭhahitvā āgacchāhīti attho. **Revateti** taṃ nāmena ālapati. **Supāpadhammeti**-ādinā uṭṭhānassa kāraṇaṃ vadati. Yasmā tvaṃ ariyānaṃ akkosanaparibhāsanādinā suṭṭhu lāmakapāpadhammā, yasmā ca apārutaṃ dvāraṃ nirayassa tava pavesanattamaṃ, tasmā uṭṭhehīti. **Adānasīleti** kassaci kiñci na dānasīle kadariye maccharinī, idampi uṭṭhānasseva kāraṇavacanaṃ. Yasmā dānasīlānaṃ amaccharīnaṃ tava sāmikasadisānaṃ sugatiyaṃ nivāso, tādīsānaṃ pana adānasīlānaṃ maccharīnaṃ niraye nivāso, tasmā uṭṭhehi, muhuttamattampi tava idha ṭhātuṃ na dassāmīti adhippāyo. **Yattha thunanti duggatā**ti dukkhagatatā¹ duggatā. **Nerayikā**ti nirayadukkhena samappitā samaṅgībhūtā yasmim̐ niraye thunanti, yāva pāpakammaṃ na byanti hoti, tāva nikkhamituṃ alabhantā nitthunanti, tattha taṃ nessāma nayissāma khipissāmāti yojanā.

864. “Iceva vatvāna Yamassa dūtā,
Te dve yakkhā lohitakkhā brahantā.
Paccekabāhāsu gahetvā Revataṃ,
Pakkāmayuṃ devagaṇassa santike”ti—

idaṃ saṅgītikāravacanaṃ.

Tattha **iceva vatvānā**ti iti eva “uṭṭhehī”ti-ādinā vatvā, vacanasamanantaramevāti attho. **Yamassa dūtā**ti appaṭisedhaniyatassa Yamassa rañño dūtasadisā. Vessavaṇena hi te pesitā. Tathā hi te Tāvatiṃsabhavanaṃ nayiṃsu. Keci “na Yamassa dūtā”ti na-kāraṃ “yamassā”ti padena sambandhitvā “Vessavaṇassa dūtā”ti atthaṃ vadanti, taṃ nayujjati. Na hi na Yamadūtātāya² Vessavaṇassa dūtāti³ sijjhati. Yajanti tattha balim̐ upaharantīti **yakkhā**. **Lohitakkhā**ti rattanayanā. Yakkhānaṃ hi nettāni atilohitāni honti. **Brahantā**ti mahantā. **Paccekabāhāsū**ti eko ekabāhāyaṃ, itaro itarabāhāyanti paccekaṃ bāhāsu. **Revatanti** Revatiṃ. Revatātipi tassā nānameva. Tathā hi

1. Dukkhaṃ gatim̐ gatattā (Sī), duggatigatatā (I)

2. Yamadūtātāya (I), ayamadūtātāya (Ka)

3. Dūtātā (I)

“Revate”ti vuttaṃ. **Pakkāmayunti** pakkāmesuṃ, upanesunti attho.

Devagaṇassāti Tāvatiṃsabhavane devasaṃghassa.

Evam tehi yakkhehi Tāvatiṃsabhavanam netvā Nandiyavimānassa avidūre ṭhapitā Revatī taṃ sūriyamaṇḍalasadisam ativiya pabhassaram disvā—

865. “Ādiccavaṇṇam ruciram pabhassaram,
Byamham subham kañcanaḷachannaṃ.
Kasseta’ mākiṇṇajanaṃ vimānaṃ,
Suriyassa raṃsīriva jotamaṇaṃ.

866. Nārīgaṇā candanasāralittā,
Ubhato vimānaṃ upasobhayanti.
Taṃ dissati suriyasamānavaṇṇaṃ,
Ko modati saggapatto vimāne”ti—

te yakkhe pucchi. Tepi tassā—

867. “Bārāṇasiyaṃ Nandiyo nāmāsi,
Upāsako amaccharī dānapati vadaññū.
Tassetamākiṇṇajanaṃ vimānaṃ,
Suriyassa raṃsīriva jotamaṇaṃ.

868. Nārīgaṇā candanasāralittā,
Ubhato vimānaṃ upasobhayanti.
Taṃ dissati suriyasamānavaṇṇaṃ,
So modati saggapatto vimāne”ti—

ācikkhimsu.

868. Tattha **candanasāralittā**ti sārabhūtena candanagandhena anulittasarīrā. **Ubhato vimānanti** vimānaṃ ubhato anto ceva bahi ca saṅgītādīhi upecca sobhayanti.

Atha Revatī—

869. “Nandiyassāham bhariyā,
 Agārinī sabbakulassa issarā.
 Bhattu vimāne ramissāmi dāna’ham,
 Na patthaye nirayaṃ dassanāyā”ti—

āha. Tattha **agārinī**ti gehasāminī. “Bhariyā sagāminī”tipi paṭhanti, bhariyā sahaḡāminīti attho. **Sabbakulassa issarā bhattū**ti mama bhattu Nandiyassa sabbakuṭumbikassa issarā sāminī ahoṣiṃ, tasmā idānipi vimāne issarā bhavissāmīti āha. **Vimāne ramissāmi dāna’hanti** evaṃ palobhetumeva hi taṃ te tattha nesuṃ. **Na patthaye nirayaṃ dassanāyā**ti yaṃ pana nirayaṃ maṃ tumhe netukāma, taṃ nirayaṃ dassanāyapi na patthaye, kuto pavisitunti vadati.

Evaṃ vadantimeva “tvaṃ taṃ patthehi vā mā vā, kiṃ tava patthanāyā”ti nirayasamīpaṃ netvā—

870. “Eso te nirayo supāpadhamme,
 Puññaṃ tayā akataṃ jīvaloke.
 Na hi maccharī rosako pāpadhammo,
 Saggūpagānaṃ labhati sahyatan”ti—

gāthamāhaṃsu. Tassattho—**eso** tava **nirayo**, tayā dīgharattaṃ mahādukkhaṃ anubhavitabbaṭṭhānabhūto. Kasmā? **Puññaṃ tayā akataṃ jīvaloke**, yasmā manussaloke appamattakampi tayā puññaṃ nāma na kataṃ, evaṃ akatapuñño pana tādiso satto **maccharī** attano sampattinigūhanalakkhaṇena maccharena samannāgato, paresaṃ rosuppādanena **rosako**, lobhādīhi pāpadhammehi samaṅgībhāvato **pāpadhammo saggūpagānaṃ** devānaṃ **sahyatan** sahabhāvaṃ **na labhatī**ti yojanā.

Evaṃ pana vatvā te dve yakkhā tatthevantaradhāyimsu. Taṃsadise pana dve nirayapāle saṃsavake nāma Gūthaniraye pakkhipituṃ ākaḡḡhante passitvā—

871. “Kiṃ nu Gūthañca muttañca, asuci paṭidissati.

Duggandham kimidaṃ mīlham, kimetaṃ upavāyati”ti—

taṃ nirayaṃ pucchi.

872. “Esa saṃsavako nāma, gambhīro sataporiso.

Yattha vassasahassāni, tuvaṃ paccasi Revate”ti—

tasmim kathite tattha attano nibbattihetubhūtaṃ kammaṃ pucchanti—

873. “Kiṃ nu kāyena vācāya, manasā dukkaṭaṃ kataṃ.

Kena saṃsavako laddho, gambhīro sataporiso”ti—

āha.

874. “Samaṇe brāhmaṇe cāpi, aññe vāpi vanibbake.

Musāvādena vañcesi, taṃ pāpaṃ pakataṃ tayā”ti—

tassā taṃ kammaṃ kathetvā puna te—

875. “Tena saṃsavako laddho, gambhīro sataporiso.

Tattha vassasahassāni, tuvaṃ paccasi Revate”ti—

āhaṃsu. Tattha **saṃsavako nāmāti** niccakālaṃ gūthamuttādi-asucissa saṃsavanato paggharaṇato¹ saṃsavako nāma.

Na kevalaṃ tuyhaṃ idha saṃsavakalābho eva, atha kho ettha anekāni vassasahassāni paccivā uttiṇṇāya hatthacchedādilābhopīti dassetuṃ—

876. “Hatthehi chindanti athopi pāde,

Kaṇṇepi chindanti athopi nāsaṃ.

Athopi kākoḷagaṇā samecca,

Sanḡamma khādanti viphandamānan”ti—

tattha laddhabbakāraṇaṃ āhaṃsu. Tattha **kākoḷagaṇāti** kākasamghā. Te kirassā tigāvutappamāṇe sarīre anekasatāni anekasahassāni pativā tālakkhandhaparimāṇehi sunisitaggehi ayomayehi mukhatuṇḍehi vijjhivā vijjhivā khādanti, maṃsaṃ gahitagahitaṭṭhāne

1. Pharaṇato (Si)

kammabalena pūrateva. Tenāha “kākoḷagaṇā samecca, saṅgamma khādanti viphandamānan”ti.

Puna sā manussalokaṃ paccānayanāya yācanādivasena taṃ taṃ vippalapi. Tena vuttaṃ—

877. “Sādhu kho maṃ paṇinetha, kāhāmi kusalaṃ bahum.
Dānena samacariyāya, saṃyamena damena ca.
Yaṃ katvā sukhitā honti, na ca pacchānutappare”ti.

Puna nirayapālā—

878. “Pure tuvaṃ pamajjitvā, idāni paridevasi.
Sayam katānaṃ kammānaṃ, vipākaṃ anubhossasī”ti—

āhaṃsu. Puna sā āha—

879. “Ko devalokato manussalokaṃ,
Gantvāna puṭṭho me evaṃ vadeyya.
Nikkhattadaṇḍesu dadātha dānaṃ,
Acchādanaṃ seyyamathannapānaṃ¹.
Na hi maccharī rosako pāpadhammo,
Saggūpagānaṃ labhati saḥabyataṃ.

880. Sāhaṃ nūna ito gantvā, yoniṃ laddhāna mānusiṃ.
Vadaññū silasampannā, kāhāmi kusalaṃ bahum.
Dānena samacariyāya, saṃyamena damena ca.

881. Ārāmāni ca ropissaṃ, dugge saṅkamanāni ca.
Papañca udapānañca, vippasannena cetasā.

882. Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.

883. Uposathaṃ upavasissaṃ, sadā sīlesu saṃvutā.
Na ca dāne pamajjissaṃ, sāmaṃ diṭṭhamidaṃ mayā”ti.

1. Sayanamathannapānaṃ (Sī)

884. “Iccevaṃ vippalapantiṃ, phandamānaṃ tato tato.

Khipimsu niraye ghore, uddhampādaṃ avamsiran”ti—

idaṃ saṅgītikāravacanaṃ. Puna sā—

885. “Ahaṃ pure maccharinī ahoṣiṃ,

Paribhāsikā samaṇabrāhmaṇānaṃ.

Vitathena ca sāmikaṃ vañcayivā,

Paccāmahaṃ niraye ghorarūpe”ti—

osānagāthamāha. Tattha “**ahaṃ pure maccharinī**”ti gāthā niraye nibbattāya vuttā, itarā anibbattāya evāti veditabbā. Sesāṃ suviññeyyamevāti.

Bhikkhū Revatīyā yakkhehi gahetvā nītabhāvaṃ Bhagavato ārocesuṃ. Tam sutvā Bhagavā ādito paṭṭhāya imaṃ vatthum kathetvā upari vitthārena dhammaṃ desesi, desanāpariyosāne bahū sotāpattiphalādini pāpuṇimsu. Kāmañcetaṃ Revatīpaṭibaddhāya kathāya yebhuyyabhāvato “Revatīvimānaṃ”ti voharīyati, yasmā pana Revatī vimānadevatā na hoti, Nandiyassa pana devaputtassa vimānādisampattipaṭisaṃyuttañcetaṃ, tasmā purisavimānesveva saṅgahaṃ āropitanti daṭṭhabbaṃ.

Revatīvimānavañṇanā niṭṭhitā.

3. Chattamāṇavakavimānavañṇanā

Yo vadataṃ pavaro manujesūti Chattamāṇavakavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena Setabyāyaṃ aññatarassa brāhmaṇassa kicchāladdho putto Chatto nāma brāhmaṇamāṇavo ahoṣi. So vayappatto pitarā pesito ukkaṭṭhaṃ gantvā brāhmaṇassa Pokkharasātissa santike medhāvitāya analasatāya ca na cireneva mante vijjāṭṭhānāni ca uggahetvā brāhmaṇasippe nipphattiṃ patto. So ācariyaṃ abhivādetvā “mayā tumhākaṃ santike

sippaṃ sikkhitāṃ, kiṃ vo garudakkhiṇaṃ¹ demī”ti āha. Ācariyo
 “garudakkhiṇā nāma antevāsikassa vibhavānurūpā,
 kahāpaṇasahassamānehi”ti āha. Chattamāṇavo ācariyaṃ abhivādetvā
 Setabyaṃ gantvā mātāpitaro vanditvā tehi abhinandiyamāno
 katapaṭisanthāro tamatthaṃ pitu ārocetvā “detha me dātabbayuttakaṃ,
 ajjeva datvā āgamiṣāmi”ti āha. Taṃ mātāpitaro “tāta ajja vikālo, sve
 gamiṣasi”ti vatvā kahāpaṇe nīharitvā bhaṇḍikaṃ bandhāpetvā ṭhapesuṃ.
 Corā taṃ pavattim̐ ñatvā Chattamāṇavakassa gamanamagge aññatarasmim̐
 vanagahane nilīnā acchimsu “māṇavaṃ māretvā kahāpaṇe gaṇhissāmā”ti.

Bhagavā paccūsasamaye mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokāṃ
 volokento Chattamāṇavakassa saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhānaṃ, corehi
 māritassa devaloke nibbattim̐, tato saha vimānena āgatassa tattha
 sannipatitaparisiyā ca dhammābhisamayaṃ disvā paṭhamatarameva gantvā
 māṇavakassa gamanamagge aññatarasmim̐ rukkhamūle nisīdi. Māṇavo
 ācariyadhanāṃ gahetvā Setabyato ukkaṭṭhābhimukho gacchanto
 antarāmagge Bhagavantaṃ nisinnaṃ disvā upasaṅkamtivā aṭṭhāsi. “Kuhim̐
 gamiṣasi”ti Bhagavatā vutto “Ukkaṭṭhaṃ bho Gotama gamiṣāmi mayhaṃ
 ācariyassa Pokkharasātissa garudakkhiṇaṃ dātun”ti āha. Atha Bhagavā
 “jānāsi pana tvaṃ māṇava tīṇi saraṇāni pañca sīlāni”ti vatvā tena “nāhaṃ
 jānāmi, kimatthiyāni panetāni kīdisāni cā”ti vutte “idamīdisan”ti
 saraṇagamanassa sīlasamādānassa ca phalānisaṃsaṃ vibhāvetvā “uggaṇhāhi
 tāva māṇavaka saraṇagamanavidhin”ti vatvā “sādhu uggaṇhissāmi, kathetha
 bhante Bhagavā”ti tena yācīto tassa ruciyā anurūpaṃ gāthābandhavasena
 saraṇagamanavidhim̐ dassento—

886. “Yo vadataṃ pavaro manujesu,
 Sakyamunī Bhagavā katakicco.
 Pāragato balaviriyasamaṅgī,
 Taṃ Sugataṃ saraṇatthamupehi.

1. Gurudakkhiṇaṃ (Sī, I)

887. Rāgavirāgamanejamasokaṃ,
 Dhammasaṅkhatamappaṭikūlaṃ.
 Madhuramimaṃ paṇaṃ suvibhattaṃ,
 Dhammamimaṃ saraṇatthamupehi.

888. Yattha ca dinna mahapphalaṃ,
 Catūsu sucīsu purisayugesu.
 Aṭṭha ca puggala dhammasā te,
 Saṃghamimaṃ saraṇatthamupehī”ti—

tisso gāthāyo abhāsi.

886. Tattha **yoti** aniyamitavacanaṃ, tassa “tan”ti iminā niyamaṇaṃ veditabbaṃ. **Vadatanti** vadantānaṃ. **Pavaroti** seṭṭho, kathikānaṃ uttamo vādīvaroti attho. **Manujesūti** ukkaṭṭhaniddeso yathā “Satthā devamanussānaṃ”ti. Bhagavā pana devamanussānampi brahmānampi sabbesampi sattānaṃ pavaroyeva, Bhagavato ca carimabhava manussesu uppanatāya vuttaṃ “manujesū”ti. Tenevāha “**Sakyamunī**”ti. Sakyakulappasutatāya Sakyō, kāyamoneyyādīhi samannāgatato anavasesassa ca ñeyyassa munanato muni cāti **Sakyamuni**. Bhāgyavantatādīhi catūhi kāraṇehi **Bhagavā**. Catūhi maggehi kātābassa pariññādipabhedassa soḷasavidhassa kiccassa katattā nipphāditattā **katakicco**. Pāraṃ sakkāyassa paratīraṃ nibbānaṃ gato sayambhuññaṇena adhigatoti **pāragato**. Asadisena kāyabalena, anaññasādhāraṇena ñāṇabalena, catubbidhasammappadhānavīriyena ca samannāgatattā **balaviriyasamaṅgī**. Sobhanagamanattā, sundaraṃ ṭhānaṃ gatattā, sammā gatattā, sammā ca gaditattā **Sugato**. Taṃ Sugataṃ Sammāsambuddhaṃ **saraṇatthaṃ** saraṇāya parāyaṇāya apāyadukkhavaṭṭadukkhaparittāṇāya **upehi** upagaccha, ajja paṭṭhāya ahitanivattanena hitasaṃvaḍḍhanena “ayaṃ me Bhagavā saraṇaṃ tāṇaṃ leṇaṃ parāyaṇaṃ gati paṭisaraṇaṃ”ti bhaja seva, evaṃ jānāhi vā bujjhassūti attho.

887. **Rāgavirāganti** ariyamaggamāha. Tena hi ariyā anādikālabhāvitampi rāgaṃ virajjenti. **Anejamasokanti** ariyaphalaṃ. Taṃ hi ejaṣaṅkhātāya taṇhāya avasiṭṭhānañca sokanimittānaṃ kilesānaṃ sabbaso

paṭippassambhanato “anejaṃ asokaṃ”ti ca vuccati. **Dhammanti** sabhāvadhammaṃ. Sabhāvato¹ gahetabbadhammo hesa yadidaṃ maggaphalanibbānāni, na pariyattidhammo viya paññattidhammavasena. **Dhammanti** vā paramatthadhammaṃ, nibbānanti attho. Samecca sambhuyya paccayehi kataṃ saṅkhataṃ, na saṅkhatanti **asaṅkhatam**, tadeva nibbānaṃ. Natthi ettha kiñcipi paṭikūlanti **appaṭikūlam**. Savanavelāyaṃ upaparikkhaṇavelāyaṃ paṭipajjanavelāyanti sabbadāpi iṭṭhamevāti **madhuraṃ**. Sabbaññutaññānasannissayāya paṭibhānasampadāya pavattitattā suppavattibhāvato nipuṇabhāvato ca **paṇḍitaṃ**. Vibhajitabbassa atthassa khandhādivasena kusalādivasena uddesādivasena ca suṭṭhu vibhajanato **suviḥhattam**. Tīhipi² padehi pariyattidhammameva vadati. Teneva hissa āpāthakāle viya vimaddanakālepi kathentassa viya suṇantassāpi sammukhībhāvato ubhatopaccakkhatāya dassanattham “**iman**”ti vuttam. **Dhammanti** yathāvapaṭipajjante apāyadukkhapātato dhāraṇatthena dhammaṃ, idaṃ catubbidhassāpi dhammassa sādharāṇavacanam. Pariyattidhammopi hi saraṇesu ca silesu ca paṭiṭṭhānamattāyapi yathāvapaṭipattiyā apāyadukkhapātato dhāreti eva³. Imassa ca atthassa idameva vimānaṃ sādhakanti daṭṭhabbam. Sādharāṇabhāvena yathāvuttadhammassa paccakkham katvā dassento puna “**iman**”ti āha.

888. **Yatthāti** yasmim ariyasamghe. **Dinnanti** pariccattam annādidēyyadhammaṃ. **Dinna mahapphalanti** gāthāsukhattham anunāsikalopo kato. Accantameva kilesāsucito visujjanena **sucīsu** “sotāpanno sotāpatti phalāsacchi kiriyāya paṭipanno”ti-ādinā⁴ vuttesu **catūsu purisayugesu**. **Atthāti** maggaṭṭhaphalaṭṭhesu yugaḷe akatvā visum visum gahaṇena aṭṭha puggalā. Gāthāsukhatthameva cettha “**puggala dhammasā**”ti rassam katvā niddeso. **Dhammasāti** catusaccadhammassa nibbānadhammassa ca paccakkhato dassanakā. Diṭṭhisīlasāmaññena samhatabhāvena **samgham**.

Evam Bhagavatā tīhi gāthāhi saraṇaguṇasandassanena saddhim saraṇagamanavidhimhi vutte māṇavo taṃtaṃsaraṇaguṇānussaraṇamukhena saraṇagamanavidhino attano hadaye ṭhapitabhāvaṃ vibhāvento tassā tassā

1. Sabhāvabhāvato (Ka)

3. Dhāretīti dhammo, evam (Si)

2. Catūhipi (Ka)

4. Am 3. 115 piṭṭhe.

gāthāya anantaram “yo vadatam pavaro”ti-ādinā tam tam gātham paccanubhāsi. Evaṃ paccanubhāsivā ʘhitassa pañca sikkhāpadāni sarūpato phalānisamsato ca vibhāvetvā tesam samādānavidhim kathesi. So tampi suṭṭhu upadhāretvā pasannamānaso “handāham Bhagavā gamissāmi”ti vatvā ratanattayaguṇam anussaranto tamyeva maggam paṭipajji. Bhagavāpi “alam imassa ettakam kusalam devalokūpapattiyā”ti Jetavanameva agamāsi.

Māṇavassa pana pasannacittassa ratanattayaguṇam sallakkhaṇavasena “saraṇam upemi”ti pavattacittuppādatāya saraṇesu ca, Bhagavatā vuttanayena pañcannaṃ silānaṃ adhiṭṭhānena sīlesu ca patiṭṭhitassa teneva nayena ratanattayaguṇe anussarantasseva gacchantassa corā magge pariyaṭṭhiṃsu. So te agaṇetvā ratanattayaguṇe anussarantoyeva gacchati. Tañceko coro gumbantaram upanissāya ʘhito visapītena sarena¹ sahasāva vijjhivā jīvitakkhayaṃ pāpetvā kahāpaṇabhaṇḍikam gahetvā attano sahāyehi saddhim pakkāmi. Māṇavo pana kālam katvā Tāvatiṃsabhavane tiṃsajoyanike kanakavimāne suttappabuddho viya accharāsahassaparivuto saṭṭhisakaṭabhārālankārapaṭimaṇḍitattabhāvo nibbatti, tassa vimānassa ābhā sātirekāni vīsatiyojanāni pharivā tiṭṭhati.

Atha māṇavam kālakatam disvā Setabyagāmvāsino manussā Setabyam gantvā tassa mātāpitūnam Ukkaṭṭhagāmvāsino ca Ukkaṭṭham gantvā brāhmaṇassa Pokkharasātissa kathesum. Tam sutvā tassa mātāpitāro nātimitā brāhmaṇo ca Pokkharasāti saporivārā assumukhā rodamānā tam padesaṃ agamaṃsu, yebhuyyena Setabyavāsino ca Ukkaṭṭhavāsino ca Icchānaṅgalavāsino ca sannipatiṃsu, mahāsamāgamo ahoṣi. Atha māṇavassa mātāpitāro maggassa avidūre citakam sajjetvā sarīrakiccaṃ² kātum ārabhiṃsu.

Atha Bhagavā cintesi “mayi gate Chattamāṇavo maṃ vanditum āgamissati, āgatañca tam katakammaṃ kathāpento kammaphalam paccakkham kāretvā dhammam desessāmi, evaṃ mahājanassa dhammābhisamayo bhavissati”ti. Cintetvā mahatā bhikkhusamghena saddhim tam padesaṃ upagantvā aññatarasmim

1. Nisitavisapītena sāyakena (Sī), nisitavisapītena sarena (I) 2. Sarīrasakkāram (Sī)

rukhamūle nisīdi chabbaṇṇabuddharaṁsiyo vissajjento. Atha Chattamāṇavadevaputtopi attano sampattiṁ paccavekkhitvā tassā kāraṇaṁ upadhārento saraṇagamaṇaṅca sīlasamādānaṅca disvā vimhayajāto Bhagavati sañjātapasādabahumāno “idānevāhaṁ gantvā Bhagavantaṅca bhikkhusaṅghaṅca vandissāmi, ratanattayaguṇe ca mahājanassa pākaṭe karissāmi”ti kataññutaṁ nissāya sakalaṁ taṁ araññapadesaṁ ekālokaṁ karonto saha vimānena āgantvā vimānato oruyha mahatā parivārena saddhiṁ dissamānarūpo upasaṅkamtivā Bhagavato pādesu sirasā nipatanto abhivādetvā añjaliṁ paggayha ekamantaṁ aṭṭhāsi. Taṁ disvā mahājano “ko nu kho ayaṁ devo vā brahmā vā”ti acchariyabbhutaṅgajāto upasaṅkamtivā Bhagavantaṁ parivāresi. Bhagavā tena katapuññakammaṁ pākaṭaṁ kātum—

889. “Na tathā tapati nabhe sūriyo,
Cando ca na bhāsati na phusso.
Yathā atulamidaṁ mahappabhāsaṁ,
Ko nu tvaṁ tidivā mahiṁ upāgā.
890. Chindati raṁsī pabhaṅkarassa,
Sādhikavīsatiyojanāni ābhā.
Rattimapi yathā divaṁ karoti,
Parisuddhaṁ vimalaṁ subhaṁ vimānaṁ.
891. Bahupadumavicitrapuṇḍarīkaṁ,
Vokiṇṇaṁ kusumehi nekacittaṁ.
Arajavirajahemajālachannaṁ,
Ākāse tapati yathāpi sūriyo.
892. Rattambarapītavāsasāhi,
Agarupiyaṅgucandanussadāhi.
Kañcanatanusannibhattacāhi,
Paripūraṁ gaganamva tārakāhi.

893. Naranāriyo bahuketthanekavaṇṇā,
Kusumavibhūsitābharaṇettha sumanā.
Anilapamuñcitā¹ pavanti surabhiṃ,
Tapaniyavitatā suvaṇṇachannā².

894. Kissa saṃyamassa³ ayaṃ vipāko,
Kenāsi kammaphalenidhūpapanno.
Yathā ca te adhigatamiḍaṃ vimānaṃ,
Tadanupadaṃ avacāsi iṅgha puṭṭho”ti—

taṃ devaputtaṃ paṭipucchi.

889. Tattha **taṭṭatī** dippati. **Nabheti** ākāse. **Phussoti** phussatārakā.
Atulanti anupamaṃ, appamāṇaṃ vā. Iḍaṃ vuttaṃ hoti—yathā iḍaṃ tava
vimānaṃ anupamaṃ appamāṇaṃ pabhassarabhāvena tato eva
mahappabhāsaṃ ākāse dippati, na tathā tārakarūpāni dippanti, na cando, tāni
tāva tiṭṭhantu, nāpi sūriyo dippati, evaṃbhūto ko nu tvaṃ devalokato imaṃ
bhūmipadesaṃ upagato, taṃ pākaṭaṃ katvā imassa mahājanassa kathehīti.

890. **Chindatī** vicchindati, pavattituṃ adento paṭihanatī⁴ attho.
Raṃsīti rasmiyo. **Pabhaṅkarassā**ti sūriyassa. Tassa ca vimānassa pabhā
samantato pañcavīsati yojanāni pharitvā tiṭṭhati. Tenāha
“sādhikavīsatiyojanāni ābhā”ti. **Rattimapi yathā divaṃ karotī**ti attano
pabhāya andhakāraṃ vidhamantaṃ rattibhāgampi divasabhāgaṃ viya karoti.
Parisamantato⁵ anto ceva bahi ca suddhatāya **parisuddhaṃ**. Sabbaso
malābhāvena **vimalaṃ**. Sundaratāya **subhaṃ**.

891. **Bahupadamavicitrapuṇḍarīkanti** bahuvidharattakamalañceva
vicittavaṇṇasetakamalañca. Setakamalaṃ padumaṃ, rattakamalaṃ
puṇḍarīkanti vadanti. **Vokiṇṇaṃ kusumehī**ti aññehi ca nānāvidhehi
pupphehi samokiṇṇaṃ.

1. Anilapamuccitā (I)

3. Samadamassa (Sī)

4. Paṭihantī (Sī)

2. Suvaṇṇacchādanā (Sī)

5. Parito (Sī)

nekacittanti mālākammalatākammādinānāvidhavicittam.

Arajavirajahemajālachannanti sayam apagatarajam virajena niddosena kañcanajālena chāditam.

892. **Rattambarapītavāsasāhīti** rattavatthāhi ceva pītavatthāhi ca. Ekā hi rattam dibbavattham nivāsetvā pītam uttariyam karoti, aparā pītam nivāsetvā rattam uttariyam karoti. Tam sandhāya vuttam “rattambarapītavāsahāhī”ti. **Agarupiyaṅgucandanussadāhīti** agarugandhena piyaṅgumālāhi candanagandhehi ca ussadāhi, ussannadibbāgarugandhādikāhīti attho. **Kañcanatanusannibhattacāhīti** kanakasadisasukhumacchavīhi. **Paripūranti** tahaṃ tahaṃ vicarantīhi saṅgītipasutāhi ca paripuṇṇam.

893. **Bahuketthāti** bahukā ettha. **Anekavaṇṇāti** nānārūpā. **Kusumavibhūsitābharanāti** visesato surabhivāyanattham dibbakusumehi alaṅkatadibbābharaṇā. **Etthāti** etasmim vimāne. **Sumanāti** sundaramanā pamuditacittā. **Anilapamuñcitā pavanti surabhinti** anilena pamuñcitagandhānam pupphānam vāyunā vimuttapattapuṭam viya vibandhatāya¹ vikasitatāya ca sugandham pavāyanti. “Anilapadhūpitā”tipi paṭhanti, vātena mandam āvuyhamānā hemamayapupphāti² attho. Kanakacīrakādīhi veṇi-ādīsu otatatāya **tapaniyavitātā**. Yebhuyyena kañcanābharaṇehi acchādītasarīratāya **suvaṇṇachannā**. **Naranāriyoti** devaputtā devadhītarō ca bahukā ettha tava vimāneti dasseti.

894. **Inghāti** codanatthe nipāto **puṭṭhoti** pucchito imassa mahājanassa kammaphalapaccakkhabhāvāyāti³ adhippāyo.

Tato devaputto imāhi gāthāhi byākāsi—

895. “Sayamidha⁴ pathe samecca māṇavena,
Sathā’nusāsi anukampamāno.
Tava ratanavarassa dhammam sutvā,
karissāmīti ca bravittha chatto.

1. Vimuttapattapuṭagandhatāya (Ka)

2. Ādhūyamānahemamayapupphāti (Sī)

3. Kammaphalam paccakkham katheyyāsīti (Ka)

4. Yamidha (Sī, I)

896. Jinavarapavaram̐ upehi saraṇam̐,
 Dhammañcāpi tatheva bhikkhusam̐gham̐.
 Noti paṭhamam̐ avoca'ham̐ bhante,
 Pacchā te vacanam̐ tathevakāsim̐.
897. Mā ca pāṇavadham̐ vividham̐ carassu asucim̐,
 Na hi pāṇesu asaññatam̐ avaṇṇayimsu sappaññā.
 Noti paṭhamam̐ avoca'ham̐ bhante,
 Pacchā te vacanam̐ tathevakāsim̐.
898. Mā ca parajanassa rakkhitampi,
 Ādātabba'mamaññitho¹ adinnam̐.
 Noti paṭhamam̐ avoca'ham̐ bhante,
 Pacchā te vacanam̐ tathevakāsim̐.
899. Mā ca parajanassa rakkhitāyo,
 Parabhariyā agamā anariyametaṃ.
 Noti paṭhamam̐ avoca'ham̐ bhante,
 Pacchā te vacanam̐ tathevakāsim̐.
900. Mā ca vitatham̐ aññathā abhāṇi,
 Na hi musāvādam̐ avaṇṇayimsu sappaññā.
 Noti paṭhamam̐ avoca'ham̐ bhante,
 Pacchā te vacanam̐ tathevakāsim̐.
901. Yena ca purisassa apeti saññā,
 Tam̐ majjam̐ parivajjayassu sabbam̐.
 Noti paṭhamam̐ avoca'ham̐ bhante,
 Pacchā te vacanam̐ tathevakāsim̐.
902. Svāham̐ idha pañca sikkhā karitvā,
 Paṭipajjitvā Tathāgatassa dhamme.
 Dvepatha'magamāsim̐ coramajjhe,
 Te mam̐ tattha vadhim̐su bhogaheṣu.

1. Mamaññittha (Sī, I)

903. Ettakamidam anussarāmi kusalam,
Tato param na me vijjati aññam.
Tena sucaritena kammunāham¹,
Uppanno tidivesu kāmakāmī.
904. Passa khaṇamuhuttasaññamassa,
Anudhammappaṭipattiyā vipākam.
Jalamiva yasasā samekkhamānā,
Bahukāmam pihayanti hīnakammā.
905. Passa katipayāya desanāya,
Sugatiñcamhi gato sukhañca patto.
Ye ca te satatam suṇanti dhammam,
Maññe te amatam phusanti khemam.
906. Appampi katam mahāvīpākam,
Vipulam hoti² Tathāgatassa dhamme.
Passa katapuññatāya chatto,
Obhāseti pathavim yathāpi sūriyo.
907. Kimidam kusalam kimācarema,
Iccheke hi samecca mantayanti.
Te mayam punareva laddha mānusattam,
Paṭipannā viharemu silavanto.
908. Bahukāro anukampako ca satthā,
Iti me sati agamā divā divassa.
Svāham upagatomhi saccanāmam,
Anukampassu punapi suṇemu³ dhammam.
909. Ye cidha⁴ pajahanti kāmarāgam,
Bhavarāgānusayañca pahāya moham.
Na ca te puna mupenti gabbhaseyyam,
Parinibbānagatā hi sītibhūtā”ti.

1. Kammanāham (Sī) 2. Vipulam phalam (Ka) 3. Suṇoma (Sī) 4. Yedha (Sī, I)

895. Tattha **sayamidha pathe samecca māṇavenā**ti idha imasmim̐ pathe mahāmagge sayameva upagatena māṇavena brāhmaṇakumārena samecca samāgantvā. Diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi sattānaṃ yathārahamanusāsanaṭo **Satthā** Bhagavā tvaṃ yaṃ māṇavaṃ yathādhammaṃ **anusāsi anukampamāno** anuggaṇhanto, **tava ratanavarassa** aggaratanassa Sammāsambuddhassa taṃ **dhammaṃ sutvā iti** evaṃ **karissāmi** yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjissāmīti so **chatto** chattanāmako māṇavo **bravittha** kathesīti padayojanā.

896. Evaṃ yathāpucchitaṃ kammaṃ kāraṇato dassetvā idāni taṃ sarūpato vibhāgato ca dassento Satthārā samādapitabhāvaṃ attanā ca tattha pacchā patiṭṭhitabhāvaṃ dassetuṃ “**jīnavarapavaran**”ti-ādimāha. Tattha **noti paṭhamaṃ avocamaṃ bhanteti** bhante Bhagavā “saraṇagamanam̐ jānāsī”ti tayā vutto “no”ti na “jānāmī”ti paṭhamaṃ avocam̐ aham̐. **Pacchā te vacanam̐ tathevakāsinti** pacchā tayā vuttaṃ kathaṃ¹ parivattento tava vacanam̐ tatheva akāsimaṃ paṭipajjimaṃ, tīṇipi saraṇāni upagacchinti attho.

897. **Vividhanti** uccāvacaṃ, appasāvajjaṃ mahāsāvajjaṃcāti attho. **Mā carassūti** mā akāsi. **Asucinti** kilesāsucimissatāya na sucim̐. **Pānesu asaṅṅhatanti** paṇaghātato avirataṃ. **Na hi avaṇṇayimsūti** na hi vaṇṇayanti. Paccuppannakālatthe hi idaṃ atītakālavacanam̐. Atha vā “avaṇṇayimsū”ti ekadesena sakalassa kālassa upalakkhaṇam̐, tasmā yathā na vaṇṇayimsu atītamaddhānam̐, evaṃ etarahipi na vaṇṇayanti, anāgatepi na vaṇṇayissantīti vuttaṃ hoti.

898-900. **Parajanassa rakkhitanti** parapariggahitavatthu. Tenāha “adinnan”ti. **Mā agamāti** mā ajjhācari. **Vitathanti** atatham̐, musāti attho. **Aññathāti** aññathāva, vitathasaññī evaṃ vitathanti jānanto evaṃ mā bhaṇīti attho.

901. **Yenāti** yena majjena, pītenāti adhippāyo. **Apetīti** vigacchati. **Saññāti** dhammasaññā, lokasaññā eva vā. **Sabbanti** anavasesaṃ, bījato paṭṭhāyāti attho.

902. **Svāhanti** so tadā Chattamāṇavabhūto ahaṃ. **Idha** imasmiṃ maggapadese, imasmiṃ vā¹ tava sāsane. Tenāha “**Tathāgatassa dhamme**”ti. **Pañca sikkhāti** pañca sīlāni. **Karitvāti** ādiyivā, adhiṭṭhāyāti attho. **Dvepathanti** dvinnaṃ gāmasīmānaṃ vemajjhabhūtaṃ pathaṃ, sīmantarikapathanti attho. **Teti** te corā. **Tatthāti** sīmantarikamagge. **Bhogahetūti** āmisakiñcikkhanimittaṃ.

903. **Tato** yathāvuttakusalato **paraṃ** upari **aññaṃ kusalaṃ na vijjati** na upalabbhati, yamaṃ anussareyyanti attho. **Kāmakāmīti** yathicchitakāmaguṇasamaṅgī.

904. **Khaṇamuhuttasaññamassāti** khaṇamuhuttamattaṃ² pavattasīlassa. **Anudhammappaṭipattiyāti** yathādhighatassa phalassa anurūpadhammaṃ paṭipajjamānassa Bhagavā passa, tuyhaṃ ovādadharmassa vā anurūpāya dhammapaṭipattiyā vuttaniyāmeneva saraṇagamanassa sīlasamādānassa cāti attho. **Jalamiva yasasāti** iddhiyā parivārasampattiyā ca jalantaṃ viya. **Samekkhamānāti** passantā. **Bahukāti** bahavo. **Pihayantīti** “kathaṃ nu kho mayā edisā bhaveyyāma”ti patthenti. **Hīnakammāti**³ mama sampattito nihīnabhogā.

905. **Katipayāyāti** appikāya. **Yeti** ye bhikkhū ceva upāsakādayo ca. Ca-saddo byatireke. **Teti** tava. **Satatanti** divase divase.

906. **Vipulanti** uḷāraphalaṃ vipulānubhāvaṃ. **Tathāgatassa dhammeti** Tathāgatassa sāsane ovāde ṭhatvā katanti yojanā. Evaṃ anuddesikavasena vuttamevatthaṃ atthuddesikavasena dassento “**passā**”ti-ādimāha. Tattha **passāti** Bhagavantaṃ vadati, attānameva vā aññaṃ viya va katvā vadati.

1. Idha vā imasmiṃ (Sī, I)

2. Khaṇaṃ muhuttaṃ (Sī, I)

3. Hīnakāmāti (Sī)

907. **Kimidaṃ kusalaṃ kimācaremāti** kusalaṃ nāmetaṃ kiṃsabhāvaṃ kīdisaṃ, kathaṃ vā taṃ ācareyyāma. **Iceke hi samecca mantayantīti** evameke samecca samāgantvā pathaviṃ parivattentā viya sineruṃ ukkhipantā viya ca sudukkaraṃ katvā mantayanti vicārenti, mayaṃ pana akiccheneva punapi kusalaṃ ācareyyāmāti adhippāyo. Tenevāha “**mayan**”ti-ādi.

908. **Bahukāro**ti bahūpakāro, mahā-upakāro vā. **Anukampakoti** kāruṇiko. **Ma-kāro** padasandhikaro. **Itīti** evaṃ, Bhagavato attani paṭipannākāraṃ sandhāya vadati. **Me satīti** mayi sati vijjamāne, corehi avadhite evāti attho. **Divā divassāti** divasassapi divā, kālassevāti attho. **Svāhanti** so Chattamāṇavabhūto ahaṃ. **Saccanāmanti** “Bhagavā Arahaṃ Sammāsambuddho”ti-ādināmehi avitathanāmaṃ bhūtattathanāmaṃ. **Anukampassūti** anuggaṇhāhi. **Punapīti** bhiyyopi **suṇemu**, tava dhammaṃ suṇeyyāmayevāti attho.

Evaṃ devaputto sabbametaṃ kataññutābhāve tathavā Satthu payirupāsane ca dhammassavane ca atittimeva dīpento vadati. Bhagavā devaputtassa ca tatha sannipatitaparīsāya ca ajjhāsayaṃ oloketvā anupubbikathaṃ kathesi. Atha nesaṃ kallacittataṃ ñatvā sāmukkaṃsikaṃ dhammadesanaṃ pakāsesi, desanāpariyosāne devaputto ceva mātāpitaro cassa sotāpattiphale paṭiṭṭhahimsu, mahato ca janakāyassa dhammābhisamayo ahosi.

909. Paṭhamaphale paṭiṭṭhito devaputto uparimaggesu attano garucittikāraṃ, tadadhigamassa ca mahānisamsataṃ vibhāvento “**ye cidha pajahanti kāmarāgan**”ti pariyosānagāthamāha. Tassattho—**ye idha** imasmim sāsane tithā **pajahanti** anavasesato samucchindanti **kāmarāgaṃ, na ca te puna upenti gabbhaseyyaṃ** orambhāgiyānaṃ saññojanānaṃ samucchinnatā. Ye ca pana **pahāya moham** sabbaso samugghātetvā **bhavarāgānusayaṅca** pajahanti, te puna upenti gabbhaseyyanti vattabbameva natthi. Kasmā? **Parinibbānatā hi sītibhūtā**, te hi uttamapurisā

anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbānaṃ gatā evaṃ idheva sabbavedayitānaṃ sabbapariḷāhānaṃ byantibhāvena sītibhūtā.

Iti devaputto attano ariyasotasamāpannabhāvaṃ pavedento anupādisesāya nibbānadhātuyā desanāya kūṭaṃ gahetvā Bhagavantāṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā bhikkhusaṃghassa apacitiṃ dassetvā mātāpitaro āpucchitvā devalokameva gato, satthāpi uttāhāsanā gato saddhiṃ bhikkhusaṃghena, māṇavassa pana mātāpitaro brāhmaṇo Pokkharasāti sabbo ca mahājano Bhagavantāṃ anugantvā nivatti. Bhagavā Jetavanaṃ gantvā sannipatitāya parisāya imaṃ vimānaṃ vitthārato kathesi, sā desanā mahājanassa sātthikā ahosīti.

Chattamāṇavakavimānavañṇanā niṭṭhitā.

4. Kakkāṭakarasadāyakavimānavañṇanā

Uccamidaraṃ maṇithūnaṃ vimānanti Kakkāṭakarasadāyakavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena aññataro bhikkhu āradhaviṇṇasako kaṇṇasūlena pīḷito akallasarīratāya vipassanaṃ ussukkāpetuṃ nāsakkhi, vejjehi vuttavidhinā bhesajje katēpi rogo na vūpasami. So Bhagavato etamatthaṃ ārocesi, athassa Bhagavā “kakkāṭakarasaḥjanānaṃ sappāyaṇaṃ”ti ṇatvā āha “gaccha tvaṃ bhikkhu Magadhakhetto piṇḍāya carāhi”ti.

So bhikkhu “dīghadassinā addhā kiñcidiṭṭhaṃ bhavissati”ti cintetvā “sādhu bhante”ti Bhagavato paṭissuṇitvā Bhagavantāṃ vanditvā pattacīvaramādāya Magadhakhettaṃ gantvā aññatarassa khettapālassa kuṭiyā dvāre piṇḍāya aṭṭhāsi. So ca khettapālo kakkāṭakarasaṃ sampādetvā bhattaṅca pacitvā “thokaṃ vissamitvā bhuñjissāmi”ti nisinna therāṃ disvā pattāṃ gahetvā kuṭikāyaṃ nisīdāpetvā kakkāṭakarasaḥhattāṃ adāsi. Therassa taṃ bhattaṃ thokaṃ bhuttassayeva¹ kaṇṇasūlaṃ paṭippassambhi, ghaṭasatena nhāto viya

1. Bhuttavatoyeva (I)

ahosi. So sappāyāhāravasena cittaphāsukaṃ labhitvā vipassanāvasena cittaṃ abhininnāmento apariyositeyeva bhojane anavasesato āsave khepetvā arahatte patiṭṭhāya khettapālaṃ āha “upāsaka tava piṇḍapātabhojanena mayhaṃ rogo vūpasanto kāyacittaṃ kallaṃ jātaṃ, tvampi imassa puññaassa phalena vigatakāyacittadukkho bhavissasi”ti vatvā anumodanaṃ katvā pakkāmi.

Khettapālo aparena samayena kālaṃ katvā Tāvatiṃsabhavane dvādasayojanike maṇithambhe kanakavimāne sattasatakūṭāgārapaṭimaṇḍite veḷuriyamayagabbhe nibbatti, dvāre cassa yathūpacitakammasaṃsūcako muttāsikkāgato suvaṇṇakakkaṭako olambamāno aṭṭhāsi. Athāyasmā Mahāmoggallāno pubbe vuttanayena tattha gato taṃ disvā imāhi gāthāhi pucchi—

910. “Uccamidaṃ Maṇithūṇaṃ vimānaṃ,
Samantato dvādasaya janāni.
Kūṭāgārā sattasatā uḷārā,
Veḷuriyathambhā rucakatthatā subhā.

911. Tatthacchasi pivasi khādasi ca,
Dibbā ca vīṇā pavadanti vaggum.
Dibbā rasā kāmaguṇettha pañca,
Nāriyo ca naccanti suvaṇṇachannā.

912. Kena te’ tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

913. Pucchāmi taṃ deva mahānubhāva,
Manussabhūto kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvo,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

Sopissa byākāsi, taṃ dassetuṃ—

914. “So devaputto attamano, Moggallānena pucchito.
Pañhaṃ puṭṭho viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ”ti—vuttaṃ.

915. “Satisamuppādakaro, dvāre kakkāṭako ṭhito.
Niṭṭhito jātarūpassa, sobhati dasapādako.

916. Tena me’tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.

917. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūto yamakāsi puññaṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvo,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.

910. Tattha **uccanti** accuggataṃ. **Mañithūṇanti**
padumarāgādimaṇimayathambhaṃ. **Samantatoti** catūsupi passesu.
Rucakatthatāti tassaṃ tassaṃ bhūmiyaṃ suvaṇṇaphalakehi atthatā.

911. **Pivasi khādasi cāti** kālena kālaṃ upayujjamānaṃ gandhapānaṃ
sudhābhोजनाṅca sandhāya vadati. **Pavadantīti** pavajjanti. **Dibbā rasā**
kāmaguṇettha pañcāti dibbā rasā anappasā pañca kāmaguṇā ettha etasmim
tava vimāne saṃvijjantīti attho. **Suvaṇṇachannāti** hemābharaṇavibhūsitā.

915. **Satisamuppādakaroti** satuppādakaro, yena puññakammaṇa ayaṃ
dibbasampatti mayā laddhā, tattha satuppādassa kārako,
“kakkāṭakarasadānena ayaṃ tayā¹ sampatti laddhā”ti evaṃ satuppādaṃ
karontoti attho. **Niṭṭhito jātarūpassāti** jātarūpena siddho jātarūpamayo.
Ekamekasmim passe pañca pañca katvā dasa pādā etassāti **dasapādako**
dvāre kakkāṭako ṭhito sobhati, so eva mama puññakammaṇa tādīsānaṃ
mahesīnaṃ vibhāveti, na ettha mayā vattabbaṃ atthīti adhippāyo. Tenāha
“tena me’tādiso vaṇṇo”ti-ādi. Sesāṃ vuttanayameva.

Kakkāṭakarasadāyakaṃ vimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

1. Mahā (I), mayā (Ka)

5. Dvārapālakavimānavañṇanā

Uccamidam mañithūṇanti Dvārapālakavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena ca samayena Rājagahe aññataro upāsako cattāri niccabhattāni saṁghassa deti, tassa pana geham pariyanthe hitam corabhayena yebhuyyena pihitadvārameva hoti. Bhikkhū gantvā kadāci dvārassa pihitattā bhattam aladdhāva paṭigacchanti. Upāsako bhariyam āha “kim bhadde ayyānam sakkaccam bhikkhā diyatī”ti. Sā āha “ekesu divasesu ayyā nāgamimsū”ti. Kim kāraṇanti. Dvārassa pihitattā maññeti. Tam sutvā upāsako saṁvegappatto hutvā ekaṁ purisaṁ dvārapālam katvā ṭhapesi “tvam ajjato paṭṭhāya dvāram rakkhanto nisīda, yadā ca ayyā āgamissanti, tadā te pavesetvā pavīṭṭhānam nesam pattapaṭiggahaṇa-āsanapaññāpanādi sabbam yuttapayuttam jānāhī”ti. So “sādhū”ti tathā karonto bhikkhūnam santike dhammam sutvā uppannasaddho kammaphalam saddahitvā saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhahi, sakkaccam bhikkhū upaṭṭhahi.

Aparabhāge niccabhattadāyako upāsako kālam katvā yāmesu nibbatti. Dvārapālo pana sakkaccam bhikkhūnam upaṭṭhahitvā parassa pariccāge veyyāvaccakaraṇena anumodanena ca Tāvatisesū uppajji. Tassa dvādasayojanikam kanakavimānanti-ādi sabbam Kakkatākavimāne vuttanayeneva veditabbam. Pucchāvissajjanagāthā evamāgatā—

918. “Uccamidam Mañithūṇam vimānam,
Samantato dvādasā yojanāni.
Kūṭāgārā sattasatā uḷārā,
Veḷuriyathambhā rucakatthatā subhā.

919. Tatthacchasi pivasi khādasi ca,
Dibbā ca vīṇā pavadanti vaggum.
Dibbā rasā kāmagaṇettha pañca,
Nāriyo ca naccanti suvaṇṇachannā.

920. Kena te’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

922. So devaputto attamano -pa-
Yassa kammassidaṃ phalaṃ.

923. “Dibbaṃ mamaṃ vassasahassamāyu,
Vācābhigītaṃ manasā pavattitaṃ.
Ettāvatā ṭhassati puññakammo,
Dibbehi kāmehi samaṅgibhūto.

924. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.

923. Tattha **dibbaṃ mamaṃ vassasahassamāyūti** yasmim devanikāye sayam uppanno, tesam Tāvatisadevānaṃ āyuppamāṇameva vadati. Tesam hi manussānaṃ gaṇanāya vassasataṃ eko rattidivo, tāya rattiyā tiṃsarattiko māso, tena māsenā dvādasamāsiko saṃvaccharo, tena saṃvaccharena saḥassasaṃvaccharāni āyu, taṃ manussānaṃ gaṇanāya tisso vassakoṭiyo saṭṭhi ca vassasatasahassāni honti. **Vācābhigītanti** vācāya abhigītaṃ, “āgacchantu ayyā, idaṃ āsanaṃ paññattaṃ, idha nisīdathā”ti-ādinā, “kiṃ ayyānaṃ sarīrassa ārogyaṃ, kiṃ vasanaṭṭhānaṃ phāsukaṃ”ti-ādinā paṭisanthāravasena ca vācāya kathitamattaṃ. **Manasā pavattitanti** “ime ayyā pesalā brahmacārino dhammacārino”ti-ādinā cittena pavattitaṃ pasādamattaṃ, na pana mama santakaṃ kiñci pariccattaṃ atthīti dasseti. **Ettāvatāti** ettakena evaṃ kathanamattena pasādamattenapi. **Ṭhassati puññakammoti** katapuñño nāma hutvā devaloke ṭhassati ciraṃ pavattissati, tiṭṭhanto ca dibbehi kāmehi samaṅgibhūto tasmim devanikāye devānaṃ valañjananiyāmeneva dibbehi pañcahi kāmaguṇehi samaṅgibhūto samannāgato hutvā indriyāni paricārento viharatīti attho. Sesam vuttanayameva.

Dvārapālakavimānavañṇanā niṭṭhitā.

6. Paṭhamakaraṇīyavimānaṇṇā

Uccamidam maṇithūṇanti Karaṇīyavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattthiyam viharati Jetavane. Tena samayena Sāvattthivāsī eko upāsako nhānopakaraṇāni gahetvā aciravatiṃ gantvā nhatvā āgacchanto Bhagavantam Sāvattthim piṇḍāya pavisantam¹ disvā upasaṅkamtivā vanditvā evamāha “bhante kena nimantitā”ti. Bhagavā tuṅhī ahosi. So kenaci animantitabhāvam ṇatvā āha “adhivāsetu me bhante Bhagavā bhattam anukampaṃ upādāyā”ti. Adhivāsesi Bhagavā tuṅhībhāvena. So Bhagavantam attano geham netvā Buddhāraham āsanam paññāpetvā tattha Bhagavantam nisīdāpetvā paṇitena annapānena santappesi. Bhagavā katabhattakicco tassa anumodanam katvā pakkāmi. Sesam anantaravimānasadisam. Tena vuttam—

926. “Uccamidam Maṇithūṇam vimānam -pa-
Nāriyo ca naccanti suvaṇṇachannā.

928. Kena te’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsātīti.

930. So devaputto attamano -pa-
Yassa kammassidam phalam.

931. Karaṇīyāni puññāni, paṇḍitena vijānatā.
Sammaggatesu Buddhesu, yattha dinnam mahapphalam.

932. Atthāya vata me Buddho, araṇṇā gāmamāgato.
Tattha cittam pasādetvā, Tāvatiṃsūpago aham².

933. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsātī”ti.

931. Tattha **paṇḍitenā**ti sappaññena. **Vijānatā**ti attano hitāhitam jānantena. **Sammaggatesū**ti sammāpaṭipannesu, **Buddhesū**ti Sammāsambuddhesu.

1. Carantam (Sī)

2. Ahum (Sī)

932. **Atthāyā**ti hitāya, vuḍḍhiyā vā. **Araññā**ti vihārato, Jetavanam
sandhāya vadati. **Tāvatiṃsūpagoti** Tāvatiṃsadevakāyaṃ,
Tāvatiṃsabhavanam vā uppajjanavasena upagato. Sesam vuttanayameva.

Karaṇīyavimānavañṇanā niṭṭhitā.

7. Dutiyakaraṇīyavimānavañṇanā

Sattamavimānam Chaṭṭhavimānasadisam. Kevalam tattha upāsakena
Bhagavato āhāro dinno, idha aññatarassa therassa. Sesam vuttanayameva.
Tena vuttam—

935. “Uccamidam Maṇithūṇam vimānam,
Samantato dvādasa yojanāni.
Kūṭāgārā sattasatā uḷārā,
Veḷuriyathambhā rucakatthatā subhā.

936. Tatthacchasi pivasi khādasi ca,
Dibbā ca vīṇā pavadanti vaggum.
Dibbā rasā kāmaguṇettha pañca,
Nāriyo ca naccanti suvaṇṇachannā.

937. Kena te’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsātīti.

938. So devaputto attamano -pa-
Yassa kammassidam phalam.

940. Karaṇīyāni puññāni, paṇḍitena vijānatā.
Sammaggatesu bhikkhūsu, yattha dinnam mahapphalam.

941. Atthāya vata me bhikkhu, araññā gāmamāgato.
Tattha cittaṃ pasādetvā, Tāvatiṃsūpago ahaṃ.

942. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti.

Dutiyakaraṇīyavimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

8. Paṭhamasūcivimānavāṇṇanā

Uccamidaṃ maṇithūṇaṃ vimānanti Sūcivimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena āyasmato Sāriputtassa cīvarakammaṃ kātappaṃ hoti, attho ca hoti sūciyā. So Rājagahe piṇḍāya caranto kammārassa gehadvāre aṭṭhāsi. Taṃ disvā kammāro āha “kena bhante attho”ti. Cīvarakammaṃ kātappaṃ atthi, sūciyā atthoti. Kammāro pasannamānaso katapariyositaṃ dve sūciyo datvā “punapi bhante sūciyā atthe sati mama ācikkheyyāthā”ti vatvā pañcapatiṭṭhitena vandi. Thero tassa anumodanaṃ katvā pakkāmi. So aparabhāge kālaṃ katvā Tāvatiṃsesu uppajji. Atha āyasmā Mahāmoggallāno devacārikaṃ caranto taṃ devaputtaṃ imāhi gāthāhi pucchi—

944. “Uccamidaṃ Maṇithūṇaṃ vimānaṃ -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati'ti.

948. So devaputto attamano -pa-
Yassa kammassidaṃ phalaṃ.

949. “Yaṃ dadāti na taṃ hoti,
Yañceva dajjā tañceva seyyo.
Sūci dinnā sūcimeva seyyo.

950. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti.

949. Tattha **yaṃ dadāti**ti yādisaṃ deyyadhammaṃ dadāti. **Na taṃ hotīti** tassa tādisameva phalaṃ na hoti, atha kho khettasampattiyā ca cittasampattiyā ca tato vipulataraṃ uḷāratarameva phalaṃ hoti. Tasmā **yañceva dajjā tañceva seyyoti** yaṃkiñcideva vijjamānaṃ dajjā dadeyya, tañceva tadeva seyyo, yassa kassaci anavajjassa deyyadhammassa dānameva seyyo, kasmā? Mayā hi **sūci dinnā sūcimeva seyyo**, sūcidānameva mayhaṃ seyyaṃ jātaṃ, yato ayamīdisī sampatti laddhāti adhippāyo.

Sūcivimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Dutiyasūcivimānavaṇṇanā

Uccamidaṃ maṇithūṇanti Dutiyasūcivimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena Rājagahavāsī eko tunnakārako vihārapekkhako hutvā Veḷuvanaṃ gato tattha aññataraṃ bhikkhuṃ Veḷuvane katasūciyā cīvaraṃ sibbantaṃ disvā sūciharena saddhiṃ sūciyo adāsi. Sesaṃ sabbaṃ vuttanayameva.

952. “Uccamidaṃ Maṇithūṇaṃ vimānaṃ -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—pucchi.

956. So devaputto attamano -pa-
Yassa kammassidaṃ phalaṃ.

957. “Ahaṃ manussesu manussabhūto,
Purimajātiyā manussaloke.

958. Addasaṃ virajaṃ bhikkhuṃ, vippasannamanāvilāṃ.
Tassa adāsahaṃ sūciṃ, pasanno sehi pāṇibhi.

959. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.

Taṃ sabbaṃ heṭṭhā vuttanayameva.

Dutiyasūcivimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Paṭhamanāgavimānavañṇanā

Susukkakhandham abhiruyha nāganti Nāgavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattthiyam viharati Jetavane. Tena samayena āyasmā Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayeneva devacārikam caranto Tāvatisabhavanam upagato tattha addasa aññataram devaputtam sabbasetam mahantam dibbanāgam abhiruyha mahantena parivārena mahatā dibbānubhāvena ākāsenā gacchantam, sabbā disā cando viya sūriyo viya ca obhāsayaṃānam. Disvā yena so devaputto tenupasaṅkami. Atha so devaputto tato oruyha āyasmantam Mahāmoggallānam abhivādetvā añjalim paggayha aṭṭhasi. Atha thero—

961. “Susukkakhandham abhiruyha nāgam,
Akācinam dantiṃ balim mahājavam.
Abhiruyha gajavaram sukappitam,
Idhāgamā vehāyasam antalikkhe.

962. Nāgassa dantesu duvesu nimmitā,
Acchodakā paduminiyo suphullā.
Padumesu ca tūriyagaṇā pavajjare,
Imā ca naccanti manoharāyo.

963. Deviddhipattosi mahānubhāvo,
Manussabhūto kimakāsi puññam.
Kenāsi evam jalitānubhāvo,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—

tassa sampattikittanamukhena katakammaṃ pucchi.

961. Tattha **susukkakhandhanti** suṭṭhu setakhandham. Kiñcāpi tassa nāgassa cattāro pādā, vatthikosam, mukhappadeso, ubho kaṇṇā, vāladhīti ettakam muñcitvā sabbo kāyo setova, khandhappadesassa pana sātisayam dhavalataratāya vuttam “susukkakhandhan”ti. **Nāganti** dibbam hatthināgam. **Akācinanti**

niddosaṃ, sabalalavaṅkatilakādichavidosavirahitanti attho. “Ājānīyan”tipi Pāḷi, ājānīyalakkhaṇūpetanti attho¹. **Dantinti**² vipularuciradantavantam. **Balinti** balavantam mahābalaṃ. **Mahājavanti** atijavam sīghagāmiṃ. Puna **abhiruyhāti** ettha anunāsikalopo daṭṭhabbo, abhiruyham ārohanīyanti vuttam hoti. Sesam vuttanayameva.

Evam pana therena puṭṭho devaputto attanā katakammaṃ kathento—

965. “Aṭṭheva muttapupphāni, Kassapassa Mahesino.
Thūpasmim abhiropesim, pasanno sehi pāṇibhi.

966. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

imāhi gāthāhi byākāsi.

Tassattho—aham pubbe Kassapasammāsambuddhassa yojanike kanakathūpe vaṇṇato muccitvā gacchamūle patitāni aṭṭha muttapupphāni labhitvā tāni gahetvā pūjanavasena pasannacitto hutvā abhiropesim pūjesim.

Atīte kira Kassapasammāsambuddhe parinibbute yojanike kanakathūpe ca kārite saparivāro Kikī Kāsirājā ca nāgarā ca negamā ca jānapadā ca divase divase pupphapūjam karonti. Tesu tathā karontesu pupphāni mahagghāni dullabhāni ca ahesum. Atheko upāsako mālākāravīthiyam vicarivā ekamekena kahāpaṇena ekamekampī puppham alabhanto aṭṭha kahāpaṇāni gahetvā pupphārāmaṃ gantvā mālākāram āha “imehi aṭṭhahi kahāpaṇehi aṭṭha pupphāni dehī”ti. Nattha’yyo pupphāni, sammadeva upadhāretvā ocinitvā dinnānīti. Aham oloketvā gaṇhāmīti. Yadi evam āramam pavisitvā gavesāhīti. So pavisitvā gavesanto patitāni aṭṭha pupphāni labhitvā mālākāram āha “gaṇha tāta kahāpaṇāni”ti. Tava puñña laddhāni, nāham kahāpaṇāni gaṇhāmīti āha. Itaro “nāham mudhā pupphāni gahetvā Bhagavato pūjam karissāmī”ti kahāpaṇāni tassa purato ṭhapetvā pupphāni gahetvā

1. Vuttam hoti (Sī)

2. Dantinti dantinam (Sī)

cetiyaṅgaṇaṃ gantvā pasannacitto pūjaṃ akāsi. So aparabhāge kālaṃ katvā Tāvatisesu uppajjitvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā punapi devaloke, punapi devaloketi evaṃ aparāparaṃ devesuyeva saṃsaranto tasseva kammaṃ vipākāvasesena imasmimpi Buddhuppāde Tāvatisesuyeva uppajji. Taṃ sandhāya heṭṭhā vuttaṃ “tattha addasa aññataraṃ devaputtan”ti-ādi.

Taṃ panetaṃ pavattim āyasmā Mahāmoggallāno manussalokaṃ āgantvā Bhagavato ārocesi. Bhagavā tamatthaṃ aṭṭhuppattim katvā sampattaparisaṃsaṃ vitthārena dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sātthikā ahoṣīti.

Nāgavimānavañṇanā niṭṭhitā.

11. Dutīyanāgavimānavañṇanā

Mahantaṃ nāgaṃ abhiruyhāti Dutīyanāgavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena Rājagahe aññataro upāsako saddho pasanno pañcasu sīlesu patiṭṭhito uposathadivasesu uposathasīlaṃ samādiyitvā purebhattaṃ attano vibhavānurūpaṃ bhikkhūnaṃ dānāni datvā sayamaṃ bhuñjitvā suddhavatthanivattho suddhuttarāsaṅgo pacchābhattaṃ yebhuyyena aṭṭha pānāni gāhāpetvā vihāraṃ gantvā bhikkhusaṃghassa niyyādetvā Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā dhammaṃ suṇāti. Evaṃ so sakkaccaṃ dānamayaṃ sīlamayaṃca bahuraṃ sucaritaṃ upacinitvā ito cuto Tāvatisesu uppajji. Tassa puññānubhāvena sabbaseto mahanto dibbo hatthināgo pāturahosi. So taṃ abhiruyha mahantena parivārena mahantena dibbānubhāvena kālena kālaṃ uyyānakīlaṃ gacchati.

Athekadivasamaṃ kataññutāya codiyamāno aḍḍharattisamaye taṃ dibbanāgaṃ abhiruyha mahatā parivārena “Bhagavantaṃ vandissāmī”ti devalokato āgantvā kevalakappaṃ Veḷuvanaṃ obhāsetvā¹ hatthikkhandhato oruyha Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā abhivādetvā añjaliṃ paggayha ekamantaṃ

1. Obhāseto (Sī, I)

aṭṭhāsi. Tam Bhagavato samīpe t̥hito āyasmā Vaṅgīso Bhagavato anuññāya imāhi gāthāhi pucchi—

968. “Mahantaṃ nāgaṃ abhiruyha, sabbasetaṃ gajuttamaṃ.
Vanā vanaṃ anupariyāsi, nārīgaṇapurakkhato.
Obhāsento disā sabbā, osadhī viya tārakā.

969. Kena te'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

Tathā pucchito sopi tassa gāthāhi eva byākāsi.

971. So devaputto attamano, Vaṅgīseneva pucchito.
Pañhaṃ puṭṭho viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

972. “Ahaṃ manussesu manussabhūto,
Upāsako cakkhumato ahoṣiṃ.
Pāṇātipātā virato ahoṣiṃ,
Loke adinnaṃ parivajjayissaṃ.

973. Amajjapo no ca musā abhāṇim¹,
Sakena dārena ca tuṭṭho ahoṣiṃ.
Annañca pānañca pasannacitto,
Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adāsiṃ.

974. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.

Tattha apubbaṃ natthi, sesaṃ heṭṭhā vuttanayameva.

Dutiyanāgavimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Abhāsiṃ (Si, I)

12. Tatiyanāgavimānavañṇā

Ko nu dibbena yānenāti Tatiyanāgavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane kalandakanivāpe. Tena samayena tayo khīṇāsavattherā gāmakāvāse vassaṃ upagacchimsu. Te vutthavassā pavāretvā “Bhagavantaṃ vandissāmā”ti Rājagahaṃ uddissa gacchantā antarāmagge sāyaṃ aññatarasmim̐ gāmake micchādiṭṭhikabrāhmaṇassa ucchukhettsamīpaṃ gantvā ucchupālaṃ pucchimsu “āvuso sakkā ajja Rājagahaṃ pāpuṇitun”ti. “Na sakkā bhante, ito aḍḍhajojane Rājagahaṃ, idheva vasitvā sve gacchathā”ti āha. Atthettha koci vasanayoggo āvāsoti. Natthi bhante, ahaṃ pana vo vasanaṭṭhānaṃ jānissāmīti. Therā adhivāsesuṃ.

So ucchūsuyeva yathāṭṭhitesu sākḥāmaṇḍapākārena daṇḍakāni bandhitvā ucchupaṇṇehi chādetvā heṭṭhā palālaṃ attharivā ekassa therassa adāsi, dutiyassa therassa tīhi ucchūhi daṇḍakasaṅkhepena bandhitvā tiṇena chādetvā heṭṭhā ca tiṇasantharaṃ katvā adāsi, itarassa attano kuṭiyāṃ dve tayo daṇḍake sākḥāyo ca nīharitvā cīvarena paṭicchādentō cīvarakuṭim̐ katvā adāsi. Te tattha vasimsu. Atha vibhātāya rattiyā kālasseva bhantaṃ pacitvā dantakaṭṭhaṅca mukhodakaṅca datvā saha ucchurasena bhantaṃ adāsi. Tesāṃ bhuñjitvā anumodanaṃ katvā gacchantānaṃ ekekaṃ ucchum̐ adāsi “mayhaṃ bhāgo bhavissati”ti. So thokaṃ maggaṃ there anugantvā nivattanto attano veyyāvaccaṅca dānaṅca ārabba uḷāraṃ pītisomanassaṃ paṭisaṃvedento nivatti.

Khettasāmiko pana gacchantānaṃ bhikkhūnaṃ paṭipathena āgacchanto bhikkhū pucchi “kuto vo ucchu laddhā”ti. Ucchupālakena dinnāti. Taṃ sutvā brāhmaṇo kupito anattamano taṭataṭāyamāno kodhābhībhūto tassa piṭṭhito upadhāvitvā muggarena taṃ paharanto ekappahāreneva jīvitā voropesi. So attanā katapuññakammameva anussaranto¹ kālaṃ katvā Sudhammādevasabhāyaṃ nibbatti, tassa puññānubhāvena sabbaseto mahanto dibbavaravāraṇo nibbatti.

1. Samanussaranto (Sī, I)

Ucchupālakassa maraṇaṃ sutvā tassa mātāpitaro ceva ñātimitā ca assumukhā rodamānā taṃ ṭhānaṃ agamaṃsu, sabbe ca gāmaṃvāsino sannipatiṃsu. Tatrassa mātāpitaro sarīrakiccaṃ kātum ārabhiṃsu. Tasmim khaṇe so devaputto taṃ dibbahatthim abhiruhitvā sabbatāḷāvacaraparivuto pañcaṅgikena tūriyena pavajjamānena mahantena parivārena mahatiyā deviddhiyā devalokato āgantvā tāya parisāya dissamānarūpo ākāse aṭṭhāsi. Atha naṃ tattha paṇḍitajātiko puriso imāhi gāthāhi tena katapuññakammaṃ pucchi—

976. “Ko nu dibbena yānena, sabbasetena hatthinā.

Tūriyatāḷitanigghoso, antalikkhe mahiyati.

977. Devatā nusi Gandhabbo, adu¹ Sakko Purindado.

Ajānantā taṃ pucchāma, kathaṃ jānemu taṃ mayan”ti.

Sopissa imāhi gāthāhi etamatthaṃ byākāsi—

978. “Nāmi devo na Gandhabbo, nāpi Sakko Purindado.

Sudhammā nāma ye devā, tesam aññataro ahan”ti.

979. “Pucchāma devaṃ Sudhammaṃ, puthuṃ katvāna añjalim.

Kim katvā mānuse kammaṃ, Sudhammaṃ upapajjati”ti—

punapi pucchi.

980. “Ucchāgāraṃ tiṇāgāraṃ, vatthāgāraṇca yo dade.

Tiṇṇaṃ aññataraṃ datvā, Sudhammaṃ upapajjati”ti—

punapi byākāsi.

976. Tattha **tūriyatāḷitanigghosoti** tāḷitapañcaṅgikadibbatūriyanigghoso attānaṃ uddissa pavajjamānadibbatūriyasaddo. **Antalikkhe mahiyatīti** ākāse thatvā ākāsaṭṭheneva mahatā parivārena pūjīyati.

977. **Devatā nusīti** devatā nu asi, kiṃ nu tvaṃ devosīti attho.

Gandhabboti Gandhabbakāyikadevo asīti attho. **Adu Sakko Purindadoti** udāhu pure¹ dadātīti “Purindado”ti vissuto Sakko nusi, atha Sakko devarājā asīti attho. Ettha ca satipi Sakkagandhabbānam devabhāve tesam visum gahitattā gobalibaddhañāyena tadaññadevavācako² devasaddo daṭṭhabbo.

978. Atha devaputto “vissajjanam nāma pucchāsabhāgena hotī”ti tehi pucchitam Devagandhabbasakkabhāvam paṭikkhipitvā attānam ācikkhanto “namhi devo na Gandhabbo”ti-ādimāha. Tattha **namhi devoti** tayā āsaṅkito yo koci devo na homi na Gandhabbo na Sakko, apica kho **Sudhammā nāma ye devā, tesam aññataro aham,** Sudhammā devatā nāma Tāvatisadevanikāyasseva aññataradevanikāyo. So kira ucchupālo tesam devānam sampattim sutvā pageva tattha cittam paṇidhāya ṭhitoti keci vadanti.

979. **Puthunti** mahantaṃ, paripuṇṇam katvāti attho. Sakkaccakiriyādīpanattham hetam vuttam.

980. Sudhammādevayānam³ puṭṭho devaputto kakaṅṭakanimittam vadanto viya diṭṭhamattameva gahetvā attanā katapuññam ācikkhanto “**ucchāgāran**”ti gāthamāha. Tattha **tiṇṇam aññataram datvāti** yadipi mayā tīṇi agārāni dinnāni, tīsu pana aññatarenāti ayamatthopi sijjhatīti nayagāhena devaputto evamāha. Sesam suviññeyyameva.

Evam so tena pucchi tamattham vissajjetvā ratanattayaguṇam pakāsento mātāpitūhi saddhim sammodanam katvā devalokameva gato. Manussā devaputtassa vacanam sutvā Bhagavati bhikkhusaṅghe ca sañjātapasādabhumānā bahum dānūpakaraṇam sajjetvā sakaṭānam pūretvā Veḷuvanam gantvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānam datvā Satthu tam pavattim ārocayimsu. Satthā tam pucchāvissajjanam tatheva vatvā tameva attham aṭṭhuppattim

1. Pure pure (Sī)

2. Tadaññavācako (I)

3. Sudhammādevakāyānam (Ka)

katvā vitthārena dhammaṃ desetvā te saraṇesu ca silesu ca patiṭṭhāpesi. Te ca patiṭṭhitasaddhā Bhagavantaṃ vanditvā attano gāmaṃ upagantvā ucchupālassa mataṭṭhāne vihāraṃ kārayimsūti.

Tatiyanāgavimānavañṇanā niṭṭhitā.

13. Cūlarathavimānavañṇanā

Dalhadhammā nisārassāti Cūlarathavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavati parinibbute dhātuvibhāgaṃ katvā tattha tattha Satthu thūpesu patiṭṭhāpiyamānesu Mahākassapattherappamukhesu dhammaṃ saṅgāyitum uccinitvā gahitesu sāvakesu yāva vassūpagamanā veneyyāpekkhāya¹ attano attano parisāya saddhiṃ tattha tattha vasantesu āyasmā Mahākaccāyano paccantadese aññatarasmim̐ araññāyatane viharati. Tena समयena Assakarattṭhe Potalinagare Assakarājā rajjaṃ kāreti, tassa jeṭṭhāya deviyā putto Sujāto nāma kumāro soḷasavassuddesiko kaniṭṭhāya deviyā nibandhanena pitarā raṭṭhato pabbājito araññaṃ pavisitvā vanacarake nissāya araññe vasati. So kira Kassapassa Bhagavato sāsane pabbajitvā sīlamatte patiṭṭhito puthujjanakālakiriyaṃ katvā Tāvatisseu nibbattitvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā aparāparaṃ sugatiyaṃyeva paribbhamanto imasmim̐ Buddhuppāde Bhagavato abhisambodhito timsavasse Assakarattṭhe Assakarañño aggamahesiyā kucchismim̐ nibbatti, “Sujāto”tissa nāmaṃ ahoṣi. So mahantena parivārena vaḍḍhati.

Tassa pana mātari kālakatāya rājā aññaṃ rājadhītaṃ aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi, sāpi aparena समयena puttaṃ vijāyi. Tassā rājā puttaṃ disvā pasanno² “bhadde tayā icchitaṃ varaṃ gaṇhāhi”ti varaṃ adāsi. Sā gahitakaṃ katvā ṭhapetvā yadā Sujātakumāro soḷasavassuddesiko jāto, tadā rājānaṃ āha “deva tumhehi mama puttaṃ disvā tuṭṭhacittehi varo dinno, taṃ idāni dethā”ti. Gaṇha

1. Sāvakaveneyyāpekkhāya (I)

2. Pasannamano (Sī)

devīti. Mayhaṃ puttassa rajjaṃ dethāti. “Nassa vasali mama jeṭṭhaputte devakumārasadise Sujātakumāre ṭhite kasmā evaṃ vadasī”ti paṭikkhipi. Devī punappunam nibandhanam karontī manam alabhitvā ekadivasam āha “deva yadi sacce tiṭṭhasi, dehi evā”ti. Rājā “anupadhāretvā mayā imissā varo dinno, ayañca evam vadatī”ti vipphaṇṇasārī hutvā Sujātakumāram pakkosivā tamattham ārocetvā assūni pavattesi. Kumāro pitaram socamānam disvā domanassappatto assūni pavattetvā “anujānāhi deva, aham aññattha gamissāmī”ti āha. Tam sutvā raññā “aññam te nagaram māpessāmi, tattha vaseyyāsī”ti vutte kumāro na icchi, “mama sahāyānam rājūnam santike pesessāmī”ti ca vutte tampi nānujāni, kevalam “deva araññam gamissāmī”ti āha. Rājā puttam ālingitvā sīse cumbitvā “mamaccayena idhāgantvā rajje patiṭṭhahā”ti vatvā vissajjesi.

So araññam pavisitvā vanacarake nissāya vasanto ekadivasam migavam gato, tassa samaṇakāle sahāyavaro¹ eko devaputto hitesitāya migarūpena tam palobhento dhāvitvā āyasmato Mahākaccāyanassa vasanaṭṭhānasamīpam patvā antaradhāyi. So “imam migam idāni gaṇhissāmī”ti upadhāvanto therassa vasanaṭṭhānam patvā tam apassanto bahi paṇṇasālāya theram nisinnam disvā tassa samīpe cāpakoṭim olubbha aṭṭhāsī. Thero tam oloketvā ādito paṭṭhāya sabbam tassa pavattim ṇatvā anuggaṇhanto ajānanto viya saṅgaham karonto—

981. “Daḷhadhammā nisārassa, dhanum olubbha tiṭṭhasi.

Khattiyo nusi rājañño, adu² luddo vanecaro”ti—

pucchi. Tattha **daḷhadhammā**ti daḷhadhanu. Daḷhadhanu nāma dvisahassathāmam vuccati. Dvisahassathāmanti ca yassa āropitassa jiyāya baddho lohasīsādīnam bhāro daṇḍe gahetvā yāva kaṇḍappamāṇā ukkhittassa pathavito muccati. **Nisārassā**ti niratisayasārassa visiṭṭhasārassa

1. Sahāyacaro (Sī)

2. Ādu (Sī)

rukkhassa dhanuṃ, sāratararukkhamayaṃ dhanunti attho. **Olubbhāti** sannirumbhitvā. **Rājaññoti** rājakumāro. **Vanecaroti** vanacaro.

Atha so attānaṃ āvikaronto—

982. “Assakādhipatissāhaṃ, bhante putto vanecaro.
Nāmaṃ me bhikkhu te brūmi, Sujāto iti maṃ vidū¹.”

983. Mige gavesamānohaṃ, ogāhanto brahāvanaṃ.
Migaṃ tañceva nāddakkhim, tañca disvā ṭhito ahan”ti—

āha. Tattha **Assakādhipatissāti** Assakaraṭṭhādhipatino Assakarājassa. **Bhikkhūti** therāṃ ālapati. **Mige gavesamānoti** migasūkarādike gavesanto, migavaṃ carantoti attho.

Taṃ sutvā thero tena saddhim paṭisanthāraṃ karonto—

984. “Svāgataṃ te mahāpuñña, atho te adurāgataṃ.
Etto udakamādāya, pāde pakkhālayassu te.

985. Idampi pānīyaṃ sītaṃ, ābhataṃ girigabbharā.
Rājaputta tato pitvā, santhatasmim upāvisā”ti—āha.

984. Tattha **adurāgantanti** durāgamanavajjitaṃ, mahāpuñña te idhāgamaṃ svāgataṃ, na te appakampi durāgamaṃ atthi tuyhañca mayhañca pītisomanassajananatoti adhippāyo. “Adhunāgatan”tipi pāṭho, idāni āgamananti attho.

985. **Santhatasmim upāvisāti** anantarahitāya bhūmiyā anisīditvā amukasmim tiṇsanthārake nisīdāti.

Tato rājakumāro therassa paṭisanthāraṃ sampatichanto āha—

986. “Kalyāṇī vata te vācā, savanīyā Mahāmuni.
Nelā atthavatī² vaggu, mantvā atthañca bhāsasi³.”

1. Viduṃ (Sī)

2. Catthavatī (Sī)

3. Bhāsase (Sī)

987. Kā te rati vane viharato,
 Isinisabha vadehi puṭṭho.
 Tava vacanapathaṃ nisāmayitvā,
 Atthadhammapadaṃ samācaremase”ti.

986. Tattha **kalyāṇī**ti sundarā sobhanā. **Savanīyā**ti sotum yuttā. **Nelā**ti niddosā. **Atthavatī**ti atthayuttā diṭṭhadhammikādinā hitena upetā. **Vaggū**ti madhurā. **Mantvā**ti jānitvā paññāya paricchinditvā. **Atthanti** atthato anapetaṃ ekantahitāvahaṃ.

987. **Isinisabhā**ti isisu nisabha ājānīyasadisa. **Vacanapathanti** vacanaṃ. Vacanameva hi atthādhigamassa upāyabhāvato “vacanapathan”ti vuttaṃ. **Atthadhammapadaṃ samācaremaseti** idha ceva samparāye ca atthāvahaṃ sīlādiddhammakotṭhāsaṃ paṭipajjāmasa.

Idāni thero attano sammāpaṭipattim tassa anucchavikaṃ vadanto—

988. “Ahimsā sabbapāṇīnaṃ, kumāramhāka ruccati.
 Theyyā ca aticārā ca, majjapānā ca ārati.

989. Ārati samacariyā ca, bāhusaccaṃ kataññutā.
 Diṭṭheva dhamme pāsamsā, dhammā ete pasamsiyā”ti—āha.

989. Tattha **ārati samacariyā cāti** yathāvuttā ca pāpadhammato ārati, paṭivirati kāyasamatādisamacariyā ca. **Bāhusaccanti** pariyattibāhusaccaṃ. **Kataññutāti** parehi attano katassa upakārassa jānanā. **Pāsamsāti** atthakāmechi kulaputtehi pakārato āsamsitabbā. **Dhammā eteti** ete yathāvuttā ahimsādidhammā. **Pasamsiyāti** viññūhi pasamsitabbā.

Evam thero tassa anucchavikaṃ sammāpaṭipattim vatvā anāgataṃsaññaṇena āyusāṅkhāre olokento “pañcamāsamattamevā”ti disvā taṃ samvejetvā dalhaṃ tattha sammāpaṭipattiyam patitṭhāpetum imam gāthamāha—

990. “Santike maraṇaṃ tuyhaṃ, oraṃ māsehi pañcahi.
Rājaputta vijānāhi, attānaṃ parimocayā”ti.

Tattha **attānaṃ parimocayā**ti attānaṃ apāyadukkhato mocehi.

Tato kumāro attano muttiyā upāyaṃ pucchanto āha—

991. “Katamaṃ svāhaṃ janapadaṃ gantvā,
Kiṃ kammaṃ kiñca porisaṃ.
Kāya vā pana vijjāya, bhavyeayaṃ ajarāmaro”ti.

Tattha **katamaṃ svāhanti** katamaṃ su ahaṃ, katamaṃ nūti attho. **Kiṃ kammaṃ kiñca porisanti** katvāti vacanaseso. **Porisanti** purisakiccaṃ.

Tato thero tassa dhammaṃ desetum imā gāthāyo avoca—

992. “Na vijjate so padeso, kammaṃ vijjā ca porisaṃ.
Yattha gantvā bhava macco, rājaputtā’jarāmaro.

993. Mahaddhanā mahābhogā, raṭṭhavantopi khattiyā.
Pahūtadhanadhaññāse, tepi no ajarāmarā.

994. Yadi te sutā andhakaveṇḍuputtā¹,
Sūrā vīrā vikkantappahārino.
Tepi āyukkhayaṃ pattā, viddhastā sassatīsamā.

995. Khattiyā brāhmaṇā vessā, suddā caṇḍālapukkusā.
Ete caññe ca jātiyā, tepi no ajarāmarā.

996. Ye mantaṃ parivattenti, chaḷaṅgaṃ brahmacintitaṃ.
Ete caññe ca vijjāya, tepi no ajarāmarā.

997. Isayo cāpi ye santā, saññatattā tapassino.
Sarīraṃ tepi kālena, vijahanti tapassino.

998. Bhāvitattāpi arahanto, katakiccā anāsavā.
Nikkhipanti imaṃ dehaṃ, puññapāparikkhayā”ti.

1. Andhakaveṇḍuputtā (Sī)

992. Tattha **yattha gantvā**ti yaṃ padesaṃ gantvā kammaṃ vijjaṃ porisañca kāyapayogena itarapayogena ca upagantvā pāpuṇitvā bhaveyya ajarāmaroti attho.

993. Heṭṭhimakoṭiyā koṭisatādiparimāṇaṃ saṃharitvā ṭhapitaṃ mahantaṃ dhanaṃ etesanti **mahaddhana**. Kumbhattayādikahāpaṇaparibbayo mahanto bhogo etesanti **mahābhoga**. **Raṭṭhavantoti** raṭṭhasāmikā, anekayojanaparimāṇaṃ raṭṭhaṃ pasāsantāti adhippāyo. **Khattiyāti** khattiyajātikā. **Pahūtadhanadhaññāseti** mahādhanadhaññasannicayā, attano parisāya ca sattaṭṭhasamvaccharapahonakadhanadhaññasannicayā. **Tepi no ajarāmarāti** jarāmaraṇadhammā eva, mahaddhanatādīnipi tesaṃ upari nipatantaṃ jarāmaraṇaṃ nivattesuṃ na sakkontīti attho.

994. **Andhakaveṇḍuputtāti** andhakaveṇḍussa puttāti paññātā. **Sūrāti** sattimanto. **Vīrāti** vīriyavanto. **Vikkantappahārinoti** sūravīrabhāveneva paṭisattubalaṃ vikkamma¹ pasayha paharaṇasīlā. **Viddhastāti** vinatṭhā. **Sassatīsamāti** kulaparamparāya sassatīhi candasūriyādīhi samānā, tepi acirakālapavattakulanvayāti attho.

995. **Jātiyāti** attano jātiyā, visiṭṭhatarā pana jātipi nesaṃ jarāmaraṇaṃ nivattetuṃ na sakkotīti attho.

996. **Mantanti** vedaṃ. **Chalaṅganti** kappabyākaraṇaniruttisikkhāchandoviciti jotisatthasaṅkhātehi chahi aṅgehi chalaṅgaṃ. **Brahmacintitanti** brahmehi aṭṭhakādīhi cintitaṃ paññācakkhunā diṭṭhaṃ.

997. **Santāti** upasantakāyavacīkammantā. **Saññatattāti** saññatattā. **Tapassinoti** tapanissitā.

Idāni kumāro attanā kattabbaṃ vadanto—

999. “Subhāsītā atthavatī, gāthāyo te mahāmuni.

Nijjhattomhi subhaṭṭhena, tvañca me saraṇaṃ bhavā”ti—

1. Vītikkamma (Ka)

āha. Tattha **nijjhattomhīti** nijjhāpito dhammojasaññāya saññāttigato¹ amhi.
Subhatthenāti suṭṭhu bhāsitena.

Tato thero taṃ anusāsanto imam gātham abhāsi—

1000. “Mā maṃ tvaṃ saraṇam gaccha, tameva saraṇam vaja².
Sakyaputtam mahāvīram, yamaṃ saraṇam gato”ti.

Tato rājakumāro āha—

1001. “Katarasmim so janapade, Satthā tumhāka mārīsa.
Ahampi daṭṭhum gacchissam, Jinaṃ appaṭipuggalan”ti.

Puna thero āha—

1002. “Puratthimasim janapade, Okkākakulasambhavo.
Tatthāsi purisajāṇṇo, so ca kho parinibbuto”ti.

Tattha therena nisinnapadesato Majjhimadesassa Pācīnadisābhāgattā
vuttam “**puratthimasim janapade**”ti.

Evam so rājaputto terassa dhammadesanam sutvā pasannamānaso
saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhahi. Tena vuttam—

1003. “Sace hi Buddho tiṭṭheyya, Satthā tumhāka mārīsa.
Yojanāni saḥassāni, gaccheyyam payirupāsituṃ.

1004. Yato ca kho³ parinibbuto, Satthā tumhāka mārīsa.
Nibbutampi mahāvīram, gacchāmi saraṇam aham.

1005. Upemi saraṇam Buddam, dhammañcāpi anuttaram.
Saṃghaṇca naradevassa, gacchāmi saraṇam aham.

1006. Pāṇātipātā viramāmi khippam,
Loke adinnam parivajjayāmi.
Amajjapo no ca musā bhaṇāmi,
Sakena dārena ca homi tuṭṭho”ti.

1. Dhammasaññāya saññāttigato (Sī), dhammojapaññāya paññāttigato (Ka)

2. Bhaja (Ka)

3. Yato ca (I)

Evam̐ pana tam̐ saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhitaṃ thero evamaḥa “rājakumāra tuyhaṃ idha araṇṇavāseṇa attho natthi, na ciraṃ tava jīvitaṃ, pañcamāsabbhantare eva kālaṃ karissasi, tasmā tava pitu santikameva gantvā dānādīni puñṇāni katvā saggaparāyaṇo bhavyeyyāsī”ti vatvā attano santike dhātuyo datvā vissajjesi. So gacchanto “ahaṃ bhante tumhākaṃ vacanena ito gamissāmi, tumhehipi mayhaṃ anukampāya tattha āgantabban”ti vatvā therassa adhivāsaṇaṃ viditvā vanditvā padakkhiṇaṃ katvā pitu nagaraṃ gantvā uyyānaṃ pavisitvā attano āgatabhāvaṃ raṇṇo nivedesi.

Taṃ sutvā rājā saparivāro uyyānaṃ gantvā kumāraṃ āliṅgitvā antepuraṃ netvā abhisiṅcitukāmo ahoṣi. Kumāro “deva mayhaṃ appakaṃ āyu, ito catunnaṃ māsānaṃ accayena maraṇaṃ bhavissati, kiṃ me rajjena, tumhe nissāya puñṇameva karissāmi”ti vatvā therassa guṇaṃ ratanattayassa ca ānubhāvaṃ pavedesi. Taṃ sutvā rājā samvegappatto ratanattaye ca there ca pasannamānaṣo mahantaṃ vihāraṃ kāretvā Mahākaccāyanattherassa santike dūtaṃ pāhesi. Theropi rājānaṃ mahājānaṇca anuggaṇhanto āgacchi. Rājā ca saparivāro dūratova paccuggamaṇaṃ katvā therāṃ vihāraṃ paveṣetvā catūhi paccayehi sakkaccaṃ upaṭṭhahanto saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhahi. Kumāro ca sīlāni samādiyitvā therāṃ bhikkhū ceva sakkaccaṃ upaṭṭhahanto dānāni dadanto dhammaṃ suṇanto catunnaṃ māsānaṃ accayena kālaṃ katvā Tāvatiṃsabhavane nibbatti, tassa puñṇānubhāvena sattaratanaṇaṇḍito sattayojanappamaṇo ratho uppajji, anekāni cassa accharāsahassāni parivāro ahoṣi.

Rājā kumārassa sarīrasakkāraṃ katvā bhikkhusaṃghassa ca mahādānaṃ pavattetvā cetiyassa pūjaṃ akāsi, tattha mahājāno sannipati, theropi saparivāro tam̐ padesaṃ upagaṇchi. Atha devaputto attanā katakusalakammaṃ oloketvā kataṇṇūtāya “gantvā therāṃ vandissāmi, sāsanaḡuṇe ca pākaṭe karissāmi”ti cintetvā dibbarathaṃ āruyha mahatā parivārena dissamānarūpo āgantvā rathā oruyha therassa pāde

vanditvā pitarā saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā therāṃ payirupāsamaṇo
añjalim paggayha aṭṭhāsi. Taṃ thero imāhi gāthāhi pucchi—

1007. “Sahassaraṃsīva yathāmahappabho,
Disaṃ yathā bhāti nabhe anukkamaṃ.
Tathāpakāro tavāyaṃ¹ mahāratho,
Samantato yojanasattamāyato.

1008. Suvaṇṇapaṭṭehi samantamotthaṭo,
Ura’ssa muttāhi maṇīhi cittito.
Lekhā suvaṇṇassa ca rūpiyassa ca,
Sobhenti veḷuriyamayā sunimmitā.

1009. Sīsañcidaṃ veḷuriyassa nimmitaṃ,
Yugañcidaṃ lohitakāya cittitaṃ.
Yuttā suvaṇṇassa ca rūpiyassa ca,
Sobhanti assā ca ime manojavā.

1010. So tiṭṭhasi hemarathe adhiṭṭhito,
Devānamindova sahasavāhano.
Pucchāmi tāhaṃ yasavanta kovidaṃ,
Kathaṃ tayā laddho ayaṃ uḷāro”ti.

1007. Tattha **sahassaraṃsī**ti sūriyo. So hi anekasahassaraṃsimantatāya
“sahassaraṃsī”ti vuccati. **Yathāmahappabhoti** attano mahattassa
anurūpappabho. Yathā hi mahattena sūriyamaṇḍalena sadisaṃ jotimaṇḍalam
natthi, evaṃ pabhāyapi. Tathā hi taṃ ekasmiṃ khaṇe tīsu mahādīpesu
ālokaṃ pharantaṃ tiṭṭhati. **Disaṃ yathā bhāti nabhe anukkamanti** nabhe
ākāse yatheva² disaṃ anukkamanto gacchanto yathā yena pakārena bhāti
dibbati jotati. **Tathāpakāroti** tādisākāro³. **Tavāyanti** tava ayaṃ.

1. Tava yaṃ (Sī, I)

2. Yathocitaṃ (Sī)

3. Tādiso pakāro (Ka)

1008. **Suvaṇṇapaṭṭehī**ti suvaṇṇamayehi paṭṭehi.

Samantamoṭṭhaṭotisamantato chādito. **Ura'ssā**ti uro assa, rathassa uroti ca isāmūlaṃ vadati. **Lekhā**ti veḷuriyamayā mālākammalatākammādilekhā.

Tāsaṃ suvaṇṇapaṭṭesu ca rajatapaṭṭesu ca dissamānattā vuttaṃ “**suvaṇṇassa ca rūpiyassa cā**”ti. **Sobhenti**ti ratham sobhayanti.

1009. **Sīsanti** rathakubbarasīsaṃ. **Veḷuriyassa nimmitanti** veḷuriyena nimmitaṃ, veḷuriyamaṇimayanti attho. **Lohitakāyā**ti lohitakamaṇinā, yena kenaci rattamaṇinā vā. **Yuttā**ti yojitā, atha vā **yottā**¹ **suvaṇṇassa ca rūpiyassa cā**ti suvaṇṇamayā ca rūpiyamayā ca yottā¹, saṅkhalikāti attho.

1010. **Adhiṭṭhitoti** attano deviddhiyā sakalamidaṃ ṭhānaṃ abhibhavivā ṭhito. **Sahassavāhanoti** sahasayuttavāhano, sahasa-ājānīyayuttaratho Devānamindo yathāti adhippāyo. **Yasavantā**ti ālapanā, yasassīti attho. **Kovidanti** kusalañāṇavantaṃ², rathārohane vā chekaṃ³. **Ayaṃ ulāro**ti ayaṃ ulāro mahanto yasoti adhippāyo.

Evam therena puṭṭho devaputto imāhi gāthāhi byākāsi—

1011. “Sujāto nāmahaṃ bhante, rājaputto pure ahum.

Tvaṅca maṃ anukampāya, saññamasmim nivesayi.

1012. Khīṇāyukaṅca maṃ ñatvā, sarīraṃ pādāsi Satthuno.

Imaṃ Sujāta pūjehi, taṃ te atthāya hehiti.

1013. Tāhaṃ gandhehi mālehi, pūjayivā samuyyuto.

Pahāya mānusaṃ dehaṃ, upapannomhi Nandanāṃ.

1014. Nandane ca vane⁴ ramme, nānādi jagaṇāyute.

Ramāmi naccagītehi, accharāhi purakkhato”ti.

1. Yuttā (Ka)

3. Cheka (Ka)

2. Kovidāti kusalañāṇavanta (Ka)

4. Nandanopavane (Sī)

1012-3. Tattha **sarīranti** sarīradhātuṃ. **Hehitīti** bhavissati. **Samuyyutoti** sammā uyyutto, yuttappayuttoti attho.

Evam devaputto therena pucchitamattham kathetvā theram vanditvā padakkhiṇam katvā pitaram āpucchitvā ratham āruyha devalokameva gato. Theropi tamattham aṭṭhuppattim katvā sampattaparisāya vitthārena dhammakatham katesi, sā dhammakathā mahājanassa sātthikā ahosi. Atha thero tam sabbam attanā ca tena ca kathitaniyāmeneva saṅgītikāle dhammasaṅgāhakānam ārocesi, te ca tam tathā saṅgaham āropesunti.

Cūlarathavimānavañṇanā niṭṭhitā.

14. Mahārathavimānavañṇanā

Sahassayuttam hayavāhanam subhanti Mahārathavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvatthiyam viharati Jetavane. Tena ca samayena āyasmā Mahāmogallāno heṭṭhā vuttanayena devacārikam caranto Tāvatisabhavane Gopālassa nāma devaputtassa attano vimānato nikkhamitvā saḥassayuttam mahantam dibbaratham abhiruyha mahantena parivārena mahatiyā deviddhiyā uyyānakīlanattham gacchantassa avidūre pāturahosi. Tam disvā devaputto sañjātagāravabahumāno sahasā rathato oruyha upasaṅkamitvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā añjalim sirasi paggayha aṭṭhāsi.

Tassidam pubbakammaṃ—so kira Vipassim Bhagavantaṃ suvaṇṇamālāya pūjetvā “imassa puññassa ānubhāvena mayham bhave bhava sovaṇṇamayā uracchadamālā nibbattatū”ti katapaṇidhānāya anekakappesu Sugatīsuyeva saṃsarantiyā Kassapassa Bhagavato kāle Kikissa Kāsirañño aggamaḥesiyā kucchimhi nibbattāya yathāpaṇidhānam suvaṇṇamālālabhena “uracchadamālā”ti laddhanāmāya devakaññāsadisāya rājadhitāya ācariyo Gopālo nāma brāhmaṇo hutvā sasāvakaṣaṃghassa Kassapassa Bhagavato asadisadānādīni mahādānāni pavattetvā indriyānam aparipakkabhāvena attānam rājadhītarañca uddissa Satthārā

desitaṃ dhammaṃ sutvāpi visesaṃ nibbattetuṃ asakkonto
 puthujjanakālakiriyameva katvā yathūpacitapuññānubhāvena Tāvatisesu
 yojanasatike kanakavimāne nibbatti, anekakoṭi-accharāparivāro ahosi,
 sattaratanamayo cassa sahasayutto suvibhattabhittivicitto
 siniddhamadhuranigghoso attano pabhāsamudayena avahasanto viya
 divaṅkaramaṇḍalaṃ¹ dibbo ājaññaratho nibbatti.

So tattha yāvatāyukaṃ dibbasampattiṃ anubhavitvā aparāparaṃ
 devesuyeva saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde tasseva kamma
 vipākāvesesena yathāvuttasampattivibhavo Gopālo eva nāma devaputto
 hutvā Tāvatisesuyeva nibbatti. Taṃ sandhāya vuttam “tena ca samayena
 āyasmā Mahāmoggallāno -pa- añjaliṃ sirasi paggayha aṭṭhāsī”ti.

Evam pana upasaṅkamitvā ṭhitaṃ taṃ devaputtaṃ āyasmā
 Mahāmoggallāno imāhi gāthāhi pucchi—

1015. “Sahasayuttaṃ hayavāhanaṃ subhaṃ,
 Āruyhiṃ sandanaṃ nekacittaṃ.
 Uyyānabhūmiṃ abhito anukkamaṃ,
 Purindado bhūtapatīva Vāsavo.

1016. Sovaṇṇamayā te rathakubbarā ubho,
 Phalehi aṃsehi atīva saṅgatā.
 Sujātagumbā naravīraṇiṭṭhitā,
 Virocati pannaraseva cando.

1017. Suvaṇṇajālāvatato ratho ayam,
 Bahūhi nānāratanehi cittito.
 Sunandighoso ca subhassaro ca,
 Virocatī cāmarahatthabāhubhi.

1. Divasakaramaṇḍalaṃ (Sī)

1018. Imā ca nābhyo manasābhinimmitā,
Rathassa pādantaramajjjhabhūsitā.
Imā ca nābhyo satarājicittitā,
Sateratā vijjurivappabhāsare.
1019. Anekacittāvatato ratho ayam,
Puthū ca nemī ca sahasaramsiko.
Tesaṃ saro suyyati vaggurūpo,
Pañcaṅgikaṃ tūriyamivappavāditaṃ.
1020. Sirasmiṃ cittaṃ maṇicandakappitaṃ,
Sadā visuddhaṃ ruciraṃ pabhassaraṃ.
Suvaṇṇarājīhi atīva saṅgataṃ,
Veḷuriyarājīva atīva sobhati.
1021. Ime ca vāḷī maṇicandakappitā,
Ārohakambū sujavā brahūpamā.
Brahā mahantā balino mahājavā,
Mano tavaññāya tatheva siṃsare.
1022. Ime ca sabbe sahitā catukkamā,
Mano tavaññāya tatheva siṃsare.
Samaṃ vahantī mudukā anuddhatā,
Āmodamānā turagānamuttamā.
1023. Dhunanti vagganti patanti cambare,
Abhuddhunantā sukate piḷandhane.
Tesaṃ saro suyyati vaggurūpo,
Pañcaṅgikaṃ tūriyamivappavāditaṃ.
1024. Rathassa ghoso apiḷandhanāna ca,
Khurassa nādo abhihiṃsanāya ca.
Ghoso suvaggū samitassa suyyati,
Gandhabbatūriyāni vicitrasaṃvane.

1025. Rathe ðhitātā migamandalocanā,
 Ālārapamhā hasitā piyaṃvadā.
 Veḷuriyajālāvataṭā tanucchavā,
 Sade'va gandhabbasūraggapūjitā.
1026. Tā rattarattambarapītavāsasā,
 Visālanettā abhirattalocanā.
 Kule sujātā sutanū sucimhitā,
 Rathe ðhitā pañjalikā upaṭṭhitā.
1027. Tā kambukeyūradharā suvāsasā,
 Sumajjhimā ūruthanūpapannā.
 Vaṭṭaṅguliyo sumukhā sudassanā,
 Rathe ðhitā pañjalikā upaṭṭhitā.
1028. Aññā suveṇī susu missakesiyo,
 Samaṃ vibhattāhi pabhassarāhi ca.
 Anubbatā tā tava mānase ratā,
 Rathe ðhitā pañjalikā upaṭṭhitā.
1029. Āveḷiniyo padumuppalacchadā,
 Alaṅkatā candanasāravāsītā¹.
 Anubbatā tā tava mānase ratā,
 Rathe ðhitā pañjalikā upaṭṭhitā.
1030. Tā māliniyo padumuppalacchadā,
 Alaṅkatā candanasāravāsītā¹.
 Anubbatā tā tava mānase ratā,
 Rathe ðhitā pañjalikā upaṭṭhitā.
1031. Kaṇṭhesu te yāni piḷandhanāni,
 Hatthesu pādesu tatheva sīse.
 Obhāsayantī dasa sabbaso disā,
 Abbhuddayaṃ sārādikova bhāṇumā.

1. Candanaṃsāraropitā (Ka)

1032. Vātassa vegena ca sampakampitā,
 Bhujesu mālā apiḷandhanāni ca.
 Muñcanti ghosaṃ ruciraṃ sucim sutaṃ,
 Sabbehi viññūhi sutabbarūpaṃ.
1033. Uyyānabhūmyā ca duvaddhato ṭhitā,
 Rathā ca nāgā tūriyāni ca saro.
 Tameva devinda pamodayanti,
 Viṇā yathā pokkharapattabāhubhi.
1034. Imāsu viṇāsu bahūsu vaggūsu,
 Manuññarūpāsu hadayeritaṃ pītiṃ¹.
 Pavajjamānāsu atīva accharā,
 Bhamanti kaññā padumesu sikkhitā.
1035. Yadā ca gītāni ca vāditāni ca,
 Naccāni cimāni samenti ekato.
 Athettha naccanti athettha accharā,
 Obhāsayantī ubhato varitthiyo.
1036. So modasi tūriyagaṇappabodhano,
 Mahīyamāno vajirāvudhoriva.
 Imāsu viṇāsu bahūsu vaggūsu,
 Manuññarūpāsu hadayeritaṃ pītiṃ¹.
1037. Kim tvaṃ pure kammamakāsi attanā,
 Manussabhūto purimāya jātiyā.
 Uposathaṃ kaṃ vā tuvaṃ upāvasi,
 Kaṃ dhammacariyaṃ vatamābhirocayi.
1038. Nayīda'mappaṣṣa katassa² kammuno,
 Pubbe suciṇṇassa uposathassa vā.
 Iddhānubhāvo vipulo ayaṃ tava,
 Yaṃ devasaṃghaṃ abhirocase bhusaṃ.

1. Pati (Sī)

2. Nayidaṃ appaṣṣa katassa (Sī)

1039. Dānassa te idaṃ phalaṃ, atho sīlassa vā pana.

Atho añjalikamma, taṃ me akkhāhi pucchito”ti.

1015. Tattha **sahassayuttanti** sahasseṇa yuttaṃ, sahasaṃ vā yuttaṃ yojitaṃ etasminti sahasayuttaṃ. Kassa panetaṃ sahasanti? “Hayavāhanan”ti anantaraṃ vuccamānattā hayānanti ayamattho viññāyateva. Hayā vāhananā etassāti hayavāhananā. Keci pana “sahassayuttahayavāhanan”ti anuñāsikalopanaṃ ekameva samāsapadaṃ katvā vaṇṇenti, etasmim pakkhe hayavāhananā viya vāhananti attho yujjati. Hayavāhanasahasayuttaṃ yuttahayavāhanasahasanti hi attho. Apare pana “sahassayuttanti sahasadibbājāññayuttaṃ”ti vadanti. **Sandananti** rathanā. **Nekacittanti** anekacittaṃ nānāvīdavicittavantaṃ. **Uyyānabhūmim abhitoti** uyyānabhūmiyā samīpe. “Abhito”ti hi padaṃ apekkhitvā sāmī-atthe etaṃ upayogavacanā. Keci pana “uyyānabhūmyā”tipi paṭhanti, te saddanayampi anupadhārentā paṭhanti. **Anukkamanti** gacchanto Purindado bhūtapatīva Vāsavo virocasīti sambandho.

1016. **Sovaṇṇamayāti** suvaṇṇamayā. **Teti tava. Rathakubbarā ubhoti** rathassa ubhosu passesu vedikā. Yo hi rathassa sobhanatthañceva upari ṭhitānaṃ guttatthañca ubhosu passesu vedikākārena parikkhepo kariyati, tassa purimabhāge ubhosu passesu yāva rathīsā, tāva hatthehi gahaṇayoggo rathassa avayavaviseso, idha so eva kubbaroti adhippeto. Tenevāha “ubho”ti. Aññattha pana rathīsā kubbaroti vuccati. **Phalehīti**¹ rathūpatthambhassa dakkhiṇavāmabhedehi dvīhi phalehi², pariyaṇṭāvettha phalāti vuttā. **Amsehīti** kubbaraphale patiṭṭhitehi hetṭhima-amsehi. **Atīva saṅgatāti** ativiya suṭṭhu saṅgatā suphassitā nibbivarā. Idañca sippiviracite kittimarathe labbhamānavisesaṃ tattha āropetvā vuttaṃ, so pana aporisatāya akittimo sayamjāto kenaci aghaṭitoyeva. **Sujātagumbāti** susaṅṭhitathambhakasamudāyā. Ye hi vedikāya nirantaraṃ ṭhitā susaṅṭhitaghaṭakādi-avayavavisesavanto thambhakasamudāyā,

1. Thalehīti (Sī)

2. Thalehi (Sī)

tesaṃ vasenevaṃ vuttaṃ “sujātagumbā”ti. **Naravīraniṭṭhitā**ti sippācariyehi niṭṭhāpitasadisā. Sippācariyā hi attano sarīrakhedaṃ acintetvā vīriyabalena sippassa suṭṭhu vicāraṇato naresu vīriyavantoti idha “naravīrā”ti vuttā.

Naravīrāti vā devaputtassa ālapanāṃ. **Niṭṭhitā**ti pariyositā paripuṇṇasobhātisayā. “Naravīranimmitā”ti vā pāṭho, naresu dhitisampannehi nimmitasadisāti attho. Evaṃvidhakubbaratāya ayam tava ratho virocāti. Kim viya? **Pannaraseva cando**, sukkapakkhe pannarasiyaṃ paripuṇṇakāle candimā viya.

1017. **Suvaṇṇajālāvatatoti** suvaṇṇajālakehi avatato chādito.

“Suvaṇṇajālāvitato”tipi pāṭho, gavacchitoti attho. **Bahūhī**ti anekehi.

Nānāratanehīti padumarāgaphussarā gādīnānāvidharatanehi. **Sunandighosoti** suṭṭhu nanditabbaghoso, savanīyamadhuraninnādoti attho. **Sunandighosoti** vā suṭṭhu katanandighoso, naccanādīnaṃ dassanādīsū pavattitasādhukārasaddādivasena katapamodaninnādoti attho, “kālena kālaṃ āsīvādanavasena suṭṭhu payuttanandighoso”ti ca vadanti. **Subhassaroti** suṭṭhu ativiya obhāsanasabhāvo, tattha vā pavattamānānaṃ devatānaṃ sobhanena gītavādītassarena subhassaro. **Cāmarahatthabāhubhī**ti cāmarahatthayuttabāhūhi ito cito ca bījayamāna¹ cāmarakalāpehi devatānaṃ bhujehi, tathābhūtāhi devatāhi vā virocāti.

1018. **Nābhyoti** rathacakkānaṃ nābhiyo. **Manasābhinimmitā**ti “ime īdisā hontū”ti cittena nimmitasadisā. **Rathassa pādantaramajjhabhūsitā**ti rathassa pādānaṃ rathacakkānaṃ antena² neminā nānāratanasamujjalena arānaṃ vemajjhena ca maṇḍitā. **Satarājicittitā**ti anekavaṇṇāhi anekasatāhi rājīhi lekhāhi cittitā vicittabhāvaṃ gatā. **Sateratā vijjurivā**ti sateratasaṅkhātavijjulātā³ viya pabhāsare vijjotanti⁴.

1. Vidhūpayamāna (Ka)

2. Antare (I)

3. Sateritā indadhanusaṅkhātā vijjulātā (Ka)

4. Vijjotante (Sī, I)

1019. **Anekacittāvatatoti** anekehi mālākammādicittehi avatato samokiṇṇo. “Anekacittāvitato”tipi paṭhanti, soyeva attho, gāthāsukhattham̐ pana dīghakaraṇam̐. **Puthū ca nemī cāti** puthulanemi¹ ca, eko ca-kāro nipātamattam̐. **Sahassaram̐sikoti** anekasahassaram̐siko. “Sahassaram̐siyo”tipi Pāli. Apare pana “natā ram̐siyo”ti ca paṭhanti, tattha **natāti** ajiyadhanudaṇḍako viya oṇatā nemippadesā. **Sahassaram̐siyoti** sūriyamaṇḍalam̐ viya vipphurantakiraṇajālā. **Tesanti** olambam̐nakiṇṇikaṇajālānam̐ nemippadesānam̐.

1020. **Sirasminti** sīse, rathassa sīseti attho. Siro vā asmim̐ rathe. **Cittanti** vicittam̐. **Maṇicandakappitanti** maṇimayamaṇḍalānuviddham̐ candamaṇḍalasadisena maṇinā anuviddham̐. **Ruciram̐ pabhassaranti** iminā tassa candamaṇḍalasadisatam̐yeva vibhāveti, **sadā visuddhanti** iminā panassa candamaṇḍalatopi visesaṁ dasseti. **Suvaṇṇarājīhīti** antarantarā vaṭṭākārena saṅṭhitāhi suvaṇṇalekhāhi. **Saṅgatanti** sahitam̐. **Veḷuriyarājīvāti** antarantarā suvaṇṇarājīhi khacitamaṇimaṇḍalattā veḷuriyarājīhi viya sobhati. “Veḷuriyarājīhī”ti ca paṭhanti.

1021. **Vāḷīti** vālavanto sampannavāḷadhino, asse sandhāya vadati. “Vāḷī”ti vā pāṭho. **Maṇicandakappitāti** cāmarolambanaṭṭhānesu maṇimayacandakānuviddhā. **Ārohakambūti** uccā ceva tadanurūpapariṇāhā ca, ārohapariṇāhasampannāti attho. **Sujavāti** sundarajavā javavanto **mahājavā**, sobhanagatikāti attho. **Brahūpamāti** brahā viya paminitabbā, attano pamāṇato adhikā viya paññāyantāti attho. **Brahāti** vuḍḍhā pavaḍḍhasabbaṅgapaccāṅgā. **Mahantāti** mahānubhāvā mahiddhikā. **Balinoti** sarīrabalena ca ussāhabalena ca balavanto. **Mahājavāti** sīghavegā. **Mano tavaññāyāti** tava cittam̐ ñatvā. **Tathevāti** cittānurūpameva. **Sir̐sareti** saṁsappare, pavattareti attho.

1022. **Imeti** yathāvutta-asse sandhāyāha. **Sabbeti** sahasamattāpi. **Sahitāti** samānajavatāya samānagamanatāya ca gatiyam̐ sahitā, aññamaññam̐ anūnādhikagamanāti attho. Catūhi pādehi

1. Vipulanemi (Ka)

kamanti gacchantīti **catukkamā**. **Samaṃ gahantīti** “sahitā”ti padena vuttamevatthaṃ pākaṭataraṃ karoti. **Mudukāti** mudusabhāvā, bhadrā ājānīyāti attho. Tenāha “**anuddhatā**”ti, uddhatarahitā khobhaṃ akarontāti attho. **Āmodamānāti** pamodamānā, akhaḷuṅkatāya aññamaññaṃ rathikādīnañca tuṭṭhiṃ pavedayantāti attho.

1023. **Dhunantīti** cāmarabhāraṃ kesarabhāraṃ vāladhiñca vidhunanti. **Vaggantīti** kadāci pade padaṃ nikkhipantā vagganena gamanena gacchanti. **Patantīti** kadāci pavattanti, laṅghantīti attho. “Plavantī”ti ca keci paṭhanti, soyevattho. **Abbhuddhunantāti** kammasippinā sukate suṭṭhu nimmite khuddakaghaṇṭādi-assālaṅkāre abhi-uddhunantā adhikaṃ uddhunantā. **Tesanti** tesam piḷandhanānaṃ.

1024. **Rathassa ghosoti** yathāvutto rathanigghoso. **Apiḷandhanāna cāti** a-kāro nipātamattaṃ. Piḷandhanānaṃ ābharaṇānaṃ. Apiḷandhananti ca ābharaṇapariyāyoti vā vadanti, rathassānaṃ ābharaṇānañca ghosoti attho. **Khurassa nādoti** turaṅgānaṃ khuranipātasaddo. Kiñcāpi assā ākāseṇa gacchanti, madhurassa pana khuranipātasaddassa upaladdhihetubhūtena kammunā tesam khuranikkhepe khuranikkhepe paṭighāto labbhatīti vadanti. **Abhihimsanāya cāti** assānaṃ adhihimsanena ca, antarantarā assehi pavattitahasana¹ cāti attho. “Abhihesanāya cā”ti keci paṭhanti. **Samitassāti** samuditassa² dibbajanassa ghoṣo ca suvaggu sumadhuraṃ suyayati. Kiṃ viyāti āha “**gandhabbatūriyāni vicitrasaṃvane**”ti, citralatāvane gandhabbadevaputtānaṃ pañcaṅgikatūriyāni viya. Tūriyasannissito hi saddo “tūriyāni”ti vutto nissayavohārena. “Gandhabbatūriyāna ca vicitrasaṃvane”ti ca pāṭho, “tūriyānañca” iti anunāsikaṃ ānetvā yojetabbaṃ. Apare “gandhabbatūriyāni vicitrapavane”ti paṭhanti.

1025. **Rathe ṭhitātāti** rathe ṭhitā etā. **Migamandalocanāti** migacchāpikānaṃ viya mudusiniddhadiṭṭhinipātā. **Āḷārapamhāti** bahalasaṅgatapakhumā, gopakhumāti attho. **Hasitāti** pahasitā, pahamsitamukhāti

1. Pavattitahasana (I)

2. Pamuditassa (Sī)

attho. **Piyāmvadāti** piyavādiniyo. **Veḷuriyajālāvatatāti** veḷuriyamaṇimayena jālena chāditarārā. **Tanucchavāti** sukhumacchaviyo. **Sade'vāti** sadā eva sabbakālemeva. **Gandhabbasūraggapūjitāti** gandhabbadevatāhi ceva aparāhi ca aggadevatāhi laddhapūjā¹.

1026. **Tā rattarattambarapītavāsasāti** rajanīyarūpā ca rattapītavattā ca. **Abhirattalocanāti** visesato rattarājīhi upasobhitanayanā. **Kule sujātāti** sindhavakule sujātā viṣiṭṭhadevanikāye sambhavā. **Sutanūti** sundarasarārā. **Sucimhitāti** suddhasitakaraṇā².

1027. **Tā kambukeyūradharāti** suvaṇṇamayakeyūradharā. **Sumajjhimāti** vilaggamajjhā. **Ūruthanūpapannāti** sampanna-ūruthanā, kadalikkhandhasadisa-ūru ceva samuggasadisathanā ca. **Vaṭṭaṅgulyoti** anupubbato vaṭṭaṅgulyo. **Sumukhāti** sundaramukhā, pamuditamukhā vā. **Sudassanāti** dassanīyā.

1028. **Aññāti** ekaccā. **Suvenīti** sundarakesavenīyo. **Susūti** daharā. **Missakesiyoti** rattamālādīhi missitakesavaṭṭīyo. Kathaṃ? **Samam vibhattāhi pabhassarāhi cāti**, samam aññamaññasadisam nānāvibhattivasena vibhattāhi suvaṇṇacīrādikhacitāhi indanīlamaṇi-ādayo viya pabhassarāhi kesavaṭṭīhi missitakesiyoti yojanā. **Anubbatāti** anukūlakiriya. **Tāti** accharāyo.

1029. **Candanasāravositāti** sārabhūtena dibbacandanena ullittā vicchuritā.

1031. **Kaṅthesūti**-ādinā gīvūpagahatthūpagapādūpagasīsūpagādi-ābharaṇāni dasseti. **Obhāsayantīti** kaṅthesu yāni piḷandhanāni, tehi obhāsayantīti yojanā. Evaṃ sesesupi. **Abbhuddayanti** abhi-uggacchanto, “abhuddasan”tipi³ pāṭho, soyevattho. **Sāradikoti** saradakāliko. **Bhāṇumāti** sūriyo. So hi abbhādidosavirahena dasapi disā suṭṭhu obhāseti.

1032. **Vātassa vegena cāti** manuññagandhūpahāraṃ saddūpahāraṇca karontena upaharantena viya vāyantena vātassa vegena rathaturaṅgavegena ca.

1. Laddhapūjitā (Ka)

2. Suṭṭhu sitakaraṇā (Si)

3. Abbhussayantipi (Ka)

muñcantīti vissajjenti. **Ruciranti** pañcaṅgikatūriyāni viya uparūpari rucidāyakam. **Sucinti** suddham asaṃsaṭṭham. **Subhanti** manuññam. **Sabbehi viññūhi sutabbarūpanti** sabbehipi viññujāṭikehi gandhabbasamayaññūhi sotabbam savanīyam uttamasabhāvaṃ ghosam muñcantīti yojanā.

1033. **Uyyānabhūmyāti** uyyānabhūmiyam. **Duvaddhatoti** dvīhi addhapassehi¹. “Dubhato ca ṭhitā”tipi paṭhanti, soyevattho. **Rathāti** rathe. **Nāgāti** nāge. Upayogatthe hi etaṃ paccattavacanam. **Saroti** rathanāgatūriyāni paṭicca nibbatta saro. **Devindāti** devaputtam ālapati. **Vīṇā yathā pokkharapattabāhubhīti** yathā vīṇā sammadeva yojitehi doṇipattabātudaṇḍehi taṃtaṃmucchanānurūpaṃ avaṭṭhitehi vādiyamānā suṇantaṃ janam pamodeti, evam taṃ rathādayo attano sarena pamodayanti. Susikkhitabhāvena pokkharabhāvaṃ sundarabhāvaṃ pattehi vīṇāvādakassa hatthehi pavādītā vīṇā yathā mahājanaṃ pamodeti, evam taṃ rathādayo attano sarena pamodayantīti.

1034. **Imāsu vīṇāsūti** gāthāya ayaṃ saṅkhepattho—**imāsu** ujukoṭivāṅkabrahātīnandinītisara-ādibhedāsu **bahūsu vīṇāsu** siniddhamadhurassaratāya **vaggūsu** tato eva **manuññarūpāsu hadayeritam** hadayaṅgamaṃ hadayahārinim **pītim** pītinimittam **pavajjamānāsu** pavādiyamānāsu **accharā** devakaññā pītivegukkhittatāya attano susikkhitatāya ca dibbapadumesu **bhamanti** naccam dassentiyo sañcaranti.

1035. **Imānīti** idam paccekam yojetabbam “imāni gītāni imāni vādītāni imāni naccāni cā”ti. **Samenti ekatoti** ekajjham samarasāni² honti. Atha vā **samenti ekatoti** ekato ekajjham samāni samarasāni karonti, tantissaram gītassarena, gītassarañca tantissarena saṃsandantiyo naccanena yathādhigate hassādirase aparihāpentīyo samenti samānentīti attho. **Athettha naccanti athettha accharā obhāsayantīti** evam gītādīni samarase karontiyo atha aññā ekaccā accharā ettha etasmim tava rathe naccanti, atha aññā varitthīyo uttamitthīyo naccam passantīyo attano sarīrobhāsena ceva vatthābharaṇa-obhāsena ca

1. Duhatthatoti dvīhi hatthapassehi (I)

2. Samāni samarasāni (I)

ettha etasmim padese ubhato dvīsu passesu dasapi disā kevalam obhāsayanti vijjotayantīti attho.

1036. **Soti** so tvaṃ evambhūto. **Tūriyagaṇappabodhanoti** dibbatūriyasamūhena katapītipabodhano. **Mahīyamānoti** pūjīyamāno. **Vajirāvudhorivāti** Indo viya.

1037. **Uposathaṃ kaṃ vā tuvaṃ upāvasīti** aññehipi uposatho upavasīyati, tvaṃ kaṃ vā kīdisaṃ nāma uposathaṃ upavasīti pucchati. **Dhammacariyanti** dānādipuññaṇapaṭipattim. **Vatanti** vatasamādānaṃ. **Abhirocayīti** abhirocesi, ruccitvā pūresīti attho. “Abhirādhayī”tipi pāṭho, sādhesi nipphādesīti attho.

1038. **Idanti** nipātamattaṃ, idaṃ vā phalanti adhippāyo. **Abhirocaseti** abhibhavitvā vijjotasi.

Evam mahātherena puṭṭho devaputto tamatthaṃ ācikkhi. Tena vuttaṃ—

1040. “So devaputto attamano, Moggallānena pucchito.
Pañhaṃ puṭṭho viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalanti.

1041. Jitindriyaṃ Buddhamanomanikkamaṃ,
Naruttamaṃ Kassapamaggapuggalaṃ.
Avāpurantaṃ amatassa dvāraṃ,
Devātidevaṃ satapuññalakkhaṇaṃ.

1042. Tamaddasaṃ kuñjaramoghatīṇṇaṃ,
Suvaṇṇasiṅgīnadabimbāsādisaṃ.
Disvāna taṃ khippamahum sucīmano,
Tameva disvāna subhāsītaddhajaṃ.

1043. Ta’mannapānaṃ athavāpi cīvaraṃ,
Sucim paṇītaṃ rāsasā upetaṃ.
Pupphābhikiṇṇamhi sake nivesane,
Patiṭṭhapesim sa asaṅgamānaso.

1044. Ta'mannapānena ca cīvarena ca,
 Khajjena bhojjena ca sāyanena ca.
 Santappayitvā dvipadānamuttamaṃ,
 So saggaso devapure ramāmahaṃ.
1045. Etenupāyena imaṃ niraggaḷaṃ,
 Yaññaṃ yajitvā tividhaṃ visuddhaṃ.
 Pahāyahaṃ mānusaṃ samussayaṃ,
 Indūpamo devapure ramāmahaṃ.
1046. Āyuñca vaṇṇaṅca sukhaṃ balañca,
 Paṇītarūpaṃ abhikaṅkhatā muni.
 Annañca pānañca bahuṃ susaṅkhatam,
 Patiṭṭhapetabbamasāṅgamānase.
1047. Nayimasmiṃ loke parasmim vā pana,
 Buddhena seṭṭho va samo va vijjati.
 Āhuneyyānaṃ paramāhutiṃ gato,
 Puññatthikānaṃ vipulapphalesinaṃ”ti.

1041. Tattha **jitindriyanti** manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ bodhimūleyeva
 aggamaggena jitattā nibbisevanabhāvassa katattā jitindriyaṃ.
 Abhiññeyyādīnaṃ abhiññeyyādibhāvato anavasesato abhisambuddhattā
Buddhaṃ. Paripuṇṇavīriyatāya **anomanikkamaṃ** caturaṅgasamannāgatassa
 vīriyassa catubbidhasammappadhānassa ca pāripūriyāti attho. **Naruttamanti**
 narānaṃ uttamaṃ dvipaduttamaṃ. **Kassapanti** Bhagavantaṃ gottena vadati.
Avāpurantaṃ amatassa dvāranti Koṇāgamanassa Bhagavato
 sāsānantaradhānato pabhuti pihitaṃ nibbānamahānagarassa dvāraṃ
 ariyamaggaṃ vivarantaṃ. **Devātidevanti** sabbesampi devānaṃ atidevaṃ.
Satapuññialakkhaṇanti anekasatapuññavasena nibbattamahāpurisalakkhaṇaṃ.

1042. **Kuñjaranti** kilesapaṭisattunimmaddanena kuñjarasadisaṃ,
 mahānāganti attho. Catunnaṃ oghānaṃ saṃsāramahoghassa taritattā
oghatinṇaṃ.

suvaṇṇasiṅginadabimbasādisanti

siṅgīsuvaṇṇajambunadasuvaṇṇarūpasadisam, kañcanasannibhattacanti attho.

Disvāna taṃ khippamahum sucīmanoti taṃ Kassapasammāsambuddham disvā khippam tāvadeva “Sammāsambuddho Bhagavā”ti pasādavasena kilesamalāpagamanena sucimano visuddhamano ahoṣim, tañca kho **tameva disvāna** taṃ disvā eva. **Subhāsītaddhajanti** dhammaddhajam.

1043. **Ta’mannapānanti** tamhi Bhagavati annañca pānañca. **Athavāpi cīvaranti** atha cīvarampi. **Rasasā upetanti** rasena upetaṃ sādurasam, uḷāranti attho. **Pupphābhikiṇṇamhīti** ganthitehi ca aganthitehi ca pupphehi olambanavasena santharaṇavasena ca abhikiṇṇe. **Paṭiṭṭhapesinti** paṭipādesim adāsim. **Asaṅgamānasoti** katthaci alaggacitto so ahanti yojanā.

1044. **Saggasoti** aparāparūpapattivasena sagge sagge, tatthāpi ca devapure Sudassanamahānagare. **Ramāmīti** kīlāmi modāmi.

1045. **Etenupāyenāti** Gopālabrāhmaṇakāle sasāvakasamghassa Kassapabhagavato yathā asadisadānam adāsim, etena upāyena. **Imam niraggaḷam yaññam yajitvā tividham visuddhanti** anāvaṭadvāratāya muttacāgatāya ca niraggaḷam, tīsupi kālesu tīhi dvārehi karaṇakārāpanānussaraṇavidhīhi sampannatāya tividham, tattha samkilesābhāvena visuddham aparimitadhanapariccāgabhāvena mahācāgatāya yaññam yajitvā, mahādānam datvāti attho. Tam pana dānam cirakatampi khettavatthucittānam uḷāratāya antarantarā anussaraṇena attano pākaṭam āsannam paccakkham viya upaṭṭhitam gahetvā āha “iman”ti.

1046. Evam¹ devaputto attanā katakammaṃ therassa kathetvā idāni tādisāya sampattiyā parepi paṭiṭṭhāpetukāmatam Tathāgate ca uttamam attano pasādabahumānam pavedento “**āyuñca vaṇṇañcā**”ti-ādinā gāthādvayamāha. Tattha **abhikaṅkhatāti** icchantena. **Munīti** theram ālapati.

1047. **Nayimasmiṃ loketi** devaputto attano paccakkhabhūtam lokam vadati. **Parasminti** tato aññasmim². Etena sabbepi sadevake

1. Iti evam (Sī)

2. Aññam (Sī, I)

loke dasseti. **Samo va vijjatīti** seṭṭho tāva tiṭṭhatu, samo eva na vijjatīti attho. **Āhuneyyānaṃ paramāhutiṃ gatoti** imasmim loke yattakā āhuneyyā nāma, tesu sabbesu paramāhutiṃ paramaṃ āhuneyyabhāvaṃ gato. “Dakkhiṇeyyānaṃ paramaggataṃ gato”ti vā pāṭho, tattha **paramaggatanti** paramaṃ aggabhāvaṃ, aggadakkhiṇeyyabhāvanti attho. Kesanti āha “**puññatthikānaṃ vipulapphalesinaṃ**”ti, puññena atthikānaṃ vipulam mahantaṃ puññaphalaṃ icchantānaṃ, Tathāgato eva lokassa puññakkhattanti dasseti. Keci pana “āhuneyyānaṃ paramaggataṃ gato”ti paṭhanti, soyevattho.

Evam kathentameva taṃ thero kallacittaṃ muducittaṃ vinīvaraṇacittaṃ udaggacittaṃ pasannacittaṃca ñatvā saccāni pakāsesi, so saccapariyosāne sotāpattiṃphale patiṭṭhahi. Atha thero manussalokaṃ āgantvā Bhagavato tamatthaṃ attanā ca devaputtena ca kathitanīyāmeneva ārocesi. Satthā tamatthaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā sampattapariyāya dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sātthikā ahoṣīti.

Mahārathavimānavañṇanā niṭṭhitā.

Iti Paramatthadīpaniyā Khuddakaṭṭhakathāya Vimānavatthusmim

Cuddasavatthupaṭimaṇḍitassa

Pañcamassa Mahārathavaggassa atthavañṇanā niṭṭhitā.

6. Póyāsivagga

1. Paṭhama-agāriyavimānavañṇanā

Yathā vanam cittalataṃ pabhāsati Agāriyavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena Rājagahe ekaṃ kulaṃ ubhatopasannaṃ hoti sīlācārasampannaṃ opānabhūtaṃ bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃ. Te dve jāyampatikā¹ ratanattayaṃ uddissa yāvajīvaṃ puññāni katvā tato cutā Tāvatiṃsesu nibbattiṃsu, tesam dvādasayojanikaṃ² kanakavimānaṃ nibbatti. Te attha dibbasampattiṃ anubhavanti.

1. Jāyampatikā (Ka)

2. Dasayojanikaṃ (Sī, I)

athāyasmā Mahāmoggallānoti-ādi heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ.

1048. “Yathā vanaṃ cittalataṃ pabhāsati,
Uyyānaseṭṭhaṃ tidasānamuttamaṃ.
Tathūpamaṃ tuyhamidaṃ vimānaṃ,
Obhāsayaṃ tiṭṭhati antalikkhe.

1049. Deviddhipattosi mahānubhāvo,
Manussabhūto kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvo,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—

thero pucchi.

1050. So devaputto attamano, Moggallānena pucchito.
Pañhaṃ puṭṭho viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

1051. “Ahañca bhariyā ca manussaloke,
Opānabhūtā gharamāvasimha.
Annañca pānañca pasannacittā,
Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adamha.

1052. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

attano sampattiṃ byākāsi. Gāthāsūpi apubbaṃ natthi.

Agāriyavimānavañṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiya-agāriyavimānavañṇanā

Yathā vanaṃ cittalatanti Dutiya-agāriyavimānaṃ. Etthāpi aṭṭhuppatti anantarasadisāva.

1054. “Yathā vanaṃ cittalataṃ pabhāsati,
Uyyānasetṭhaṃ tidasānamuttamaṃ.
Tathūpamaṃ tuyhamidaṃ vimānaṃ,
Obhāsayaṃ tiṭṭhati antalikkhe.

1055. Deviddhipattosi mahānubhāvo,
Manussabhūto kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvo,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—pucchi.

1056. So devaputto attamaṇo -pa-
Yassa kammassidaṃ phalaṃ.

1057. “Ahañca bhariyā ca manussaloke,
Opānabhūtā gharamāvasimha.
Annañca pānañca pasannacittā,
Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adamha.

1058. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—
attano sampattiṃ byākāsi. Gāthāsūpi apubbaṃ natthi.

Dutiya-agāriyavimānavañṇanā niṭṭhitā.

3. Phaladāyakavimānavañṇanā

Uccamidaṃ mañithūṇanti Phaladāyakavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā E-ājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena rañño Bimbisārassa akāle ambaphalāni paribhuñjituṃ icchā uppajji. So āramapālaṃ āha “mayhaṃ kho bhaṇe ambaphalesu icchā uppannā, tasmā ambāni me

ānetvā dehī”ti. Deva natthi ambesu ambaphalaṃ, apicāhaṃ tathā karomi, sace devo kiñci kālaṃ āgacchati, yathā ambā na cirasseva phalaṃ gaṇhantīti. Sādhu bhaṇe tathā karohīti. Ārāmapālo ārāmaṃ gantvā ambarukkhamūlesu paṃsum apanetvā tādisaṃ paṃsum ākiri, tādisaṃca udakaṃ āsiñci¹, yathā na cirasseva ambarukkhaṃ sacchinnapattā² ahesuṃ. Atha naṃ paṃsum apanetvā phārusakakasaṭamissakaṃ³ pākatikaṃ paṃsum ākiritvā sādhu⁴ udakaṃ adāsi. Tadā ambarukkhaṃ na cireneva korakitā pallavitā kuḍumalakajātā hutvā pupphimsu⁵, atha salāṭukajātā hutvā phalāni gaṇhimsu. Tatthekasmim ambarukkhe paṭhamataraṃ cattāri phalāni manosilācuṇṇapiṇṇjaravaṇṇāni sampannagandharasāni pariṇatāni ahesuṃ.

So tāni gahetvā “rañño dassāmi”ti gacchanto antarāmagge āyasmantaṃ Mahāmoggallānaṃ piṇḍāya caramānaṃ disvā cintesi “imāni ambāni aggaphalabhūtāni imassa ayyassa dassāmi, kāmaṃ maṃ rājā hanatu vā pabbājetu vā, rañño hi dinne diṭṭhadhamme pūjāmatāṃ appamattakaṃ phalaṃ, ayyassa dinne pana diṭṭhadhammikampi samparāyikampi aparimāṇaṃ phalaṃ bhavissati”ti. Evaṃ pana cintetvā tāni phalāni therassa datvā rājānaṃ upasaṅkamitvā rañño tamatthaṃ ārocesi. Tam sutvā rājā rājapurise āṇāpesi “vīmaṃsatha tāva bhaṇe yathāyaṃ āhā”ti. Thero pana tāni phalāni Bhagavato upanāmesi. Bhagavā tesu ekaṃ Sāriputtattherassa, ekaṃ Mahāmoggallānattherassa, ekaṃ Mahākassapattherassa datvā ekaṃ attanā paribhuñji. Purisā taṃ pavattim rañño ārocesuṃ.

Rājā taṃ sutvā “dhīro vatāyaṃ puriso, yo attano jīvitampi pariccajivā puññapasuto ahosi, attano parissamaṃca ṭhānagatameva akāsī”ti tuṭṭhacitto tassa ekaṃ gāmaṃ vātthālaṅkāradīni ca datvā “yaṃ tayā bhaṇe ambaphaladānena puññaṃ pasutaṃ, tato me pattim dehī”ti āha. So “demi deva, yathāsukhaṃ pattim gaṇhāhi”ti avoca. Ārāmapālo aparabhāge kālaṃ katvā Tāvatisesu

1. Adāsi (Sī)

2. Saṃsīnapattā (Sī)

3. Phārusakakasaṭaparimissakaṃ (Sī)

4. Madhuraṃ (Ka)

5. Sapallavitā hutvā pupphimsu (I)

uppajji, tassa soḷasayojanikaṃ kanakavimānaṃ nibbatti
sattasatakūṭāgārapaṭimaṇḍitaṃ. Taṃ disvā āyasmā Mahāmoggallāno
pucchi—

1060. “Uccamidaṃ maṇithūṇaṃ vimānaṃ,
Samantato soḷasa yojanāni.
Kūṭāgārā sattasatā uḷārā,
Veḷuriyathambhā rucakatthatā subhā.
1061. Tatthacchasi pivasi khādasi ca,
Dibbā ca vīṇā pavadanti vaggum.
Aṭṭhaṭṭhakā sikkhitā sādhurūpā.
Dibbā ca kaññā tidasacarā uḷārā.
Naccanti gāyanti pamodayanti.
1062. Devaddhipattosi mahānubhāvo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.
1063. So devaputto attamano -pa-
Yassa kammassidaṃ phalaṃ.
1064. “Phaladāyī phalaṃ vipulaṃ labhati,
Dada’ mujugatesu pasannamānaso.
So hi pamodati saggagato tidive,
Anubhoti ca puññaphalaṃ vipulaṃ.
1065. Tavevāhaṃ¹ mahāmuni, adāsīm caturo phale.
1066. Tasmā hi phalaṃ alameva dātum,
Niccaṃ manussena sukhatthikena.
Dibbāni vā patthayatā sukhāni,
Manussasobhaggatamicchatā vā.

1. Tathevāhaṃ (Sī)

1067. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-

Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati"ti—

sopissa byākāsi.

1061. Tattha **aṭṭhaṭṭhakā**ti ekekasmiṃ kūṭāgāre aṭṭhaṭṭhakā catusaṭṭhiparimāṇā. **Sādhurūpā**ti rūpasampattiyā casilācārasampattiyā ca sikkhāsampattiyā ca sundarasabhāvā. **Dibbā ca kaññā**ti devaccharāyo. **Tidasacarā**ti tidasesu sukhācārā sukhavihāriniyo. **Uḷārā**ti uḷaravibhavā.

1064. **Phaladāyī**ti attanā ambaphalassa dinnattā attānaṃ sandhāya vadati. **Phalanti** puññaphalaṃ. **Vipulanti** mahantaṃ labhati manussaloke patiṭṭhitoti adhippāyo. **Dadanti** dadanto dānāhetu. **Ujugatesūti** ujupaṭipannesu. **Saggagatoti** uppajjanavasena saggam gato, tatthāpi **tidive** Tāvatisabhavane **anubhoti ca puññaphalaṃ vipulaṃ** yathāham, evaṃ aññopīti attho.

1066. **Tasmāti** yasmā catunnaṃ phalānaṃ dānamattena īdisī sampatti adhigatā, tasmā. **Alameva** yuttameva. **Niccanti** sabbakālaṃ. **Dibbānīti** devalokapariyāpannāni. **Manussasobhaggatanti** manussesu subhagabhāvaṃ. Sesam vuttanayameva.

Phaladāyakavimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Paṭhama-upassayadāyakavimānavaṇṇanā

Cando yathā vigatavalāhake nabheti Upassayadāyakavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena aññataro bhikkhu gāmakāvāse vassaṃ vasitvā vuttavasso pavāretvā Bhagavantaṃ vanditum Rājagahaṃ gacchanto antarāmagge sāyaṃ aññataraṃ gāmaṃ pavisitvā vasanaṭṭhānaṃ pariyesanto aññataraṃ upāsakaṃ disvā pucchi “upāsaka imasmiṃ gāme atthi kiñci pabbajitānaṃ vasanayoggaṭṭhānaṃ”ti. Upāsako pasannacitto gehaṃ gantvā bhariyāya saddhiṃ mantetvā

therassa vasanayoggaṃ ṭhānaṃ paricchinditvā tатtha āsanaṃ paññāpetvā
pādodakaṃ pādapīṭhaṃ upaṭṭhapetvā theram pavesetvā tasmim pāde
dhovante padīpaṃ ujjāletvā mañce paccattharaṇāni paññāpetvā adāsi,
svātanāya ca nimantetvā therassa dutiyadivase bhojetvā pānakatthāya
guḷapiṇḍaṅca datvā theram gacchantam anugantvā nivatti. So aparena
samayena saha bhariyāya kālaṃ katvā Tāvatisabhavane dvādasayojanike
kanakavimāne nibbatti. Tam āyasmā Mahāmogallāno dvīhi gāthāhi
paṭipucchi—

1069. “Cando yathā vigatavalāhake nabhe,
Obhāsayaṃ gacchati antalikkhe.
Tathūpamaṃ tuyhamidaṃ vimānaṃ,
Obhāsayaṃ tiṭṭhati antalikkhe.

1070. Deviddhipattosi mahānubhāvo,
Manussabhūto kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvo,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

So devaputto imāhi gāthāhi byākāsi—

1071. So devaputto attamano -pa-
Yassa kammassidaṃ phalaṃ.

1072. “Ahañca bhariyā ca manussaloke,
Upassayaṃ arahato adamha.
Annañca pānañca pasannacittā,
Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adamha.

1073. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.

Tатtha gāthāsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayameva.

Upassayadāyaka vimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

5. Dutiya-upassayadāyakavimānavañṇanā

Sūriyo yathā vigatavalāhake nabheti Dutiya-upassayadāyakavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena sambahulā bhikkhū gāmakāvāse vassa vasitvā Bhagavantam dassanāya Rājagahaṃ uddissa gacchantā sāyaṃ aññataram gāmaṃ sampāpuṇimsu. Sesam anantaravimānasadisameva.

1075. Sūriyo yathā vigatavalāhake nabhe -pa-.

(Yathā purimavimānaṃ, tathā vitthāretabbaṃ.)

1079. Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati.

Tattha gāthāsupi apubbaṃ natthi.

Dutiya-upassayadāyakavimānavañṇanā niṭṭhitā.

6. Bhikkhādāyakavimānavañṇanā

Uccamidam mañithūpaṃ vimānanti Bhikkhādāyakavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena aññataro bhikkhu addhānamaggapaṭipanno aññataram gāmaṃ piṇḍāya pavitṭho ekassa gharadvāre aṭṭhāsi. Tattha aññataro puriso dhotahatthapādo “bhuñjissāmi”ti nisinno bhojanaṃ upanetvā pātiyā¹ pakkhitte taṃ bhikkhūṃ disvā pātiyā bhattam tassa bhikkhuno patte ākiranto tena “ekadesameva dehī”ti vuttopi sabbameva ākiri, so bhikkhu anumodanaṃ vatvā pakkāmi. So puriso “chātājhattassa bhikkhuno mayā abhuñjitvā bhattam dinnan”ti anussaranto uḷāraṃ pītisomanassaṃ paṭilabhi. So aparabhāge kālam katvā Tāvatisesu dvādasayojanike kanakavimāne nibbatti. Taṃ āyasmā Mahāmoggallānatthero devacārikaṃ caranto mahatiyā deviddhiyā virocamaṇaṃ disvā imāhi gāthāhi paṭipucchi—

1. Bhājane (I)

1081. “Uccamidam maṇithūṇaṃ vimānaṃ,
Samantato dvādasa yojanāni.
Kūṭāgārā sattasatā uḷārā,
Veḷuriyathambhā rucakatthatā subhā.

1082. Deviddhipattosi mahānubhāvo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

Sopi tassa imāhi gāthāhi byākāsi—

1083. So devaputto attamano -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.

1084. “Ahaṃ manussesu manussabhūto,
Disvāna bhikkhuṃ tasitaṃ kilantaṃ.
Ekāhaṃ bhikkhaṃ paṭipādayissaṃ,
Samaṅgi bhattena tadā akāsiṃ.

1085. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.

1084. Tattha **ekāhaṃ bhikkhanti** ekaṃ ahaṃ bhikkhāmatam, ekaṃ bhattavaḍḍhitakanti attho. **Paṭipādayissanti** paṭipādesiṃ adāsiṃ. **Samaṅgi bhattenā**ti bhattena samaṅgībhūtaṃ, laddhabhikkhanti attho. Evaṃ mahāthero tena devaputtana attano sucaritakamme pakāsite saparivārassa tassa dhammaṃ desetvā manussalokamāgato taṃ pavattiṃ Sammāsambuddhassa kathesi, satthā taṃ aṭṭhuppattiṃ katvā sampattamahājanassa dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sātthikā ahoṣīti.

Bhikkhādāyakavimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

7. Yavapālakavimānavañṇanā

Uccamidam mañithūṇam vimānanti Yavapālakavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena Rājagahe aññataro duggatadārako yavakhettaṃ rakkhati. So ekadivasam pātārāsattāyā kummāsam labhitvā “khettaṃ gantvā bhuñjissāmi”ti taṃ kummāsam gahetvā yavakhettaṃ gantvā rukkhamūle nisīdi. Tasmim̃ khaṇe aññataro khīṇāsavatto maggappaṭipanno upakaṭṭhe kāle taṃ ṭhānam patvā yavapālakena nisinnam̃ rukkhamūlam̃ upasaṅkami, yavapālako velam̃ oloketvā “kacci bhante āhāro laddho”ti āha, thero tuṅhī ahosi. So aladdhabhāvam¹ ñatvā “bhante upakaṭṭhā velā², piṇḍāya caritvā bhuñjitum̃ na sakkā, mayham̃ anukampāya imam̃ kummāsam̃ paribhuñjathā”ti vatvā therassa taṃ kummāsam̃ adāsi. Thero taṃ anukampanto tassa passantasseva taṃ paribhuñjitvā anumodanam̃ vatvā pakkāmi. Sopi dārako “sudinnam̃ vata mayā īdisassa kummāsadanam̃ dadantenā”ti cittam̃ pasādetvā aparabhāge kālam̃ katvā Tāvatiṃsabhavane vuttanayeneva vimāne nibbatti. Tam̃ āyasmā Mahāmoggallānatthero imāhi gāthāhi paṭipucchi—

1087. “Uccamidam̃ Mañithūṇam̃ vimānam̃ -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

Sopi tassa imāhi gāthāhi byākāsi—

1089. So devaputto attamano -pa- yassa kammassidam̃ phalam̃.

1090. “Aham̃ manussesu manussabhūto,
Ahosim̃ yavapālako.
Addasam̃ virajam̃ bhikkhum̃, vipasannamanāvilarim̃.

1091. Tassa adāsaham̃ bhāgam̃, pasanno sehi pāṇibhi.
Kummāsapiṇḍam̃ datvāna, modāmi Nandane vane.

1. Abhuttabhāvam̃ (Sī, I)

2. Upakaṭṭhāya velāya (I), upakaṭṭhavelāyam̃ (Ka)

1092. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati"ti.

Tattha gāthāsupi apubbaṃ natthi.

Yavapālakavimānavañṇanā niṭṭhitā.

8. Paṭhamakuṇḍalīvimānavañṇanā

Alaṅkato malyadharo suvattho Kuṇḍalīvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena dve aggasāvakaṃ saparivārā kāsīsu cārikāṃ carantā sūriyatthaṅgamanavelāyaṃ aññataram vihāraṃ pāpuṇṇimsu. Taṃ pavattiṃ sutvā tassa vihārassa gocaragāme aññataro upāsako there upasaṅkamitvā vanditvā pādadhovanāṃ pādabbhañjanatelaṃ mañcapīṭhaṃ paccattharaṇaṃ padīpiyañca upanetvā svātanāya ca nimantetvā dutiyadivase mahādānaṃ pavattesi, therā tassa anumodanaṃ vatvā pakkamimsu. So aparena samayena kālaṃ katvā Tāvatiṃsesu dvādasayojanike kanakavimāne nibbatti. Taṃ āyasmā Mahāmogallānatthero imāhi gāthāhi paṭipucchi—

1094. “Alaṅkato malyadharo suvattho,
Sukuṇḍalī kappitakesamassu.
Āmuttathābhāraṇo yasassī,
Dibbe vimānamhi yathāpi¹ candimā.

1095. Dibbā ca viṇā pavadanti vaggum,
Aṭṭhaṭṭhakā sikkhitā sādhurūpā.
Dibbā ca kaññā tidasacārā uḷārā,
Naccanti gāyanti pamodayanti.

1096. Deviddhipattosi mahānubhāvo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati"ti.

1. Yathāsi (Sī, Ka)

Sopi tassa imāhi gāthāhi byākāsi—

1097. So devaputto attamano -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.

1098. “Ahaṃ manussesu manussabhūto,
Disvāna samaṇe sīlavante.
Sampannavijjācaraṇe yasassī,
Bahussute taṇhakkhayūpāpāne.
Annañca pānañca pasannacitto,
Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adāsīm.

1099. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā mabhāsati”ti.

1094. Tattha **sukunḍalī**ti sundarehi kuṇḍalehi alaṅkatakāṇṇo.
“Sakunḍalī”tipi pāṭho, sadisaṃ kuṇḍalaṃ sakunḍalaṃ, taṃ assa atthīti
sakunḍalī, yuttakuṇḍalī aññamaññañca tuyhañca anucchavikakuṇḍalīti attho.
Kappitakesamassūti sammākappitakesamassu. **Āmuttahatthābharaṇo**ti
paṭimukka-aṅgulyādihatthābharaṇo.

1098. **Taṇhakkhayūpāpān**eti taṇhakkhayaṃ arahattaṃ, nibbānameva
vā upagate, adhigatavanteti attho. Sesāṃ vuttanayameva.

Kuṇḍalīvimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

9. Dutiyakuṇḍalīvimānavāṇṇanā

Alaṅkato malyadharo suvatthoti Putiyakuṇḍalīvimānaṃ. Tassa kā
uppatti? Bhagavā Sāvattthiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena dve
aggasāvakaḥ kāsīsu janapadacārikaṃ carantāti-ādi sabbāṃ
anantarasadisameva.

1101. “Alaṅkato malyadharo¹ suvattho²,
Sukunḍalī kappitakesamassu.
Āmuttahatthābharaṇo yasassī,
Dibbe vimānamhi yathāpi candimā.

1. Malayadharī (I)

2. Suvāso (Sī, I)

1102. Dibbā ca vīṇā pavadanti vaggum,
Aṭṭhaṭṭhakā sikkhitā sādhurūpā.
Dibbā ca kaññā tidasacarā uḷārā,
Naccanti gāyanti pamodayanti.
1103. Deviddhipattosi mahānubhāvo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—pucchi.
1104. So devaputto attamano -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.
1105. “Ahaṃ manussesu manussabhūto,
Disvāna samaṇe sādhurūpe.
Sampannavijjācaraṇe yasassī,
Bahussute sīlavante pasanne.
Annañca pānañca pasannacitto,
Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adāsīm.
1106. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.
Gāthāsupi apubbaṃ natthi.

Dutiyakuṇḍalīvimānavañṇanā niṭṭhitā.

10. Uttara(pāyāsi)vimānavañṇanā

Yā devarājassa sabhā Sudhammāti Uttaravimānaṃ. Tassa kā uppatti?
Bhagavati parinibbute dhātuvibhāge ca kate tattha tattha thūpesu
patiṭṭhāpiyamānesu dhammavinayaṃ saṅgāyituṃ uccinitvā gahitesu
Mahākassapappamukhesu mahātheresu yāva vassūpagamanā aññesu ca
theresu attano attano parisāya saddhiṃ tattha tattha vasantesu āyasmā
Kumārakassapo pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ Setabyanagaraṃ gantvā¹
Simsapāvane vasi. Atha Pāyāsi rājañño therassa tattha vasanabhāvaṃ sutvā
mahatā

1. Patvā (Sī)

janakāyena parivuto taṃ upasaṅkamtivā paṭisanthāraṃ katvā nisinno attano diṭṭhigataṃ pavedesi. Atha naṃ thero candimasūriyūdāharaṇādīhi paralokassa atthibhāvaṃ pakāsentō anekavihitahetūpamālaṅkatam¹ diṭṭhigaṇṭhivinivethanaṃ nānāyavicittam Pāyāsīsuttam² desetvā taṃ diṭṭhisampadāyaṃ patiṭṭhāpesi.

So visuddhadiṭṭhiko hutvā samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikādīnam dānam dento anuḷārajjhāsayatāya lūkham adāsi ghāsacchādanamattam kaṇḍajakam bilaṅgadutiyaṃ sāṇāni ca vatthāni. Evaṃ pana asakkaccadānam datvā kāyassa bhedaṃ hīnakāyaṃ upapajji Cātumahārājikānam saḥabyatam. Tassa pana kiccākicesu yuttappayutto Uttaro nāma māṇavo ahosi dāne byāvaṭo, so sakkaccadānam datvā Tāvatisakāyaṃ upapanno, tassa dvādasayojanikam vimānam nibbatti. So kataññutam vibhāvento saḥa vimānena Kumārakassapattheram upasaṅkamtivā vimānato oruyha pañcapatiṭṭhitena vanditvā añjalim paggayha aṭṭhāsi. Tam thero—

1108. “Yā devarājassa sabhā Sudhammā,
Yatthacchati devasaṅgho samaggo.
Tathūpamaṃ tuyhamidaṃ vimānam,
Obhāsayaṃ tiṭṭhati antalikkhe.

1109. Deviddhipattosi mahānubhāvo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—
gāthāhi paṭipucchi.

1110. So devaputto attamano -pa- yassa kammassidaṃ phalam.

1111. “Ahaṃ manussesu manussabhūto,
Rañño Pāyāsissa ahosiṃ māṇavo.
Laddhā dhanam saṃvibhāgam akāsim,
Piyā ca me sīlavanto ahesum.
Annañca pānañca pasannacitto,
Sakkacca dānam vipulam adāsim.

1. ...hetusamalaṅkatam (Ka)

2. Dī 2. 253 piṭṭhe.

1112. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati"ti—

So devaputto tassa imāhi gāthāhi byākāsi.

1108. Tattha **devarājassāti** Sakkassa. **Sabhā Sudhammāti** evaṃnāmakam
santhāgāram. **Yatthāti** yassam sabhāyam. **Acchatīti** nisīdati. **Devasamghoti**
Thāvatimsadevakāyo. **Samaggoti** sahito sannipatito.

1111. **Pāyāsissa ahoṣim māṇavoti** Pāyāsirājaññassa kiccākiccakaro
daharatāya māṇavo, nāmena pana Uttaro nāma ahoṣim. **Samvibhāgam**
akāsinti ahameva abhuñjitvā yathāladham dhanam dānamukhe
pariccajanavasena samvibhajanam akāsim¹. Annañca pānañca pariccajantoti
vacanaseso. Atha vā dānam vipulam adāsim. Katham? **Sakkaccam**.
Kīdisam? **Annañca pānañcāti** yojetabham.

Uttara(pāyāsi)vimānavañṇanā niṭṭhitā.

Iti Paramatthadīpaniyā Khuddakaṭṭhakathāya Vimānavatthusmiṃ

Dasavatthupaṭimaṇḍitassa

Chaṭṭhassa Pāyāsivaggassa atthavañṇanā niṭṭhitā.

7. Sunikkhittavagga

1. Cittalatāvimānavañṇanā

Yathā vanam cittalataṃ pabhāsatiti Cittalatāvimānam. Tassa kā
uppatti? Bhagavā Sāvatthiyam viharati Jetavane. Tena samayena
Sāvatthiyam aññataro upāsako daliddo appabhogo paresam kammam katvā
jīvati. So saddho pasanno jiṇṇe vuḍḍhe mātāpitaro posento “itthiyo nāma
patikule ṭhitā issariyam karonti, sassusasurānam manāpacāriniyo dullabhā”ti
mātāpitūnam cittadukkham pariharanto dārapariggaham akatvā sayameva ne
upaṭṭhahati, sīlāni rakkhati, uposatham

1. Samvibhāgamakāsim (Sī, I)

upavasati, yathāvibhavaṃ dānāni deti. So aparabhāge kālaṃ katvā
Tāvatiṃsesu dvādasayojanike vimāne nibbatti. Tam āyasmā
Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayena gantvā¹ katakammaṃ imāhi gāthāhi
paṭipucchi—

1114. “Yathā vanaṃ cittalataṃ pabhāsati²,
Uyyānasetṭhaṃ tidasānamuttamaṃ.
Tathūpamaṃ tuyhamidaṃ vimānaṃ,
Obhāsayaṃ tiṭṭhati antalikkhe.

1115. Deviddhipattosi mahānubhāvo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

1116. So devaputto attamano -pa- yassa kammaṣṣidaṃ phalaṃ.

1117. “Ahaṃ manussesu manussabhūto,
Daliddo atāṇo kapaṇo kammaṅkaro ahoṣiṃ.
Jiṇṇe ca mātāpitaro abhāriṃ,
Piyā ca me sīlavanto ahesuṃ.
Annañca pānañca pasannacitto,
Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adāsiṃ.

1118. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

Sopi tassa byākāsi. Sesāṃ vuttanayameva.

Cittalatāvīmānavāṇṇanā niṭṭhitā.

1. Tena (Ka)

2. Pakāsati (Ka)

2. Nandanavimānavañṇanā

Yathā vanam Nandanam pabhāsatiti Nandanavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattiyam viharati Jetavane. Tena समयena Sāvattiyam aññataro upāsakoti-ādi sabbam anantaravimānasadisam. Ayam pana dārapariggaham katvā mātāpitaro posesīti ayameva viseso.

1120. Yathā vanam Nandanam¹ pabhāsati,
Uyyānaseṭṭham tidasānamuttamam.
Tathūpamam tuyhamidam vimānam,
Obhāsayam tiṭṭhati antalikkhe.

1121. Deviddhipattosi mahānubhāvo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati.

1122. So devaputto attamano -pa- yassa kammassidam phalam.

1123. “Aham manussesu manussabhūto,
Daliddo atāṇo kapaṇo kammakaro ahoṣim.
Jiṇṇe ca mātāpitaro abhārim,
Piyā ca me sīlavanto ahesum.
Annañca pānañca pasannacitto,
Sakkacca dānam vipulam adāsim.

1124. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—
gāthāhi byākāsi. Tattha gāthāsupi apubbam natthi.

Nandanavimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Nandanam cittalatam (Si), vanam nandavanam (Ka)

3. Mañithūṇavimānavaṇṇanā

Uccamidam mañithūṇam vimānanti Mañithūṇavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvatthiyam viharati Jetavane. Tena समयena sambahulā therā bhikkhū araṇṇāyatane viharanti. Tesam gāmaṃ piṇḍāya gamanamagge eko upāsako visamaṃ samaṃ karoti, kaṇṭake nīharati, gacchagumbe apaneti, udakakāle mātikāsu setum bandhati, vīvanaṭṭhānesu chāyārukkhe ropeti, jalāsayesu mattikaṃ uddharitvā te puthulagambhīre karoti, titthe sampādeti, yathāvibhavaṃ dānaṃ deti, silam¹ rakkhati. So aparabhāge kālam katvā Tāvatisesesu dvādasayojanike kanakavimāne nibbatti. Tam āyasmā Mahāmogallānatthero upasaṅkamitvā imāhi gāthāhi paṭipucchi—

1126. “Uccamidam Mañithūṇam vimānam,
Samantato dvādasa yojanāni.
Kūṭāgārā sattasatā uḷārā,
Veḷuriyathambhā rucakatthatā subhā.

1127. Tatthacchasi pivasi khādasi ca,
Dibbā ca vīṇā pavadanti vaggum.
Dibbā rasā kāmaguṇettha pañca,
Nāriyo ca naccanti suvaṇṇachannā.

1128. Kena te’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

Sopi tassa gāthāhi byākāsi—

1130. So devaputto attamano -pa- yassa kammassidam phalam.

1131. “Aham manussesu manussabhūto,
Vivane pathe saṅkamanam² akāsim.
Ārāmarukkhāni ca ropayissam,
Piyā ca me sīlavanto ahesum.
Annañca pānañca pasannacitto,
Sakkacca dānam vipulam adāsim.

1. Silāni (Sī)

2. Caṅkamanam (Sī)

1132. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati"ti.

1131. Tattha **vivaneti** araṅṅe. **Ārāmarukkhāni cāti** ārāmabhūte rukkhe,
ārāmaṃ katvā tattha rukkhe ropesinti attho. Sesaṃ sabbaṃ vuttanayameva.

Mañithūṇavimānavañṇanā niṭṭhitā.

4. Suvaṇṇavimānavañṇanā

Sovaṇṇamaye pabbatasminti Suvaṇṇavimānaṃ. Tassa kā uppatti?
Bhagavā Andhakavinde viharati. Tena samayena aññataro upāsako saddho
pasanno vibhavasampanno tassa gāmassa avidūre aññatarasmim
Muṇḍakapabbate¹ sabbākārasampannaṃ Bhagavato vasanānucchavikaṃ
gandhakuṭim kāretvā tattha Bhagavantaṃ vasāpento sakkaccaṃ upaṭṭhahi,
sayaṅca niccasīle paṭiṭṭhito suvisuddhasīlasaṃvaro hutvā kālaṃ katvā
Tāvatisabhavane nibbatti. Tassa kammānubhāvasaṃsūcakaṃ
nānāratanaṃsijālasamujjalaṃ vicittavedikāparikkhittaṃ
vividhaviṇṇulālaṅkāropasobhitaṃ suvibhattabhittitthambhasopānaṃ
ārāmamaṇiṃyakaṃ kaṅcanapabbatamuddhani vimānaṃ uppajji. Taṃ
āyasmā Mahāmoggallāno devacārikaṃ caranto disvā imāhi gāthāhi
paṭipucchi—

1134. “Sovaṇṇamaye pabbatasmim, vimānaṃ sabbatopabhaṃ.
Hemajālapaṭicchannaṃ², kiṅkiṇijālakappitaṃ.

1135. Aṭṭhaṃsā sukatā thambhā, sabbe veḷuriyāmayā.
Ekamekāya aṃsiyā, ratanā satta nimmitā.

1136. Veḷuriyasuvaṇṇassa, phalikā rūpiyassa ca.
Masāragallamuttāhi, lohitaṅgamaṇihi ca.

1137. Citrā manoramā bhūmi, na tatthuddhaṃsatī rajo.
Gopānasigaṇā pītā, kūṭaṃ dhārenti nimmitā.

1. Muṇḍikapabbate (Sī, I)

2. Hemajālakapacchannaṃ (Sī)

1138. Sopānāni ca cattāri, nimmitā caturo disā.
Nānāratanaḡabbhehi, ādiccova virocāti.
1139. Vedyā catasso tattha, vibhattā bhāgaso mitā.
Daddallamānā ābhanti, samantā caturo disā.
1140. Tasmim vimāne pavare, devaputto mahappabho.
Atirocasi vaṇṇena, udayantova bhāṇumā.
1141. Dānassa te idaṃ phalaṃ, atho sīlassa vā pana.
Atho añjalikammaṣa, taṃ me akkhāhi pucchito”ti.
Sopissa imāhi gāthāhi byākāsi—
1142. So devaputto attamano -pa- yassa kammaṣidaṃ phalaṃ.
1143. “Ahaṃ andhakavindasmim, Buddhassādiccabandhuno.
Vihāraṃ Satthu kāresim, paṣanno sehi pāṇibhi.
1144. Tattha gandhaṅca mālaṅca, paccayaṅca¹ vilepanaṃ.
Vihāraṃ Satthu adāsim, vipṣasanna cetasā.
Tena mayhaṃ idaṃ laddhaṃ, vasaṃ vatteṃi Nandane.
1145. Nandane ca vane² ramme, nānādiḡaṇāyute.
Ramāmi naccagītehi, accharāhi purakkhato”ti.
1134. Tattha **sabbatopabhanti** sabbabhāgehi pabhāṣantaṃ
pabhāmuṅcanakaṃ. **Kiṅkiṅjālakappitanti** kappitakiṅkiṅkajālaṃ.
1135. **Sabbe veḡuriyāmayāti** sabbe thambhā veḡuriyamaṇimayā. Tattha
pana **ekamekāya aṃsiyāti** aṭṭhaṃsesu thambhesu ekamekasmim³
aṃsabhāge. **Ratanā satta nimmitāti** sattaratanakammaṇimmitā, ekeko aṃso
sattaratanamayoti attho.
1136. “**Veḡuriyasuvaṇṇassa**”ti-ādinā nānāratanaṅi dasseti. Tattha
veḡuriyasuvaṇṇasāti veḡuriyena ca suvaṇṇena ca nimmitā,

1. Paccaggaṅca (Sī), paccaggaṅca (?) 2. Nandane pavane (Sī) 3. Ekasmim (Sī)

citrāti vā yojanā. Karaṇatthe hi idaṃ sāmivacanaṃ. **Phalikā rūpiyassa cāti** etthāpi eseva nayo. **Masāragallamuttāhīti** kabaramaṇīhi. **Lohitaṅgamaṇīhi** cāti rattamaṇīhi.

1137. **Na tatthuddhamsatī rajoti** maṇimayabhūmikattā na tasmim vimāne rajo uggacchati. **Gopānasīgaṇāti** gopānasīsamūhā. **Pītāti** pītavaṇṇā, suvaṇṇamayā ceva phussarāgādimaṇimayā cāti attho. **Kūṭam dhārentīti** sattaratanamayam kaṇṇikam dhārenti.

1138-9. **Nānāratanaḡabbhehīti** nānāratanamayehi ovarakehi. **Vediyāti** vedikā. **Catassoti** catūsu disāsu catasso. Tenāha “**samantā caturo disā**”ti.

1140. **Mahappabhoti** mahājutiko. **Udayantoti** uggacchanto. **Bhāṇumāti** ādicco.

1143. **Sehi pāṇibhīti** kāyasāraṃ puññaṃ pasavanto attano pāṇīhi taṃ taṃ kiccaṃ karonto vihāraṃ Satthu kāresinti yojanā. Atha vā **sehi pāṇibhīti** tattha andhakavindasmim gandhaṅca mālaṅca paccayaṅca vilepanaṅca pūjāvasena. Yathā kathaṃ? Vihāraṅca vippasannena cetasā Satthuno adāsīm pūjesīm niyyādesīm cāti evamettha yojanā veditabbā.

1144. **Tenāti** tena yathāvuttana puññaḡakammena kāraṇabhūtena. **Mayhanti** mayā. **Idanti** idaṃ puññaḡaphalaṃ, idaṃ vā dibbaṃ ādhipateyyam. Tenāha “**vasam vattemī**”ti.

1145. **Nandaneti** nandiyā dibbasamiddhiyā uppajjanaṭṭhāne imasmim devaloke, tatthāpi visesato Nandane vane ramme, evam ramaṇīye imasmim Nandane vane ramāmīti yojanā. Sesam vuttanayameva.

Evam devatāya attano puññaḡakamme āvikate thero saparivārassa tassa devaputtassa dhammaṃ desetvā Bhagavato tamatthaṃ nivedesi. Bhagavā taṃ aṭṭhuppattim katvā sampattaparīsāya dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sātthikā ahosīti.

Suvaṇṇavimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

5. Ambavimānavaṇṇanā

Uccamidam maṇithūṇanti Ambavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena समयena Rājagahe aññataro duggatapuriso paresam bhattavetanabhato hutvā ambavanam rakkhati. So ekadivasam āyasmantaṃ Sāriputtam gimhasamaye sūriyātapasantatte uṇhavālikānippīlite¹ vipphandamānamarīcijālavitthate² bhūmippadese tassa ambārāmassa avidūrena maggena sedāgatena gattena gacchantam disvā sañjātagāravabahumāno upasaṅkamtivā evamāha “mahā ayam bhante ghammapariḷāho ativiya parissantarūpo viya dissati, sādhu bhante ayyo imam ambārāmam pavisitvā muhuttam vissamivā addhānaparissamam paṭivinodetvā gacchatha anukampam upādāyā”ti. Thero visesato tassa cittappasādam paribrūhetukāmo tam ārāmam pavisitvā aññatarassa ambarukkhassa mūle nisīdi.

Puna so puriso āha “sace bhante nhāyitukāmattha, aham ito kūpato udakam uddharitvā tumhe nhāpessāmi, pānīyañca dassāmi”ti. Theropi adhvāsesi tuṇhībhāvena. So kūpato udakam uddharitvā parissāvetvā theram nhāpesi, nhāpetvā ca hatthapāde dhovitvā nisinnassa pānīyam upanesi. Thero pānīyam pivitvā paṭippassaddhadaratho tassa purisassa udakadāne ceva nhāpane ca anumodanam vatvā pakkāmi. Atha so puriso “ghammābhitattassa vata therassa ghammapariḷāham paṭippassambhesim, bahum vata mayā puññam pasutan”ti uḷārapītisomanassam paṭisamvedesi. So aparabhāge kālam katvā Tāvatisesu uppajji. Tam āyasmā Mahāmogallāno upasaṅkamtivā imāhi gāthāhi katapuññam pucchi—

1146. “Uccamidam maṇithūṇam vimānam,
Samantato dvādasa yojanāni.
Kūḷāgārā sattasatā uḷārā,
Veḷuriyathambhā rucakatthātā subhā.

1. Uṇhavālikānicite (Sī)

2. Vipphandamānamarīcijālavitate (Sī, I)

1147. Tatthacchasi pivasi khādasi ca,
 Dibbā ca vīṇā pavadanti vaggum.
 Dibbā rasā kāmagaṇettha pañca,
 Nāriyo ca naccanti suvaṇṇachannā.
1148. Kena te'tādiso vaṇṇo -pa-
 Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati"ti.
1150. So devaputto attamano -pa-
 Yassa kammassidaṃ phalaṃ.
1151. "Gimhānaṃ pacchime māse, patapante¹ divaṅkare.
 Paresaṃ bhatako poso, ambārāma'masiñcati.
1152. Atha tenā'gamā bhikkhu, Sāriputtoti vissuto.
 Kilantarūpo kāyena, akilantova cetasā.
1153. Tañca disvāna āyantaṃ, avocaṃ ambasiñcako.
 Sādhu taṃ bhante nhāpeyyaṃ, yaṃ mamassa sukhāvahaṃ.
1154. Tassa me anukampāya, nikkhipi pattacīvaraṃ.
 Nisīdi rukkhamūlasmim, chāyāya ekacīvaro.
1155. Tañca acchena vārinā, pasannamānaso naro.
 Nhāpayī rukkhamūlasmim, chāyāya ekacīvaraṃ.
1156. Ambo ca sitto samaṇo ca nhāpito,
 Mayā ca puññaṃ pasutaṃ anappakaṃ.
 Iti so pītiyā kāyaṃ,
 Sabbaṃ pharati attano.
1157. Tadeva ettakaṃ kammaṃ, akāsim tāya jātiyā.
 Pahāya mānusaṃ dehaṃ, upapannomhi Nandaṇaṃ.

1158. Nandane ca vane ramme, nānādiḷagaṇāyute.

Ramāmi naccagītehi, accharāhi purakkhato”ti—

sopi tassa imāhi gāthāhi byākāsi.

1151. Tattha **gimhānaṃ pacchime māseti** āsāḷhimāse. **Patapanteti** ativiya dippante¹, sabbaso uṇhaṃ vissajjenteti attho. **Divāṅkareti** divākare, ayameva vā pāṭho. **Asiñcatīti** siñcati, a-kāro nipātamattaṃ, siñcati ambarukkhamaṇesu dhuvāṃ jalasekaṃ karotīti attho. “Asiñcathā”ti ca pāṭho, siñcithhāti attho. “Asiñcahan”ti ca paṭhanti, paresaṃ bhatako poso hutvā tadā ambārāmaṃ asiñcim ahanti attho.

1152. **Tenāti** yena disābhāgena so ambārāmo, tena agamā agaṇchi. **Akilantova cetasāti** cetodukkhassa maggeneva pahīnattā cetasā akilantopi samāno kilantarūpo kāyena tena maggena agamāti yojanā.

1153-4. **Avocaṃ** ahaṃ tadā **ambasiñcako** hutvāti yojanā. **Ekacīvaro** nhāyitukāmoti adhippāyo.

1156. **Itīti** evaṃ “ambo ca sitto, samaṇo ca nhāpito, mayā ca puññaṃ pasutaṃ anappakaṃ, ekeneva payogena tividhopi attho sādhitto”ti iminākārena pavattāya **pītiyā so** puriso **attano sabbaṃ kāyaṃ pharati**, nirantaraṃ phuṭaṃ karotīti yojanā. Atītatthe cetaṃ vattamānavacanaṃ, pharīti attho.

1157. **Tadeva ettakaṃ kammanti** taṃ ettakaṃ evaṃ pānīyadānamattakaṃ kammaṃ akāsim, tāya tassaṃ jātiyaṃ aññaṃ nānussarāmīti adhippāyo. Sesaṃ vuttanayameva.

Ambavimānavañṇanā niṭṭhitā.

6. Gopālavimānavañṇanā

Disvāna devaṃ paṭipucchi bhikkhūti Gopālavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena Rājagahavāsī aññataro gopālako pātarāsatthāya pilotikāya puṭabaddhaṃ kummāsaṃ gahetvā nagarato nikkhamitvā gāvīnaṃ caraṇaṭṭhānabhūtaṃ gocarabhūmiṃ sampāpuṇi. Taṃ āyasmā Mahāmoggallāno “ayaṃ idāneva kālaṃ karissati, mayhañca kummāsaṃ datvā Tāvatiṃsesu uppajjissatī”ti ca ñatvā tassa samīpaṃ agamāsi. So velaṃ oloketvā therassa kummāsaṃ dātukāmo ahoṣi. Tena ca samayena gāvīyo māsakkhettaṃ pavisanti. Atha so gopālo cintesi “kiṃ nu kho therassa kummāsaṃ dadeyyaṃ, udāhu gāvīyo māsakkhettato nīhareyyan”ti. Athassa etadahosi “māsasāmikā maṃ yaṃ icchanti, taṃ karontu, there pana gate kummāsadanantarāyo me siyā, handāhaṃ paṭhamāṃ ayyassa kummāsaṃ dassāmi”ti taṃ therassa upanesi. Paṭiggahesi therō anukampaṃ upādāya.

Atha naṃ gāvīyo nivattetuṃ parissayaṃ anoloketvā vegena upadhāvantaṃ pādena phuṭṭho āsīviso ḍaṃsi¹. Theropi taṃ anukampamāno taṃ kummāsaṃ paribhuñjituṃ ārabhi. Gopālakopi gāvīyo nivattetvā āgato therāṃ kummāsaṃ paribhuñjantaṃ disvā pasannacitto uḷāraṃ pītisomanassaṃ paṭisaṃvedento nisīdi, tāvadevassa sakalasarīraṃ visam ajjhotthari, muhuttameva vege muddhapatte kālamakāsi, kālakato ca Tāvatiṃsesu dvādasayojanike kanakavimāne nibbatti. Taṃ āyasmā Mahāmoggallāno disvā imāhi gāthāhi paṭipucchi—

1159. “Disvāna devaṃ paṭipucchi bhikkhu,
Ucche vimānamhi ciraṭṭhitike.
Āmuttahaṭṭhābharaṇaṃ yasassim,
Dibbe vimānamhi yathāpi candimā.

1. Ḍasi (Sī)

1160. Alaṅkato malyadharo suvattho,
 Sukuṇḍalī kappitakesamassu.
 Āmuttahaṭṭhābharaṇo yasassī,
 Dibbe vimānamhi yathāpi candimā.
1161. Dibbā ca vīṇā pavadanti vaggum,
 Aṭṭhaṭṭhakā sikkhitā sādhurūpā.
 Dibbā ca kaṅṅā tidasacarā uḷārā,
 Naccanti gāyanti pamodayanti.
1162. Deviddhipattosi mahānubhāvo -pa-
 Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.
 Sopi tassa byākāsi—
1163. So devaputto attamano -pa-
 Yassa kammassidaṃ phalaṃ.
1164. “Ahaṃ manussesu manussabhūto,
 Saṅgamma rakkhissāṃ paresāṃ dhenuyo.
 Tato ca āgā samaṇo mamantike,
 Gāvo ca māse agamaṃsu khāditum.
1165. Dvaya’jja kiccaṃ ubhayañca kāriyaṃ,
 Icevahaṃ bhante tadā vicintayim.
 Tato ca saññaṃ paṭiladdha yoniso,
 ‘Dadāmi bhante’ti khipim anantakaṃ.
1166. So māsakhettaṃ turito avāsarim,
 Purā ayaṃ bhañjati yassidaṃ dhanam.
 Tato ca kaṇho urago mahāviso,
 Aḍaṃsi pāde turitassa me sato.
1167. Svāhaṃ aṭṭomhi dukkhena piḷito,
 Bhikkhu ca taṃ sāmāṃ muñcitvānantakaṃ.
 Ahāsi kummāsaṃ mamānukampayā,
 Tato cuto kālakatomhi devatā.

1168. Tadeva kammaṃ kusalaṃ kataṃ mayā,
Sukhañca kammaṃ anubhomi attanā.
Tayā hi bhante anukampito bhusaṃ,
Kataññutāya abhivādayāmi taṃ.

1169. Sadevake loke samārake ca,
Añño muni natthi tayānukampako.
Tayā hi bhante anukampito bhusaṃ,
Kataññutāya abhivādayāmi taṃ.

1170. Imasmim loke parasmim vā pana,
Añño munī natthi tayānukampako.
Tayā hi bhante anukampito bhusaṃ,
Kataññutāya abhivādayāmi taṃ”ti.

Athāyasmā Mahāmoggallāno attanā¹ ca devatāya ca kathitaniyāmeneva taṃ Bhagavato ārocesi. Satthā tamatthaṃ paccanubhāsivā taṃ aṭṭhuppattim katvā sampattaparisāya dhammaṃ desetum **“disvāna devaṃ paṭipucchi bhikkhū”**ti-ādimāha.

1159. Tattha **devanti** Gopāladevaputtam. **Bhikkhūti** āyasmantaṃ Mahāmoggallānaṃ sandhāya Satthā vadati. So hi sabbaso bhinnakilesatāya bhikkhu. Vimānassa bahukālāvaṭṭhāyitāya kappatṭhitikatāya eva vā **“ciraṭṭhitike”**ti vuttaṃ, “ciraṭṭhitikan”tipi keci paṭhanti. Tañhi “devan”ti iminā sambandhitabbaṃ. Sopi hi saṭṭhisatasahassādhikā tisso vassakoṭiyo tattha avaṭṭhānato “ciraṭṭhitike”ti vattabbaṃ labhati. **Yathāpi candimāti** yathā candimā devaputto kantasītalamanoharakiraṇajālasamujjale attano dibbe vimānamhi virocati, evaṃ virocamānanti vacanaseso.

1160. **Alaṅkatoti**-ādi tassa devaputtassa therena pucchitākāradassanaṃ, taṃ heṭṭhā vuttatthameva.

1164. **Saṅgammā**ti saṅgametvā, **saṅgammā**ti vā saṅgahetvā. Hetvatthopi hi idha antonīto, bahū ekato hutvāti¹ attho. **Āgā**ti āgañchi. **Māseti** māsasassāni.

1165. **Dvaya**'jjāti dvayaṃ ajja etarahi **kiccaṃ** kātabbhaṃ. **Ubhayañca** **kāriyanti** vuttassevatthassa pariyaṃvacanaṃ. **Saññanti** dhammasaññaṃ. Tenāha “yoniso”ti. **Paṭiladdhā**ti paṭilabhitvā. **Khipinti** paṭiggāhāpanavasena hatthe khipiṃ. **Anantakanti** nantakaṃ² kummāsaṃ pakkhipitvā bandhitvā³ ṭhapitaṃ pilotikaṃ. A-kāro cettha nipātamattaṃ.

1166. **Soti** so ahaṃ. **Turitoti** turito sambhamanto. **Avāsarinti** upagacchiṃ, pāvisiṃ vā. **Purā ayaṃ bhañjati yassidaṃ dhananti** yassa khettasāmikassa idaṃ māsasassaṃ dhanaṃ, taṃ ayaṃ gogaṇo bhañjati purā tassa bhañjanato, āmaddanato puretaramevāti attho. **Tatoti** tattha. **Turitassa me satoti** sambhamantassa me samānassa, sahasāgamanena magge kaṇhasappaṃ anoloketvā katassāti adhippāyo.

1167. **Aṭṭomhi dukkhena pīlitoti** tena āsīvisaḍaṃsanena aṭṭo aṭṭito upadduto maraṇadukkhena bādhitō bhavāmi. **Ahāsīti** ajjhohari, paribhuñjīti attho. **Tato cuto kālakatōmhi devatāti** tato manussatthabhāvato cuto maraṇakālappattiyā, tattha vā āyusaṅkhārassa khepanasaṅkhātassa kālassa katattā kālakato, tadanantarameva ca amhi devatā devattabhāvappattiyā devatā homīti attho.

1169. **Tayāti** tayā sadiso **añño muni** moneyyaguṇayutto isi natthi. **Tayāti** vā nissakke idaṃ karaṇavacanaṃ. Sesāṃ vuttanayameva.

Gopālavimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Katvāti (Sī)

2. Na antakaṃ (I)

3. Khaṇḍitvā (Ka)

7. Kaṇḍakavimānavañṇanā

Puṇṇamāse yathā candoti Kaṇḍakavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvatthiyaṃ viharati Jetavane. Tena ca samayena āyasmā Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayeneva devacārikaṃ caranto Tāvatiṃsabhavanaṃ gato, tasmim̐ khaṇe Kaṇḍako¹ devaputto sakabhavanato nikkhamitvā dibbayānaṃ abhiruhitvā mahantena parivārena mahatīyā deviddhiyā uyyānaṃ gacchanto āyasmantaṃ Mahāmoggallānaṃ disvā sañjātagāravabahuṃmāno sahasā yānato oruyha therāṃ upasaṅkamtivā pañcapatiṭṭhitena vanditvā sirasmim̐ añjaliṃ paggayha aṭṭhāsi. Atha naṃ thero—

1171. “Puṇṇamāse yathā cando, nakkhattaparivārito.
Samantā anupariyāti, tārakādhipatī sasi.
1172. Tathūpamaṃ idaṃ byamaṃ, dibbaṃ devapuramhi ca.
Atirocati vaṇṇena, udayantova raṃsimā.
1173. Veḷūriyasuvaṇṇassa, phalikā rūpiyassa ca.
Masāragallamuttāhi, lohitaṅgamaṇīhi ca.
1174. Citrā manoramā bhūmi, veḷūriyassa santhatā.
Kūḷāgārā subhā rammā, pāsādo te sumāpito.
1175. Rammā ca te pokkharāṇī, puthulomanisevitā.
Acchodakā vippasannā, soṇṇavālukanthatā.
1176. Nānāpadumasañchannā, puṇḍarīkasamotatā.
Surabhiṃ sampavāyanti, manuññā māluteritā.
1177. Tassā te ubhato passe, vanagumbā sumāpitā.
Upetā puppharukkhehi, phalarukkhehi cūbhayaṃ.
1178. Sovaṇṇapāde pallaṅke, muduke gonakatthate².
Nisinnaṃ devarājaṃva, upatiṭṭhanti accharā.

1. Kanthako (Sī, I)

2. Colasanthate (Sī)

1179. Sabbābharapaṇasañchannā, nānāmālāvibhūsitā.
Ramenti taṃ mahiddhikaṃ, Vasavattīva modasi.
1180. Bherisaṅkhamudīṅgāhi, vīṇāhi paṇavehi ca.
Ramasi ratisampanno, naccagīte suvādite.
1181. Dibbā te vividhā rūpā, dibbā saddā atho rasā.
Gandhā ca te adhippetā, phoṭṭhabbā ca manoramā.
1182. Tasmim vimāne pavare, devaputta mahappabho.
Atirocasi vaṇṇena, udayantova bhāṇumā.
1183. Dānassa te idaṃ phalaṃ, atho sīlassa vā pana.
Atho añjalikammaṃ, taṃ me akkhāhi pucchito’’ti—
adhigatasampattikittanamukhena katakammaṃ pucchi.
1184. So devaputto attamano, Moggallānena pucchito.
Pañhaṃ puṭṭho viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.
1185. “Ahaṃ Kapilavattusmim, Sākiyānaṃ puruttame.
Suddhodanassa puttassa, Kaṇḍako sahajo ahaṃ.
1186. Yadā so aḍḍharattāyaṃ, bodhāya mabhinikkhami.
So maṃ mudūhi pāṇīhi, jālatambanakhehi¹ ca.
1187. Satthim ākoṭṭayitvāna, ‘vaha sammā’ti cabravi.
‘Ahaṃ lokaṃ tārayissaṃ, patto sambodhimuttamaṃ’.
1188. Taṃ me giraṃ suṇantassa, hāso me vipulo ahu.
Udaggacitto sumano, abhisīsim² tadā ahaṃ.
1189. Abhirūḷhañca maṃ ñatvā, Sakyaputtaṃ mahāyasaṃ.
Udaggacitto mudito, vahissaṃ purisuttamaṃ.

1. Jālatambanakhehi (Sī)

2. Abhisīsim (Sī), abhisīsi (I)

1190. Paresaṃ vijitaṃ gantvā, uggatasmim divākare.
Mamaṃ Channañca ohāya, anapekkho so apakkami.
1191. Tassa tambanakhe pāde, jivhāya parilehisam.
Gacchantañca mahāvīraṃ, rudamāno udikkhisam.
1192. Adassanenaham tassa, Sakyaputtassa sirīmato.
Alattham garukābādham, khippaṃ me maraṇam ahu.
1193. Tasseva ānubhāvena, vimānaṃ āvasāmidam.
Sabbakāmaguṇopetaṃ, devo devapuramhiva¹.
1194. Yañca me ahuvā hāso, saddam sutvāna bodhiyā.
Teneva kusalamūlena, phusissam āsavakkhayaṃ.
1195. Sace hi bhante gaccheyyāsi, Satthu Buddhassa santike.
Mamāpi nam vacanena, sirasā vajjāsi vandanaṃ.
1196. Ahampi daṭṭhum gacchissam, Jinaṃ appaṭipuggalam.
Dullabham dassanam hoti, Lokanāthāna tādinan”ti—

Sopi attanā katakammaṃ kathesi. Ayaṃ hi anantare attabhāve amhākaṃ bodhisattena sahaḥjāto Kaṇḍako Assarājā ahoṣi. So abhinikkhamanasamaye abhiruḥho teneva rattāvasesena tīṇi rajjāni mahāpurisaṃ atikkamāpetvā anomānadītiraṃ sampāpesi. Atha so mahāsattena sūriye uggate Ghaṭṭikāramahābrahmunā² upanītāni pattacivarāni gahetvā pabbajitvā channena saddhim Kapilavatthum uddissa vissajjito sinehabhārikena hadayena mahāpurisassa pāde attano jivhāya lehitvā pasādasommāni akkhīni ummiletvā yāva dassanapathā olovento dassanūpacāraṃ pana atikkante Lokanāthe “evaṃvidham nāma lokagganāyakaṃ mahāpurisaṃ aham vahiṃ, saphalam vata me sarīraṃ ahoṣi”ti pasannamānaso hutvā puna cirakālam saṅgatassa pemassa vasena viyogadukkham asahanto bhāviniyā dibbasampattiyā

1. Dibbam devapuramhi ca (Ka)

2. Ghaṭṭikāramahābrahmunā (Si)

vasena dhammatāya codiyamāno kālaṃ katvā Tāvatiṃsabhavane nibbatti. Taṃ sandhāya vuttaṃ “**puṇṇamāse yathā cando -pa-. Ahaṃ Kapilavatthusmin**”ti-ādi.

1171. Tattha **puṇṇamāseti** puṇṇamāsiyaṃ sukkapakkhe pannarasiyaṃ. **Tārakādhipatī**ti tārakānaṃ adhipati. **Sasīti** sasalañchanavā. “Tārakādhipa dissatī”ti keci paṭhanti, tesam tārakādhipatī avibhattikaniddeso, tārakānaṃ adhipo hutvā dissati anupariyāti cāti yojanā kātabbā.

1172. **Dibbaṃ devapuramhi cāti** devapurasmimpi dibbaṃ. Yathā manassānaṃ ṭhānato devapuraṃ uttamaṃ, evaṃ devapurato cāpi idaṃ tava vimānaṃ uttamanti dasseti. Tenāha “**atirocati vaṇṇena, udayantova ramsimā**”ti, uggacchanto sūriyo viyāti attho.

1173. **Veḷūriyasuvaṇṇassāti** veḷuriyena suvaṇṇena ca idaṃ byamhaṃ nimmitanti vacanasesena yojanā. **Phalikāti** phalikamaṇinā.

1175. **Pokkharāṇīti** pokkharāṇiyo.

1177-8. **Tassāti** tassā pokkharāṇiyā. **Vanagumbāti** uyyāne supupphagacche sandhāya vadati. **Devarājamvāti** sakkam viya. **Upaṭṭhantīti** upaṭṭhānaṃ karonti.

1179. **Sabbābharaṇasañchannāti** sabbehi itthālaṅkārehi paṭicchādītā, sabbaso vibhūsitasarīrāti attho. **Vasavattīvāti** Vasavattidevarājā viya.

1180. **Bherisaṅkhamudīṅgāhīti** liṅgavipallāsena vuttaṃ, bherīhi ca saṅkhehi ca mudīṅgehi cāti yojanā. **Ratisampannoti** dibbāya ratiyā samaṅgībhūto. **Naccagīte suvādīteti** nacce ca gīte ca sundare vādite ca, naccane ca gāyane ca sundare vādite ca hetubhūte. Nimittatthe hi etaṃ bhummaṃ, pavattiteti vā vacanaseso.

1181. **Dibbā te vividhā rūpāti** devalokapariyāpannā nānappakārā cakkhuviññeyyā rūpā tuyhaṃ adhippetā yathādhippetā mano-

ramā vijjantīti kiriyāpadam ānetvā yojetabbam. **Dibbā saddāti**-ādīsupi eseva nayo.

1185. **Kaṇḍako sahajo ahanti** ettha **ahanti** nipātamattam. “Ahū”ti keci paṭhanti, Kaṇḍako nāma assarājā mahāsattena saha ekasmiṃ yeva divase jātattā sahajo ahosinti attho.

1186. **Aḍḍharattāyanti** aḍḍharattiyam, majjhimayāmasamayeti attho. **Bodhāya mabhinikkhamīti** ma-kāro padasandhikaro, abhisambodhi-attham mahābhinnikkhamanam nikkhamīti attho. **Mudūhi pāṇihīti** muduhatthataṃ mahāpurisalakkhaṇam vadati. **Jālitambanakhehīti** jālavantehi¹ abhilohitanakhehi. Tena jālahatthataṃ mahāpurisalakkhaṇam tambanakhataṃ anubyañjanañca dasseti.

1187. **Satthi** nāma jaṅghā, idha pana satthino āsannaṭṭhānabhūto ūruppadeso “satthī”ti vutto. **Ākoṭayitvānāti** appoṭhetvā. **“Vaha sammā”ti cabravīti** “samma Kaṇḍaka ajjekarattim maṃ vaha, mayham opavuyham hohī”ti ca kathesi. Vahane pana payojanam tadā mahāsattena dassitam vadanto **“aham lokam tārayissam, patto sambodhi muttaman”**ti āha. Tena “aham uttamaṃ anuttaram sammāsambodhim patto adhigato hutvā sadevakam lokam saṃsāramahoghatto tārayissāmi, tasmā nayidam gamanam yamkiñcīti cinteyyāsī”ti gamane payojanassa anuttarabhāvam dasseti.

1188-9. **Hāsoti tuṭṭhi**. **Vipuloti** mahā-uḷāro. **Abhisīsinti** āsisiṃ icchim sampatiṅchim. **Abhirūḷhañca maṃ ṇatvā**, **Sakyaputtam mahāyasanti** pakkaṭavipulayasam Sakyarājaputtam mahāsattam maṃ abhiruyha nisinnam jānitvā. **Vahissanti** vahim nesim.

1190-91. **Paresanti** pararājūnam. **Vijitanti** desam pararajjam. **Ohāyāti** vissajjitvā. **Apakkamīti** apakkamitum ārabhi. “Paribbajī”ti ca paṭhanti. **Parilehisanti** parito lehim. **Udikkhisanti** olokesim.

1. Jālavaṇṇehi (Sī)

1192-3. **Garukābādhan**ti garukaṃ bālhaṃ ābādhaṃ, maraṇantikaṃ dukkhan

ti attho. Tenāha “**khippaṃ me maraṇaṃ ahū**”ti. So hi anekāsu jātīsu mahāsattena daḷhabhattiko hutvā āgato, tasmā viyogadukkhaṃ sahituṃ nāsakkhi, “sammāsambodhiṃ adhigantuṃ nikkhanto”ti pana sutvā nirāmiṣaṃ uḷāraṃ pītisomanassañca uppajji, tena maraṇānantaraṃ Tāvatiṃsesu nibbatti, uḷārā cassa dibbasampattiyo pāturahesuṃ. Tena vuttaṃ “**tasseva ānubhāvenā**”ti, ṭhānagatassa pasādamayapuññassa balena. **Devo devapuramhivā**ti Tāvatiṃsabhavane Sakko devarājā viya.

1194. **Yañca me ahuvā hāso, saddaṃ sutvāna bodhiyā**ti “patto sambodhimuttaman”ti paṭhamataraṃ bodhisaddaṃ sutvā tadā mayhaṃ hāso ahu, yaṃ hāsassa bhavanaṃ tussanaṃ, **teneva kusalamūlena** teneva kusalabījena **phusissanti** phusissāmi pāpuṇissāmi.

1195. Evaṃ devaputto yathādhigatāya anāgatāya bhavasampattiyā kāraṇabhūtaṃ attano kusalakammaṃ kathento idāni attanā Bhagavato santikaṃ gantukāropi puretaraṃ therena Satthu vandaṇaṃ pesento “**sace**”ti gāthamāha. Tattha **sace gaccheyyāsī**ti yadi gamissasi. “Sace gacchasi”ti keci paṭhanti, so evattho. **Mamāpi naṃ vacanenā**ti na kevalaṃ tava sabhāveneva, atha kho mamāpi vacanena Bhagavantaṃ. **Vajjāsī**ti vadeyyāsī mamāpi **sirasā vandananti** yojanā.

1196. Yadi pi dāni vandanañca pesemi, pesetvā eva pana na tiṭṭhāmīti dassento āha “**ahampi daṭṭhuṃ gacchissāṃ, Jinaṃ appaṭipuggalaṃ**”ti. Gamane pana daḷhataraṃ kāraṇaṃ dassetuṃ “**dullabhaṃ dassanaṃ hoti, Lokanāthāna tādinaṃ**”ti āha.

1197. “So kataññū katavedī, Sathhāraṃ upasaṅkami.
Sutvā giraṃ cakkhumato, dhammacakkhuṃ visodhayi.

1198. Visodhetvā diṭṭhigataṃ, vicikicchaṃ vatāni ca.
Vanditvā Satthuno pāde, tatthevantaradhāyathā”ti—

Imā dve gāthā saṅgītikārehi ṭhapitā.

1197. Tattha **sutvā giram cakkhumatoti** pañcahi cakkhūhi cakkhumato Sammāsambuddhassa vacanam sutvā. **Dhammacakkhunti** sotāpattimaggam. **Visodhayīti** adhigacchi. Adhigamoyeva hi tassa visodhanam.

1198. **Visodhetvā diṭṭhigatanti** diṭṭhigatam samugghātetvā. **Vicikiccharū vatāni cāti** soḷasavatthukaṃ aṭṭhavatthukañca vicikicchañca “sīlabbatehi suddhī”ti pavattanakasīlabbataparāmāse ca visodhayīti yojanā. Tattha hi¹ saha pariyāyehi tathā pavattā parāmāsā “vatāni”ti vuttam. Sesam vuttanayameva.

Kaṇḍakavimānavañṇanā niṭṭhitā.

8. Anekavañṇavimānavañṇanā

Anekavañṇam darasokanāsananti Anekavañṇavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvatthiyam viharati Jetavane. Tena samayena āyasmā Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayena devacārikam caranto Tāvatisabhavanam agamāsi. Atha nam anekavañṇo devaputto disvā sañjātagāravabhumāno upasaṅkamitvā añjalim paggayha aṭṭhāsi. Thero—

1199. “Anekavañṇam darasokanāsanam,
Vimānamārūyha anekacittam.
Parivārito accharāsaṅgaṇena,
Sunimmito bhūtapatīva modasi.

1200. Samassamo natthi kuto panuttaro,
Yasena puñṇena ca iddhiyā ca.
Sabbe ca devā tidasagaṇā samecca,
Tam tam namassanti sasimva devā.
Imā ca te accharāyo samantato,
Naccanti gāyanti pamodayanti.

1. Vatassa hi (I)

1201. Deviddhipattosi mahānubhāvo,
 Manussabhūto kimakāsi puññaṃ.
 Kenāsi evaṃ jalitānubhāvo,
 Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—

adhigatasampattikittanamukhena katakammaṃ pucchi. Taṃ dassetuṃ—

1202. “So devaputto attamano -pa-
 Yassa kammassidaṃ phalaṃ”ti—
 vuttaṃ. Sopi—

1203. “Ahaṃ bhadante ahuvāsi pubbe,
 Sumedhanāmassa Jinassa sāvako.
 Puthujjano ananubodhohamasmi,
 So satta vassāni paribajissahaṃ.

1204. Sohaṃ Sumedhassa Jinassa Satthuno,
 Parinibbutasso’ghaṭiṇṇassa tādino.
 Ratanuccayaṃ hemajālena channaṃ,
 Vanditvā thūpasmimṃ manāṃ pasādayimṃ.

1205. Na mā’si dānaṃ na ca ma’tthi dātuṃ,
 Pare ca kho tattha samādapesimṃ.
 Pūjetha naṃ pūjanīyassa dhātuṃ,
 Evaṃ kira saggamito gamissatha.

1206. Tadeva kammaṃ kusalaṃ kataṃ mayā,
 Sukhañca dibbaṃ anubhomi attanā.
 Modāmahaṃ tidasagaṇassa majjhe,
 Na tassa puññaṃ khayampi ajjhagan”ti—kathesi.

Ito kira tiṃsakappasahassee Sumedho nāma Sammāsambuddho loke
 uppajjitvā sadevakaṃ lokaṃ ekobhāsaṃ katvā katabuddhakicco parinibbuto,
 manussehi ca Bhagavato dhātuṃ gahetvā ratanacetiye kate aññataro puriso
 Satthu sāsane pabbajitvā satta vassāni

brahmacariyaṃ caritvā anavaṭṭhitacittatāya kukkuccako hutvā uppabbaji, uppabbajito ca saṃvegabahulatāya dhammacchandavantatāya ca cetiyaṅgaṇe sammajjanaparibhaṇḍādīni karonto niccasīla-uposathasilāni rakkhanto dhammaṃ suṇanto aññe ca puññakiriyāya samādapento vicari. So āyupariyosāne kālakato Tāvatiṃsesu nibbatti. So puññakammaṃ uḷārabhāvena mahesakkho mahānubhāvo Sakkādīhi devatāhi sakkatapūjito hutvā tattha yāvātāyukaṃ ṭhatvā tato cuto aparāparaṃ devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde tasseva kammaṃ vipākāvasesena Tāvatiṃsabhavane nibbatti, “anekavaṇṇo”ti naṃ devatā sañjānimsu. Taṃ sandhāya vuttaṃ “atha naṃ anekavaṇṇo devaputto -pa- na tassa puññassa khayampi ajjhaganti kathesi”ti.

1199. Tattha **anekavaṇṇanti** nīlapītādivasena vividhavaṇṇatāya anantaravimānādīnaṃ vividhasaṇṭhānatāya ca nānāvidhavaṇṇaṃ. **Darasokanāsananti** sītalabhāvena darathapariḷāhānaṃ vinodanato manuññatāya dassanīyatāya ca sokassa anokāsato darasokanāsaṇaṃ. **Anekacittanti** nānāvidhacittarūpaṃ. **Sunimmito bhūtapatīvāti** Tāvatiṃsakāyikopi uḷāradibbhogātāya sunimmitadevarājā viya modasi tussasi abhiraṃsi.

1200. **Samassamoti** samo eva hutvā samo, nipariyāyena sadiso te tuyhaṃ natthi, kuto pana kena kāraṇena uttari¹ adhiko ko nāma siyā. Kena pana samatā uttaritaratā cāti āha “**yasena puññena ca iddhiyā cā**”ti. Tattha **yasenāti** parivārena. **Iddhiyāti** ānubhāvena. **Yasenāti** vā issariyena, **iddhiyāti** deviddhiyā. **Yasenāti** vā vibhavasampattiyā, **iddhiyāti** yathicchitassa kāmaguṇassa ijjhanena. **Yasenāti** vā kittighosena, **iddhiyāti** samiddhiyā. **Puññenāti** tattha tattha vuttāvasiṭṭhapuññaphalena, puññakammeneva vā.

“**Sabbe ca devā**”ti sāmāññato gahitamattaṃ “**tidasagaṇā**”ti iminā visesetvā vuttaṃ. Ekaccassa paccekāṃ nipaccakāraṃ karontāpi pamuditā na

1. Uttariṃ (Sī)

karonti, na evametassa. Etassa pana pamuditāpi karontiyevāti dassetuṃ “sameccā”¹ti vuttaṃ¹. **Taṃ tanti taṃ tvaṃ. Sasim̐ va devāti** yathā nāma sukkapakkhapāṭipadiyaṃ dissamānaṃ sasim̐ candaṃ manussā devā ca ādarajātā namassanti, evaṃ taṃ sabbepi tidasagaṇā namassantīti attho.

1203. **Bhadanteti** therāṃ gāravabahuṃānena samudācarati. **Ahuvāsinti** ahosiṃ. **Pubbeti** purimajāṭiyaṃ. **Sumedhanāmassa Jinassa Sāvakoti** sumedhoti evaṃ pākaṭanāmassa² Sammāsambuddhassa sāsane pabbajitabhāvena sāvako. **Puthujjanoti** anariyo. Tatthāpi saccānaṃ anubodhamattassāpi abhāvena **ananubodho. So satta vassāni paribbajissahanti** so ahaṃ satta saṃvaccharāni pabbajjāguṇamattena vicariṃ, uttarimanussadhammaṃ nādhigacchinti adhippāyo.

1204. **Ratanuccayanti** maṇikanakādiratanehi uccitaṃ ussitaratanacetiyaṃ. **Hemajālena channanti** samantato upari ca kañcanajālena paṭicchāditaṃ. **Vanditvāti** pañcapaṭiṭṭhitena tattha tattha paṇāmaṃ katvā. **Thūpasmim̐ manar̐ pasādayinti** “sabbaññuguṇādhiṭṭhānāya³ vata dhātuyā⁴ ayaṃ thūpo”⁴ti thūpasmim̐ cittaṃ pasādesim̐.

1205. **Na mā’si dānanti** me mayā kataṃ dānaṃ nāsi nāhosi. Kasmā pana? **Na ca ma’tthi dātunti**, me mama pariggahabhūtaṃ dānaṃ dātuṃ na atthi, na kiñci deyyavatthu vijjati, **pare ca kho satte tattha dāne samādapesim̐**. “Paresaṇca tattha samādapesin̐”⁴ti ca paṭhanti, tattha **paresanti** upayogathe sāmivacanaṃ daṭṭhabbar̐. **Pūjetha nanti-ādi** samādapanākāradassanaṃ, taṃ dhātunti yojanā. **Evaṃ kirāti kira-saddo** anussavattho.

1206. **Na tassa puññassa khayampi ajjhaganti** tassa tadā Sumedhaṃ Bhagavantaṃ uddissa katassa puññakammaṃ parikkhayaṃ nādhigacchim̐, tasseva kammaṃ vipākāvasesaṃ paccanubhomīti dasseti. Yaṃ panettha na vuttaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayattā suviññeyyamevāti daṭṭhabbar̐.

Anekavaṇṇavimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vuttanti daṭṭhabbar̐ (Sī)

2. Pakāsanāmassa (I)

3. Sabbaññuguṇādhiṭṭhāya (I)

4. Yathādhātuyā (Ka)

9. Maṭṭhakuṇḍalīvimānavannaṇā

Alaṅkato Maṭṭhakuṇḍalīti Maṭṭhakuṇḍalīvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattthiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena Sāvattthivāsī eko brāhmaṇo addho mahaddhano mahābhogo assaddho appasanno micchādīṭṭhiko kassaci kiñci na deti, adānato eva “adinnapubbako”ti paññāyittha. So micchādīṭṭhibhāvena ca luddhabhāvena ca Tathāgataṃ vā Tathāgatasāvakaṃ vā daṭṭhumpi na icchati. Maṭṭhakuṇḍalim¹ nāma attano puttaṅca sikkhāpesi “tāta tayā samaṇo Gotamo tassa sāvakā ca na upasaṅkamitabbā na daṭṭhābbā”ti. Sopi tathā akāsi. Athassa putto gilāno ahoṣi, brāhmaṇo dhanakkhayabhayena bhesajjaṃ na kāresi, roge pana vaḍḍhiteva vejje pakkosivā dassesi. Vejjā tassa sarīraṃ oloketvā “atekiccho”ti taṃ ṇatvā apakkamimsu. Brāhmaṇo “putte abbhantare mate nīharaṇaṃ dukkhaṃ”ti puttaṃ bahidvārakoṭṭhake nipajjāpesi.

Bhagavā rattiyaṃ paccūsasamaye mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokāṃ volokento addasa Maṭṭhakuṇḍalīmāṇavaṃ khīṇāyukaṃ tadaheva cavanadhammaṃ, nirayasaṃvattanikañcassa kammaṃ katokāsaṃ. “Sace paṇāhaṃ tattha gamissāmi, so mayi cittaṃ pasādetvā devaloke nibbattivā pitaraṃ ālāhane rodamānaṃ upagantvā saṃvejessati, evaṃ so ca tassa pitā ca mama santikaṃ āgamissati, mahājanakāyo sannipatissati tattha mayā dhamme desite mahādhamaṃbhisaṃmayo bhavissati”ti evaṃ pana ṇatvā pubbaṅhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya mahatā bhikkhusaṃghena saddhiṃ Sāvattthiṃ piṇḍāya pavitṭho Maṭṭhakuṇḍalīmāṇavassa pitu gehasamīpe ṭhatvā chabbaṅgabuddharaṃsiyo vissajjesi. Tā disvā māṇavo “kimetan”ti ito cito ca vilokento addasa Bhagavantaṃ dantaṃ guttaṃ santindriyaṃ dvattimsāya mahāpurisalakkhaṇehi asītiyā anubyañjanehi byāmapabhāya ketumālāya ca vijjotamānaṃ anupamāya Buddhasiriyā acinteyyena Buddhānubhāvena virocamaṇaṃ. Disvā tassa etadahosi “Buddho nu kho Bhagavā idhānuppatto, yassāyaṃ rūpasampadā attano tejasā sūriyampi abhivhavati kantaḥbhāvena candimaṃ

1. Maṭṭhakuṇḍalim (Sī)

upasantabhāvena sabbepi samaṇabrāhmaṇe, upasamena nāma ettheva bhavitabbaṃ, ayameva ca maññe imasmim̐ loke aggapuggalo, mameva ca anukampāya idhānuppatto”ti Buddhārammaṇāya pītiyā nirantaram phūṭasarīro anappakaṃ pītisomanassaṃ paṭisaṃvedento pasannacitto añjaliṃ paggayha nipajji. Taṃ disvā Bhagavā “alaṃ imassa ettakena¹ saggūpapattiyā”ti pakkāmi.

Sopi taṃ pītisomanassaṃ avijahantova kālaṃ katvā Tāvatisesu dvādasayojanike vimāne nibbatti. Pitā panassa sarīrasakkāraṃ karitvā dutiyadivase paccūsavelāyaṃ āḷāhanaṃ gantvā “hā hā² Maṭṭhakuṇḍalī, hā hā Maṭṭhakuṇḍalī”ti paridevamāno āḷāhanaṃ anuparikkamanto rodāti. Devaputto attano vibhavasampattim̐³ oloketvā “kuto nu kho ahaṃ idhāgato kiñca kammaṃ katvā”ti upadhārento attano purimattabhāvaṃ ṇātvā tattha ca maraṇakāle Bhagavati pavattitaṃ cittappasādaṃ manoharaṃ añjalikaraṇamattaṃ disvā “aho mahānubhāvā Buddhā Bhagavanto”ti sātisaṃyā Tathāgate sañjātappasādabahumāno “adinnapubbakabrāhmaṇo nu kho kiṃ karoti”ti upadhārento āḷāhane rodamānaṃ disvā “ayaṃ mayhaṃ pubbe bhesajjamattampi akatvā idāni niratthakaṃ āḷāhane rodāti, handa naṃ saṃvejetvā kusale patiṭṭhāpessāmi”ti devalokato āgantvā Maṭṭhakuṇḍalīrūpena rodamāno “hā hā² canda, hā hā² sūriyā”ti bāhā paggayha kandanto pītisaṃyā aṭṭhāsi. Atha naṃ brāhmaṇo “Ayaṃ Maṭṭhakuṇḍalī āgato”ti cintetvā gāthāya ajjhābhāsi—

1207. “Alaṅkato Maṭṭhakuṇḍalī,
Māladhārī haricandanussado.
Bāhā paggayha kandasi,
Vanamajjhe kiṃ dukkhito tuvaṃ”ti.

Tattha **alaṅkatoti** vibhūsito. **Maṭṭhakuṇḍalīti** sarīrappadesassa aghaṃsanatthaṃ mālālatādayo adassetvā maṭṭhākāreneva⁴ katakuṇḍalo. Atha vā **Maṭṭhakuṇḍalīti** visuddhakuṇḍalo, tāpetvā jātihiṅgulikāya majjitvā dhovivā sūkaralomena majjitakuṇḍaloti

1. Ettakaṃ (Sī, I)

3. Vibhavasampadaṃ (Ka)

2. Hā (Sī, I)

4. Maṭṭākāreneva (Sī)

attho. **Māladhārī**ti mālaṃ dhārento, piḷandhitamāloti attho.

Haricandanussadoti rattacandanena sabbaso anulittagatto. **Kinti** pucchāvacaṇaṃ. **Dukkhitoti** dukkhappatto. **Kim dukkhitoti** vā ekameva padaṃ, kena dukkhena dukkhitoti attho.

Atha naṃ devaputto āha—

1208. “Sovaṇṇamayo pabhassaro,
Uppanno rathapañjaro mama.
Tassa cakkayugaṃ na vindāmi,
Tena dukkhena jahāmi¹ jīvitan”ti.

Atha naṃ brāhmaṇo āha—

1209. “Sovaṇṇamayaṃ maṇimayaṃ,
Lohitakamayaṃ atha rūpiyamayaṃ.
Ācikkha² me bhaddamāṇava,
Cakkayugaṃ paṭipādayāmi te”ti.

Taṃ sutvā māṇavo “ayaṃ puttassa bhesajjaṃ akatvā puttapatirūpakaṃ maṃ disvā rodanto ‘suvaṇṇādimaṃ rathacakkaṃ karomī’ti vadati, hotu niggaṇhissāmi nan”ti cintetvā “kīva mahantaṃ me cakkayugaṃ karissasī”ti vatvā “yāva mahantaṃ ākaṅkhasī”ti vutte “candimasūriyehi me attho, te me dehī”ti yācanto—

1210. So māṇavo tassa pāvadi,
“Candasūriyā ubhayettha dissare.
Sovaṇṇamayo ratho mama,
Tena cakkayugena sobhatī”ti.

Atha naṃ brāhmaṇo āha—

1211. “Bālo kho tvaṃ asi māṇava,
Yo tvaṃ patthayaṃse apatthiyaṃ.
Maññāmi tuvaṃ marissasi,
Na hi tvaṃ lacchasi candasūriye”ti.

1. Jahissaṃ (Si), jahissāmi (I)

2. Ācikkhatha (I)

Atha naṃ māṇavo “kiṃ pana paññāyamānassatthāya rodanto bālo hoti, udāhu apaññāyamānassā”ti vatvā—

1212. “Gamanāgamanampi dissati,
Vaṇṇadhātu ubhayattha vīthiyā.
Peto¹ kālakato na dissati,
Ko nidha kandataṃ bālyataro”ti.

Taṃ sutvā brāhmaṇo “yuttaṃ esa vadaṭī”ti sallakkhetvā—

1213. “Saccaṃ kho vadesi māṇava,
Ahameva kandataṃ bālyataro.
Candaṃ viya dārako rudaṃ,
Petaṃ kālakatābhipatthayin”ti—

vatvā tassa kathāya² nissoko hutvā māṇavassa thutiṃ karonto imā gāthā abhāsi—

1214. “Ādittaṃ vata maṃ santaṃ, ghasattaṃva pāvakaṃ.
Vārinā viya osiñcaṃ³, sabbaṃ nibbāpaye daraṃ.

1215. Abbaṇi⁴ vata me sallāṃ, sokaṃ hadayanissitaṃ.
Yo me sokaparetassa, puttasokaṃ apānudi.

1216. Svāhaṃ abbūḷhasallosmi, sītibhūtosmi nibbuto.
Na socāmi na rodāmi, tava sutvāna māṇavā”ti.

1208-10. Tattha **rathapañjaroti** rathūpatthaṃ. **Na vindāmīti** na labhāmi. **Bhaddamāṇavāti** ālapanāṃ. **Paṭipādayāmīti** sampādetvā dadāmi, mā cakkayugābhāvena jīvitaṃ jahīti adhippāyo. **Ubhayettha dissareti** ubhopi ettha candasūriyā ākāse dissanti. **Ya-kāro** padasandhikaro, ubhaye etthāti vā padavibhāgo.

1212. **Gamanāgamananti** divase divase ogamanuggamanavasena candasūriyānaṃ gamaṇaṃ āgamaṇaṃca dissati. “Gamanogamanan”tipi Pāḷi, uggamaṇaṃ

1. Peto pana (Sī)

2. Tassā gāthāya (I) 3. Osīñci (Ka)

4. Abbuḷhi (I)

ogamanañcāti attho. **Vaṇṇadhātū**ti sītībhāvavasiṭṭhā kantabhāvabhāsura, uṇhabhāvavasiṭṭhā tikkhabhāvabhāsura ca vaṇṇanibhā. **Ubhayattḥā**ti cande sūriye cāti dvisupi vaṇṇadhātu dissatīti yojetabbaṃ. **Vīthiyā**ti pavattanavīthiyaṃ ākāse, nāgavīthiyādivīthiyaṃ vā. “Ubhayettḥā”tipi pāṭho, ubhaye¹ etthāti padavisandhi. **Bālyataroti** bālataro atisayena bālo.

1213. Imaṃ pana kathaṃ sutvā “alabbhanīyavatthuṃ vatāhaṃ patthetvā kevalaṃ sokagginā ḍayhāmi², kiṃ me niratthakena anayabyasanenā”ti paṭisaṅkhāne aṭṭhāsi. Atha devaputto Maṭṭhakuṇḍalīrūpaṃ paṭisaṃharitvā attano dibbarūpeneva aṭṭhāsi, brāhmaṇo pana taṃ anoloketvā³ māṇavavohāreneva voharanto “**saccaṃ kho vadesi māṇavā**”ti-ādimāha. Tattha **candaṃ viya dārako rudanti** candaṃ abhipatthayaṃ rudanto dārako viyāti attho. **Kālakatābhipatthayinti** kālakataṃ abhipatthayaṃ. “Abhipatthayan”tipi pāṭho.

1214-5. **Ādittanti** sokagginā ādittaṃ. **Nibbāpaye daranti** nibbāpayi darathaṃ sokapariḷāhaṃ. **Abbahīti** uddhari.

Atha brāhmaṇo sokaṃ vinodetvā attano upadesadāyakaṃ dibbarūpena ṭhitāṃ disvā “ko nāma tvan”ti pucchanto—

1217. “Devatā nusi gandhabbo, adu Sakko Purindado.

Ko vā tvaṃ kassa vā putto, kathaṃ jānemu taṃ mayan”ti—

āha. Sopi tassa—

1218. “Yañca kandasi yañca rodasi,

Puttaṃ āḷāhane sayāṃ dahitvā.

Svāhaṃ kusalaṃ karitvā kammaṃ,

Tidasānaṃ sahyataṃ gato”ti—

1. Ubhayā (I)

2. Āḍayhāmi (Sī)

3. Anuviloketvā (Ka)

attānaṃ kathesi. Tattha **yañca kandasī yañca rodasī**ti yaṃ tava puttāṃ
Maṭṭhakuṇḍalīṃ uddissa rodasī, assūni muñcasī.

Atha naṃ brāhmaṇo āha—

1219. “Appaṃ vā bahuṃ vā nāddasāma,
Dānaṃ dadantassa sake agāre.
Uposathakammaṃ vā tādisaṃ,
Kena kamma gatosi devalokaṃ”ti.

Tattha “uposathakammaṃ vā tādisaṃ nāddasāmā”ti yojanā.

Atha naṃ māṇavo āha—

1220. “Ābādhikohaṃ dukkhito gilāno,
Āturarūpomhi sake nivesane.
Buddhaṃ vigatarajaṃ vitiṇṇakaṅkhaṃ,
Addakkhim Sugataṃ anomapaññaṃ.

1221. Svāhaṃ muditamano pasannacitto,
Añjaliṃ akariṃ Tathāgatassa.
Tāhaṃ kusalaṃ karitvāna kammaṃ,
Tidasānaṃ sahaḃyataṃ gato”ti.

1220-21. Tattha **ābādhikoti** ābādhasamaṅgī. **Dukkhitoti** teneva
ābādhikabhāvena jātadukkho. **Gilānoti** gilāyamānoti attho. **Āturarūpoti**
dukkhavedanābhitunnakāyo. **Vigatarajanti** vigatarāgādirajaṃ.
Vitiṇṇakaṅkhanti sabbaso saṃsayānaṃ samucchinnatā tiṇṇavicikicchaṃ.
Anomapaññanti paripuṇṇapaññaṃ, sabbaññunti attho. **Akarinti** akāsim.
Tāhanti taṃ ahaṃ.

Evam tasmim kathenteyeva¹ brāhmaṇassa sakalasarīraṃ pītiyā paripūri.
So taṃ pītiṃ pavedento—

1. Kathente kathenteyeva (Sī)

1222. “Acchariyaṃ vata abbhutaṃ vata,
 Añjalikammaṣṣa ayamīdiso vipāko.
 Ahampi muditamano pasannacitto,
 Ajjeva Buddhaṃ saraṇaṃ vajāmi”ti—āha.

Tattha anabhiṅghapavattitāya accharaṃ paharituṃ yogganti¹
acchariyaṃ, abhūtapubbatāya **abbhutaṃ**. Ubhayenapi vimhayāvahataṃyeva
 dassetvā² “**ahampi muditamano pasannacitto, ajjeva Buddhaṃ saraṇaṃ**
vajāmi”ti āha.

Atha naṃ devaputto saraṇagamane sīlasamādāne ca niyojento—

1223. “Ajjeva Buddhaṃ saraṇaṃ vajāhi,
 Dhammañca saṅghaṇca pasannacitto.
 Tatheva sikkhāya padāni pañca,
 Akhaṇḍaphullāni samādiyassu.

1224. Pāṇātipātā viramassu khippaṃ,
 Loke adinnaṃ parivajjayassu.
 Amajjapo mā ca³ musā bhaṇāhi,
 Sakena dārena ca hohi tuṭṭho”ti—

gāthādvayamāha.

1223. Tattha **tathevā**ti yathā pasannacitto “Sammāsambuddho
 Bhagavā”ti Buddhaṃ saraṇaṃ vajesi, tatheva “svākkhāto dhammo,
 suppaṭipanno saṅgho”ti pasannacitto dhammañca saṅghaṇca saraṇaṃ
 vajāhi. Yathā vā pasannacitto ratanattayaṃ saraṇaṃ vajesi, tatheva “ayaṃ
 ekaṃsato diṭṭheva dhamme abhisamparāyaṇca hitasukhāvaho”ti
 pasannacitto **sikkhāya** adhisīlasikkhāya **padāni** koṭṭhāsabhūtāni adhicitta-
 adhipaññāsikkhāya vā upāyabhūtāni pañcasīlāni avikopanato ca
 asaṃkilissanato ca **akhaṇḍaphullāni samādiyassu**, samādāya vattassūti attho.

Evam devaputtana saraṇagamane sīlasamādāne ca niyojito brāhmaṇo
 tassa vacanaṃ sirasā sampaṭicchanto—

1. Accharāpaharaṇayogganti (Ka)

2. Dasseti (I)

3. No ca (Ka)

1225. “Atthakāmosi me yakkha, hitakāmosi devate.

Karomi tuyhaṃ vacanaṃ, tvaṃsi ācariyo mama”ti—

gāthaṃ vatvā tattha patiṭṭhahanto—

1226. “Upemi saraṇaṃ Buddhaṃ, dhammañcāpi anuttaraṃ.

Samghaṇca naradevassa, gacchāmi saraṇaṃ ahaṃ.

1227. Pāṇātipātā viramāmi khippaṃ,

Loke adinnaṃ parivajjayāmi.

Amajjapo no ca musā bhaṇāmi,

Sakena dārena ca homi tuṭṭho”ti—

gāthādvayamāha. Tampi suviññeyyameva.

Tato devaputto “kataṃ mayā brāhmaṇassa kattabbayuttakaṃ, idāni sayameva Bhagavantaṃ upasaṅkamissatī”ti tattheva antaradhāyi. Brāhmaṇopi kho Bhagavati sañjātapasādabahumāno devatāya ca codiyamāno “samaṇaṃ Gotamaṃ upasaṅkamissāmī”ti vihārābhimukho gacchati. Taṃ disvā mahājano “ayaṃ brāhmaṇo ettakaṃ kālaṃ Tathāgataṃ anupasaṅkamitvā ajja puttasokena upasaṅkamati, kīdisī nu kho dhammadesanā bhavissatī”ti taṃ anubandhi.

Brāhmaṇo Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā paṭisanthāraṃ katvā evamāha “sakkā nu kho bho Gotama kiñci dānaṃ adatvā sīlaṃ vā arakkhitvā kevalaṃ tumhesu pasādamattena sagge nibbattitun”ti. “Nanu brāhmaṇa ajja paccūsavelāyaṃ Maṭṭhakuṇḍalinā devaputtana attano devalokūpapattikāraṇaṃ tuyhaṃ kathitaṃ”ti Bhagavā avoca. Tasmim̐ khaṇe Maṭṭhakuṇḍalīdevaputto saha vimānena āgantvā dissamānarūpo vimānato oruyha Bhagavantaṃ abhivādetvā añjaliṃ paggayha ekamantaṃ aṭṭhāsī. Atha Bhagavā tassaṃ parisatī tena devaputtana katasucaritaṃ kathetvā parisāya cittakallataṃ ñatvā sāmukkaṃsikaṃ dhammadesanaṃ akāsi, desanāpariyosāne devaputto ca brāhmaṇo ca sannipatitaparīsā cāti caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahoṣīti.

Maṭṭhakuṇḍalīvimānavañṇanā niṭṭhitā.

10. Serīsakavimānavañṇanā

Suṇoṭha yakkhassa ca vāñjāna cāti Serīsakavimānaṃ¹. Tassa kā uppatti? Bhagavati parinibbute āyasmā Kumārakassapo pañcahi bhikkhusatehi saddhim Setabyanagaraṃ sampatto tattha Pāyāsirājaññaṃ attano santikaṃ upagataṃ viparītaggāhato vivecetvā sammādassane patiṭṭhāpesi, so tato paṭṭhāya puññapasuto hutvā samaṇabrāhmaṇānaṃ dānaṃ dento tattha akataparicayatāya asakkaccaṃ dānaṃ datvā aparabhāge kālaṃ katvā Cātumahārājikabhavane suññe Serīsake² vimāne nibbatti.

Atīte kira Kassapassa Bhagavato kāle eko khīṇāsavatto añañatarasmiṃ gāme piṇḍāya caritvā bahigāme devasikaṃ ekasmiṃ padese bhattakiccaṃ akāsi. Taṃ disvā eko gopālako “ayyo sūriyātapena kilamatī”ti pasannacitto catūhi sirīsathambhehi sākhamāṇḍapaṃ katvā adāsi, maṇḍapassa samīpe sirīsaruḅkkaṃ ropesīti ca vadanti. So kālaṃ katvā teneva puññakammena Cātumahārājikesu nibbatti, tassa purimakammaṃ sūcakaṃ vimānadvāre sirīsavanaṃ nibbatti vaṇṇagandhasampannehi pupphehi sabbakālaṃ upasobhamānaṃ, tena taṃ vimānaṃ “serīsakaṃ”ti paññāyittha. So ca devaputto ekaṃ Buddhantaraṃ devesu ceva manussesu ca saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Yasattherassa catūsu vimalādīsū gihisahāyesu Gavampatī³ nāma hutvā Bhagavato dhammadesanāya arahatte patiṭṭhito pubbāciṇṇavasena taṃ suññavimānaṃ disvā abhiṇhaṃ divāvihāraṃ gacchati.

So aparabhāge Pāyāsīdevaputtaṃ tattha disvā “kosi tvaṃ āvuso”ti pucchitvā tena “ahaṃ bhante Pāyāsirājañño idhūpapanno”ti vutte “nanu tvaṃ micchādiṭṭhiko viparītadassano kathamidhūpapanno”ti āha. Atha naṃ Pāyāsīdevaputto “ayyenaṃhi Kumārakassapattherena micchādassanato vivecito, puññakiriyānaṃ⁴ asakkaccakāritāya pana suññe vimāne nibbatto, sādhu bhante manussalokaṃ gatakāle mama pariṇassa

1. Serissakavimānaṃ (Sī)

3. Gavampatī (Sī)

2. Serissake (Sī)

4. Puññakiriyāya (Ka)

ārocetha ‘Pāyāsirājañño asakkaccaṃ dānaṃ datvā suññaṃ
Serīsakavimānaṃ¹ upapanno, tumhe pana sakkaccaṃ puññaṃ katvā
tatrūpapattiyā cittaṃ paṇidahathā”ti. Thero tassānukampāya tathā ākāsi.
Tepi therassa vacanaṃ sutvā tathā cittaṃ paṇidhāya puññaṃ katvā Serīsake
vimāne nibbattiṃsu. Serīsakadevaputtaṃ pana Vessavaṇamahārājā
marubhūmiyaṃ chāyūdakarāhite magge maggapaṭipannānaṃ manussānaṃ
amanussaparipanthamocanattaṃ maggarakkhakaṃ ṭhapesi.

Atha aparena samayena Aṅgamagadhavāsino vāṇijā sakaṭasahassaṃ
bhaṇḍassa pūretvā Sindhusovīradesaṃ gacchantā marukanthāre divā
uṇhabhayena maggaṃ appaṭipajjitvā rattiṃ nakkhattasaññāya maggaṃ
paṭipajjiṃsu. Te maggamūḷhā hutvā aññaṃ disaṃ agamaṃsu, tesaṃ antare
eko upāsako ahosi saddho pasanno sīlasampanno arahattappattiyā
upanissayasampanno mātāpitūnaṃ upaṭṭhānatthaṃ vaṇijjāya gato. Taṃ
anuggaṇhanto Serīsakadevaputto saha vimānena attānaṃ dasseti. Dassetvā
ca pana “kasmā tumhe imaṃ chāyūdakarāhitaṃ vālukākantāraṃ
paṭipannā”ti pucchi. Te cassa tattha attano āgatappakāraṃ kathesuṃ,
tadatthadīpanā devaputtassa vāṇijānaṃca vacanapaṭivacanagāthā honti. Ādito
pana dve gāthā tāsāṃ sambandhadassanattaṃ dhammasaṅgāhakehi
ṭhapitā—

1228. “Suṇoṭha yakkhassa ca vāṇijāna ca,
Samāgamo yattha tadā ahosi.
Yathā kathaṃ itaritarena cāpi,
Subhāsitaṃ taṅca suṇātha sabbe.

1229. Yo so ahu rājā Pāyāsi nāma²,
Bhummānaṃ saḥabyagato yasassī.
So modamānova sake vimāne,
Amānuso mānuse ajjhabhāsī”ti.

1228-9. Tattha **suṇoṭhā**ti savanāṇattikavacanaṃ. Yaṃ mayāṃ idāni
bhaṇāma, taṃ suṇoṭhāti. **Yakkhassā**ti devassa. Devo hi manussānaṃ

1. Suñña Serīsakavimāne (Sī)

2. Nāmo (Sī)

ekaccānaṃ devānañca pūjanīyabhāvato “yakkho”ti vuccati. Apica Sakkopi cattāro mahārājānopi Vessavaṇapārisajjāpi purisopi “yakkho”ti vuccati. Tathā hi “atibālham kho ayam yakkho pamatto viharati, yannūnāham imaṃ yakkham saṃvejeyyan”ti-ādīsu¹ Sakko “yakkho”ti vutto. “Cattāro yakkhā khaggahatthā”ti-ādīsu mahārājāno. “Santi hi bhante uḷārā yakkhā Bhagavato appasannā”ti-ādīsu² Vessavaṇapārisajjā. “Ettāvatā yakkhassa suddhī”ti-ādīsu³ puriso. Idha pana Vessavaṇapārisajjo adhippeto. **Vāṇijāna cāti** gāthābandhasukhattham anunāsikalopam katvā vuttam. **Samāgamoti** samodhānam. **Yatthāti** yasmim vaṇṇupathe. **Tadāti** tasmim maggamūḷhā hutvā gamanakāle. **Itaritarena cāpīti** itarītarañcāpi, idaṃ yathāti iminā yojetabban. Ayam hettha attho—Serīsakadevaputtassa vāṇijānañca tadā yatha samāgamo ahoṣi, taṃ suṇoṭha, yathā vāpi tehi aññamaññaṃ subhāsitaṃ sulapitaṃ kathaṃ pavattitaṃ, tañca sabbe ohitacittā suṇāthāti. **Bhummānanti** bhummadevānam.

Idāni yakkhassa pucchāgāthāyo honti—

1230. “Vañke araññe amanussatthāne,
Kantāre appodake appabhakkhe.
Suduggame vaṇṇupathassa majjhe,
Vaṅkambhayā⁴ naṭṭhamanā manussā.

1231. Nayidha phalā mūlamayā ca santi,
Upādānam natthi kuto’ dha bhakkho.
Aññatra paṃsūhi ca vālukāhi ca,
Tattāhi uṇhāhi ca dāruṇāhi ca.

1232. Ujjaṅgalam tattamivaṃ kapālam,
Anāyasaṃ paralokena tulyam.
Luddānamāvāsamidaṃ purāṇam,
Bhūmippadeso abhisattarūpo.

1. Ma 1. 320 piṭṭhe.

3. Khu 1. 349 piṭṭhe.

2. Di 3. 158 piṭṭhe.

4. Dhāṅkambhayā (Ka)

1233. Atha tumhe kena vaṇṇena,
 Kimāsamānā imaṃ padesaṃ hi.
 Anupaviṭṭhā sahasā samecca,
 Lobhā bhayā atha vā sampamūḷhā”ti.

1230. Tattha **vaṅketi** saṃsayaṭṭhāne. Yattha pavīṭṭhānaṃ “jīvissāma nu kho, marissāma nu kho”ti jīvite saṃsayo hoti, tādise **araññe**. **Amanussatṭhāneti** amanussānaṃ pisācādīnaṃ sañcaraṇaṭṭhāne, manussānaṃ vā agocaraṇaṭṭhāne. **Kantāreti** nirudake iriṇe, kaṃ tārenti nayanti etthāti hi kantāro, udakaṃ gahetvā taritabbaṭṭhānaṃ. Tenāha “**appodake**”ti. Appasaddo hettha abhāvatto “appiccho appanigghoso”ti-ādīsu¹ viya. **Vaṇṇupathassa majjheti** vālukākantāramajjheti attho. **Vaṅkam̐bhayāti** vaṅkehi bhītā. Vaṅkehi bhayaṃ etesanti “vaṅkabhayā”ti² vattabbe gāthāsukhatthaṃ sānunāsikaṃ katvā “vaṅkam̐bhayā”ti vuttaṃ. Idañca vālukākantārapavesanato pubbe tesāṃ uppannabhayaṃ sandhāya vuttaṃ. **Natṭhamanāti** maggasativippavāsena natṭhamānasā, maggamūḷhāti attho. **Manussāti** tesāṃ ālapanāṃ.

1231. **Idhāti** imasmim marukantāre. **Phalāti** ambajambutālanāḷikerādīphalāni na santīti yojanā. **Mūlamayā cāti** mūlāniyeva mūlamayā, vallikandādīni sandhāya vadati. **Upādānaṃ natṭhīti** kiñcāpi kiñci bhakkhaṃ natthi, upādānaṃ vā indhanaṃ, aggissa indhanamattampi natthi, kuto kena kāraṇena idha marukantāre bhakkho siyāti attho. Yaṃ pana atthi tattha, taṃ dassetuṃ “**aññatra paṃsūhī**”ti-ādi vuttaṃ.

1232. **Ujjaṅgalanti** jaṅgalaṃ vuccati lūkhadhūsaro anudako bhūmippadeso, taṃ pana ṭhānaṃ jaṅgalatopi ukkaṃsena jaṅgalanti āha “ujjaṅgalan”ti. Tenāha “**tattamivaṃ kapālan**”ti, tattaṃ ayokapālasadisanti attho. Gāthāsukhatthañcetta sānunāsikaṃ katvā vuttaṃ, tattamiva-icceva daṭṭhabbaṃ. **Anāyasanti** natthi ettha āyo sukhanti anāyaṃ, tato eva jīvitāṃ

1. Am̐ 3. 54; Vi 4. 505 piṭṭhesu.

2. Dhaṅkam̐bhayāti dhaṅkehi bhītā, dhaṅkehi kākehi bhayaṃ etesanti dhaṅkabhayāti (Ka)

sīyati vināsetīti anāyasaṃ. Atha vā na āyasanti¹ anāyasaṃ. **Paralokenāti** narakena tulyaṃ. Narakaṃ hi sattānaṃ ekantānatthatāya parabhūto paṭisattubhūto lokoti visesato “paraloko”ti vuccati, samantato ayomayattā āyasañca, idaṃ pana tadabhāvato anāyasaṃ, mahato dukkhassa uppattiṭṭhānatāya paralokasadisanti dasseti, “anassayan”ti ca keci paṭhanti, sukkhassa appatiṭṭhānabhūtanti attho. **Luddānamāvāsamidaṃ purāṇanti** idaṃ ṭhānaṃ cirakālato paṭṭhāya luddānaṃ dāruṇānaṃ pisācādīnaṃ āvāsabhūtaṃ. **Abhisattarūpoti** “evaṃ lūkho ghorākāro hotū”ti porāṇehi isihi sapitasadiso, dinnasapo viyāti attho.

1233. **Kena vaṇṇenāti** kena kāraṇena. **Kimāsamaṇāti** kiṃ paccāsīsantā². **Hīti** nipātamattaṃ. “Padesampī”ti ca paṭhanti, imampi nāma padesanti attho. **Sahasā sameccāti** sahasā ādīnavānisaṃse avicāretvā samavāyena **anupaviṭṭhā** sappaviṭṭhā. **Lobhā bhayā atha vā** kenaci anattakāmena palobhitā³ lobhato kenaci amanussādīnā⁴ paripātītā bhayā vā. Atha vā **sampamūḥhāti** maggavippanaṭṭhā imaṃ padesaṃ anupaviṭṭhāti yojanā.

Idāni vāṇijā āhaṃsu—

1234. “Magadhesu Aṅgesu ca satthavāhā,
 Āropayitvā paṇiyaṃ puthuttaṃ.
 Te yāmase Sindhusovīrabhūmiṃ,
 Dhanatthikā uddayaṃ patthayānā.

1235. Divā pipāsaṃ’nadhivāsayaṇtā,
 Yoggānukampañca samekkhamānā.
 Etena vegena āyāma sabbe,
 Rattim maggaṃ paṭipannā vikāle.

1. Na āyusanti (Sī)

3. Patāritā (Sī, I)

2. Paccāsīm santā (Sī, I)

4. Amanussādīhi (Ka)

1236. Te duppayātā aparaddhamaggā,
Andhākulā vippanatṭhā araṇṇe.
Suduggame vaṇṇupathassa majjhe,
Disaṃ na jānāma pamūḷhacittā.

1237. Idañca disvāna adiṭṭhapubbam,
Vimānasetṭhañca tavañca yakkha.
Tatuttariṃ jīvitamāsamānā,
Disvā patītā sumanā udaggā”ti.

1234. Tattha **Magadhesu Aṅgesu ca satthavāhāti** Magadharatṭhe ca Aṅgaratṭhe ca jātā samvaḍḍhā taṃnivāsino satthe satthassa ca vāhanakā satthakā ceva satthasāmikā ca. **Paṇiyanti** bhaṇḍam. **Teti** te mayam. **Yāmaseti** gacchāma. **Sindhusovīrabhūminti** Sindhudesam Sovīradesaṅca. **Uddayanti** ānisaṃsam atirekalābham.

1235. **Anadhivāsayantāti** adhivāsetum asakkontā. **Yoggānukampanti** goṇādīnam sattānam anuggaham. **Etena vegenāti** iminā javena, yena tava¹ dassanato pubbe āyāma āgatamha. **Rattim maggam paṭipannāti** rattiyam maggam paṭipannā. **Vikāleti** akāle avelāyam.

1236. **Duppayātāti** duṭṭhu payātā apathe gatā, tato eva **aparaddhamaggā**. **Andhākulāti** andhā viya ākulā, maggajānanasamatthassa paññācakkhuno abhāvena andhā, tato eva ākulā, **vippanatṭhā** ca maggasammūḷhatāya. **Disanti** gantabbadisam, yassam disāyam Sindhusovīradeso, tam disam. **Pamūḷhacittāti** disāsaṃsayasumūḷhacittā².

1237. **Tavañcāti** tuvañca. **Yakkhāti** ālapanam. **Tatuttarim jīvitamāsamānāti** yo “ito param amhākam jīvitam natthi”ti jīvitasamśayo uppanno, idāni tato uttarimpi jīvitam āsītantā. **Disvāti** dassanahetu. **Patītāti** pahaṭṭhā. **Sumanāti** somanassappattā. **Udaggāti** udaggāya pītiyā³ udaggacittā.

1. Tvaṃ (I)

2. Satipamūḷhacittā (Ka)

3. Odaggiyapītiyā (Sī)

Evam vāñijehi attano pavattiyā pakāsitāya puna devaputto dvīhi gāthāhi pucchi—

1238. “Pāraṃ samuddassa imaṅca¹ vaṇṇum,
Vettācaram saṅkupathaṅca maggam.
Nadiyo pana pabbatānaṅca duggā,
Puthuddisā gacchatha bhogahetu.

1239. Pakkhandiyāna vijitam paresam,
Verajjake mānuse pekkhamānā.
Yaṃ vo sutam vā atha vāpi diṭṭham,
Accherakam tam vo suṇoma tātā”ti.

Tassattho—**pāraṃ samuddassāti** samuddassa paratīraṃ **imaṅca** īdisaṃ **vaṇṇum** vaṇṇupatham vettalatā bandhitvā ācaritabbato **vettācaram maggam**, saṅkuke khāṇuke koṭṭetvā gantabbato **saṅkupatham** maggam, **nadiyo pana** candabhāgādikā **pabbatānaṅca** visamappadesāti evaṃ **duggā puthuddisā** bhoganimittam **gacchatha**, evaṃ gacchantā ca **pakkhandiyāna** pakkhanditvā anupavisitvā **paresam** rājūnam **vijitam** tattha **verajjake** videsavāsike **manusse pekkhamānā** gacchatha, evaṃbhūtehi **vo** tumhehi **yaṃ sutam vā** **atha vā diṭṭham** vā **accherakam** acchariyam, **tam vo** santike **tātā** vāñijā **suṇomāti** attano vimānassa acchariyabhāvaṃ tehi kathāpetukāmo pucchati.

Evam devaputtena puṭṭhā vāñijā āhaṃsu—

1240. “Itopi accherataram kumāra,
Na no sutam vā atha vāpi diṭṭham.
Atītamānusakameva sabbam,
Disvā na tappāma anomavaṇṇam.

1241. Vehāyasam pokkharaṅṅo savanti,
Pahūtamalyā bahupuṇḍarīkā.
Dumā cime niccaphalūpapannā,
Atīva gandhā surabhiṃ pavāyanti.

1242. Veḷūriyathambhā satamussitāse,
 Silāpavāḷassa ca āyataṃsā.
 Masāragallā sahalohitaṅgā,
 Thambhā ime jotirasāmayāse.
1243. Sahassathambhaṃ atulānubhāvaṃ,
 Tesū'pari sādhumidaṃ vimānaṃ.
 Ratanantaraṃ kañcanavedimissaṃ,
 Tapanīyapaṭṭehi ca sādhučhannaṃ.
1244. Jambonaduttattamidaṃ sumaṭṭho,
 Pāsādasopānaphalūpapanno.
 Dalho ca vaggu ca susaṅgato ca¹,
 Atīva nijjhānakhamo manuñño.
1245. Ratanantarasmim̐ bahu-annaṇānaṃ,
 Parivārito accharāsaṅgaṇena.
 Muraḷa-ālambaratūriyaghuṭṭho,
 Abhivanditosi thutivandanāya.
1246. So modasi nāriḅaṅappabodhano,
 Vimānapāsādavare manorame.
 Acintiyo sabbaguṇūpapanno,
 Rājā yathā Vessavaṇo naḷinyā.
1247. Devo nu āsi udavāsi yakkho,
 Udāhu Devindo manussabhūto.
 Pucchanti taṃ vāṇijā satthavāhā,
 Ācikkha ko nāma tuvaṃsi yakkho'ti.

1. Vaggu sumukho susaṅgato (Si)

1240-2. Tattha **kumārā**ti paṭhamavaye t̥hitattā devaputtam̐ ālapati. **Sabbanti** devaputtam̐ tassa vimānapaṭibaddhañca sandhāya vadati. **Pokkharaññoti** pokkharañiyo. **Satamussitāseti** sataratanubbedhā. **Silāpavālassāti** silāya pavālassa ca, silāmayā¹ pavālamayāti attho. **Āyatamsāti** dīghamsā. Atha vā āyatā hutvā aṭṭhasoḷasadvattimsādi-amsavanto.

1243. **Tesū'parīti** tesam̐ thambhānam̐ upari. **Sādhumidanti** sundaram̐ idam̐ tava vimānam̐. **Ratanantaranti** ratanantaravantam̐, bhittithambhasopānādīsu nānāvidhehi aññehi ratanehi yuttam̐. **Kañcanavedimissanti** suvaṇṇamayāya vedikāya sahitaṃ parikkhitaṃ. **Tapanīyapaṭṭehi ca sādhu**channanti tapanīyamayehi anekaratanamayehi ca chadanehi tattha tattha suṭṭhu chāditaṃ.

1244. **Jambonaduttattamidanti** idam̐ tava vimānam̐ yebhuyyena uttattajambunadabhāsuraṃ. **Sumaṭṭho pāsādasopānaphalūpapannoti** tassa ca so so padeso sumaṭṭho suṭṭhu majjito, tehi tehi anantarapāsādehi sopānavisesehi ramaṇīyehi phalakehi ca yutto. **Dalhoti** thiro. **Vaggūti** abhirūpo samuggato². **Susaṅgoti** suṭṭhu saṅgatāvayavo aññamaññānurūpapāsādāvayavo. **Atīva nijjhānakhamoti** pabhassarabhāvepi ativiya olokanakkhamo. **Manuññoti** manoramo.

1245. **Ratanantarasminti** ratanamaye, ratanabhūte vā sārabhūte vimānassa abbhantare. **Bahu-annapānanti** pesalam̐ pahūtam̐ annañca pānāñca vijjati, upalabbhatīti adhippāyo. **Muraja-ālambaratūriyaghuṭṭhoti** mudiṅgānam̐ ālambarānam̐ avasiṭṭhatūriyānāñca saddehi niccaghosito. **Abhivanditosīti** namassito, thomito vā asi. Tenāha “**thutivandanāyā**”ti.

1246. **Acintiyoti** acinteyyānubhāvo. **Naḷinyāti** evaṃnāmake kīḷanaṭṭhāne yathā Vessavaṇo mahārājā, evaṃ tvaṃ modasīti yojanā³.

1. Phalikasilāmayā (Sī, I)

2. Sumukho (Sī)

3. Dasseti (Sī)

1247. **Āsī**ti asi bhavasi. **Devindoti** Sakko devarājā. **Manussabhūtoti** manussesu bhūto manussajātiko. **Yakkhoti** devādibhāvaṃ pucchitvāpi yakkhabhāvaṃ āsānkantā vadanti.

Idāni so devaputto attānaṃ jānāpento—

1248. “Serīsako nāma ahamhi¹ yakkho,
Kantāriyo vaṇṇupathamhi gutto.
Imaṃ padesaṃ abhipālayāmi,
Vacanakaro Vessavaṇassa rañño”ti—

āha. Tattha **ahamhi yakkhoti** ahaṃ yakkho amhi. **Kantāriyoti** ārakkhaṇatthaṃ kantāre niyutto. **Guttoti** gopako. Tenāha “**abhipālayāmi**”ti.

Idāni vāṇijā tassa kammādīni pucchantā āhaṃsu—

1249. “Adhiccāladdhaṃ pariṇāmajaṃ te,
Sayamkataṃ udāhu devehi dinnam.
Pucchanti taṃ vāṇijā satthavāhā,
Kathaṃ tayā laddhamidaṃ manuññaṃ”ti.

Tattha **adhiccāladdhanti** adhiccasamuppattikaṃ, yadicchakaṃ laddhanti attho. **Pariṇāmajaṃ** teti niyatisaṅgatibhāvapariṇataṃ, kālapariṇataṃ vā. **Sayamkatanti** tayā sayameva kataṃ, deviddhiyā tayā sayameva nibbattitanti attho. **Udāhu devehi dinnanti** tayā ārādhitehi devehi pasādavasena nissaṭṭhaṃ.

Idāni devaputto caturopi pakāre paṭikkhipitvā puññaṃeva apadisanto—

1250. “Nādhiccāladdhaṃ na pariṇāmajaṃ me,
Na sayamkataṃ na hi devehi dinnam.
Sakehi kammehi apāpakehi,
Puññehi me laddhamidaṃ manuññaṃ”ti—

gāthamāha.

Taṃ sutvā vāṇijā puna “nādhiccaladdhan”ti gāthāyaṃ puññādhikameva
te caturo pakāre āropetvā puññassa ca sarūpaṃ pucchimsu—

1251. “Kiṃ te vataṃ kiṃ pana brahmacariyaṃ,
Kissa suciṇṇassa ayaṃ vipāko.
Pucchanti taṃ vāṇijā satthavāhā,
Kathaṃ tayā laddhamidaṃ vimānaṃ”ti.

Tattha **vatanti** vatasamādānaṃ. **Brahmacariyanti** seṭṭhacariyaṃ.

Puna devaputto te paṭikkhipitvā attānaṃ yathūpacitaṃ puññaṅca
dassento—

1252. “Mamaṃ pāyāsīti ahu samaññā,
Rajjaṃ yadā kārayiṃ Kosalānaṃ.
Natthikadiṭṭhi kadariyo pāpadhammo,
Ucchedavādī ca tadā ahosiṃ.

1253. Samaṇo ca kho āsi Kumārakassapo,
Bahussuto cittakathī uḷāro.
So me tadā dhammakathaṃ abhāsi¹,
Diṭṭhivisūkāni vinodayī me.

1254. Tāhaṃ tassa² dhammakathaṃ suṇitvā,
Upāsakattaṃ paṭivedayissaṃ.
Pāṇātipātā virato ahosiṃ,
Loke adinnaṃ parivajjayissaṃ.
Amajjapo no ca musā abhāṇiṃ,
Sakena dārena ca ahosiṃ tuṭṭho.

1. Akāsi (Sī)

2. Tāhaṃ (Ka)

1255. Taṃ me vataṃ taṃ pana brahmacariyaṃ,
Tassa suciṇṇassa ayaṃ vipāko.
Teheva kammehi apāpakehi,
Puññehi me laddhamidaṃ vimānaṃ”ti—

āha. Taṃ suviññeyyameva.

Atha vāṇijā devaputtaṃ vimānañcasa paccakkhato disvā kammaphalaṃ
saddahitvā attano kammaphale saddhaṃ pavedentā—

1256. “Saccaṃ kirāhaṃsu narā sapaññā,
Anaññathā vacanaṃ paṇḍitānaṃ.
Yahiṃ yahiṃ gacchati puññakammo,
Tahiṃ tahiṃ modati kāmakāmī.

1257. Yahiṃ yahiṃ sokapariddavo ca,
Vadho ca bandho ca parikkilesa.
Tahiṃ tahiṃ gacchati pāpakammo,
Na muccati duggatiyā kadācī”ti—

gāthādvayaṃ avocum. Tattha **sokapariddavoti** soko ca paridevo¹ ca.
Parikkilesoti vuttā anathhuppatti.

Evam tesu kathentesuyeva vimānadvāre sirīsarukkhato paripākena
muttabandhanā paripakkā sipāṭikā pati, tena devaputto saparijano
domanassappatto ahosi. Taṃ disvā vāṇijā—

1258. “Sammūḷharūpova jano ahosi,
Asmiṃ muhutte kalalīkatova.
Janassimassa tuyhañca kumāra,
Appaccayo kena nu kho ahosī”ti—

gāthamāhaṃsu. Tattha **sammūḷharūpovāti** sokavasena sabbaso
mūḷhasabhāvo viya. **Janoti** devajano. **Asmiṃ muhutteti** imasmiṃ

muhuttamate. **Kalalīkatoti** kalalaṃ viya kato, kalalanissita-udakībhūto viya āviloti adhippāyo. **Janassimassa tuyhañcāti** imassa tava pariñjanassa tuyhañca. **Appaccayoti** domanassaṃ.

Taṃ sutvā devaputto—

1259. “Ime ca sirīsavanā¹ tātā,
Dibbā gandhā surabhī sampavanti.
Te sampavāyanti imaṃ vimānaṃ,
Divā ca ratto ca tamaṃ nihantvā.

1260. Imesañca kho vassasataccayena,
Sipāṭikā phalati ekamekā.
Mānussakaṃ vassasataṃ atītaṃ,
Yadagge kāyamhi idhūpapanno.

1261. Disvānahaṃ vassasatāni pañca,
Asmiṃ vimāne ṭhatvāna tātā.
Āyukkayā puññakkhayā cavissaṃ,
Teneva sokena pamucchitosmī²—āha.

1259. Tattha **sirīsavanāti** sirīsavipinato³. **Tātāti** vāñje ālapati. Ime tumhākaṃ mayhañca paccakkhabhūtā **dibbā gandhā surabhī** ativiya sugandhāyeva samantato **pavanti** pavāyanti, te dibbā gandhā evaṃ vāyantā **imaṃ vimānaṃ sampavāyanti** sammadeva gāhāpentī, na kevalaṃ sampavāyaneva, atha kho attano pabhāya tamampi nihanti. Tenāha “**divā ca ratto ca tamaṃ nihantvā**”ti.

1260-61. **Imesanti** sirīsānaṃ. **Sipāṭikāti** phalakuṭṭhīlikā. **Phalatīti** paccitvā vaṇṇato muccati, puṭṭhabhaṃ vā patvā sissati. **Mānussakaṃ vassasataṃ atītanti** yasmā vassasatassa accayena imassa sirīsassa sipāṭikā phalati, ayañca phalīkā, tasmā mayhaṃ mānussakaṃ vassasataṃ atītaṃ, **yadagge** yato paṭṭhāya **kāyamhi idha** imasmīṃ devanīkāye

1. Ime sirīsūpavanā ca (Sī)

2. Samucchitosmīti (I)

3. Sirīsūpavanāti sirīsūpavanato (Sī)

upapanno nibbatto. Mayhañca devagaṇanāya pañca vassasatāni āyu, tasmā khīyati me āyūti sokavasena sampamūḷhoti dasseti. Tenāha “**disvānaḥam vassasatāni pañca -pa- teneva sokena pamucchitosmī**”ti.

Atha naṃ vāṇijā samassāsenta—

1262. “Kathaṃ nu soceyya tathāvidho so,
Laddhā vimānaṃ atulaṃ cirāya.
Ye cāpi kho ittaramupapannā,
Te nūna soceyyuṃ parittapuñña”ti—

āhaṃsu. Tattha yādisehi appāyukehi¹ maraṇaṃ paṭicca socitabbaṃ siyā, tādiso pana evaṃ dībānubhāvasampanno navutivassasatasahassāyuko kathaṃ nu soceyya, na socitabbamevāti adhippāyo.

Devaputto tattakeneva samassāsetvā tesaṃ vacanaṃ sampaṭicchanto tesaṃ upadesaṃ dento²—

1263. “Anucchaviṃ ovadiyañca metaṃ,
Yaṃ maṃ tumhe peyyavācaṃ vadetha.
Tumhe ca kho tātā mayānuguttā,
Yenicchakaṃ tena paletha sotthin”ti—

gāthamāha. Tattha **anucchavinti** anucchavikaṃ, tumhākameva taṃ yuttarūpaṃ. **Ovadiyañca metanti** me mayhaṃ tumhehi ovadiyaṃ ovādavasena vattabbametaṃ. **Yaṃ** yasmā **maṃ** mayhaṃ **tumhe** “kathaṃ nu soceyyan”ti-ādinā **peyyavācaṃ** piyavacanaṃ **vadetha**, yaṃ vā peyyavācāya vadaṇaṃ kathanā, taṃ tumhākameva anucchavikanti yojanā. Atha vā yaṃ yasmā tumhe peyyavācaṃ vadetha, tasmā anucchavikaṃ ovadiyañca ovaditabbaṃ ovādānurūpaṃ kātabbañca me mayā kataṃ, kiṃ pana tanti āha “**tumhe ca kho tātā**”ti-ādi. Tattha **mayānuguttā**ti imasmim āmanussapariggahe marukantāre yāva kantārātikkamā mayā anuguttā rakkhitā **yenicchakaṃ** yathārucitena **sotthin** khemena **paletha** gacchathāti attho.

Atha vāṇijā kataññubhāvaṃ pakāsenta—

1. Appapuññehi (I)

2. Upadesento (Sī, I)

1264. “Gantvā mayam̐ Sindhusovīrabhūmim̐,
 Dhanatthikā uddayam̐ patthayānā.
 Yathāpayogā paripuṇṇacāgā,
 Kāhāma serīsamaham̐¹ uḷāranti—

gāthamāham̐su. Tattha **yathāpayogā**ti idāni katapaṭiññānurūpapayogā.
Paripuṇṇacā gāti samattacāgā, uḷārassa mahassa pariyaṭṭapariccāgā. **Mahanti**
 ussavapūjam̐.

Puna devaputto mahakaraṇam̐ paṭikkhipanto kattabbesu ca te
 niyojento—

1265. “Mā ceva serīsamaham̐ akattha,
 Sabbañca vo bhavissati yaṃ vadetha.
 Pāpāni kammāni vivajjayātha,
 Dhammānuyogañca adhiṭṭhahāthā”ti—

gāthamāha. Tattha **yaṃ vadethā**ti yaṃ tumhe khemena
 Sindhusovīradesapattim̐ tattha ca vipulam̐ uddayam̐ lābham̐ paccāsīsantā
 “gantvā mayam̐”ti-ādīni vadatha, **sabba** tam̐ **vo** tumhākam̐ tatheva bhavissati,
 tattha nikkāṅkhā hotha, tumhe pana ito paṭṭhāya **pāpāni kammāni**
 pāṇātipātādīni **vivajjayātha** parivajjetha. **Dhammānuyoganti**
 dānādikusaladhammassa anuyuñjanam̐. **Adhiṭṭhahāthā**ti anusikkhatha idaṃ
 Serīsakamahanti dasseti.

Yaṃ pana upāsakam̐ anuggaṇhanto tesam̐ rakkhāvaraṇam̐ kātukāmo
 ahosi, tassa guṇam̐ kittetvā tam̐ tesam̐ uddisanto imā gāthāyo āha—

1266. “Upāsako atthi imamhi saṃghe,
 Bahussuto sīlavatūpapanno.
 Saddho ca cāgī ca supesalo ca,
 Vicakkhaṇo santusito mutimā.

1. Serīsamaham̐ (Sī)

1267. Sañjānamāno na musā bhaṇeyya,
Parūpaghātāya na cetayeyya.
Vebhūtikaṃ pesuṇaṃ¹ no kareyya,
Saṅhañca vācaṃ sakhilaṃ bhaṇeyya.
1268. Sagāravo sappatisso vinīto,
Apāpako adhisīle visuddho.
So mātaraṃ pitarañcāpi jantu,
Dhammena poseti ariyavutti.
1269. Maññe so mātāpitūnaṃ kāraṇā,
Bhogāni pariyesati na attahetu.
Mātāpitūnañca yo accayena,
Nekkhammaṇo carissati brahmacariyaṃ.
1270. Ujū avaṅko asaṭṭho amāyo,
Na lesakappena ca vohareyya.
So tādiso sukatakammakārī,
Dhamme ṭhito kinti labhetha dukkhaṃ.
1271. Tamkāraṇā pātukatomihi attanā,
Tasmā dhammaṃ passatha vāṇijāse.
Aññatra teniha bhasmī bhavetha,
Andhākulā vippanaṭṭhā araññe.
Tam khippamānena lahuṃ parena,
Sukho have sappurisena saṅgamo”ti.
1266. Tattha **saṅgheti** sattasamūhe. **Vicakkhaṇoti** tattha tattha kattabbatāya kusalo. **Santusitoti** santuṭṭho. **Mutīmāti** kammassakatañāṇādinā idhalokaparalokahitānaṃ munanato mutimā.
1267. **Sañjānamāno na musā bhaṇeyyāti** sampajānamusā na bhāseyya. **Vebhūtiki**ṃ sahitānaṃ vinābhāvakaraṇato “vebhūtikan”ti laddhanāmaṃ pisuṇaṃ **no kareyya** na vadeyya.

1. Pisuṇaṃ (Sī)

1268. **Sappatisso**ti patissayogaruṭṭhānīyesu nivātavuttikattā soraccaṃ, saha patissenāti sappatisso. **Adhisīleti** upāsakena rakkhitabba-adhisīlasikkhāya. **Ariyavuttīti** parisuddhavutti.

1269. **Nekkhammapoṇoti** nibbānaninno. **Carissati brahmacariyanti** pabbajjāṃ sāsana brahmacariyaṃ carissati.

1270. **Lesakappenāti** kappiyalesena. **Na ca vohareyyāti** māyāsāṭṭheyyavasena vacanaṃ na nicchāreyya. **Dhamme ṭhito kinti labhetha dukkhanti** evaṃ vuttanayena dhamme ṭhito dhammacārī samacārī kinti kena pakārena dukkhaṃ labhetha pāpuṇeyya.

1271. **Tarṅkāraṇāti** tannimittāṃ tassa upāsakassa hetu. **Pātukatomhi attanāti** sayameva tumhākaṃ ahaṃ pāturaḥosiṃ. “Attānaṃ”tipi pāṭho, mama attānaṃ tumhākaṃ pātvākāsinti attho. **Tasmāti** yasmā ahaṃ dhammaṃ apacāyamāno taṃ rakkhanto tumhepi rakkhāmi, tasmā **dhammaṃ passatha** dhammameva caritabbaṃ katvā oloketha. **Aññatra teniha bhasmī bhavethāti** tena upāsakena vinā ce āgatā, imasmiṃ marukantāre anāthā appaṭisaraṇā bhasmabhāvaṃ gaccheyyātha. **Khippamānenāti** evaṃ khippantena vambhantena¹ pīlantena. **Lahunti** sukaraṃ. **Parenāti** adhikaṃ, aññena vā. Tasmā **sukho have sappurisenā saṅgamoti**. So hi khantisoraḥce nivṛṭṭho kenaci kiñci vuttopi na paṭippharatīti adhippāyo.

Evaṃ sāmaññato kittitaṃ sarūpato ñātukāmā vāṇijā—

1272. “Kiṃ nāma so kiñca karoti kammaṃ,
Kiṃ nāmadheyyaṃ kiṃ pana tassa gottaṃ.
Mayampi naṃ daṭṭhukāmamha yakkha,
Yassānukampāya idhāgatosi.
Lābhā hi tassa yassa tuvaṃ pihesī”ti—

gāthamāhaṃsu. Tattha **kiṃ nāma soti** nāmato so jantu satto ko nāma. **Kiñca karoti kammanti** kasivaṇijjādīsu kīdisaṃ kammaṃ karoti.

1. Vambhantena (I)

kiṃ nāmadheyyanti mātāpitūhi kataṃ pana “Tisso phusso”ti-ādīsu tassa kiṃ nāmadheyyaṃ, “Bhaggavo Bhāradvājo”ti-ādīsu kiṃ vā tassa gottaṃ. **Yassa tuvaṃ pihesīti** yaṃ tuvaṃ piyāyasi.

Idāni devaputto taṃ nāmagottādivasena dassento—

1273. “Yo kappako sambhavanāmadheyyo,
Upāsako kocchaphalūpajīvī.
Jānātha naṃ tumhākaṃ pesiyo so,
Mā kho naṃ hīlitta supesalo so”ti—

āha. Tattha **kappakoti** nhāpito. **Sambhavanāmadheyyoti** sambhavoti evaṃnāmo. **Kocchaphalūpajīvīti** kocchañca phalañca upanissāya jīvanako. Tattha kocchaṃ nāma ālakādisaṅṭhāpanatthaṃ kesādīnaṃ ullikhanasādhanāṃ. **Pesiyoti** pesanakārako veyyāvaccakaro.

Idāni vāñijā taṃ sañjānitvā āhaṃsu—

1274. “Jānāmase yaṃ tvaṃ pavadesi¹ yakkha,
Na kho naṃ jānāma sa edisoti.
Mayampi naṃ pūjayissāma yakkha,
Sutvāna tuyhaṃ vacanaṃ uḷāran”ti.

Tattha **jānāmaseti** yaṃ tvaṃ vadasi, taṃ mayaṃ sarūpato jānāma. **Edisoti** guṇato pana yathā tayā kittitaṃ, evaṃ edisoti taṃ na kho jānāma, yathā taṃ aviddasunoti adhippāyo.

Idāni devaputto te attano vimānaṃ āropetvā anusāsanatthaṃ—

1275. “Ye keci imasmim satthe manussā,
Daharā mahantā athavāpi majjhimā.
Sabbeva te ālambantu vimānaṃ,
Passantu puññānaṃ phalaṃ kadariyā”ti—

gāthamāha. Tattha **mahantā**ti vuḍḍhā. **Ālambantū**ti ārohantu. **Kadariyā**ti maccharino adānasīlā.

Idāni pariyoṣāne cha gāthā dhammasaṅgāhakehi vuttā—

1276. “Te tattha sabbeva ahaṃ pureti,
Taṃ kappakaṃ tattha purakkhatvā¹.
Sabbeva te ālambimsu vimānaṃ,
Masakkasāraṃ viya Vāsavassa.

1277. Te tattha sabbeva ahaṃ pureti,
Upāsakattaṃ paṭivedayimsu.
Pāṇātipātā viratā ahesuṃ,
Loke adinnaṃ parivajjayimsu.
Amajjapā no ca musā bhaṇimsu,
Sakena dārena ca ahesuṃ tuṭṭhā.

1278. Te tattha sabbeva ahaṃ pureti,
Upāsakattaṃ paṭivedayitvā.
Pakkāmi sattho anumodamāno,
Yakkhiddhiyā anumato punappunaṃ.

1279. Gantvāna te Sindhusovīrabhūmiṃ,
Dhanatthikā uddayaṃ² patthayānā.
Yathāpayogā paripuṇṇalābhā,
Paccāgamuṃ Pāṭaliputtamakkhataṃ.

1280. Gantvāna te saṅgharaṃ sotthivanto,
Puttehi dārehi samaṅgibhūtā.
Ānandī vittā sumanā patītā,
Akāmsu serīsamahaṃ uḷāraṃ.
Serīsakaṃ te pariveṇaṃ māpayimsu.

1. Purakkhipitvā (Sī)

2. Udaya (I)

1281. Etādisā sappurisāna sevanā,
 Mahatthikā dhammaguṇāna sevanā.
 Ekassa atthāya upāsakassa,
 Sabbeva sattā sukhitā¹ ahesun”ti.

1276. Tattha **aham pureti** aham purimaṃ aham purimanti
 ahamahamkarāti² attho. “**Te tattha sabbevā**”ti vatvā puna “**sabbeva te**”ti
 vacanaṃ “sabbeva te yathā vimānassa āruhane ussukkajātā ahesuṃ, tathā
 sabbeva taṃ āruhimṃsu, na kassaci āruhane antarāyo ahoṣī”ti dassanattham
 vuttaṃ. **Masakkasāraṃ viya Vāsavassāti** “masakkasāraṃ”ti ca
 Tāvatiṃsabhavanaṃ vuccati, sabbaṃ vā devabhavanaṃ, idha pana
 Sakkabhavanaṃ veditabbaṃ. Tenāha “masakkasāraṃ viya Vāsavassā”ti.

1277-8. Atha te vāṇijā vimānaṃ passivā pasannacittā tassa
 devaputtassa ovāde ṭhatvā saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhāya tassa ānubhāvena
 sotthinā icchitaṃ desaṃ agamaṃsu. Tena vuttaṃ “**te tattha sabbevā**”ti-ādi.
 Tattha anumato pakkāmi sattho yakkhiddhiyā punappunaṃ anumodamānoti
 yojanā. Kena pana anumatoti? Yakkhenāti pakaṭṭoyamattho.

1279. **Yathāpayogāti** yathā-ajjhāsayaṃ katapayogā. **Paripuṇṇalābhāti**
 samiddhalābhā. **Akkhatanti** anupaddutaṃ Pāṭaliputtaṃ. **Akkhatanti** vā
 anābādhaṃ anuppīlaṃ, anantarāyenāti attho.

1280. **Saṃgharanti** sakaṃ gehaṃ. **Sotthivantoti** sotthibhāvena yuttā
 khemino. **Ānandīti**-ādīhi catūhi padehi somanassitabhāvameva vadati.
Serīsakaṃ te pariveṇaṃ māpayiṃsūti kataññutāya ṭhatvā
 paṭissavamocanattaṃca devaputtassa nāmena Serīsakaṃ nāma
 paricchadavasena veṇiyato pekkhitabbato pariveṇaṃ
 pāsādakūṭāgārarattiṭṭhānādisampannaṃ pākāraparikkhittaṃ
 dvārakoṭṭhakayuttaṃ āvāsaṃ akaṃsu.

1. Sukhino (I)

2. Ahamkarāti (Ka)

1281. **Etādisāti** edisī, evaṃ anathapaṭibāhinī atthasādhikā ca. **Mahatthikā**ti mahāpayojanā mahānisamsā. **Dhammaguṇānanti** aviparītaguṇānaṃ. **Ekassa** sattassa hitatthaṃ **sabbeva sattā** sabbe eva te satthapariyāpannā sattā **sukhitā**¹ sukhappattā khemappattā **ahesuṃ**.

Sambhavo pana upāsako Pāyāsissa devaputtassa tesaṅca vāṇijānaṃ vacanapaṭivacanasena pavattaṃ gāthābandhaṃ sutaniyāmeneva uggahetvā therānaṃ ārocesi. Pāyāsīdevaputto āyasmato Sambhavattherassa kathesīti apare. Taṃ Yasattherappamukhā mahātherā dutiyasaṅgītiyaṃ saṅghaṃ āropesuṃ. Sambhavo pana upāsako mātāpitūnaṃ accayena pabbajitvā arahatte paṭiṭṭhāsi.

Serīsakavimānavañṇanā niṭṭhitā.

11. Sunikkhittavimānavañṇanā

Uccamidam maṇithūpaṃ vimānanti Sunikkhittavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvatthiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena āyasmā Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayeneva devacārikaṃ caranto Tāvatisabhavanaṃ upagato. Tasmiṃ ca khaṇe aññataro devaputto attano vimānavāre ṭhito āyasmantaṃ Mahāmoggallānaṃ disvā sañjātagāravabahuṃ upasaṅkamitvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā añjalim paggayha aṭṭhāsi.

So kira atīte Kassapasammāsambuddhe parinibbute tassa sarīradhātuyo pakkhipitvā yojanike kanakathūpe ca kate catasso parisā kālena kālam² upasaṅkamitvā gandhapupphadhūpādīhi cetiye pūjaṃ karonti, tattha aññataro upāsako aññesu pupphapūjaṃ katvā gatesu tehi pūjitaṭṭhāne dunnikkhittāni pupphāni disvā tattheva tāni sammadeva ṭhapento sannivesavasena³ dassaniyaṃ pāsādikaṃ vibhattivisesayuttaṃ⁴ pupphapūjaṃ akāsi. Katvā ca pana etaṃ ārammaṇaṃ gaṇhanto Satthu⁵ guṇe anussaritvā pasannacitto taṃ puññaṃ hadaye ṭhapesi.

1. Sukhino (I)

2. Kāle kāle (I)

3. Sannivesavisesena (Sī, I)

4. Bhattivisesayuttaṃ (Sī)

5. Bhagavato Satthu (Sī)

So aparabhāge kālaṃ katvā tasseva kammaṃ ānubhāvena
Tāvatisabhavane dvādasayojanike kanakavimāne nibbatti, mahānubhāvo
mahā cassa parivāro ahosi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “tasmiṃ ca khaṇe
aññataro devaputto -pa- aṭṭhāsī”ti. Atha naṃ āyasmā Mahāmoggallāno
yathāladdhasampattikittanamukhena katasucaritakammaṃ imāhi gāthāhi
pucchi—

1282. “Uccamidaṃ maṇithūṇaṃ vimānaṃ,
Samantato dvādasayojanāni.
Kūṭāgārā sattasatā uḷārā,
Veḷuriyathambhā rucakatthatā subhā.

1283. Tatthacchasi pivasi khādasi ca,
Dibbā ca vīṇā pavadanti vaggum.
Dibbā rasā kāmagaṇettha pañca,
Nāriyo ca naccanti suvaṇṇachannā.

1284. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

1285. Pucchāmi taṃ deva mahānubhāva,
Manussabhūto kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvo,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

Sopi tassa attano katakammaṃ imāhi gāthāhi kathesi. Taṃ dassentā
saṅgītikārā āhaṃsu—

1286. “So devaputto attamano, Moggallānena pucchito.
Pañhaṃ puṭṭho viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

1287. Dunnikkhittaṃ mālaṃ sunikkhipitvā,
Patiṭṭhapetvā Sugatassa thūpe.
Mahiddhiko camhi mahānubhāvo,
Dibbehi kāmehi samaṅgibhūto.

1288. Tena me'tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.

1289. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūto yamahaṃ akāsiṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvo,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati"ti.

1287. Tattha **dunnikkhittaṃ mā**lanti cetiye pūjākaraṇaṭṭhāne
nirantaraṭṭhapanādinā racanāviseṣena aṭṭhapetvā yathānikkhittatāya na suṭṭhu
nikkhittaṃ, vātena vā paharitvā¹ dunnikkhittaṃ pupphaṃ. **Sunikkhipitvāti**
suṭṭhu nikkhipitvā racanāviseṣena dassanīyaṃ pāsādikaṃ katvā nikkhipiya.
Patitṭhapetvāti vibhattiviseṣādivasena pupphaṃ patiṭṭhāpetvā, taṃ vā
pupphaṃ nikkhipanto satthu cetiyaṃ uddissa mama santāne
kusaladhammaṃ patiṭṭhāpetvāti evaṃ ettha attho daṭṭhabbo. Sesāṃ
vuttanayameva.

Evaṃ devaputtana attano sucaritakamme pakāsite thero tassa dhammaṃ
desetvā āgantvā Bhagavato tamatthaṃ nivedesi. Bhagavā taṃ aṭṭhuppattiṃ
katvā sampattamahājanassa dhammaṃ desesi, desanā mahājanassa sātthikā
ahosīti.

Sunikkhittavimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

Iti Paramatthadīpaniyā Khuddakaṭṭhakathāya Vimānavatthusmiṃ

Ekādasavatthupaṭimaṇḍitassa

Sattamassa Sunikkhittavaggassa atthavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca purisavimānavāṇṇanā.

Nigamanakathā

Ettāvatā ca—

Devatānaṃ vimānādi-sampattiṃ tassa kāraṇaṃ.

Pakāsayantī sattānaṃ, sabbalokahitāvahā.

Appakānampi kāraṇaṃ, yā vibhāveti desanā.

Uḷāraphalataṃ citta-khettasampattiyogato.

Yaṃ kathāvatthukusalā, supariññātavatthukā.

Vimānavatthu-icceva, saṅgāyimsu mahesayo.

Tassa atthaṃ pakāsetuṃ, Porāṇaṭṭhakathānayaṃ.

Sannissāya samāradhā, atthasaṃvaṇṇanā mayā.

Yā tattha paramatthānaṃ, tattha tattha yathārahaṃ.

Pakāsanā **Paramattha-dīpanī** nāma nāmato.

Sampattā pariniṭṭhānaṃ, anākulavinicchayā.

Sā sattarasamattāya, Pāḷiyā bhāṇavārato.

Iti taṃ saṅkharontena¹, yaṃ taṃ adhigataṃ mayā.

Puññaṃ tassānubhāvena, Lokanāthassa sāsaṇaṃ.

Ogāhetvā visuddhāya, silādipaṭipattiyā.

Sabbepi dehino hontu, vimuttirasabhāgino.

Ciraṃ tiṭṭhatu lokasmiṃ, Sammāsambuddhasāsaṇaṃ.

Tasmiṃ sagāravā niccaṃ, hontu sabbepi pāṇino.

1. Iti naṃ saṅkarontena (Sī)

Sammā vassatu kālena, devopi jagatīpati.
Saddhammanirato lokam, dhammeneva pasāsātūti.

Iti Badaratitthavihāravāsinā **Ācariyadhammapālena** katāya

Paramatthadīpaniyā Khuddakaṭṭhakathāya

Vimānavatthu-atthavaṇṇanā niṭṭhitā.

Vimānavatthu-aṭṭhakathā samattā.

Vimānavatthu-aṭṭhakathāya

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Aṁsiyā	284	Accimantaṁ	160
Aṁsehi	256	Accutaṁ	199
A	259, 288	Acchati	279
Akaṇṭako	86	Accharā	261
Akataṁ	209	Accharāgaṇaghosito	183
Akariṁ	308	Accharānaṁ	80, 87
Akācinaṁ	234	Accharāyo	80
Akāsiṁ	105, 222, 279	Accharāsaṅghaṁ	32
Akilantova	288	Acchariyaṁ	309
Akuṭilaṁ	76	Accherakaṁ	317
Akutobhayaṁ	197	Ajarāmarā	246
Akutobhaya	199	Ajja	134
Akkodhanā	64	Ajjeva Buddhaṁ	309
Akkhataṁ	330	Ajjhagaṁ	302
Akhaṇḍaphullāni	309	Ajjhagā	124, 199
Agamā	222	Añjalikaṁ akāsiṁ	21, 190
Agarupiyaṅgucandanussadāhi	219	Añjasaṁ	76
Agahano	86	Añjaso	198
Agārañca	174	Aññaṁ	223
Agārinī	209	Aññaṁsu	101, 104
Aghasiḡamā	71	Aññataraṁ	240
Aṅgesu	316	Aññatarā	167
Acalaṭṭhānaṁ	203	Aññatra	327
Acintiyō	175, 319	Aññathā	222
Acorikā	118	Aññā	260
Accimatī	122	Aññe	165

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Aññesu	100	Atha	99
Añño	292	Athavāpi	264
Aṭṭomhi	292	Athettha	261
Aṭṭha	178, 215	Adadaṃ	137
Aṭṭhaṅgavarehi	119	Adānasīle	207
Aṭṭhaṅgasusamāgataṃ	65	Adāsahaṃ	25
Aṭṭhaṭṭhakā	270	Adāsiraṃ	20, 133
Aṭṭhāsi	95	Adāsi dānaṃ	21
Aṭṭheva piṇḍapātāni	137	Adu	240
Aḍḍharattāyaṃ	297	Adurāgataṃ	243
Aticārā	65, 66	Adesayī	75
Atirocasi	113	Addasaṃ	25, 245
Ativirocanti	164	Adhigatamidaṃ vimānaṃ	147
Atīva	256, 319	Adhiggayha	80
Atulaṃ	218	Adhiccaladdhaṃ	320
Atulāya pītiyā	116	Adhiṭṭhahātha	325
Attakāmena	34	Adhiṭṭhito	250
Attanaṭṭhamaraṃ	138	Adhisīle	327
Attanā	116, 327	Adhomukhā	71
Attano	288	Anacchariyaṃ	67
Attamaṇā	18	Anaññathā	176
Attānaṃ	116, 245	Anaññamaṇā	51
Atthaṃ	244	Anadhivaraṃ	72
Atthadhammapadaṃ	244	Anadhivarassa	76
Atthapurekkhāro	138	Anadhivarā	73
Atthavatiraṃ	198	Anadhivāsayaṅtā	316
Atthavaṭī	244	Ananubodho	302
Atthāya	231	Anantakaṃ	292
Atthettha	85	Anabhicchitā	185
Atthena	133	Anāmayā	67, 154

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anāyasaṃ	314	Anussarantā	141
Anāvilāṃ	25	Anekacittaṃ	51, 301
Anilapamuñcitā	219	Anekacittā	96
Anukampakaṃ	116	Anekacittāvatato	258
Anukampako	224	Anekarūpā	51
Anukampamāno	222	Anekavaṇṇaṃ	301
Anukampassu	224	Anekavaṇṇā	219
Anukampāya	95	Anejaṃ	214
Anukampiyo	164	Anomadassane	72, 81
Anukkamaṃ	249, 256	Anomadassikā	93
Anuguttā	324	Anomanikkamaṃ	263
Anugghāti	31	Anomapaññaṃ	308
Anucchaviṃ	324	Antalikkhe	166, 239
Anutāpo	164	Antimadhāriṇaṃ	34
Anuttaraṃ	72	Andhakaveṇḍuputtā	246
Anuddhatā	259	Andhakāre	96
Anudhammacārinī	119	Andhākulā	316
Anudhammappaṭipattiyā	223	Anventi	71
Anupadaṃ	147	Apakkami	297
Anupariyanti	37	Apacitatthadhammakusalo	149
Anupaviṭṭhā	315	Apacitā	33
Anupucchase	81	Apattamānasam	185
Anubbatā	125, 260	Aparaddhaṃ	164
Anubhoti	270	Aparaddhamaggā	316
Anubhomi	67	Aparimitaṃ sukhāvahaṃ	102
Anumodiṃ	174	Apassitā	91
Anurakkhamānā	51	Apāpikā	118
Anusāsaniṃ	73	Api	85
Anusāsi	198, 222	Apiḷandhanāna ca	259
Anusūyikā	133	Apiḷandhāva	151

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Apūvaṃ	112	Abhippasādehi	95
Apetasokā	153	Abhibhāsanti	87
Apeti	223	Abhirattalocanā	260
Appa	314	Abhirādhayim̐	118
Appakampi	186	Abhiruyha	235
Appaccayo	323	Abhirūḷhañca	297
Appaṭṭikūlaṃ	215	Abhirocasa	262
Appapuññā	196	Abhirocayi	262
Appamattā	64	Abhiropayim̐	153, 156
Appameyye	140, 153	Abhivanditosi	319
Appāyukī	167	Abhivādayim̐	20
Appodake	314	Abhisañceyyaṃ	185
Abahiggatamānaso	197	Abhisattarūpo	315
Abbahī	307	Abhisamaye	77
Abbhakūṭaṃ	11	Abhisisim̐	297
Abbhāgatānaṃ	20	Abhihimsanāya	259
Abbhutaṃ	309	Abhojayim̐	102
Abbhutadassaneyyaṃ	174	Amataṃ	199
Abbhuddayaṃ	260	Amatadasa'mhi	77
Abbhuddhunantā	259	Amatapadaṃ	76
Abbhokirissaṃ	33	Amatassa	263
Abhikaṅkhata	264	Amatogadho	198
Abhikkanta	46	Amanussaṭṭhāne	314
Abhikkantena	46, 202	Amānusaṃ	159
Abhikkhaṇaṃ	104	Amitayasā	73
Abhijātā	111	Ambakaṅjikaṃ	134
Abhito	256	Ambasiñcako	288
Abhinandāmase	82	Amhākaṃ	124
Abhinimmitā	71	Amhi	115, 240
Abhipatthayim̐	307	Amhepi	187

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Ayaṃ	198	Alakkhikā	196
Ayaṃ uḷāro	250	Alaṅkatā	71, 166
Ayaṃ bhaṅjati	292	Alaṅkate	10
Ayirakule	162	Alaṅkato	291, 304
Arajavirajahemajālachannaṃ	219	Alameva	270
Arañṇā	231	Alomaṃ	168
Arañṇe	314	Asaṃsayā	77
Arahantamhi	95	Asaṅkhatam	76, 215
Ariyaṃ	119	Asaṅgamānaso	264
Ariyavutti	327	Asaññatam	222
Ariyasaccāna kovidā	66	Asi	73
Ariyasāvīkā	125	Asiñcati	288
Avacāsi	147	Asuciṃ	222
Avatṭhitāpemā	199	Asokaṃ	87, 214
Avañṇayiṃsu	222	Asokā	146
Avatato	257, 258	Asmiṃ	322
Avadhi maṃ	112	Assa	185
Avadhī	203	Assakādhīpatissa	243
Avākiri	115	Assaddhesu	112
Avācayim	127	Assā	112
Avāpurantaṃ	263	Assu	123
Avāsarim	292	Assosum	203
Avikampinī	199	Ahaṃ	19, 174, 199
Avekkhissam	185	Ahaṃ	297
Avedim̐su	75	Ahaṃ pure	212, 330
Avoca	138, 198	Ahaṃ bhadde	136
Avocahaṃ	222	Ahaṃ lokaṃ	297
Avheti	127	Ahaṃ sutvāna	76
Alaṃ	175	Ahamācariyapūjako	127
		Ahāsi	292

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
	[A]		[Ā]
Ahuṃ	75, 162, 264	Ābādhiko	308
Ahuvā	298	Ābhanti	44
Ahuvāsim	302	Ābhā	218
Aho	93	Āmantanikā raññomhi	86
Ahosim	149	Āmuttathatthābharaṇo	276
Aḷārapamhe	147	Āmodamānā	259
	[Ā]	Āyataṃsā	319
Ākarā	199	Āyuñca vaṇṇañca	124, 264
Ākāsamhi samīhati	31	Āyu no	106
Ākoṭayitvāna	297	Ārakā	66
Āgataṃ	119, 197	Ārati	244
Āgatā	119, 155	Ārāmarukkhāni	283
Āgamma	136	Ārohakambu	258
Āgā	292	Ālapitvā	198
Ācari	73	Ālambantu	329
Ācariyapūjako	127	Ālambo	87
Ācarema	224	Āvasāmi	149
Ācāmadānassa	93	Āvasitvā	124
Ācāmadāyikā	92	Āvāsaṃ	315
Ācikkha	100	Āveḷinī	114
Āturarūpo	308	Āsajja	49
Ādiccabandhuno	105	Āsanakaṃ	20
Ādittāṃ	307	Āsanassa samantato	33
Ādhutaṃ	162	Āsamānā	316
Ānandī	330	Āsā	157
Ānubhāvaṃ	203	Āsim	136, 196
Ānubhāvena	298	Āsi	85, 320
Ānubhāvo	156	Āsumbhitvāna	196
Āphusiṃ	76	Āhu	72

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
	[Ā]		[I]
Āhuneyyānaṁ	265	Idhāgatā	155
Āḷārapamhā	259	Indapuram̐ yathā	146
	[I]	Indīvarānaṁ	181
Īṅgha	219	Imaṁ	80, 215, 264
Icceke	224	Imaṁ vanam̐	155
Icceva	207	Imañca	317
Ijjhati	14	Imameva gāmaṁ	115
Ijjhittha	93	Imāni	261
Itaritarena	313	Imā purimā	80
Iti	222, 224, 288	Imāsu	261
Itissā	112	Ime	100, 258
Ito siyā	185	Imesaṁ	323
Itthikā	86	Isinisabha	244
Itthiyo patibbatā	124	Isinisabho	75
Idaṁ	87, 147, 198, 262, 285	Isisattamo	95
Idaṁ issariyaṁ	115	Issaram̐	93
Idaṁ paṭhamadassanaṁ	136	Issarā	209
Idaṁ vimānaṁ	80	Issā	64
Idāni	115	Iha	327
Iddham̐	146		[Ī]
Iddhim̐	203	Īdisaṁ	141
Iddhi	156	Īsādantā	93
Iddhiyā	174, 202, 301		[U]
Iddhī vikubbanti	51	Uggatā	196
Idha	14, 73, 106, 149, 222, 314, 323	Uccam̐	227
Idha pattāya	155	Uccamidaṁ	267
		Uccāvacā	53
		Uccāvacānaṁ vaṇṇānaṁ	99
		Ucchāgāraṁ	240

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[U]	
Uju	86	Upapannā	80
Ujugatesu	270	Upapannāmhī	104
Ujubhūto	140	Upapanno	324
Ujjaṅgalaṃ	314	Upavasissaṃ	65
Uṭṭhāya	37	Upāgami	72, 115
Uṭṭhehi	207	Upādānaṃ	314
Uṇṇatasmim	181	Upāvasim	119
Udakaṃ	133	Upāvasi	262
Udakaṃ apāyi	44	Upāvisa	243
Udakaruhā	147	Upāsikā	53, 101
Udakasmim	181	Upecca	116, 133
Udake	202	Upetaṃ	119, 264
Udaggā	316	Upetarūpaṃ	37
Udadhīva	141	Upenti	224
Udapajjatha	104	Upehi	214
Udayanto	285	Uposathaṃ	262
Udayantova	296	Uposathāti maṃ	104
Udahāriyā	196	Uposathe	156
Udikkhisam	297	Uposathe niccahamappamattā	64
Udīrayanti	141	Uppajjanti	14
Uddayaṃ	316	Ubhato vimānaṃ	208
Uddālakā	37	Ubhayañca	292
Uddissa	141	Ubhayattha	307
Uddhamṣatī	285	Ubhayettha	306
Upago	231	Ubho	256
Upaṭṭhitā te	147	Uyyānabhūmim	256
Upaḍḍhaṃ padmamālāhaṃ	33	Uyyānabhūmyā	261
Upatiṭṭhanti	296	Ura'ssā	250
Upanāmesim	162	Urūḷhavā	93
Upapajjati jotirasaṃ	47	Uḷāraṃ	9

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U - Ū - E]		[O]	
Uḷārā	270	Oghatiṇṇaṃ	263
Uḷāro	250	Otthataṃ	80
Uḷāro te	109	Odātamūlakaṃ	181
Ūruthanūpapannā	260	Odumbaram	197
Ekamsikā	77	Opadhikaṃ	140
Ekacīvaro	288	Obhāsasi	11
Ekato	261	Obhāsate	46, 111
Ekamekāya	284	Obhāsayaṃ jalamiva	71
Ekassa	331	Obhāsayanti	260, 261
Ekāhaṃ	273	Obhāsayitvā	113
Ekūposathaṃ	133	Obhāsenti	46
Etassācāmadānassa	93	Orasā	199
Etādisā	331	Olubbha	243
Etādiso	14	Ovadiyañca	324
Ete	141, 244	Ovādamhi	199
Etenupāyena	264	Osadhī	46
Ettakaṃ	288	Ohāya	297
Ettāvata	229	[Ka]	
Ettha	152, 219, 227	Kaṃ nu sā disataṃ gatā	91
Edisaṃ	155	Kaṃ vā	262
Ediso	328	Kakkaṭako	227
Evaṃ	34	Kakkārikaṃ	134
Eva	137	Kañcanatanusannibhattacāhi	219
Esikānaṃ	181	Kañcanabimbavaṇṇe	152
Eso	209	Kañcanavedimissaṃ	319
[O]		Kañcanāveḷabhūsite	152
Okiriṃ	162	Kaṇḍako	297
Ogāhasi	37, 162	Kaṇṭhesu	260
		Kataṃ	186

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kataṃ mayā	115	Karoti	218
Katakicco	214	Kalaṃ nāgghati soḷasiṃ	93
Kataññutā	244	Kalalīkato	323
Katamaṃ	245	Kallacittaṅca	198
Katāvāsā	102	Kalyāṇī	244
Katipayāya	223	Kasmā kāyā nu āgamma	136
Katvā dussamaye phale	183	Kasmā nu	72
Kadariyā	329	Kassapaṃ	263
Kadariyesu	112	Kassapassa Bhagavato	133
Kantāriyo	320	Kassa vā tvaṃ	73
Kantāre	314	Kā	151
Kandasi	308	Kākoḷagaṇā	210
Kapaṇā	91	Kātave	175
Kapālaṃ	314	Kā nāma tvaṃ	155
Kappako	328	Kāmakāmī	223
Kappitakesamassu	276	Kāmaguṇā	227
Kambukāyūradhare	151	Kāmaggapattānaṃ	72
Kambukeyūradharā	260	Kāmarāgaṃ	224
Kammaṃ	288	Kāmavaṇṇinī	72
Kammaphalaṃ	140, 186	Kāyamhi	323
Kammaphalena	147	Kāyā	72
Kammavipāka tassā	175	Kāyena	159
Kammavipākasambhavaṃ	80	Kāyesu	100
Kamme hi	175	Kāriyaṃ	292
Karavīkasussaro	152	Kārente	183
Karitvā	223	Kāresi	174
Karitvāna	196	Kālakataṃ	307
Karissāmi	222	Kālakatā	115

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kālakatomhi	292	Kuto na āgamma	80
Kālena	87	Kuddhāpihaṃ	51
Kāsinam	81	Kumārā	319
Kāhāmi	134	Kummāsapiṇḍam datvāna	56
Kāḷā	100	Kule	260
Kim	224, 305	Kusakasuphullitalatāva-	
Kim kammaṃ	245	lambinīhi	147
Kimdukkhito	305	Kusalam	119, 153, 223, 224
Kim nāmadheyyam	328	Kusalañca	116
Kim nāma so	327	Kusalamūlena	298
Kiṅkiṇijālakappitaṃ	284	Kusalarate	77
Kiccaṃ	292	Kusalassa	198
Kiñca karoti kammaṃ	327	Kusumavibhūsitābharaṇā	219
Kiñca porisaṃ	245	Kusumehi	149, 218
Kiṅjakkhaparivāritā	99	Kūṭam	285
Kittayissasi	137	Kūṭaṅgacchi	112
Kinti	327	Kūṭāgārā	44
Kimāsamānā	315	Keci	14
Kimidaṃ	224	Kena	14, 100, 155
Kimilāyam	101	Kena kato	123
Kira	124, 302	Kena'cchasi	73
Kilante	37	Kena vaṇṇena	137
Kissa	147	Kenāsi	147
Kīdisena	137	Kevaṭṭadvārā nikkhamma	89
Kīva ciram	106	Kesakārikā	81
Kīḷami	199	Ko	168, 202
Kuñjaram	263	Kokilā	50
Kuñjaro	30	Koci	164
Kuto cutā	73	Koci koci	152

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ga]	
Kocchaphalūpajīvī	328	Gatī	156
Koñcamayūracakora- saṅghacaritaṃ	148	Gatī ca tāsariṃ	124
Koñcā	50	Gato	265
Kodhaṃ vadhitvā	125	Gantvā	156, 246
Ko nu kho	196	Gandhapañcaṅgulikaṃ	133
Kovidaṃ	250	Gandhabbatūriyāni	259
Kovidā	66	Gandhabbasūraggapūjitā	260
Koviḷāre	158	Gandhabbo	240
Kosiya	127	Gandho	159
[Kha]		Gabbhaseyyaṃ	224
Khaṇamuhuttasaññamassa	223	Gamañāgamaṃ	306
Khattiyā	246	Gayāyaṃ	196
Khayampi	302	Garukābādhaṃ	298
Khādasi	227	Garukāro	33
Khiḍḍaratim	77	Gavesamāno	243
Khipim	292	Gimhānaṃ pacchime māse	288
Khippaṃ	95	Giraṃ	198, 299
Khippamānena	327	Gilāno	308
Khīrodanaṃ	134	Guṇasampannaṃ	33
Khudde	124	Guttindriyo	197
Khurassa	259	Gutto	320
[Ga]		Gotama	203
Gaccha	198	Gotamassa	66
Gacchati	10	Gotame	153
Gaccheyyāsi	298	Gopānasīgaṇā	285
Gaṇaṃ	80	[Gha]	
Gaṇuttamaṃ	183	Ghāyase	159
		Ghoso	259

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ca]	
Ca	67, 99, 122, 123, 146, 157	Citrā honti	155
Cakkhumato	53, 299	Ciraṭṭhitike	291
Caṇḍāli	94	Cīvaram	264
Caṇḍālī	97	Cetasā	288
Caṇḍike	133	Cetopaṇidhihetu	187
Catasso	285	[Cha]	
Catukkamā	259	Chatto	222
Catunnamapi dīpānaṁ issaram	93	Chando	104
Catubbhi ṭhānehi	124	Channaṁ	153, 302
Catūsu	215	Chamā	167
Cattāri	178	Chaḷaṅgam	246
Cattāri etāni	178	Chindati	218
Cattāro ca paṭipannā	178	Chindasi	37
Candanaruciragatte	163	[Ja]	
Candanasāralittā	208	Janapade	247
Candanasāravositā	260	Janassimassa	323
Candimā	291	Jano	322
Cando	257	Jambonaduttattam	319
Cando yathā	270	Jalam	202, 223
Carassu	222	Jalati	183
Carissati brahmacariyam	327	Jalamiva	146
Caham	156	Jalitā	96
Cātuddasiṁ pañcadasiṁ	64	Jalitānubhāvā	17
Cāmarahatṭhabāhubhi	257	Javasampanno	31
Cittam	186, 258	Javā	71
Cittatā	152	Jātarūpassa	227
Cittapasādassa	203	Jātiyā	25, 246
Cittalataṁ	265, 267	Jānam	140
Cittalatāvane	85		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja]		[Ta]	
Jānāmase	328	Taṃ taṃ	302
Jālitambanakhehi	297	Taṃ Bhagavā	67
Jitindriyam	263	Tambhūmibhāgehi	37
Jinassa	302	Taṃ hoti	233
Jīvaloke	209	Taggamanasā	185
Jīvitam	316	Tañcāham	185
Juṭim	203	Tañceva seyyo	233
[Jha]		Tajjanāya	196
Jhānarataṃ	33	Taṇhakkhayūpappanne	276
Jhānarato	197	Tatuttariṃ	316
Jhāyantam	197	Tato	223, 292
Jhāyim	33	Tato cutā	115
[Ña - Ṭha]		Tato cuto	292
Ñatvā	198	Tato disā vilokesim	196
Ñatvāna	76	Tattamivam	314
Ñātikulā	156	Tattha	104, 149, 223, 285, 302, 330
Ṭhassati	229	Tattheva	76
Ṭhānam	80, 133, 149	Tatra	80
Ṭhitam	31	Tathā	146
Ṭhitā	199	Tathāgataṃ	198
Ṭhitātā	259	Tathāgatassa	76, 223
Ṭhito	227	Tathāgato	198
[Ḍa]		Tathāpakāro	249
Ḍakam	89	Tatheva	125, 258, 309
[Ta]		Tathevakāsim	222
Tam	156, 159, 164	Tatheva tvam	80
Tamkāraṇā	327	Tadanupadam	147
Tam khippam	264	Tadā	313

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Ta]	
Tadeva	288	Tassā me	85
Tadeva kammaṁ kusalam	115	Tassā me ahu	197
Tanucchavā	260	Tasseva	298
Tantyābhinandāmase	82	Tā	260
Tapati	146, 218	Tātā	317
Tapaniyavitatā	219	Tādini	95
Tapaniyapaṭṭehi	319	Tādino	85
Tapassino	246	Tāyeva me	174
Tapassiyugaṁ	102	Tārakāgaṇaṁ	80
Tappāmase	81	Tārakādhipati	296
Ta'mannapānaṁ	264	Tārayissaṁ	297
Tameva anukampāya	95	Tālavaṇṭaṁ	134
Tameva disvāna	264	Tāva	156
Tamonudo	146	Tāvatiṁsūpago	231
Tamhi kato	123	Tāhaṁ	153, 198, 308
Tayā	140, 209, 292	Tāhaṁ bhattena	138
Tava	106, 155, 203, 222	Tiṇṇaṁ	240
Tavañca	316	Tidasagaṇā	301
Tavaññāya	258	Tidasagatā	149
Tavāyaṁ	249	Tidasacarā	270
Tavimāni	111	Tidasā	81
Tave'disaṁ	155	Tidasānaṁ mahāvanaṁ	87
Tasite	37	Tidive	270
Tasmā	34, 270, 327	Timiratambakkhi	123
Tasmā kāyā	72	Timbarusakaṁ	134
Tassa	37	Tilakā	37
Tassa pakkamamānassa	32	Tividhaṁ	264
Tassā	296	Tuṇhībhūtassa tiṭṭhato	91
Tassā gatim	175	Tuyhaṁ nu	115
Tassā te naccamānāya	159		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Tha]	
Turitassa	292	Thūpamhi	133
Turito	292	Thūpasmiṃ	302
Tuvaṃ	116, 262	Theyyā	65
Tuvaṃsi	80	[Da]	
Tūriyaṃ	152	Dakkhiṇaṃ	140
Tūriyagaṇappabodhano	262	Dakkhiṇā	93, 141
Tūriyagaṇā	166	Dakkhiṇeyyā	178
Tūriyatāḷitanigghoso	239	Dajjā	33, 233
Tūriye pañcaṅgike yathā	32	Dadaṃ	270
Te	14, 82, 118, 164, 178, 203, 222, 223, 224, 256, 316, 330	Dadanti dānaṃ	141
Tejasā	114	Dadāti dīpaṃ	47
Te deve	137	Dadātha	177
Tena	21, 177, 285, 327	Daddallamānā	80
Tena me'tādiso		Damena	134
vaṇṇo	190, 227	Darasokanāsanam	301
Tenaha'ñṇepi	177	Daliddā	91
Tepi	246	Dasa disā	73
Tesaṃ	87, 240, 258	Dasapādako	227
Tesaṃ suyayati niggoso	32	Dassanam nābhijānāmi	136
Tesū'pari	319	Dassanāya	197, 209
Toraṇūpapannaṃ	145	Dassane	199
Tvaṃ attano jātiṃ	137	Dassanena taṃ	81
Tvaṃ upapannā	81	Daharā apāpikā	118
[Tha]		Daḷhaṃ	196
Thāmavā	31	Daḷhadhammā	242
Thunanti	207	Daḷho	319
Thūpaṃ	185	Dānamadāsi nārī	175
		Dānassa	32
		Dāna'ham	209

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Dānāni	177	Dukkhanirodho	198
Dānena	93	Dukkhandi	198
Dāne ratā	51	Dukkhasa	198
Dāsī ahaṃ	196	Dukkhitāñca	164
Dijakāraṇḍavako-		Dukkhitto	305, 308
kilābhinaditaṃ	148	Dukkkena	292
Dijasevitaṃ	162	Duggatā	207
Dinnaṃ	215, 320	Duggati	77, 106
Dinna mahapphalaṃ	215	Duggā puthuddisā	317
Dibbaṃ	133, 229, 296	Dunnikkhittaṃ	333
Dibbā	227	Duppayātā	316
Dibbā ca kaññā	270	Durāsado	197
Dibbā te	296	Dullabhāyaṃ	197
Dibbāni	270	Duvesu	166
Dibyapilavahamsarājaciṇṇaṃ	148	Dussasanthataṃ	33
Divaraṃ	218	Dūtā	207
Divaraṅkare	288	Deyyaṃ	186
Divā ca ratto ca	323	Devaraṃ	291
Divā divassa	224	Devakāye pamodasi	111
Diviyā	50	Devakuñjara	186
Disaraṃ	249, 316	Devagaṇassa	208
Disaraṃ gatā	91	Devagaṇā ramenti	119
Disā	111	Devatā	18, 292
Disā sabbā	159	Devatā nusi	240
Disāsu	167	Devaddhato	261
Disvā	168, 174, 316	Devaputtā	111
Dissare	306	Devapuramhi	296
Dīghamaddhānaṃ	203	Devapuramhiva	298
Dīghāyukim	119	Devarājaṃva	296
Dukkhanirodha sassataṃ	76	Devarājassa	279

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Dha]	
Devavimānamāgataṃ	119	Dhammarājino	77
Devasaṅgho	279	Dhammarājena	164
Devā	81, 240	Dhammā	244
Devātidevaṃ	263	Dhammānuyogaṃ	325
Devānaṃ	33	Dhamme	223
Devinda	157, 261	Dhamme ṭhitā	76
Devindaguttā	116	Dhamme ṭhito	327
Devindo	85, 320	Dhammena	140
Devī	15	Dhammesu	164
Devehi	320	Dhātūhi	152
Devo	240, 298	Dhītā	199
Dehīti maṃvoca	138	Dhunanti	259
Doṇinimmajjanaṃ	134	Dhūmasikho	146
Dvaya, jja	292		
Dvāraṃ	263	[Na]	
Dvāre	227	Naṃ	298
Dvepathaṃ	223	Na	158, 240
		Na karissati	168
[Dha]		Nagantare	74
Dhammaṃ	215, 327	Nagaravare	75, 181
Dhammaṃ pacarāma sabbā	124	Na ca vohareyya	327
Dhammaṃ sutvā	134	Naccagītavādite	123
Dhammaguṇānaṃ	331	Naccagīte	296
Dhammaguṇehi	122	Naccanti	261
Dhammacakkhuṃ	299	Naccasi	193
Dhammacariyaṃ	262	Naccitvā gāyitvā	122
Dhammacārinī sā	125	Naṭṭhamaṇā	314
Dhammadasā	215	Natā	258
Dhammaddasā	77	Nadiyo	317
Dhammamudīrayanti	114	Nandanaṃ	87

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Nandanam sutvā	104	Nānāvaṇṇāhi	152
Nandane	285	Nānāsantānakapuppharukkha-	
Nande	34	vividhā	148
Nappharusam avocam	51	Nābhyo	257
Nabhagge	146	Nāmena bhāsase	136
Nabhe	218, 270	Nāriyo	111
Nabheva suriyo	146	Nārī	36
Nabheva sobhane	123	Nāvaṃ	36
Na mā'si dānam	302	Nāssosim	164
Namhi	240	Nāhosi	64
Nayanam	146	Nikkamassa	86
Naranāripucchitā	123	Nikkamo āsi	85
Naranāriyo	219	Niccaṃ	270
Naranārisevitam	51	Nijjhattomhi	247
Naravaradammasārathim	77	Nijjhānakhamo	319
Naravīra	257	Niṭṭhitā	257
Naravīraniṭṭhitā	257	Niṭṭhite	183
Naravīrasāvaka	141	Niṭṭhito	227
Naruttamaṃ	263	Nibbānam	199
Naḷinyā	319	Nimantesim	138
Nākāsim	105	Nimmāya nimmāya	72
Nāgam	234	Nimmitam	250
Nāgassa	32, 166	Nimmitā	162, 166, 284
Nāgā	261	Niyyādesim	183
Nādo	259	Niraggaḷam	264
Nānāpadumasañchannā	174	Nirayam	209
Nānāratanakappano	31	Nirayo	209
Nānāratanaḡabbhehi	285	Nivesā	44
Nānāratanaḡalinī	152	Nisārassa	242
Nānāratanehi	257	Nisinnam	197
		Nise	146

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Pa]	
Nissāya	125	Pañcasikkhāpade ratā	66
Nihantvā	323	Pañcettha nāriyo	122
Nīlā	100	Pañjalim̐ ṭhitam̐ namassamānam̐	
Nīluppalahatthakam̐	181	Sambuddham̐	95
Nu	115, 124, 136	Pañjalikā	95
Nusi	240	Paññāsīlasamāhito	140
Nūna	185	Paṭipannā	140
Nekacittam̐	219, 256	Paṭipādayāmi	306
Nekkhammaṇo	327	Paṭipādayissam̐	273
Nemī ca	258	Paṭibodham̐ karonti me	86
Nerayikā	207	Paṭiladdha	292
Nelam̐	198	Paṭhamam̐	222
Nelā	244	Paṇiyam̐	316
Neva atthettha	85, 86	Paṇṇakate	181
No	106, 124, 246	Patanti	259
Noti	222	Patapante	288
[Pa]		Patāpena	164
Pakkamamānassa	32	Patim̐	125
Pakkāmayum̐	208	Patitṭhapetvā	333
Pakkhandiyāna	317	Patitṭhapesim̐	264
Pacaritvā	124	Patitṭhāpesi	140
Paccekabāhāsu	207	Patitṭhitā	141
Pacchā	222	Patino	124
Pajahanti	224	Patino piyatarā	123
Pajāpati	167	Patītā	316
Pañham̐	19	Patīsu	124
Pañca	227	Pattāya	155
Pañcarathāsatā	71	Pattehi	33
Pañcasikkhā	223	Patto	297
		Patthaye	209

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pathaviṁ	113	Param	223
Paḍaṁ	199	Parakammakarī	133
Paḍakkhiṇā	123	Parajanassa	222
Paḍāni	309	Parapessiyā	85
Paḍīpo cettha	183	Parama-alaṅkatā hayā	71
Padumakumuduppa- lakuvalayaṁ	146	Paramagatigataṁ	149
Padumānusaṭaṁ	31	Paramaggataṁ	265
Padumī	31	Paramaniyāmatā	77
Padumesu	261	Paramasusaṁvutā	76
Padesaṁ	153	Paramasusikkhitā	75
Padmaṁ	37	Paramahitānukampakaṁ	77
Padmacuṇṇābhikiṇṇaṅgo	31	Paramahitānukampake	102
Padmapattakkhī	31	Paramāhutiṁ	265
Padmuppalaḷuttindharo	31	Paralokena	315
Panthapaṭipanne	133	Parasmim	264
Pannaraseva	257	Parāgāraṁ	91
Pabbataṁ	124	Parābhatena	93
Pabbatasānugocaro	124	Parikkilesa	322
Pabbatānaṅca	317	Paricārayāmahaṁ attānaṁ	116
Pabodhikā	87	Paricārikā	75
Pabhaṁ	175	Pariṇāmajaṁ	320
Pabhaṅkaraṁ	96	Parittaṁ tava jīvitam	95
Pabhaṅkarassa	218	Parinibbānagatā	224
Pabhaṅkarā	141	Parinibbute	153
Pabhassaraṁ	53, 258	Paripuṇṇacāgā	325
Pabhassaravaravaṇṇanibhe	163	Paripuṇṇalābhā	330
Pabhassarāhi	260	Paripūraṁ	219
Pabhāsati	265	Paribbajissahaṁ	302
Pabhijjare	166	Parimocaya	245
Pamūḷhacittā	316	Parilehisam	297

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Parivāritā accharāsaṅgaṇena	119	Pahāsi	112
Parivutā	73	Pahīnā	106
Pariveṇaṃ	330	Pahūtakatakalyāṇā	97, 137
Parisuddhaṃ	218	Pahūtadhanadhaññāse	246
Pare	302	Paḷāso	64
Parena	327	Pāṭihāriyapakkhaṇca	64
Paresaṃ	302, 317	Pāṇātipātā viratā	53, 65
Paletha	324	Pāṇinaṃ	140
Pallaṅkaseṭṭhe	118	Pāṇinā	37
Pavajjamānāsu	261	Pāṇino	137
Pavattitaṃ	229	Pāṇibhi	285
Pavadanti	227	Pāṇesu asaṅṅataṃ	222
Pavanti	219, 323	Pāṇo	65
Pavarā ca devatā	124	Pātukatomhi	327
Pavaro	214	Pādantaramajjhabhūsitā	257
Pavāditaṃ	152	Pādape	196
Pasaṃsiyā	244	Pādāni	94, 202
Pasannaṃ	198	Pāpadhammo	209
Pasannacittā	118, 153	Pāpāni kammāni	325
Pasannacitto	309	Pāpuṇiṃ	86
Pasannā	25, 174	Pāyāsissa	279
Pasanno	33	Pāraṃ	317
Pasādanīyaṃ	197	Pāragato	214
Pasādayiṃ	190, 302	Pāricchattake	158
Pasādento	186	Pārevatakkhīhi	152
Passa	223	Pāsāṃ	196
Passatha	327	Pāsāmsā	244
Passa puññānaṃ vipākāṃ	133	Pāsādasopānaphalūpapanno	319
Passasi	159	Pāsādikaṃ	197
Pahāya	224	Pāsādike	77

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
	[Pa]		[Pa]
Piṇḍāya	91	Puñṇapekkhāna pāṇinaṃ	140
Piyaṃvadā	260	Puñṇaphalaṃ	270
Piyañca	174	Puñṇassa	302
Piyarūpadāyikā	133	Puñṇānaṃ	133
Pivasi	227	Puñṇena	301
Pihayanti	223	Puṭṭhā	19
Pihesi	328	Puṭṭho	219
Piḷandhanā	159	Puṇḍarīkasamotā	174
Piṭṭhaṃ	8, 25	Puṇṇamāse	296
Piṇitā	77	Puthuṃ	240
Pitacandalittaṅge	185	Puthujjano	302
Pitadhaje	151	Puthulomanisevitā	174
Pitantarāhi	151	Puthū ca	258
Pitapāsādasayane	185	Punapi	224
Pitavatthe	151	Pupphaṃ	197
Pitā	100, 285	Pupphābhikiṇṇaṃ	51
Pitālaṅkarabhūsite	151	Pupphābhikiṇṇaṃhi	264
Pitiṃ	261	Pupphuttamadāyikā	133
Piḷito	292	Pubbe	302
Puggala dhammasā	215	Puratthi	81
Puggalā	178	Purā	292
Pucchāmi	15	Purindada	156
Pucchitā	18	Purindado	240
Pucchitācikkha	100	Purimā	80
Pucchito	140	Purimāya	25
Pucchisaṃ	116	Purisayugesu	215
Puñṇaṃ	17, 168, 186, 209	Pure	149, 196, 202
Puñṇakammo	229	Pūjetha naṃ	302
Puñṇakkhattāna 'mākarā	199	Peyyavācam	324
Puñṇatthikānaṃ	265	Pesitā	97

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Ba]	
Pesiyo	328	Bahujanapūjitā	77
Pokkharaṅṅo	174, 319	Bahupadumavicitra-	
Pokkharāṇim	37	puṇḍarīkaṃ	218
Pokkharāṇī	296	Bahūsu viṇāsu	261
Pokkharapattabāhubhi	261	Bahūhi	257
Porisaṃ	245	Bālyataro	307
[Pha]		Bāhusaccam	244
Pharati	288	Buddham	263
Phalaṃ	270	Buddhavaṇṇitam	153
Phalaṃ passa	86	Buddhasāvikā	73
Phalati	323	Buddhassa	105, 199
Phaladāyī	270	Buddhe ca dhamme ca	81
Phalā	314	Bodhāya	297
Phalīkarajatahema-		Bodhiyā	298
jālachannaṃ	145	Byamham	145
Phalīkā	289, 296	Bravittha	222
Phalehi	256	Brahantā	207
Phāṇitam	164	Brahā	258
Phusissaṃ	298	Brahūpamā	258
Phusso	218	Brahmaṃva	81
[Ba]		Brahmacariyaṃ	321, 327
Balaviriyasamaṅgī	214	Brahmacāriṇaṃ	33
Baliṃ	235	Brahmacintitaṃ	246
Balino	258	Brāhmaṇassāham	196
Balī	71	[Bha]	
Bahu-annapānaṃ	319	Bhagavā	214
Bahukā	223	Bhattāraṃ	125
Bahukāro	224	Bhattu	93, 209
Bahukettha	219	Bhattu vasānuvattinī	64
		Bhadante	174, 302

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Ma]	
Bhadditthikāti	101	Ma	146, 224, 297
Bhadde	136	Magadhavarapuratthimena	149
Bhante	185, 222	Magadhesu	316
Bhamanti	261	Maggam	185
Bhayabheravo	197	Maggam padmapatta-	
Bhayā	315	vibhūsitam	31
Bhavarāgānusayaṅca	224	Maggañcimam	76
Bhasmī bhavetha	327	Maghavā	186
Bhāgaḍḍhabhāgam	55	Maccharī	209
Bhāṇumā	260, 285	Maccheram	64
Bhāti	146, 249	Maccheram abhibhuyya	125
Bhāsati yaṁ yaṁ latā	124	Maccheramalam	142
Bhāsasiṁmam	153	Majjapānā	66
Bhikkham	273	Mañjittake	161
Bhikkhavo	77	Mañjittā	100
Bhikkhum	25	Mañjūsako	159
Bhikkhu	243, 291	Maṭṭhakuṇḍalī	304
Bhikkhū	102	Maṇikañcanācitam	166
Bhijjatu	86	Maṇicandakappitam	258
Bhijjatuyam kāyo	85	Maṇicandakappitā	258
Bhiyyo	185	Maṇithūṇam	227, 267
Bhumānam	313	Maṇisoṇṇacittitam	153
Bhusa sobhamānam	37	Maṇisoṇṇacitte	118
Bhūtapatīva	301	Maṇīhi	152
Bherisaṅkhamudiṅgāhi	296	Maṇḍūko	202
Bhogahetu	223	Ma'tthi dātum	302
Bhogā	14	Madhumaddavam	199
		Madhuram	215
[Ma]		Manam	190, 302
Mam	127, 324	Manasā	229
Manvoca	198	Manasābhiniṁmitā	257

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Manaso piyā	15	Mahaddhanā	246
Manāpaṃ	133	Mahantaṃ	32, 149
Manujesu	214	Mahantā	258, 329
Manuññarūpāsu	261	Mahantāsi	111
Manuñño	319	Mahappabho	285
Manussabhūtā	16	Mahapphalaṃ	215
Manussabhūto	320	Mahapphalā	141
Manussalābho	177	Mahapphalāni	178
Manussaloke	25	Mahallako	183
Manussasobhaggataṃ	270	Mahājavaṃ	235
Manussā	314	Mahājavā	258
Manussesu	19	Mahājutikā	116
Mano	10	Mahānubhāve	16
Manojavaṃ	10	Mahābhogā	246
Manobhāvanīyo	138	Mahāmunim	102
Mantayanti	224	Mahāmuni	106
Mantvā	244	Mahāyasaṃ	297
Mabhinikkhami	297	Mahāyasā	96
Mamaṃ	81, 96, 229	Mahāvīpākā	116
Mama	67, 123	Mahāvihāraṃ	174
Mayā	165	Mahindharaṃ	124
Mayūrā	50	Mahīyati	239
Mayhaṃ	285	Mahīyamāno	262
Malyadhare	10	Mahe	183
Masakkasāraṃ viya	330	Mahemase	187
Masāragallamuttāhi	285	Mā	222
Masāragallā	152	Māṇavo	279
Mahaṃ	325	Mātāva puttāṃ	51
Mahaggato	141	Mā tvaṃ uposathe bhāyi	106
Mahatthikā	331	Māpayimsu	330

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Mālaṃ	156, 164, 333	Modati	125
Māladhārī	305	Modatācāmadāyikā	92
Mālābhīhārati	156	Modāmi	199
Māse	292	Modāmi Nandane vane	55
Migamandalocanā	259	Modenti	111
Mige	243	Morahatthaṃ	134
Mitaṃ	31	Mosavajjaṃ pahāya	51
Missakesiyo	260	Mohaṃ	224
Muñcanti	261	[Ya]	
Muttācitaṃ	153	Yaṃ	140, 156, 324
Muditamaṇā'mhi	77	Yaṃ no	124
Muditamano	309	Yaṃ dadāti	233
Mudu	198	Ya	306
Mudukā	259	Yakkha	316
Muraja-ālambaratūriyaghuṭṭho	319	Yakkhassa	312
Muduvādinī	87	Yakkhā	207
Mudūhi	198	Yakkho	320
Mudūhi pāṇīhi	297	Yajamānānaṃ	140
Muniṃ	197, 292	Yajitvā	264
Musatīva	146	Yañceva	233
Musā	65	Yaññaṃ	141, 264
Musāvādā saññatā	65	Yato	167
Muhuttaṃ	203	Yattha	124, 215, 279, 313
Muhutte	322	Yattha gantvā	246
Mūlajātāya	199	Yathā	32, 86, 159, 218,
Mūlamayā	314		249
Me	134, 138, 202	Yathānubhāvaṃ	21
Metaṃ	173, 324	Yathāpayogā	325, 330
Me sati	224	Yathāpi	291
Moggallānena	18		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]		[Ya]	
Yathāmahappabho	249	Ye cidha	224
Yathā vanam	265, 267	Yena	223
Yanti	137	Yena kāmam	10
Yadagge	323	Yenicchakam	324
Yadā	155	Yesam	137
Yamassa	207	Yo	214
Yamāhunuttaram	72	Yoggānukampaṃ	316
Yametaṃ	81	Yodhikabandhukanojakā	146
Yasam	203	Yo ve	37
Yasasā	80, 202, 223	[Ra]	
Yasasā ca	67	Raṃsimā	296
Yasassinī	67, 80	Raṃsī	218
Yasassino	66	Rakkhitam	222
Yasena	301	Raṅgamhi	127
Yaso	110, 123	Rajjumālāti	196
Yassa	164	Raṅṅo	122
Yassa kammassidaṃ phalam	19	Raṭṭhavanto	246
Yassa tuvaṃ	328	Ratanantarasmim	319
Yassidaṃ dhanam	292	Ratanantaram	319
Yā	159	Ratanavarassa	222
Yā ca pakkhassa aṭṭhamī	64	Ratanāmayā	162
Yā ceva sā	175	Ratanā satta	284
Yā tvaṃ	193	Ratanuccayaṃ	302
Yādisakīdiso	197	Ratā	66
Yāmase	316	Ratisampanno	296
Yugāni honti	178	Ratissarā	32
Yuttā	250	Rattambarapītavāsasāhi	219
Yuttā ca te	71	Rattarattambarapītavāsasā	260
Ye	14, 141, 178, 203, 223, 224, 240	Rattim maggaṃ	316

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[Ra]	
Rattimapi	218	Rodasi	308
Ratto	118	Rosako	209
Rathakubbarā ubho	256	[La]	
Rathapañjaro	306	Lacchāmase	124
Rathavare	71	Lata'tthi	185
Rathassa	257, 259	Latā	122
Rathā	261	Laddhaṁ	174
Ramanti devatā	72	Laddho	177
Ramasi	161	Labhati	209
Ramāmi	199, 264	Labhetha dukkhaṁ	327
Ramissāmi	209	Lahuṁ	327
Rammaṁ	51	Luddānaṁ	315
Rasasā	264	Lekhā	250
Rasā	227	Lesakappena	327
Rāgavirāgaṁ	214	Lokavidūna vaṇṇitā	141
Rājañño	243	Loke	264
Rājavarassa	75, 122	Loṇasovīrakam	89
Rājīmatī	122	Lobhā	315
Rukkhā santi	100	Lohitakāya	250
Rukkho	159	Lohitakkhā	207
Rucakatthatā	227	Lohitaṅgamaṇīhi	285
Rucakupakiṇṇaṁ	146	Lohitaṅgamayā	152
Ruciram	53, 258, 261	Lohitā	100
Ruciro	31	[Va]	
Rudaṁ	307	Vagganti	259
Rūpaṁ	155, 159	Vaggum	198
Rūpato	123	Vaggu	319
Rūpiyassa	285	Vaggussarā	50
Revataṁ	138, 207	Vaggū	31, 244
Revate	207		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vaggūsu	261	Vanecaro	243
Vaggūhi	151	Vanda	94-5
Vaṅkamabhayā	314	Vandim	116
Vaṅke	314	Vanditvā	302
Vacanakarānusāsanim	73	Varatanu	71
Vacanaṃ	222	Varākiyā	93
Vacanapathaṃ	244	Varāroho	30
Vacchapālako	203	Vasavattīva	296
Vajirāvudhoriva	262	Vassavaṇassa dhītā	122
Vajjāsi	298	Vassasahassamāyu	229
Vaṭaṃsakā	159	Vaha	297
Vatṭaṅguliyo	260	Vahissaṃ	297
Vaṇṇaṃ	203	Vācābhigītaṃ	229
Vaṇṇa	14	Vācāhi	198
Vaṇṇadhātu	307	Vaṇijāna ca	313
Vaṇṇānaṃ	99	Vātadhutā	159
Vaṇṇum	317	Vātassa	260
Vaṇṇupathassa majjhe	314	Vāti	159
Vaṇṇena	32, 46, 136, 202, 315	Vātena	159
Vaṇṇo	14, 110	Vāteritaṃ	162
Vataṃ	262, 321	Vādo	65
Vata	93, 134	Vāraṇo	31
Vatthuttamadāyikā	133	Vārigocarō	203
Vatvāna	207	Vāsavassa	330
Vadataṃ	214	Vāḷī	258
Vadhānaṃ	196	Vikāle	316
Vanaṃ	155	Vikubbanti	51
Vanagumbā	296	Vikkantappahārino	246
Vanamassito	196	Vigatarajaṃ	308
Vanā	197	Vigatavalāhake	270

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Viggayha	193	Vimānapāsādvare	119
Vicitrasaṃvane	259	Vimānamoruyha	96
Vijjati	223	Vimānasmim	161
Vijānisam	167	Vimāne	209
Vijjitaṃ	297, 317	Viyākāsi	19
Vijjuriva	11, 257	Virajaṃ	25
Viññātadhammā	175	Viratā	65
Viññūhi	261	Virocati	73, 80
Vitatham	222	Virocasi	80
Vitiṇṇakaṅkham	308	Vivajjayātha	325
Vittā	167	Vivattamānā	159
Vittā caham	190	Vivane	283
Vitto	174	Vividham	222
Vidum	116, 196	Vividhadhitratalaṃ	145
Viddhastā	246	Vividhadumagga-	
Vidhūpanaṃ	134	sugandhasevitaṃ	147
Vināyako	75	Vividhā rūpā	296
Vineyya	141	Visālakkhī	155
Vindāmi	306	Visiṭṭhakalyāṇitarā	123
Vipathe	196	Visiṭṭha nārīnaṃ	124
Vipākam	133	Visuddham	258, 264
Vipulaṃ	223, 270	Visesanaṃ	77
Vipulapphalesinaṃ	265	Visesabhāginī	119
Vipulo	141	Visesamajjhagā	124
Vippanaṭṭhā	316	Visesiyā	77
Vippamuttā	92, 112	Visodhayi	299
Vippasannaṃ	25	Vissutā	167
Vibhattāhi	260	Vihaṅgamā	73
Vimalaṃ	218	Vīṇā	261
Vimānaṃ	146	Vīṇāmurajasammatāḷa-	
		ghuṭṭhaṃ	146
		Vīṇāmokkhā	87

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Vīthiyā	307	Saṁvibhāginī	133
Vīrā	246	Saṁvutā	65
Vegena	260, 316	Saṁvego	197
Veṇīsu	159	Saṁsavako nāma	210
Vettācaram	317	Saṁsuddhakāyā	119
Vedajātā	141	Sakaṁ	140
Vediyā	285	Sakaṁ puññaṁ	67
Verajjake	317	Sakadāgāminī	157
Vehāyasam	166	Sakassa bhāgassa	133
Veḷuriyajālāvataṭṭhā	260	Sakena sāminā ahoṣim	
Veḷuriyathambham	53	tuṭṭhā	53
Veḷuriyamayaṁ	23	Sakena sīlena	66
Veḷuriyarājīva	258	Sakkaṭā Sakkassa Vasavattino	86
Veḷuriyassa	250	Sakkāro	33
Veḷuriyāmāyā	284	Sakko	240
Veḷuriyasuvaṇṇassa	284, 296	Sakkova	85
Vo	317, 325	Sakyaputtam	297
Vokinṇam	218	Sakyamuni	214
Vohareyya	327	Sakhī	174
[Sa]		Saggagato	270
Saṁgham	215	Saggaso	264
Saṁghagatā	141	Saggūpagānam	209
Saṁghamuddissa	141	Saṅkupatham	317
Saṁghamhi	140	Saṅgataṁ	258
Saṁgharam	330	Saṅgamma	291
Saṁghassa	174, 177	Saṅgahitattabhāvā	51
Saṁghe	138	Sace	298
Saṁyamadamassayaṁ	147	Saccanāmam	224
Saṁvibhāgam	279	Sacce ṭṭhitā	51

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sajjā	122	Saddaṃ sutvāna	298
Saññaṃ	292	Suddhā	125
Saññatattā	246	Saddhāya	199
Saññaṃmena	134	Saddhā sīlena sampannā	101
Saññā	223	Santassa	115
Saṭṭhi tūriyasahassāni	86	Santā	246
Saṅṭhanaṃ	85-6	Santānaṃ	33
Saṅhaṃ	198	Santiṃ	199
Sataṃ	33	Santi	146
Sataṃ pasatthā	178	Santhataṃ	243
Satataṃ	80, 102, 223	Sandanāṃ	256
Satapuññaṃ	263	Sandiṭṭho	138
Satamussitāse	319	Sappatisso	327
Satarājjicittitā	257	Sappurisena	327
Sati	224	Sabbaṃ	223, 319
Satisamuppādakaro	227	Sabbaṃ kāyaṃ	288
Satī	185	Sabbakāmasamiddhinī	111
Sateratā	257	Sabbakālikāṃ	162
Sateratāva	146	Sabbakulassa	209
Sato	292	Sabbagattehi	46
Sattatantiṃ	127	Sabbaṅgakalyāṇī	93
Satta vassāni	302	Sabbatopabhaṃ	284
Sattā	331	Sabbameva	156
Satthavāhā	316	Sabbalokahitaṃ	197
Satthā	222	Sabbaso	175
Satthi	297	Sabbasokāpanūdanaṃ	198
Sadā	65, 156	Sabbā obhāsate disā	111
Sadāsakaṃ	123	Sabbābharaṇasañchannā	296
Sade'va	260	Sabbe	258, 284
Sadevakaṃ	113	Sabbe na tappāmasa	81

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sabbeva	331	Samenti	261
Sabbeva te	330	Samo va	265
Sabbhi pavedito	86	Sampakampitā	159
Sabhā	279	Sampajānā paṭissatā	97
Samaṃ	260	Sampatanti	50
Samaṃ vahanti	259	Sampamūlhā	315
Samaggo	279	Sampamodāma	154
Samaṅgībhattena	273	Sampavāyanti	323
Samacariyā ca	244	Sambuddhaṃ	197
Samacariyāya	134	Sambuddhenāsi byākatā	106
Samaṇasamāgamaṃ	77	Sambodhiṃ	297
Samaṇassa dadāmaṃ	112	Sambhavanāmadheyyo	328
Samaṇe	190	Sambhavo	198
Samathasamādhiṃ	76	Samma	297
Samantato	174, 227	Sammāvimuttānaṃ	33
Samantamotthaṇo	250	Sammūlharūpova	322
Samantamotthataraṃ	80	Sayaṃ	222
Samappitā	116	Sayaṃkataṃ	320
Samassamo	301	Sayaṃpabhā	119
Samāgamo	313	Saraṇaṃ	127, 198
Samācaremase	244	Saraṇattham	214
Samādiyassu	309	Sarade	146
Samitassa	259	Sarīraṃ	34, 185, 251
Samīhati	31	Sare jātaṃ	181
Samudayadukkhaniccataṃ	75	Saro	261
Samuyyuto	251	Savanīyā	159, 244
Samussayaṃ	149	Sasiṃva	302
Samūlaṃ	142	Sasī	80, 296
Samekkhamānā	223	Sassatīsamā	246
Samecca	222, 224, 302, 315	Sassuyā ācikkhiṃ	112

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sahajo	297	Sikkhā	223
Sahabyakāmānaṁ	87	Sikkhāpadaṁ	66
Sahabyataṁ	209	Sikkhāpadānaṁ pañcannaṁ	86
Sahalohitaṅgā	152	Sikkhāya	309
Sahasā	315	Sindhusovīrabhūmiṁ	316
Sahassayuttaṁ	256	Sipāṭikā	323
Sahassaramsiko	258	Siyāṁ	157
Sahassaramsiyo	258	Sirasmiṁ	258
Sahassaramsī	249	Sirimato	75, 77
Sahitā	258	Siriyā	114
Sahindakā	81	Sirīsavanā	323
Saḷalalabujabhujakasaṁyuttā	147	Silāpavāḷassa	319
Sā	18, 141	Sivaṁ	76, 77
Sāgaro	141	Sivo	86
Sā tiṭṭhasi	71	Sītibhūtā	224
Sādhikavīsatiyojanāni	218	Sītodakaṁ uppalinim sivaṁ	
Sādhumidaṁ	319	nadiṁ	122
Sādhurūpā	270	Sīlavante	190
Sāmhi	105	Sīlassa	32
Sāyeva	77	Sīlesu	65
Sārathicoditā hayā	71	Sīlesvahaṁ	76
Sāradiko	260	Sukappitaṁ	166
Sālakusumitapupphitā	146	Sukuṇḍalī	276
Sāvakā	178	Sukhaṁ akatapuññānaṁ	87
Sāvako	302	Sukhañca kammaṁ	115
Sāvatthiyaṁ	174	Sukhitaṁ	168
Sāsanāṁ	76	Sukhitā	154, 331
Sāsane tassa tādino	85	Sukhitā camhi	67
Sāhaṁ	66, 164, 199	Sukhudrayaṁ	119
Simsare	258	Sukhedhitā	73
		Sukho	327

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sugatassa	178	Sudhammā	279
Sugatigatāsi	73	Sudhammā nāma	240
Sugatimhi āgatā	119	Sunandighoso	257
Sugato	214	Sunikkhipitvā	333
Suciṃ	198, 261	Sunimmito	301
Sucigandhaṃ	159	Supāpadhamme	207
Sucibrahmacārinī	119	Suppabhātaṃ	134
Sucimhitā	87, 260	Suppavādite	161, 193
Sucīmano	264	Subbatena	137
Sucīsu	215	Subhaṃ	146, 218, 261
Sujavā	258	Subhaṭṭhena	247
Sujātā	260	Subhaddā	136
Suṇantassa	203	Subhassaro	257
Suṇisā	54, 149	Subhe	96
Suṇemu	224	Sumajjhimā	260
Suṇoṭha	312	Sumadhuraṃ	127
Suṇoma	317	Sumanamakuḷāni	181
Sutaṃ nu taṃ bhāsati yaṃ		Sumanassa	181
ayaṃ latā	124	Sumanā	181, 219, 316
Sutanū	260	Sumāpite	75
Sutabbarūpaṃ	261	Sumukhā	260
Sutā	122	Sumedhanāmassa	302
Sutā lataṃ bravi	123	Sumedhase	100
Sutvā	222	Suyiṭṭhaṃ	141
Sudassanā	260	Suyyati nigghoso	32
Sudinnaṃ	141	Surattavatthavasane	163
Sudullabho	177	Surabhiṃ	219
Sudesitaṃ	164	Surabhī	323
Suddhanumodanāya	174	Surammaṃ	145
Suddhamānasam	198	Suvaṇṇakacchā	93

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Suvaṇṇacchadanaṃ	36
Suvaṇṇachannā	219, 227
Suvaṇṇajālāvataṭo	257
Suvaṇṇapaṭṭehi	250
Suvaṇṇarājhi	258
Suvaṇṇasiṅgīnada- bimbasādisaṃ	264
Suvaṇṇassa ca rūpiyassa ca	250
Suvatthe	10
Suvādite	296
Suvibhattaṃ	215
Suvibhattova	152
Suveṇī	260
Susaṅgato	319
Susu	260
Susukkakhandhaṃ	234
Suhuṭṭhitaṃ	134
Suhutaṃ	141
Sūci dinnā	233
Sūcimeva seyyo	233
Sūrā	246
Sūriyo	272
Serīsakaṃ	330
Sehi	285
Sehi pāṇibhi	25
Seyyāse	87
So	127, 138, 198, 224, 262, 292
Sokapariddavo	322
Soṇṇakamsā	32
Soṇṇapokkharamāladhā	31

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Soṇṇavālukasanthate	161
Sotāpannā	77
Sotāpannā visesayi	106
Sotthim	324
Sotthivanto	330
Sopi	174
Sobhati	152, 227
Sobhatha	122
Sobhane	123
Sobhasi	151
Sobhenti	250
Sovaṇṇajālaṃ	153
Sovaṇṇajālacitaṃ	166
Sovaṇṇamayamaṃ	9
Sovaṇṇamayā	152, 256
Sovatthiko	86
Soḷasayojanāni	174
Soḷasiṃ	93
Svāgataṃ	134
Svāgatañca te	82
Svāhaṃ	223, 224, 245
Svāhaṃ tattha gamissāmi	134
[Ha]	
Haṃ	196
Haṃsassaraṇṇo	152
Haṃsā	50
Hatthappatāpakamaṃ	134
Hatthe pāde ca viggayha	193
Hadayeritaṃ	261

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ha]		[Ha]	
Handa taṃ ramayāmaṣe	87	Hīne	105
Handa naccāma gāyāma	87	Hemakappanavāsasā	93
Haricandanussado	305	Hemajālakasañchane	152
Haritapattaṃ	181	Hemajālena	302
Have	327	Hemajālena channaṃ	153
Hasitā	259	Hemavatā	93
Hāso	297, 298	Hehiti	251
Hi	34, 141, 175, 187, 222, 224	Hoti mahapphalaṃ	186
Hīnakammā	223	Hohi	127

Vimānavatthu-aṭṭhakathāya

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A - Ā]	
Akusītatāya sippuggahaṇaṃ	126	Antara-saddassa atthuddhāro	151
Akkhaṇā aṭṭha	177	Andhakārā dve	96
Agamanīyaṭṭhāna	65	Annadānena balasampatti- paṭilābho	28
Agāradānakammaṣṣa phalaṃ	238	Annapānadānassa ānisaṃso	230
Acchariya, abbhutānaṃ visesatā	309	Apāyamagga	177
Añjalikammaṣṣa ānisaṃsā	293	Apāyā tayo (akkhaṇā)	107
Aññamaṇā	51	Apāye uppajjanārāhā itthī	107
Aññāsu gatīsu puññakiriya natthi kiṃ?	17	Apharusavācā itthī Tāvatiṃsa- bhavane nibbattati	49
Aticāro nāma agamanīya- ṭṭhānavītikkamacetanā	66	Abhikkanta-saddassa atthuddhāro	46
Atithi, abbhāgatānaṃ visesatā	20	Ambaphaladānassa ānisaṃso	267
Atipāto	65	Ambasecanagarusinana- nayassa dassanaṃ	268
Atītatthe anāgatavacanaṃ	65	Arahantasaddassa attho	95
Attakāmo	34	Ariyadhanāni satta	102
Attasampattinigūhaṇalakkhaṇaṃ macchariyaṃ	64	Ariyasaṃghaṃ uddissa sammutisaṃghe dānaṃ	141
Atthabhañjanako kāyavacī- payogo musā	65	Arūpā (akkhaṇā)	177
Adānasīlānaṃ maccharīnaṃ niraye nivāso	207	Avayavūpacāradassanaṃ	185
Anāya	314-5	Asaññasattā (akkhaṇā)	177
Anukūlavattinī itthī Tāvatiṃ- sabhavane nibbattati	49	Asokapupphadānassa ānisaṃso	157
		Ahivātarogavatthu	90
		Āgantukā duvidhā	20

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[U]	
Ācāmadānassa nissando	90	Ucchudāyikāvatthu	113
Ājānīya	235	Uttama	133
Ātataṃ	32	Uttamapuggalassa dullabhatā	197
Ātatavitataṃ	32	Uttarā Tāvatiṃsabhavane	
Āroha	30	nibbattati	62
Āvāsadānassa ānisaṃso	182	Uttarāya patthanā	57
Āvāsadānena sabbasampatti-		Uttarāya vivāhamāso	59
paṭilābho	28	Uttarāya sāmikādīnaṃ	
Āsajjadāna	49	maggapaṭilābho	62
Āsajja-saddassa atthuddhāro	49	Udakadānassa ānisaṃsā	34-5, 286
Āsanadānena uccākulīnatā	28	Upaṭṭhahanassa ānisaṃso	283
Āsanasaddassa viggaho	20	Upassayadānassa ānisaṃsā	270
Āsayasuddhi	53	Upāsikābhāvakittanena	
Āhāradānassa ānisaṃso	231	āsayasuddhi	53
[I]		Uposatha-upavasitabbavatthu	100-1
Itthiyo nāma patikule		Uposatharakkhaṇaṃ	
ṭhitā issariyaṃ karonti	279	sabbakālaṃ sukhāvahaṃ	102
Itthiyo vīsati	66	Uppalaggahaṇena ratta-	
Itthīnaṃ aññāsaṃ sampatti-		uppalaṃ gahitaṃ	146
ādivisayā issā	64	Ubbandhitukāmāya dāsiyā	
Indīvarakalāpadānassa		vatthu	191
ānisaṃsā	179	Usabha, vasabha,	
Indriyānaṃ vekallaṃ		nisabhānaṃ viśeṣatā	75
(akkhaṇā)	177	Usabho gavasatajettṭhako	75
Isisaddassa viggaho	75	Uḷāra-saddassa atthuddhāro	9
Issā	64	Uḷārena dve sampattiyo	
		vuttā	110

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
-------------	-----------

[O]

Ottappadhana	102
Odaniyasurā	66
Odapattakinī	66
Obhaṭacumbaṭā	66
Orasaputtī	199
Ovaraka	285
Osadhīsaddassa viggaho	46

[Ka]

Kakkaṭakarasabhojana-	
dānassa ānisaṃsā	226-7
Kaṅcīkādānassa ānisaṃso	170
Kaṇḍako bodhisattena saha	
ekadivaseyeva jāto	297
Kaṇṇasūlassa bhesajjaṃ	225-6
Kabaramaṇi	285
Kammakārī ca bhariyā	66
Kammaphalaṃ kammanti	
uttarapadalopena	115
Kalyāṇī sabbapaccaṅgehi	93
Kāmasaddassa atthavisesatā	10
Kālakappaṇi	196
Kim-saddassa atthuddhāro	14
Kiṇṇapakkhittā surā	66
Kuṅjarasaddassa viggaho	30

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
-------------	-----------

[Ka]

Kummāsādānassa	
vipāko	274, 289
Kummāsādānavatthu	55
Kummāsoti yavakummāso	56
Kulapadesādinā issā-	
macchariyābhāvakarāṇaṃ	64
Kodhakāle taṭataṭāti-	
saddaṃ bhavati	41
Koviḷārapupphassa	
uppattiṭṭhānaṃ	158

[Kha - Ga]

Khantimettānuddayasampanna-	
tāya akkodhanābhāvo	64
Khamā itthī Tāvatiṃsabhavane	
nibbattati	49
Gaṇa, saṃgha	208
Gaṇhantūti vutte “Han”ti vā	
“Hun”ti vā vadanto nāma	
nāhosi	69
Gandhakuṭṭidānassa ānisaṃsā	283
Gandhamālādānassa vipāko	154
Gandhuttamaṃ candana-	
gandhādi	133
Garudakkhiṇā	213
Gāma, nigama, nagarānaṃ	
gāmotivohāro	115
Gāmovattaṃ	41
Guṇa	178
Guḷāsava	66
Gehapavesanamaṅgala	59

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga - Gha - Ca]	
Gocara	203
Gottarakkhita	65
Gotrabhupuggalesupi dānaṃ dadanti	141
Ghana	32
Gharadevatā	98
Cāgadhana	102
Candima, sūriyavimānānaṃ gamanavisesatā	13
Cittam lahuparivattam	10
Cittarucidānaṃ yathārucigāmī	6
Cittalatāvanāya tannāmalābho	85
Cūḷāmaṇicetiya	187
[Cha - Ja]	
Chattimsavimānasaṅgaha- desanā	134
Chandavāsīnī	66
Jaṅgala	314
Jaṅgamagga	177
Jambudīpakamanussānaṃ aññadīpakehi adhikatā	16
Jāti-saddassa atthuddhāro	25
[Jha - Ña - Tha]	
Jhānāni dve	33
Ñātipārijuṅṅha	91
Ñātirakkhitā	65
Ṭhitaṭṭhānato apagatā cutāti vuccati	115

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta - Da]	
Tathāgatasāvakaśaṅgho	
aggamakkhāyati	141
Tūriyaṃ pañcaṅgikaṃ	32
Te-saddassa atthuddhāro	8
Toraṇaṃ nāma dvārakoṭṭhaka- pāsādassa nāmaṃ	145
Dakkhiṇeyyo śaṅgho, dānassa mahapphalabhāva- sādhanato	178
Dalidda, kapaṇānaṃ visesatā	91
Daḷhadhanu	242-3
Dānaṃ saṃvibhāgavasena dinnampi sudinnaṃ	141
Dānajjhāsaya	109
Dānaśaṃvibhāgarata	109
Dānasīlassa ānisaṃsā	236, 237, 248, 251
Dānasīlānaṃ amaccharīnaṃ sugatiyaṃ nivāso	207
Dāne sampattiyo tisso	5
Dāne sampattiyo dve	28
Dārapariggaha	279, 281
Dāsī antojātā	196
Dāsī ca bhariyā	66
Dinna, huta, yitṭhānaṃ visesatā	141
Dīpālokadānassa vatthu	44
Devatānaṃ dhammatāsiddhā upadhāraṇā	7
Devatānaṃ ratijananaparivāro	51
Devatānaṃ ratijananasaddo	51

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]	
Deva, devarānaṃ viśesatā	123
Devadhītā devatāti	
vohāro	18
Deva, manussāyunaṃ	
pamāṇaṃ	229
Devalokagāmiṃmagga	177
Devaloke yuttavāhānaṃ	
atthibhāvo	13
Devavimānassa gamane	
viśesapaccayatā	13
Devā tividhā	15-6
Devānamindaṃ Sakkaṃ Kosiyāti	
ālapati	90
[Dha - Na]	
Dhajāhaṭā	66
Dhanakkītā	66
Dhanakkītādīnaṃ dvādasannaṃ	
aññapurisā agamaṇiyaṭṭhānaṃ	66
Dhammacariya, vatānaṃ	
viśesatā	262
Dhammarakkhitā	66
Dhammasaññāya nimittaṃ	
gaṇhanto maṇḍūko	201
Dhammasenāpatissa dinnadāne	
ajjeva vipāko	58
Naccādisu kusalā	120
Naccādisu jayaparājaya-	
viśesatā	120
Narasaddassa viggaho	36-7
Na sukaraṃ akkhānena	
pāpuṇitum sukhā saggā	102
Nāriyā itthīsu upacāro	37

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na - Pa]	
Nālakagāmo Pesavatiyā	
nivāso	142
Nāvāsaddassa viggaho	36
Nikkhaṃ suvaṇṇassa	
pañcadasadharaṇaṃ	93
Niccabhaddadānassa āni-	
saṃsā	83, 228
Niccasilāṃ nāma	
pañcasikkhāpadaṃ	66
Nipphādetabbe kummaṃ	65
Nibbānamahānagara	263
Niyatamicchādīṭṭhikā	
(akkhaṇā)	177
Niraye kusalacittapavatti	17
Nisabha	75
Paccantadeso (akkhaṇo)	177
Pañcasikkhāpadaṃ samādātabba-	
bhāvato niccasilāṃ	66
Pañhāpuṭṭhānaṃ desanākāro	19
Paññattidhamma	215
Paññādhana	102
Paṭavāsini	66
Patibbatā vimānavatthu	49
Pattathavikā	34
Pattidānassa ānisaṃso	172
Patthanākāra	191
Padakkhiṇaggāhini itthī Tāva-	
tiṃsabhavane nibbattati	49
Padīpadānassa vipākānukkamo	44
Padumaggahaṇena	
puṇḍarīkampi gahitaṃ	146
Padumādi	146

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Padumapuṇḍarīkānaṃ	
visesatā	218
Pudumassa pattāni vaṇṇāni	181
Pabbatā pañca	74
Payogasuddhi	53
Paranimmitavasavattīnaṃ	
devānaṃ kāmūpabhogehi	
aggabhāvaṃ pattatā	72
Paralokassa atthibhāvo	278
Pariyattidhammopi apāya-	
dukkhapātato dhāreti eva	215
Pariveṇa	330
Pallaṅkadānassa ānisaṃso	116
Pallaṅkadāne vipākānukkamo	29
Pallaṅkanti sayitabbaṭṭhāna-	
bhūtaṃ vuttaṃ	118
Pādesu sirasā vandanaṃ	49
Pānīyadānavatthu	34, 40
Pānīyadānassa vipākadassanaṃ	41
Pāḷipeyyāla	106
Piṭṭhasurā	66
Piṇḍacārikassa pūvadānavatthu	53
Piṇḍapātadāyī itthī	107
Piturakkhitā	65
Pilavasakuṇa	148
Piṭṭhadānassa ānisaṃso	6, 22, 24
Piṭṭhadāne patthanākāro	23
Piṭṭhadāne vipākānukkamo	6
Piṭṭhavatthussa aṭṭhuppatti	5
Piṭṭhādivaggā satta	4
Piṭṭhānaṃ pabhedo	8

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pītiveguppatti	
sīghajavakāraṇaṃ	6
Pucchā catasso	15
Puññakammakaraṇe vipākā-	
nukkamo	28
Puññakammaṃ	
kapparukkhasadisaraṃ	28
Puññakammaṃ	
cintāmaṇisadisaraṃ	28
Puññakammassa	
paripuṇṇadassanaṃ	186
Puññasaddassa viggaho	17
Puññavantānaṃ vasena hirañña-	
suvaṇṇādi bhavati	143
Puññavisesena visesāni	
jātāni	143
Puññasampadāya maraṇe	
abhāyanā	41
Puññāni katvā icchitacchita-	
patthanaṃ paripūrati	191
Puṇṇaduggatapurisavatthu	56
Puṇṇassa dhītuyā vivāho	59
Puṇṇassa bhattamaṅgalaṃ	59
Puṇṇassa sotāpannakālo	59
Pupphagandhapūjāya ānisaṃso	133
Pupphāsava	66
Pubbekataparicayatāya	
sippuggahaṇaṃ	126
Purindada	156
Purimaṃ purimaṃ pacchimassa	
pacchimassa kāraṇavacananaṃ	25
Purisasaddassa viggaho	36
Pūvadānassa ānisaṃso	110

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa - Pha]		[Bha - Ma]	
Pūvadānena Tāvatiṃsabhavane nibbattati	54	Bhikkhādānassa ānisaṃso	106
Pūvasurā	66	Bhikkhādānassa phalaṃ	272
Pesavatī	143	Bhikkhusaddassa viggaho	102
Pokkharāṇīsaddassa upacāro	37	Bhujako nāma eko sugandharukkho	147
Pototi nāvā	36	Bhesajjādānassa ānisaṃso	169
Phalāsava	66	Bhogapārijuṅṅha	91
[Ba - Bha]		Bhogavāsini	66
Bandhulamallassa bhariyāya mahālatāpasādhanam	150	Maggassa viggaho	76
Bāladārikānameva moghakīlanā	171	Maggādhipa	177
Bījanī	134	Majjāṃ nāma surā merayaṅca	66
Buddhavandanākāle cīvarādi- nivāsana	3	Mañjūsakarukkhassa pavattiṭṭhānam	159
Buddhassa apātubhāvo (akkhaṇo)	177	Maṇiratanavaṇṇāni cattāri	100
Buddhārammaṇapītiyā ānisaṃso	107	Maṇḍapa	157
Byamhaṃ	145	Matasarīraṃ navannaṃ vaṇamukhānaṃ arubhūtaṃ	70
Brāhmaṇānaṃ Buddhē appasannākāro	40	Madhugulaphaṇitadānassa ānisaṃso	163
Bhagavato kucchiyaṃ vāta- rogo uppajji	169	Madhvāsava	66
Bhagavato pāṭihāriyaṃ	41	Manassa sīghajavatā	10
Bhaginīrakkhitā	65	Manussagatiyaṃ puññakiriyaṃ sulabhatā	17
Bhaddā, Subhaddānaṃ dānassa visesatā	135	Manussattameva vaṭṭadukkhassa samatikkamituṃ sukaro	105
Bhāturakkhitā	65	Manussabhāvo puññakiriyaṃ visesapaccayo	18
		Manussasaddassa viggaho	16-7
		Manussā cattāro	20
		manussatiracchāna	20
		manussanerayika	20

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
manussaparamattha	20
manussapeta	20
Manussāti vohāro	16
Mandāravapuppha	99
Maya-saddassa atthuddhāro	9
Mahaddhanādīnaṃ visesatā	246
Mahākassapassa atīta- mātuyā anuggahaṇaṃ	91
Mahādānassa ānisaṃso	275
Mahādāne asadisadānapuggalā	5
Mahāpurisalakkhaṇa-anubyañja- nānaṃ visesatā	297
Mahāmoggallānassa vimāna- vatthudesanāya cittaṭṭhapavatti	3
Mahālatāpasādhanassa ānisaṃso	150
Mahālatāpiḷandhanassa aggho	171
Mātāpiturakkhitā	65
Mātāpitūnaṃ upaṭṭhahanassa ānisaṃsā	279
Mātudevaputta	102
Māturakkhitā	65
Micchācāra	65
Micchādiṭṭhikānaṃ macchera- pakatākāro	40
Micchādiṭṭhikā Bhagavati katikā katā	40
Muni	214
Munisaddassa viggaho	102
Muhuttikā	66

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Merayāni pañca	66
Me-saddassa atthuddhāro	21
Moggallānattherassa cīvarapārupanānukkamo	3
[Ya]	
Yakkha-saddassa atthuddhāro	313
Yakkhānaṃ nettāni ati- lohitāni	207
Yamapurisā Ussadaniraye revatiṃ khipiṃsu	206
Yāgupācana	170
Yānadānena sukhavisesa- paṭilābho	28
Yugāni cattāri	178
[Ra]	
Rajjumālā	200
Ratanattayapūjāya ānisaṃso	265
Rattadupaṭṭaṃ ekaṃsaṃ katvā	3
Rattadupaṭṭaṃ nivāsetvā	3
Rattamaṇi	285
Rattasuvaṇṇaṃ kaṇikāra- puppharāsisadisāṃ	58
Rasuttamaṃ gorasasappi-ādi	133
Rājīsaddassa viggaho	122
Rucā nāma vālikasadisā suvaṇṇakhaṇḍā	146
Rucisaddassa viggaho	31
Revatattherassa upaṭṭhāko	135

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vaggā satta	4
Vaṅkabhayā	314
Vaṅka = Saṃsayatṭhāna	314
Vaṭṭamsaka	159
Vaṭṭamsakapupphadānassa ānisaṃso	161
Vaṭṭe janakapitā	61
Vaṇṇasaddassa atthuddhāro	14
Vata	299
Vatthadānena vaṇṇasampatti- paṭilābho	28
Vatthuttamadāyikā nārī	129
Vadhū nāma sassusassurānaṃ manāpacāriniyo dullabhā	279
Vandanakāle āsivādaṃ kātabbākāro	20
Vandanādikammaṃsa ānisaṃsā	299, 302
Vandanāmayāṃ puññaṃ	97
Varārohasaddassa viggaho	30-1
Vasabha	75
Vasabho gavasahassa- jetṭhako	75
Vātarogassa bhesajjaṃ	169
Vitataṃ	32
Vipākabhūtā dibbasampatti acintiyā appameyyā	176
Vimānavatthu aṭṭhuppatti	3
Vimānavatthu atthahitāvahaṃ	3

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vimānavatthu khuddakanikāya- pariyāpannaṃ	4
Vimānavatthudesakapuggalo	2
Vimānavatthudesanāya pavattakāraṇaṃ	2
Vimānavatthu navasu sāsa- naṅgesu gāthāsaṅghaṃ	4
Vimānavatthu Suttantapiṭṭaka- pariyāpannaṃ	4
Vivaṭṭe janakapitā	61
Visākhā Nimmānaratīsu nibbattati	171
Visākhāya anumodanaṃ	171
Visākhāya kammavipāko	176
Visākhāya pasādhanasaddisaṃ mahālatāpasādhanāṃ	150
Visākhāya Bhagavato vihāradānaṃ	172
Visākhāya vihāraṃ cittakaraṇaṃ	171
Visākhāya vihāraṃ navahi māsehi niṭṭhāpesi	172
Visākhāya vihāro gabbha- sahassapaṭimaṇḍito	171
Vīṇāya sarā	261
Vīthiyaṃ vicittākāro	27
Vedassa aṅgāni cha	246
Veyyāvaccakara	133
Veyyāvaccakaraṇassa anumodanāya ca ānisaṃsā	228
Vessavaṇassa dūtā	206-7

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va - Sa]		[Sa]	
Veḷuriyamaṇi	23	Saddhā pasannā itthī Tāvatiṃsa-	
Samṅhapuggalānaṃ dānassa		bhavane nibbattati	49
mahapphalatarā	138	Saddhā mūlajātā	199
Samṅhapuggalānaṃ dānassa		Saddhāsampattikumārikāya	
visesatā	135	cittapavatti	41
Samṅhe dānaṃ Bhagavatā		Saparidaṇḍā	66
vaṇṇitaṃ	141	Sabbasādhāraṇā dhammā	79
Samṅhe dinnāṃ mahapphalāṃ	138	Sabhāvadhamma	215
Samṅho diṭṭhisīlasāmañña		Samudaya, dukkha-	
saṅghaṭṭito	141	saccaggahaṇena vipassanāya	
Samśavako nāma		bhūmiṃ dasseti	75
Gūthanirayo	209, 210	Sampattiyo tisso	5
Sakaṃ nāma sattānaṃ		Sambhārasaṃyuttā	66
kammassakatāya		Sammāsambuddho	
hitasukhāvahato ca	66	vivaṭṭajanakapitā	61
Sakkaccā, sakkaccadānassa		Saraṇagamanassa ānisaṃso	213-4
ānisaṃso	278, 311	Saraṇagamane upāsikāti	
Sakya	214	vohāro	53
Saṅkhata	215	Saraṇagamanena saha	
Saccavādinī itthī Tāvatiṃsa-		sīlānisaṃsavatthu	79
bhavane nibbattati	49	Saradasamaye abbhādi-	
Saccānaṃ gahaṇa, dassana-		upakkilesavimuttam	123
viseso	75	Sarīraṃ tīhi aṭṭhisatehi	
Satto nāma jīvitindriyaṃ	65	samussitaṃ	70
Satthu thūpaṃ pūjaṃ		Sarīrasakkāra karaṇassa	
karontassa vipāko	184	nissando	143-4
Satthu vatthayugadānaṃ	165	Sasī sasalañchanayogo	80
Saddhā dve	112	Sasura, suṇisānaṃ	
Saddhādhana	101	sambandho	54

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa - Ha]	
Sāmike anukūlabhāvena		Sukkhakummāsādānassa	
vattanasīlo	64	vipāko	168
Sāmike anurakkhadhammo	51	Sugatigāmimagga	177
Sārakkha, saparidaṇḍā		Sutadhana	102
itthiyo agamaṇīyaṭṭhānaṃ	66	Sudassanamahānagara	264
Sārakkhā	66	Suddhiyo dve	53
Sāvaka	178	Surāni pañca	66
Sāvakesu dinnāni		Suvaṇṇaṃ aggalohanti	
mahapphalāni	178	vohāro	11
Sikkhāpadassa viggaho	66	Suvaṇṇānaṃ bhedo	264
Sirimā Jīvakassa		Suvaṇṇānaṃ seṭṭhānukkamo	11
kaniṭṭhabhaginī	69	Suvaṇṇiṭṭhakadānaṃ karonti	142
Sirimā devasikaṃ		Suvaṇṇiṭṭhakadānassa vipāko	142
aṭṭhabhikkhūnaṃ		Suvisuddhaniccasīleho	
soḷasakahāpaṇaparibbayena		kammaṭṭhānaṃ	
piṇḍapātaṃ adāsī	67	brūhitabbaṃ	103
Sirimā nāma gaṇikā devasikaṃ		Susiraṃ	32
sahassaṃ gaṇhāti	60	Sūcigharena saha sūcidānassa	
Sirimāya kāraṇā ukkaṇṭhita-		nissando	233
bhikkhu arahattaṃ pāpuṇi	78	Sūriyavimānassa pabhā	218
Sirimāya khamanākāro	62	Setudānassa ānisaṃso	282
Sirimāya paṭibaddhacitto		Serīsaka	311
bhikkhu arahattaṃ pāpuṇi	70	Sotāpattiphale ṭhitā	
Sirimāya vatthu	61	kenaci appadhamāsiyā	192
Sirimāya sarīraṃ catutthadivase		Sotāpannadevaputto	
uddhumāyi	69	bhikkhusaṃghassa	
Sirimāya sotāpattipattakālo	62	apacitiṃ karoti	225
Sirisaddassa viggaho	75	Soracca	327
Sīmantarikapatha	223	Hiraññasuvaṇṇaṃ kammabalena	
Sīladhana	102	kathalādirūpena	
Sukuṇḍalī	275	upaṭṭhahanti	143
		Hiridhana	102

Vimānavatthu-aṭṭhakathāya

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[U - E]	
Accimatī	120-2	Uttaramadhurā	107
Ajātasattu	154, 184	Uttara (māṇava)	278-9
Anāthapiṇḍika	5, 47, 49, 97, 165, 189	Uttarā	56, 60-2, 64, 67, 89
Anuruddhatthera	174, 178	Upatissa	148
Anotattadaha	120, 122	Uposatha	104, 106
Anomadassī (Buddha)	92-3	Erāvaṇa (devaputta)	13
Anomā (nadī)	295	Erāvaṇa (hatthi)	166
Andhakavinda	169	Esikā (raṭṭha)	179-81
Alomā	168	[Ka]	
Assaka (raṭṭha)	241, 243	Kaṅḁikā (dāyikā)	169
Assaka (rājā)	241	Kaṅḁaka (assarājā)	295
[Ā]		Kaṅḁaka (devaputta)	293-4
Ācāmadāyikā	90-1, 93	Kapilavatthu	294-6
Ānandatthera	25, 41, 141, 143, 169	Kassapa (Buddha)	92, 129, 131, 133, 135, 142, 179, 191, 235, 241, 251, 264, 311, 331
[I]		Kāsi (raṭṭha)	81, 275-6
Icchānaṅgala	216	Kimila (nagara)	97-8, 101
Isigili (pabbata)	74	Kumārakassapatthera	277-8, 311, 321
Isipatanamahāvihāra	204-5	Kusavatī (raṭṭha)	15
[U]		Kusinārā	150
Ukkaṭṭha (gāma)	212-3, 216	Kevaṭṭa (dvāra)	88-9
Ujjenī	126		
Uttarakuru	16		

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kesakārī	78, 81-2
Koṇāgamana (Buddha)	263
Kosala (rājā)	5
[Ga - Gha - Ca]	
Gaggarā (pokkharāṇī)	201
Gayā (gāma)	191-2
Gavampati	311
Gijjhakūṭa (pabbata)	74
Giribbaja (nagara)	74
Guttila	126, 128-9
Gotama (gotta)	66
Gotama (Buddha)	9, 14, 40, 63, 84, 89, 94-6, 103-6, 153, 202-3, 213, 303, 310
Gopāla (devaputta)	251, 252
Gopāla (brāhmaṇa)	251, 264
Ghaṭikāra (brahmā)	295
Cakkavatti (rājā)	92-3
Campā	201
Cātumahārājika	16, 278, 311
Cittalatāvana	85, 154-5, 266-7
Cittā (devadhītā)	85
Cūḷāmaṇi (cetiya)	187
[Cha - Ja]	
Chattamāṇava	212-3, 216-7, 222-3
Channa	295
Jambudīpa	5, 16, 93, 126

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja]	
Jīvaka	69
Jetavana	5, 47, 49, 82, 97, 103, 107, 116, 120, 135, 142, 157, 160, 165, 171, 182, 189, 190, 212, 216, 225, 230-1, 234, 251, 275-6, 279, 281- 2, 293, 299, 303, 331
[Ta]	
Takkasilā	98
Tāvatisa	4, 6, 16, 24, 29, 35, 41, 45, 48-9, 52, 54, 62, 87-8, 91, 96, 99, 103-4, 108, 110, 112, 116, 125, 129, 138-9, 144, 150, 158, 161, 168, 172, 179, 182, 184, 190, 192, 201, 206-8, 216, 226, 228-9, 231-2, 234, 236, 240-1, 248, 251-2, 265, 268, 271-2, 274-5, 278-80, 282-3, 289, 293, 296, 298-9, 301, 304, 330-2
Timbarunārada	125

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Tha - Dha]	
Thūṇa (brāhmaṇagāma)	40-1
Dhammapālatthera	335
Dhammasenāpatitthera	143
[Na]	
Nandanavana	6, 30, 55, 85, 87, 115, 163, 189, 193, 196, 250, 274, 281, 284-5, 287-8
Nandā	84, 195
Nandiya (upāsaka)	204-6, 208-9, 212
Nāradatthera	150, 154, 187
Nālaka (gāma)	135, 142, 148-9
Nāḷandā	103
Niddā (upāsikā)	106
Nimmānarati	72, 90-2, 136-7, 172
[Pa]	
Paṇḍava (pabbata)	74
Paṇṇakata (nagara)	179-81
Paranimmitavasavattī	72
Pavarā	120-2
Pāṭaliputta	329
Pāyāsī (rājā)	311-2
Pāyāsī (devaputta)	321, 331
Puṇṇa (duggatapurisa)	56-7
Puṇṇasetṭhi	59
Pubbārāma	174

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pesavatī	142-4, 148
Pokkharasāti (brāhmaṇa)	212, 216, 225
Potali (nagara)	241
[Ba]	
Bandhulamalla	150
Bahudhanasetṭhi	59
Bārāṇasī	78, 81, 88, 125-6, 165, 167-8, 204-5, 208
Bimbisāra (rājā)	28, 75, 267
Brahmadatta	125
[Bha]	
Bhaggava	328
Bhaddā	97-8, 101, 135-9, 176
Bhāradvāja	328
[Ma]	
Magadha (raṭṭha)	142, 148-9, 312, 315-6
Mañjūsaka (rukkha)	159, 193
Maṭṭhakuṇḍalī	303-4, 308, 310
Maṇḍūka (devaputta)	201, 203
Malla (rājā)	150
Mallikā (upāsikā)	150
Mahākaccāyanatthera	241-2, 248
Mahākassapatthera	90-1, 94, 268
Mahāgovindapaṇḍita	75

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mahānāma	53
Mahāmoggallānatthera	2, 3, 6, 7, 18, 21-2, 24, 26, 32, 35, 38, 45, 48-50, 52, 54-5, 62-3, 82-4, 88, 94, 96-7, 103, 108-10, 116, 120, 125, 129-30, 134-5, 142, 160-3, 168-71, 179, 182, 108, 190, 193, 200, 204, 226, 232, 234, 236, 251-2, 262, 266, 268-9, 271-2, 274-5, 277, 280, 282-3, 286, 289, 291, 293-4, 299, 331-2
Mahāvāna	85, 87
Mahāvihāra	2
Mātali	128, 186
Migadāya	78, 165, 168, 204
Musila	126-8
[Ya]	
Yama	207
Yasatthera	331
Yasuttarā	165
Yugandhara	123

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]	
Rajjumālā	190-2, 194
Rājagaha	12, 23, 25-9, 47, 56, 59, 67, 75, 90, 94, 103-6-9, 113, 115, 125, 154-5, 163, 184, 225, 228, 232-3, 236, 238, 265, 267, 270, 272, 274, 286, 289
Rūpasārī (brāhmaṇī)	143
Revatatthera	135, 138
Revatī	204-9, 212
Rohaka (gahapatiputta)	97-8
[La]	
Lakhumā (upāsikā)	88-9
Latā	120-4
[Va]	
Vaṅgīsatthera	70, 144, 149, 157, 165, 237
Vipassī (Buddha)	95
Visākhā (upāsikā)	5, 171, 172, 174-6
Viḷūra (gāma)	23
Viḷūra (pabbata)	23
VeJayanta (ratha)	128
Vepulla (pabbata)	74
Vebhāra (pabbata)	74
Vessavaṇa	120-3, 207, 318

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
	[Sa]		[Sa]
Veḷuvana	27, 56, 67, 90, 109, 225, 228, 232-3, 236, 238, 265, 267, 270, 272, 274, 286, 289	Sāvatti	275-6, 279, 281-2, 293, 299, 303, 331
Sakka (devarājā)	3, 5, 11, 79, 81-6, 90-2, 94, 116, 120, 122, 127-9, 135, 138-9, 142, 154, 157, 165, 184-7, 239-40, 298, 301, 320	Sindhusovīra	312, 315-6, 325, 329
Sajjā	120-2	Sirimā (gaṇikā)	60, 62, 67, 71, 73-5, 77-8
Sanaṅkumāra (brahmā)	81	Sujāta	241, 243, 250
Sambhavatthera	331	Sutā	120-2-3
Sahampati (brahmā)	8	Suddhodana	294
Sāketa	104	Sunandā (upāsikā)	84, 154-5, 195
Sāriputtatthera	29, 232, 268, 286-7	Suniddā (upāsikā)	106-7
Sāvatti	5, 22, 34, 38, 44, 47, 49, 52-3, 82, 97, 99, 103, 107, 116, 120, 135, 142, 157, 160, 165, 171, 173-4, 179, 182, 189, 190, 192, 212, 230, 234, 251	Subhadda (paribbājaka)	150
		Subhaddā (kuṭumbikassa dhītā)	84, 135-6, 138, 176, 195
		Sumana	180, 181
		Sumedha (Buddha)	300, 302
		Setabya	212-3, 216
		Serīsaka (devaputta)	312
		Serīsaka (yakkha)	320, 325, 329
		Soṇadinnā (upāsikā)	84, 103, 195
		Sovīra	329
		[Ha]	
		Himavanta	120-3
		Hemavata	92-3

Vimānavatthu-aṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakaṃ, Syā = Syāmapotthakaṃ, Kam = Kambojapotthakaṃ, I = Iṅgalisapotthakaṃ, Ka = kesuci Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu dissamānapāṭho.

Vimānavatthu-aṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[A]

Aṃsabaddhakaṃ = Aṃsavaṭṭakaṃ (Sī)	132
Akāsim = Adāsim (I, Ka)	167
Agañchīm udahāriyā = Gacchīm udakahāriyā (Sī)	194
Accharaṃ paharituṃ yogganti = Accharāpaharaṇayogganti (Ka)	309
Accharāsaṅgaṇaṃ = Accharāsaṅgamaṃ (Sī)	79
Accharāsaṅgaṇena = Accharānaṃ gaṇena (Sī)	96
Ajjhotthariyati = Ajjhotthari (Ka)	41
Aññasmim = Aññaṃ (Sī, I)	264
Aṭṭhakabhattaṃ = Aṭṭhasalākabhattaṃ (Ka)	68
Aṭṭhaṅgavarehi = Aṭṭhaṅgavarehīti (Sī, I)	119
Atipasādañca = Bhattippasādañca (Sī)	91
Attanā = Attano (Sī)	291
Atthavatī = Catthavatī (Sī)	243
Atthitāya = Āvāditāya (Ka)	127
Attho = Adhippāyo (Sī)	152
Attho = Vuttaṃ hoti (Sī)	235
Atha = Kathaṃ (Sī)	136
Adāsīti = Dadātīti (I)	156
Adesayi = Adesesi (Sī)	167
Adu = Ādu (Sī)	239, 242

[A]

Addasāmi = Addasaṃ (Sī) Addasāsīm (I)	133
Anipphādīnīti = Ananunipphādīti (Ka)	157
Anilapamuñcitā = Anilapamuccitā (I)	218
Anupavidhadānanti = Anupaviṭṭhadānanti (Ka)	26
Anupubbim kathaṃ = Anupubbīkathaṃ (Sī) Anupubbikathaṃ (I)	59
Anubhavati = Paccanubhoti (Sī, I)	182
Anussaranto = Samanussaranto (Sī, I)	238
Anodissakanayena = Anodissakavasena (Sī)	87
Anoloketvā = Anuviloketvā (Ka)	307
Antena = Antare (I)	257
Antovassaṃ = Antovassassa (Sī)	59
Andhakaveṇḍuputtā = Andhakaveṇhuputtā (Sī)	245
Apagacchati = Apagañchi (Sī)	41
Apagatattā = Dūrāpagatattā (Sī, I)	199
Apassitā = Avassitā (Sī)	91
Apāyūpapattito = Apāyuppattito (Sī)	95
Appāyukehi = Appapuññehi (I)	324
Abbahī = Abbuḷhi (I)	306
Abbhukirīm = Abbhokirīm (Sī, I)	148
“Abbhuddasanti”pi = Abbhussayantipi (Ka)	260
Abhāṇīm = Abhāsīm (Sī, I)	237
Abhāṇīm = Abhāsīm (Sī)	52
Abhāsi = Akāsi (Sī)	321
Abhisīsīm = Abhisīmsīm (Sī) Abhisīsi (I)	294
Amatadasa’mhi = Amatarasamhi (Ka)	74
Ambehi chādayitvāna = Ambe acchādayitvāna (Sī)	
Ambehacchādayitvāna (I)	183
Ayaṃ = Soyam (Sī)	194
Ariyasaccaṅca = Ariyamaggaṅca (Sī, Ka)	76
Aladdhabhāvaṃ = Abhuttabhāvaṃ (Sī, I)	274

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Avacāsiḷārapamhe”ti = Avacāsiḷārapakhumeti (Sī)	145
Ahaṃ = Ahuṃ (Sī)	230
Ahamahaṃkarāti = Ahaṃkārāti (Ka)	330
Ahampi = Are ahampi (Sī, I)	202
Ahamhi = Ahampi (Sī)	320
Aho = Ayam (Ka)	60
Ahosi = Asi (Sī)	115

[Ā]

Ācikkha = Ācikkhatha (I)	305
Ācikkhi = Adhikkhipati (Sī)	127
Āpaṇaṃ = Āsanaṃ (Ka)	8
Āpaṇampi = Āsanaṃ (Ka)	8
Āyasanti = Na āyusanti (Sī)	315
Āyassañca = Āsaṅkañca (Sī) Āyasakyañca (I)	98
Ālapanametam = Ālapanam hetam (Sī)	31
Ālāpasallāpayoggā = Allāpasallāpayoggā (Sī, I, Ka)	86
Āvāṭatīre = Āvāpatīre (Sī)	57
Āvuyhamānā hemamayapupphāti = Ādhūyamānahema- mayapupphāti (Sī)	219
Āsiñci = Adāsi (Sī)	268
Āha = Tenāha (Sī)	175
Āhaṭaṃ = Ābhataṃ (Ka)	156

[I]

Iti taṃ saṅkharontena = Iti naṃ saṅkarontena (Sī)	334
Idha imasmim maggapadese, imasmim vā = Idha vā imasmim (Sī, I)	223
Idhalokasaṅgahaṃ = Idhaloke saṅgahaṃ (I, Ka)	57
Idaṅca = Idañca (Sī, I)	317
Ime pabbajitā = Ime pabbajitā nāma bhattāhārā (Ka)	78
Isisattamo = Isisuttamo (Sī)	94
Issariyaṃ vatteti vā vasavattī = Issariyaṃ vatteti (Ka)	86

[U]

Uggatā = Ukkatā (Sī)	194
Uggatāya = Ukkatāya (Sī)	196
Uṇhavālikānippīlite = Uṇhavālikācinite (Sī)	286
Uttari = Uttariṃ (Sī)	79
Udaggacittatañca = Vinīvaraṇacittatañca (Sī)	198
Udapajjathāti = Upapajjathāti (Sī)	104
Uddayaṃ = Udaya (I)	329
Upakaṭṭhā velā = Upakaṭṭhāya velāya (I) Upakaṭṭhavelāyaṃ (Ka)	274
Upagacchatīti = Uppajjati (Sī)	47
Upadesaṃ dento = Upadesento (Sī, I)	324
Upanāmesim̐ = Upanesim̐ (Sī)	162
Upari vītaṃ = Uparicitaṃ (Sī)	8
Upānayī'ti = Upanesīti (Sī)	8
Ubhaye = Ubhayā (I)	307
Uḷāraphalataṃ = Uḷāraphalaṃ (Ka)	3

[E - O]

Ekamekasmim̐ = Ekasmim̐ (Sī)	284
Etadabravī'ti = Etadabruvīti (Sī)	186
Ettakena = Ettakaṃ (Sī, I)	304
Evam̐ = Iti evam̐ (Sī)	264
Okiritvā = Ākiritvā (Sī)	27
Otaritvā = Orohitvā (Sī, I)	70
Otāretvā = Oropetvā (Ka)	57
Odanakummāsaḍḍakādi = Odanakummāsasākādikaṃ (Sī)	88
Odissakanayena = Odissakavasena (Sī)	87
Obhāsetvā = Obhāsesento (Sī, I)	236
Osiñcaṃ = Osiñci (Ka)	306
Ohāpehīti = Aḍḍhaṃ osādehīti (Sī)	69

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka - Kha]

Kacchantarānīti = Gabbharānīti (Ka)	44
Kaṇḍako = Kanthako (Sī, I)	293
Katapuññaṃ = Katapuñña (Sī)	75
Kathaṃ = Gāthaṃ (Sī)	222
Kathaṃ? = Yattha dhammamuddisanti (Ka)	141
Kathitakathāmaggaṃ = Kathitakathāmatthaṃ (Sī, I)	149
Kathenteyeva = Kathente kathenteyeva (Sī)	308
Kammaphalapaccakkhabhāvāyāti = Kammaphalaṃ paccakkhaṃ kathēyyāsīti (Ka)	219
Kammunāhaṃ = Kammanāhaṃ (Sī)	221
Karonto = Kathento (Sī, I)	202
...kasāve = ...sāve (I)	170
Kasmā? Na taggamanasā satīti = Yasmā tadaggamanasā satī (Sī)	185
Kāmavaṇṇiniyo = Kāmavaṇṇiyo (Sī)	133
Kāmetabbanti kamaṇīyaṃ = Kamaṇīyaṃ (Sī, I)	116
Kāyūranti = Keyūranti (Sī)	151
Kāravasena = Karaṇavasena (Ka)	186
Kālena kālaṃ = Kālekāle (I)	331
Kālenupāgantvā = Tā maṃ pālenupāgantvā (Sī)	84
Kimaṅgaṃ = Kimaṅga (Sī)	17
Kimilanagare = Kimbilanagare (Sī, I)	97
Kīḷi = Kīḷati (Sī)	28
Kuto cutā tvaṃ idha āgatāti = Kuto cutāya āgati tava (I)	81
Kumāriṃ = Bhaddakumāriṃ (I)	98
Kusalena = Pavīṇena (Sī, I)	152
Koñcamayūracakora = Koñcamayūracakora (Ka)	147
Kovidanti kusalañāṇavantaṃ = Kovidāti kusalañāṇavanta (Ka)	250
Khaṇamuhuttamattaṃ = Khaṇaṃ muhuttaṃ (Sī, I)	223
Khādanīyabhojanīyaṃ = Khādanīyabhojanīyādiṃ (Sī, I)	109
Khettasampattiphalanti = Khettasampattibalanti (Sī)	92

[Ga - Gha]

Gaṇaṃ = Saṅgamaṃ (Sī)	80
Gantvā = Tena (Ka)	280
Gantvā = Patvā (Sī)	277
Garudakkhiṇaṃ = Gurudakkhiṇaṃ (Sī, I)	213
Gavampati = Gavampatī (Sī)	311
Gahapatimahāsarakule = Gahapatikule (Ka)	142
Gāthāsaṅgamaṃ = Gāthaṅgaṃ (Sī)	4
Giritate = Giritale (Ka)	30
Gemaṃ = Sālaṃ (Ka)	204
Gonakatthate = Colasanthate (Sī)	293
Gosītacandanena = Gosīsakacandanena (Sī)	163
Ghaṭikāramahābrahmunā = Ghaṭikāramahābrahmunā (Sī)	295

[Ca]

Cakkavattiraṅṅo = Cakkavattissa rājino (Sī)	93
Cakkhuṃ = Cakkhu (Sī, Ka)	146
Caṇḍālāvasathe = Caṇḍālagāme (Ka)	94
Catuguṇodakasamodite = Catuguṇodakasammaddite (Sī)	
Catuguṇodakasammodite (I)	170
Catutthabhāgāvasiṭṭhaṃ = Catubhāgāvasiṭṭhe (Sī)	170
Candanasāravāsītā = Candanaṃsāraropitā (Ka)	254
Citaṃ = Cittaṃ (Sī)	166
...cittapavatti = ...cittupatti (Sī)	17
Cittim = Cittaṃ (Sī)	26

[Cha]

Chātajjhattopi = Chātattopi (Ka)	69
Chāditatāya = Chāditekadesatāya (Sī)	36
Chekaṃ = Cheka (Ka)	250

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ja - Jha]

Jayampatikā = Jāyampatikā (Ka)	265
Jalavihāraratiyā = Jalavihārābhiratiyā (Sī, I)	37
Jalitakapilakesamassukā = Jalitasīsakesamassukā (Ka)	206
Jahāmi = Jahissam (Sī) Jahissāmi (I)	305
Jālavantehi = Jālavaṇṇehi (Sī)	297
Jālitambanakhehi = Jālatambanakhehi (Sī)	294
Jhānādayo = Cetanādayo (Ka)	66

[Ḍa - Ta]

Ḍamsi = Ḍasi (Sī)	289
Ḍayhāmi = Āḍayhāmi (Sī)	307
Ḍakaṃ = Sākaṃ (Sī)	89
Taṃ = Tattha (Ka)	4
Taṃ āpagā = Tamāpagā (Sī)	36
Taggamanasā = Tadaggamanasā (Sī)	184
Tato = Rasaviddhato (Sī)	11
Tattha = Tattha gāthāsu pana (Sī)	50
Tattha hi = Vatassa hi (I)	299
Tattha aññatarā = Tatraññatarā itthī (Sī)	172
Tathā tassa kammaṃ = Atha vā taṃ vimānaṃ tassa puññakammaṃ tathākatassa (Sī)	12
Tadaññadevavācako = Tadaññavācako (I)	240
Tanti = Tvanti (Sī)	80
Tameva = Taveva (Sī)	94
Tayā = Mahā (I), Mayā (Ka)	227
Tava = Tvaṃ (I)	316
Tavāyaṃ = Tava yaṃ (Sī, I)	249
Tavevāhaṃ = Tathevāhaṃ (Sī)	269
Tasmiṃ = Tasmā (Sī, I)	149
Tassa = Tāhaṃ (Ka)	321

[Ta]

Tassa kathāya = Tassā gāthāya (I)	306
Tassā = Tathā (Ka)	7
Tādini = Tādine (Ka)	94
Tādisākāro = Tādiso pakāro (Ka)	249
Tādise kāle = Tādise uddesakāle (Sī)	98
Tārāgaṇaṃ = Tārakāgaṇaṃ (Sī)	80
Tāvatiṃsabhavane = Tāvatiṃsesu (Sī, I)	179
Tāvatiṃsabhavane uppannaṃ = Tāvatiṃsesu nibbattaṃ (Sī)	172
Timbarunāradasadiṣo = Timbarunāsadiso (Ka), Timbarunādasadiṣo (I)	125
Tīhipi = Catūhipi (Ka)	215
Te = Taṃ te (Sī)	164
Telaṃ kātukāmā = Kevalaṃ tilatelaṃ pātukāmā (Ka)	47

[Da]

Daddallamānā = Daddaḷhamānā (Ka)	42
Dadhito pacitaṃ = Dadhinā mathitaṃ (Sī) Dadhito mathitaṃ (I)	157
Dantinti = Dantinti dantinaṃ (Sī)	235
Dasadisā = Sabbadisā vidisā (Ka)	46
Dassetvā = Dasseti (I)	309
Dassetuṃ = Dassenti (Sī)	33
Dassesuṃ = Ārocesuṃ (Ka)	182
Dahatūti = Dahīti (Sī, Ka)	61
Daharā apāpikā = Daharāsapāpikā (Sī)	117
Daharā apāpikāti daharāpi = Daharāsapāpikāti daharā āsim (Sī)	118
Daḷho ca vaggu ca susaṅgato ca = Vaggu sumukho susaṅgato (Sī)	318
Dānassa viya paṭiggahaṇassa = Dānassa visayassa ca paṭiggāhakassa (Ka)	21
Dāruṇī = Cāruṇī (Sī)	195
Dvādasayojanikaṃ = Dasayojanikaṃ (Sī, I)	265

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Da - Dha]

Dippante = Dīpente (Ka)	288
Dibya = Dibba (Sī, I)	147
Divāṅkaramaṇḍalam = Divasakaramaṇḍalam (Sī)	252
Divākara... = Divasakara... (Sī, I)	153
Disāsamsayasumūḷhacittā = Satipamūḷhacittā (Ka)	316
Dukkhagatattā = Dukkhaṃ gatiṃ gatattā (Sī) Duggatigatattā (I)	207
Dukkhanirodho = Ayaṃ nirodho (Sī, I)	195
Dukkhanirodhoti = Ayaṃ nirodho maggoti (Sī, I)	198
Dukkhitañca me = Dukkatañca (Sī)	164
Dukkhitā = Duggatā (Ka)	60
Duvaddhatoti dvīhi addhapsehi = Duhatthatoti dvīhi hatthapsehi (I)	261
Dūtāti = Dūtātā (I)	207
Devaparamhiva = Dibbaṃ devapuramhi ca (Ka)	295
Desavohārena = Tesāṃ vohārena (Ka)	8
Dvādasayojanikaṃ = Dasayojanikaṃ (Sī, I)	265
Dhammiṃ kathaṃ kathetvā = Dhammakathaṃ katvā (Ka)	6
Dhammena = Dhammena te (I, Ka)	139
Dhāreti eva = Dhāretīti dhammo, evaṃ (Sī)	215
Dhūpayamānā = Dhūyamānā (Sī)	159

[Na]

Naccanagītavāditeti = Naccagītavāditeti (Ka)	123
Naccanāti = Naccāti (Ka)	123
Natthi = Na santi (Sī)	56
Nantakaṃ = Na antakaṃ (I)	292
Nandanaṃ = Nandanaṃ cittalataṃ (Sī) Vanāṃ Nandavanaṃ (Ka)	281
Nandane ca vane = Nandane pavane (Sī)	284
Nandane ca vane = Nandanopavane (Sī)	250
Na yamadūtātāya = Yamadūtātāya (I) Ayamadūtātāya (Ka)	207

[Na]

Nayīda'mappassa katassa = Nayidaṃ appassa katassa (Sī)	255
Naravarabuddhadesite = Naravarabuddhabhāsīte (Sī)	74
Nānāvīrāgavaṇṇāni = Nānāvīdhavaṇṇāni (Ka)	157
Nāma = Nāmo (Sī)	312
Niddā = Saddhā (Sī)	106
Nimbamuṭṭhiṃ = Nimbapalāsamuṭṭhiṃ (Sī, I)	129
Niraṃkatvā = Nirākatvā (Sī)	98
Nisati = Nisi (Sī)	146
Nisīdāpetuṃ = Dāpetuṃ (Ka)	68
Nihantvāna tamaṃ = Nihantvā timiraṃ (Sī)	77
Nīluppalahatthakaṃ = Nīluppalakalāpaṃ (Sī)	179

[Pa]

Pakāsento = Kathento (Ka)	81
Pakiritvā = Vikiritvā (Sī)	206
Pakkuthitaṃ = Pakkaṭṭhitaṃ (Sī)	60
Paggharaṇato = Pharaṇato (Sī)	210
Paccakkhato = Apaccatthato (Sī)	17
Paccayañca = Paccaggañca (Sī) Paccagghañca (?)	284
Paccāsīsantā = Paccāsīmsantā (Sī, I)	315
Paṭahānaṃ = Pahatānaṃ (Ka)	146
Paṭilabhāmīti = Paṭilabhinti (Sī)	7
Paṭihanaṭīti = Paṭihantīti (Sī)	218
Paṭiharaṇakapakkhañca = Pāṭihāriyaṃ pakkhañca (Ka)	64
Patapante = Patāpente (Ka)	287
Patitṭhitā = Patitṭhānaṃ (Sī)	51
Pattaṃ dhovivā = Pattaṃ vodakaṃ katvā (Sī)	23
Padaṃ pana = Parapadaṃ (Ka)	118
Padīpopakaraṇāni = Padīpapūjākāraṇāni (Ka)	47
Padumesu = Katvā vikāsitesu padumesu (Sī)	28

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Padmapattakkhīti = Padumapattakkhīti (Sī)	31
Pabodhanakarā = Pabodhaniyakarā (Ka) Pabodhanam viya karā (I)	87
Pabhaṅkarā dhammamudīrayanti = Pabhaṅkarā yattha dhammamuddisanti (Ka)	139
Pabhāsati = Pakāsati (Ka)	280
Pamucchitosmī”ti = Samucchitosmīti (I)	323
Pamodasaṁvaddhanato = Pamodasampannato (Ka)	87
Parapessiyā = Parapesiyā (Ka)	84
Parājito vināsam = Parābhūto nidhanam (Sī) Parājaya- bhūtopi vināyam (I)	128
Paricariyamānā = Vādiyamānā (Ka) Parivāriyamānā (I)	83
Paricchena = Parivārena (Ka)	171
Parituṭṭho taṁ = Paraṭṭhānam (Ka)	126
Paridevo = Pariddavo (Sī)	322
Paribrūhantī = Paṭiggaṇhantī (Sī)	103
Parisamantato = Parito (Sī)	218
Parissamamappattassa = Parissamapattassa (I, Ka)	115
Palobhitā = Patāritā (Sī, I)	315
Pallaṅke = Piṭṭhe (Sī)	29
Pallavitā kuḍumalakajātā hutvā pupphimsu = Sapallavitā hutvā pupphimsu (I)	268
Pavattitahesanena = Pavattitahasanena (I)	259
Pavadesi = Vadesi (Sī)	328
Pavisantaṁ = Carantaṁ (Sī)	230
Pavedayāmi = Pavadissāmi (Sī) Pavedissāmi (I)	148
Pasaṁsitaṭāya = Pāsaṁsatamatāya (Ka)	9
Pasanno = Pasannamano (Sī)	241
Paharivā = Paṭiharivā (I)	333
Paḷāso uppajjati = Paḷāso iccete uppajjanti (Sī)	64
Pākaṭanāmassa = Pakāsanānāmassa (I)	302
Pāgabbhiyam = Pāgabbhiyam (Ka)	110

[Pa]

Pāṭipuggalikaṃ = Puggalagataṃ (Ka)	141
Pāṭihāriyapakkhañcāti = Pāṭihārikapakkhañcāti (I, Ka)	64
Pātiyā = Bhājane (I)	272
Pāsādikaṃ = Yathāpāsādikaṃ (Sī)	6
Piḷandhanamālāya gandhoti = Piḷandhanamālā (Sī)	159
Pītiṃ = Pati (Sī)	255
Pītiyā = Odaggiyacittā (Sī)	316
Pucchāvasena = Pucchādīnaṃ vasena (Sī)	2
Pucchitākārenevāti = Pucchitākārena vāti (Sī)	19
Pucchi = Paṭipucchi (Sī)	117
Pucchi = Paṭipucchi (Ka)	154
Puññakatā = Katapuññā (Sī)	36
Puññakiriyānaṃ = Puññakiriyāya (Ka)	311
Puññaphalañca = Puññaphalañca taṃ taṃ (Sī)	140
Puthulanemi = Vipulanemi (Ka)	258
Pupphapūjanena = Taṃ pupphehi pūjanena (Sī)	185
Pupphehi = Muttapupphehi (Sī, I)	162
Pubbuṭṭhānapacchānipātanādīnā = Pubbuṭṭhānapacchānipajjanādīnā (Sī)	64
Purakkhatvā = Purakkhipitvā (Sī)	329
Purimajāti-ādīṃ = Purimajāti-ādīni (Sī)	194
Pure = Pure pure (Sī)	240
Peto = Peto pana (Sī)	306
Pesavatīti = Sesavatīti (Sī)	148
Pesavatīvimānaṃ = Sesavatīvimānaṃ (Sī)	142
Posesi = Poseti (Sī, I)	126

[Pha]

Phalehi = Thalehi (Sī)	256
Phalehīti = Thalehīti (Sī)	256
Phārusakakasaṭamissakaṃ = Phārusakakasaṭaparimissakaṃ (Sī)	268

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ba - Bha]

Bandhitvā = Khaṇḍitvā (Ka)	292
Bījayamāna = Vidhūpayamāna (Ka)	257
Bravuntipi = Bruvunti ca (Sī)	123
Brahantaṃ = Brahantaṃ sajjam (Sī, I)	166
Brahmacārayo = Brahmacārino (Sī), Brahmacāriye (I)	137
Bhagavati = Mahesiṃ Bhagavantaṃ (Ka)	95
Bhadditthikāti = Bhadditthīti (Sī)	100-1
Bhāṇuraṃsijālassa = Subhāsurasikhājālassa (Sī)	160
Bhāsasi = Bhāsase (Sī)	243
Bhikkhū = Iti bhikkhū (Sī)	5
Bhiyyo = Bhīyo (Sī)	185
Bhuttassayeva = Bhuttavatoyeva (I)	225
Bhogasamaṅginoti = Sabbabhogasamaṅginoti (Sī)	85
Bhojentī = Bhājentī (Ka)	21

[Ma]

Maggādhīpatī adesayi = Maggādhīpantiyadesayi (Sī)	176
Maggādhīpanti = Maggādhīpatīti (Ka)	177
Maccheramatho = Macchariyamatho ca (Ka)	63
Majjitvā = Madditvā (Sī)	150
Mañjīṭṭhā = Mañjetṭhā (Sī) Mañjatṭhā (I)	99
Mañjīṭṭhakavaggo = Mañjetṭhikavaggo (Sī)	4
Maṭṭhakuṇḍalim = Maṭṭakuṇḍalim (Sī)	303
Maṭṭhākārenea = Maṭṭākārenea (Sī)	304
Maṇikuṭṭima = Maṇiphalaka (Sī)	171
Maṇisoṇṇacittitaṃ = Maṇisoṇṇacittitaṃ (Sī)	153
Manaso = Mano (Ka)	10
Mamaññitho = Mamaññittha (Sī, I)	220
Mayūrapīṇchehi = Mayūrapakkhehi (Ka)	134

[Ma]

Mayham̐ upakāro = Mahopākāro (Sī)	61
Malyadharo = Malayadharī (I)	276
Mahājanasammaddo = Mahājanasambādho (Sī)	144
Mahājano = Mahājanā (Ka)	5
Mahājano = Sesamahājano ca (Sī, I)	47
Mahāvippahānti = Mahāvippahānti (Ka)	5
Mahindharanāmakaṃ = Mahindharāparanāmakaṃ (Sī)	124
Mā ca = No ca (Ka)	309
Mācarīdha = Acārīdha (I)	72
Mānanīyatāya = Mānanissayato (Ka)	2
Mitanti nimmitaṃ, nikkhepapadaṃ vītikkamanti = Mitanti timitaṃ, padanikkhepapada- vītikkamanti (Sī)	31
Muṇḍakapabbate = Muṇḍikapabbate (Sī, I)	283
Muduvādinī = Mudukācari (I)	84
Musilo = Mūsilo (Sī, I)	126
Meghodaraṃ lihanthehi = Meghānaṃ pariyantehi (Ka)	181
Modatācāmadāyikā”ti = Moditācāmadāyikāti (I, Ka)	92

[Ya]

Yato ca kho = Yato ca (I)	247
Yathā = Yathāha (Ka)	116
Yathāpi = Yathāsi (Sī, Ka)	275
Yatheva = Yathocitaṃ (Sī)	249
Yasmiṃ = Yesu (Ka)	124
Yā ca = Yāva (Sī, Ka)	64
Yā tvaṃ = Yattha (Sī)	151
Yāyaṃ = Sadiśāyaṃ (Sī)	44
Ye cidha = Yedha (Sī, I)	221
Yojanā = Dasseti (Sī)	319
Yottā = Yuttā (Ka)	250

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ra - La - Va]

Rajatamayanāḷam = Marakatamayanāḷam (Sī)	37
Rathīśasadisadantā = Rathasīśasadisadantā (Sī, I)	93
Ramaṇīyā = Rāmaṇeyyā (Sī)	147
Ramanti kīḷanti laḷantā = Ramantā kīḷantī laḷantī (Sī)	72
Ravati = Carati (Ka)	30
Rocasi = Sobhasi (Sī)	113
Laddhapaṭivīsato = Laddhapaṭivimsato (Sī)	55
Laddhapūjā = Laddhapūjitā (Ka)	260
Līlāravindaṃ = Kīlāravindaṃ (Ka)	37
Lokavidūna = Lokavidūhi (Ka)	177
Vaṅkaṃbhayā = Dhaṅkaṃbhayā (Ka)	313-4
Vaja = Bhaja (Ka)	247
Vaṭaṃsakāti = Avaṭaṃsakāti (Sī)	159
Vata dhātuyā = Yathādhātuyā (Ka)	302
Vadanto = Vutto (Ka)	70
Vanditvā = Vanditva (Sī)	167
Vambhantena = Vambhentena (I)	327
Vātavegasaṃuṭṭhitavīcijālaṃ = Vātavegasaṃuddhutavīcijālaṃ (Sī)	98
Vāyāmajanitābhijātītāya = Jātāya janitābhijātītāya (Ka)	199
Vikkamma = Vītikkamma (Ka)	246
Vicittabhittiviracanehi = Vicittavividhachadanehi (Ka)	36
Vicittavaṇṇasaṅṭhānāni = Vicittavaṇṇasaṅṭhānādi (Sī)	2
Vijjulātā = Vicchurito (Sī)	3
Vijjulātā = Vijjutā (Sī)	11
Vijjotanti = Vijjotante (Sī, I)	257
Vidū = Viduṃ (Sī)	243
Vipphandamānamarīcijālavitthate = Vipphandamānamarī- cijālavitate (Sī, I)	286
Vipulaṃ hoti = Vipulaṃ phalaṃ (Ka)	221
Vibhatti viparināmetabbā = Vibhattiṃ pariṇāmenti (Ka)	111

[Va]

Vibhattivisesayuttam̐ = Bhattivisesayuttam̐ (Sī)	331
Vibhavasampattim̐ = Vibhavasampadam̐ (Ka)	304
Vimuttapattapuṭam̐ viya vibandhatāya = Vimuttapattapuṭagandha- tāya (Ka)	219
Virājati = Sobhati (Ka)	152
Visadabhāvam̐ = Visāradabhāvam̐ (Sī)	97
Visālakadāṭhībhāvam̐ = Visālatādībhāvam̐ (I)	93
Viṣiṭṭhabhāvappattiyā = Vicittabhāvappattiyā (Ka)	155
Visesamajjhagā = Visesamajjhagāti (Sī, I)	124
Visesasabbhāvato = Visesasambhavato (Ka)	11
Visesāni = Suvaṇṇavisesāni (Sī)	143
Viḷurapabbatassa = Veḷuriyapabbatassa (Ka)	23
Vīṇāya paḡuṇatam̐ = Vīṇāpaḡuṇatam̐ (Sī)	126
Vīriyanti = Vīriyanti vuttam̐ (Sī, I)	87
Vuttam̐ = Vuttanti datṭhabbam̐ (Sī)	302
Vuttapadeyeva = Vutteyeva (Ka)	69
Vuttā = Yuttā (Ka)	110
Vutto = Vuttā (Sī)	85
Veneyyāpekkhāya = SāvakaVeneyyāpekkhāya (I)	241
Vehāyasabhūte = Vehāsagate (Sī)	166

[Sa]

Sam̐ghaṭṭitattā = Sam̐ghaṭṭhitattā (Sī, I)	140
Sam̐yamassa = Samadamassa (Sī)	218
Sam̐yuttā = Saññutā (Sī)	145
Sam̐yuttāti = Sam̐yutāti (Sī)	147
Sam̐vibhajanam̐ akāsīm̐ = Sam̐vibhāgamakāsīm̐ (Sī, I)	279
Sakkasamabhāvo tissā = Sakkūpamā nāmetissā (Sī)	85
Sakkhalikam̐ = Sakkhalīm̐ (Sī)	132
Sakyasamaye = Sakyakulasamāpe (Ka)	78
Saṅkamanam̐ = Caṅkamanam̐ (Sī)	282

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Sa]

Saṅkhatacittabhāvā = Sañjātacittabhāvā (Ka)	152
Saṅghaṭṭiyati = Raṅgamhi (Sī)	127
Sace = Sace hi (Sī) Sace tvaṃ (I)	204
Sacchinnapattā = Samsīnapattā (Sī)	268
Sañjhāpabhānurañjito = Sañjhātapānurañjito (Ka)	3
Saṅṭhanam̐ = Santhanam̐ (Sī, Syā, I)	84
Saṅṭhanam̐ = Santhānam̐ (Sī)	86
Sateratasāṅkhātavijjulātā = Sateritā indadhanusāṅkhātā vijjulātā (Ka)	257
Satthu = Bhagavato Satthu (Sī)	331
Sadāti sappatīhārikesu = Sadāti sabbesu aṭṭhasu pāṭīhāriyesu (Ka)	65
Saddhāpasannā = Saddhāsampannā (Sī)	5, 49
Saddhāya vaḍḍhamānāya = Saddhāya ca vaḍḍhamānā (Sī)	88
Santakilesassa = Santakilesagaṇassa (Sī)	115
Santānakāti = Nānāsantānakāti (Sī)	148
Sannirumbhitvā = Sannirujjhitvā (Ka)	201
Sannivesavasena = Sannivesavisesena (Sī, I)	331
Sabbaṃ suvaṇṇarāsimeva = Sabbaṃ suvaṇṇabharitameva (Ka)	
Sabbaṃ suvaṇṇarāsibharitameva (I)	58
Sabbakilesamalaṃ = Sabbasaṃkilesapakkhaṃ (Sī, I)	102
Sabbaññuḅuṇādhīṭṭhānāya = Sabbaññuḅuṇādhīṭṭhāya (I)	302
Sabbabalaparakkamādivisesehi = Sabbabalaparakkamā- divasena sesesu (Sī)	186
Sabbāsu disāsu = Sabbā disā (Ka)	111
Sabhāvato = Sabhāvabhāvato (Ka)	215
Samappitā = Samajjatā (Sī)	206
Samarasāni = Samāni samarasāni (I)	261
Samādapetha = Samādapettha (Sī)	164
Samuggato = Sumukho (Sī)	319

[Sa]

Samuṭṭhāpesi = Samuṭṭhāpesum (Ka)	5
Samuditassa = Pamuditassa (Sī)	259
Sambuddham = Sammāsambuddham (Sī, I)	197
Sayamidha = Yamidha (Sī, I)	219
Saraṇato = Bharāṇato (Ka)	124
Sarīraṃ = Sarīradhātuṃ (I)	150
Sarīrakiccaṃ = Sarīrasakkāraṃ (Sī)	216
Sahabyamāgatāti = Sahabyatamāgatāti (Sī)	185
Sahāyavaro = Sahāyacaro (Sī)	242
Sākamuṭṭhiṃ = Sālukamuṭṭhiṃ (I)	129
Sā taṃ bhuñjitvā jīvikaṃ = Tattha sā tesam vāhasā jīvikaṃ (Sī, I)	90
Sādhukaṃ = Madhuraṃ (Ka)	268
Sāminā = Sāmināva (Sī)	52
Sānivacanena = Sānivasena (Ka)	11
Sā aparena samayena = Sā na cirasseva (Ka)	83
Sāyaṃ = Sāyanhe (Sī)	68
Sittasammaṭṭhe = Udakaposisasammaṭṭhe (Ka)	157
Sirīsavanā = Sirīsūpavanā (Sī)	323
Sirīsavipinato = Sirīsūpavanato (Sī)	323
Silāmayā = Phalikasilāmayā (Sī, I)	319
Sīghajavaṃ = Pītavatthasanthataṃ (Ka)	6
Sīghasampadaṃ = Sīghasampātāṃ (Sī)	12
Sīlaṃ = Sīlāni (Sī)	282
Sukkakokilā = Phussakokilā (Sī)	50
Sukhaṃ = Chaṇaṃ (Sī, I)	158
Sukhitā = Sukhino (I)	330-1
Sucigandhaṃ = Sucim gandhaṃ (Sī)	158
Suññaṃ serīsakavimānaṃ = Suññe serīsakavimāne (Sī)	312
Suṇemu = Suṇoma (Sī)	221
Sutaṃ nu kiṃ asutanti = Taṃ kiṃ assutthāti (Sī)	124

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Sa]

Suddhamihitā = Visuddhāsītā (Ka)	87
Suddhasitakaraṇā = Suṭṭhu sitakaraṇā (Sī)	260
Sudhammādevayānaṃ = Sudhammādevakāyānaṃ (Ka)	240
Suniddā = Sunandā (Sī)	106
Suparibhaṇḍakaṃ = Suparibhaṇḍakataṃ (Sī)	83
Suparisuddhatapanīyamayaṃ = Suparisuddhatapanīyaṃ (Ka)	11
Suparisuddhabhāsuraṇṇabhānaṃ = Suparisuddhabhāsuraṇṇa- bhāvisarānaṃ (Sī)	10
Surattavatthavasane = Surattavatthanivāsane (Sī)	163
Surūpatāya = Piyarūpatāya (Sī)	174
Suvaṇṇachannā = Suvaṇṇacchādanā (Sī)	218
Suvaṇṇahaṃsādīhaṃsā = Suvaṇṇahaṃsā (Ka)	50
Suvattho = Suvāso (Sī, I)	276
Seṭṭhigahapatikādayo = Seṭṭhigaṇakādayo (Ka)	59
Seyyamathannapānaṃ = Sayanamathannapānaṃ (Sī)	211
Serīsakavimānaṃ = Serissakavimānaṃ (Sī)	311
Serīsamahaṃ = Serissamahaṃ (Sī)	325
Soṇṇapokkharamāladhāti = Soṇṇapokkharamālavāti (Sī)	31
Sovaṇṇajālacitaṃ = Suvaṇṇajālacittaṃ (Sī)	166
Svāgatañca = Sāgatañca (Sī)	82

[Ha]

Hatthālaṅkārasampannā = Hatthālaṅkārasannāhā (Sī)	93
Hatthiyoggaṃ = Hatthiyuttaṃ (Ka)	93
Hanati = Hanti (Sī)	191
Hā hā = Hā (Sī, I)	304
Hīnakammāti = Hīnakāmāti (Sī)	223
Hutvāti = Katvāti (Sī)	292
Hetūpamālaṅkataṃ = Hetusamalaṅkataṃ (Ka)	278
Hemajālakasañchane = Hemajālakapacchane (Sī)	150
Hemajālapaṭicchannaṃ = Hemajālakapacchannaṃ (Sī)	283
Hemamayagīveyyakapaṭimukkā = Hemamayagīveyyakādiyuttā (I)	93

Vimānavatthu-aṭṭhakathāya

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
		[A]	
	[A]	Atha tenā' gamā bhikkhu	287
Aṃsabaddhakam ahamadāsim	132	Adassanenaham tassa	295
Akaṇṭako agahano	84	Addasam virajam	
Akkodhena jine kodham		Buddham	48, 108
(Khu 1. 46)	62	Addasam virajam	
Akkosānam vadhānañca	194	bhikkhum	24, 27, 54-5, 233
Akkhāmi te bhikkhu		Adhiccaladdham	
mahānubhāva	8, 23-4, 27, 36,	pariṇāmajam te	320
39, 43, 46, 48, 50, 53-4,		Anukampakassa kusalassa	195
56, 64, 130, 227, 333		Anucchaviṃ ovadiyañca	
Accharānam satasahassam	96	metam	324
Acchariyam vata		Anekacittāvatato	
abbhutam vata	309	ratho ayam	253
Acchādanañca bhattañca	100, 155	Anekavaṇṇam darasoka-	
Ajjeva Buddham		nāsanam	299
saraṇam vajāhi	309	Api Sakkova Devindo	83
Aññā suveṇī susu		Appam vā bhum vā	
missakesiyo	254	nāddasāma	308
Aṭṭhamāsā sukatā thambhā	283	Appakānampi kāraṇam	334
Aṭṭhaṅgikam aparimitam		Appampi kataṃ	
sukhāvaham	101	mahāvīpākam	221
Aṭṭhaṅgupetam		Appassa kammassa phalam	
anudhammacārīnī	118	mamedam	24, 27
Aṭṭheva piṇḍapātāni	137	Appāyukī kālakatā	
Aṭṭheva muttapupphāni	235	tato cutā	167
Atthakāmosi me yakkha	310	Abbahī vata me sallam	306
Atthāya vata me Buddho	230	Abhikkantena vaṇṇena	18, 45, 48,
Atthāya vata me bhikkhu	232	54-5, 62, 88, 103-4,	
Atha tvam kena vaṇṇena	136	106, 108-9, 129, 168,	
Atha tumhe kena vaṇṇena	314	172, 179, 190, 193	
		Abhikkhaṇam Nandanam	
		sutvā	104
		Abhippasādehi manam	94

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Abhirūḷhañca maṃ ṅatvā	294
Amajjapā no ca musā abhāṇim	52
Amajjapo no ca musā abhāṇim	237
Ambakañjikam ahamadāsīm	132
Ambo ca sitto samaṇo ca nhāpito	287
Alaṅkatā maṇikañcanācitam	166
Alaṅkato Maṭṭhakuṇḍalī	304
Alaṅkato malyadharo suvattho	275-6, 290
Alambusā missakesī ca	195
Asokam Nandanam rammam	196
Assakādhapatissāham	243
Aham andhakavindamhi	196
Aham andhakavindasmim	284
Aham Kapilavatthusmim	294
Aham tayā bahutare bhikkhū	137
Aham te saraṇam homi	127
Aham pure maccharinī ahoṣim	212
Aham bhadante ahuvāsi pubbe	300
Aham bhaddante caṇḍālī	96
Aham bhadda Subhaddāsīm	136
Aham manussesu manussabhūtā 7, 22, 35, 39, 42, 45, 48, 50, 52, 54-5, 84, 108-9, 111, 117, 121, 162, 182, 190	

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Aham manussesu manussabhūto 233, 237, 273-4, 276-8, 280-2, 290	
Aham Rājagahe ramme	155
Aham Sumanā sumanassa sumanamakuḷāni	180
Ahañca Bārāṇasiyam	168
Ahañca bhariyā ca manussaloke	266-7, 271
Ahampi daṭṭhum gacchissam	295
Ahimsā sabbapāṇīnam	244
Aho dānam varākirā	92
[Ā]	
Ādiccavaṇṇam ruciram pabhassaram	208
Ādittam vata mam santam	306
Ābādhikoḥam dukkhito gilāno	308
Āmantanikā raññomhi	84
Āyuñca vaṇṇaṅca sukham balaṅca	263
Āyogapaṭṭam ahamadāsīm	132
Ārati samacariyā ca	244
Ārāmāni ca ropissam	211
Ālambo gaggaro bhīmo	84
Āveḷiniyo padumuppalacchadā	254
[I]	
Icevam vippalapantim	212
Iceva vatvāna Yamassa dūtā	207
Iti tam saṅkharontena	334
Itissā sassu paribhāsi	111

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[I]	
Itopi accherataram kumāra	317
Idaṃ dukkhanti maṇvoca	195
Idaṃ vatvāna caṇḍālī	97
Idaṃ vimānaṃ ruciraṃ pabhassaram	79
Idaṃ sutvā tidasādhipati	186
Idaṅca disvāna aditṭhapubbaṃ	316
Idampi pāṇiyam sītam	243
Idāni bhante imameva gāmaṃ	114, 188
Idānevāhaṃ jānāmi	138
Indīvarānaṃ hatthakaṃ ahamadāsim	180
Imasmimloke parasmiṃ vā pana	291
Imā ca te accharāyo samantato	117
Imā ca nābhyo manasā- bhinimmitā	253
Imāsāhaṃ dhammaṃ sutvā	133
Imāsu vīṇāsu bahūsu vaggūsu	255
Ime ca vālī maṇicandakappitā	253
Ime ca sabbe sahitā catukkamā	253
Ime ca sirīsavanā tātā	323
Imesaṅca kho vassasatacca- yena	323
Isayo cāpi ye santā	245
Issā ca maccheramatho paḷāso	63

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[U]	
Uccamidaṃ maṇithūṇaṃ vimānaṃ	226, 228, 230-3, 269, 373-4, 286, 332
Ucchāgāraṃ tiṇāgāraṃ	239
Ucchukhaṇḍikaṃ ahamadāsim	131
Ujū avaṅko asaṭho amāyo	326
Ujjaṅgalaṃ tattamivaṃ kapālaṃ	313
Uṭṭhehi Revate upāpadhamme	206
Udakaruhā ca ye'thi pupphajātā	145
Udake ṭhitā udakamadāsim	131
Upaḍḍhaṃ padmamālāhaṃ	32
Upāsako atthi imamhi saṅghe	325
Upāsikā cakkhumato	84
Upāhanaṃ ahamadāsim	132
Upemi saraṇaṃ Buddhaṃ	247, 310
Uposathaṃ upavasissaṃ	63, 89, 101, 155, 211
Uposathāti maṃ aññaṃsu	104
Uposathe cahaṃ gantvā	156
Uyyānabhūmyā ca duvaddhato ṭhitā	255
Uḷāro te yaso vaṇṇo	110
[E]	
Eṇīphassā suphassā ca	84
Etā caññā ca seyyāse	195
Etādisaṃ abbhutadassaneyyaṃ	173

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[E]	
Etādisaṃ kusalaṃ jīvaloke	118
Etādisaṃ puññaphalaṃ anappakaṃ	114-5, 189
Etādisaṃ yaññamanussarantā	140, 177
Etādisā sappurisāna sevanā	330
Etenupāyena imaṃ niraggaḷaṃ	263
Ettakamidaṃ anussarāmi kusalaṃ	221
Evam ahaṃ amatadasa'mhi devatā	74
Esa saṃsavako nāma	210
Eso te nirayo supāpa- dhamme	209
Eso hi saṃgho vipulo mahaggato	139, 176
Ehi Mātali amhepi	186
Eḷālukaṃ ahamadāsim	131
[O]	
Ogāhetvā visuddhāya	334
Odanaṃ kummāsaṃ ḍākaṃ	89
Odātamūlakaṃ haritapattaṃ	180
Obhāsayitvā pathaviṃ sadevakaṃ	113, 187
[Ka]	
Kakkārikaṃ ahamadāsim	131
Kaṇṭhesu te yāni piḷandhanāni	254
Katamaṃ svāhaṃ janapadaṃ gantvā	245

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Katarasmiṃ so janapade	247
Kathaṃ nu soceyya tathāvidho so	324
Karaṇīyāni puññāni	230-1
Kalyāṇī vata te vācā	243
Kallacittaṅca maṃ ñatvā	195
Kā esā devatā bhadde	139
Kā kambukāyūradhare	150
Kā te rati vane viharato	244
Kā nāma tvaṃ visālakkhi	154
Kāmaṃ bhijjatuyaṃ kāyo	84
Kāmaggapattānaṃ yamāhunuttaraṃ	72
Kāyabandhanaṃ ahamadāsim	132
Kim kammamakarī bhadde	184
Kim te vataṃ kiṃ pana brahmacariyaṃ	321
Kim tvaṃ pure kammamakāsi attanā	113, 188, 255
Kim tvaṃ pure sucaritamācarīdha	72
Kim tvaṃ pure sucaritamācarī bhadde	163
Kim nāma so kiñca karoti kammaṃ	327
Kim nu kāyena vācāya	210
Kim nu gūthaṅca mutthaṅca	210
Kimidaṃ kusalaṃ kimācarema	221
Kissa saṃyamadamassayaṃ vipāko	145

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kissa saṃyamassa ayaṃ	
vipāko	218
Kīva ciraṃ vimānamhi	105
Kuñjaro te varāroho	30
Kuto nu āgamma anoma-	
dassane	80
Kūṭāgārā nivesā te	42
Kūṭāgārā nivesā me	43, 173
Kena kāyaṃ upapannā	99
Kena te'tādiso vaṇṇo	7,
22, 24, 26, 35, 38, 42,	
45, 48, 54-5, 62, 83,	
88, 103, 108, 130,	
182, 226, 228, 230-1,	
237, 282, 287, 332	
Kena tvaṃ vimalobhāsa	45
Kenāsi bhadde patino	
piyatarā	121
Kevaṭṭadvārā nikkhamma	89
Koci koci ettha	
mayūrasussaro	151
Koñcā mayūrā diviyā ca	
haṃsā	49
Ko devalokato	
manussalokaṃ	211
Ko nu dibbena yānena	239
Ko me vandati pādāni	202
Kosātakī nāma lata'tthi	
bhante	184

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Kha]	
Khattiyā brāhmaṇā vessā	245
Khīṇayukañca maṃ ṇatvā	250
Khīṇāsavaṃ vigatarajaṃ	
anejaṃ	96
Khīrodanaṃ ahamadāsīṃ	131
[Ga - Gha]	
Gantvāna te	
sindhusovīrabhūmiṃ	329
Gantvāna te saṃgharaṃ	
sothhivanto	329
Gantvā mayaṃ	
sindhusovīrabhūmiṃ	325
Gandhapañcaṅgulikaṃ	
ahamadāsīṃ	131
Gandhuttamadāyikā nārī	130
Gamanāgamanampi dissati	306
Gimhānaṃ pacchime māse	287
Guttindriyo jhānarato	194
Ghāyase taṃ sucigandhaṃ	158,
161, 173, 193	
[Ca]	
Caṇḍāli vanda pādāni	94
Catunnamapi dīpānaṃ	92, 170
Cattāro ca paṭipannā	139, 176
Cando yathā vigatavalā-	
hake nabhe	271
Cātuddasīṃ pañcadasīṃ	63, 89,
101, 117, 155, 211	
Citrā manoramā bhūmi	283, 293
Ciraṃ tiṭṭhatu lokasmiṃ	334
Cirappavāsīṃ purisaṃ	205
Coditā bhāvitattena	95

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Cha]	
Chattam ahamadāsīm	132
Chindati ramsī pabhaṅkarassa	217
[Ja]	
Jambuyo panasā tālā	173
Jambonaduttattamidam sumatṭho	318
Jānāmase yaṃ tvaṃ pavadesi yakkha	328
Jitindriyam Buddhamanomanikkamam	262
Jinavarapavaram upehi saraṇam	220
[Ña]	
Ñatvānaḥam virajapadam asaṅkhatam	74, 76
[Ta]	
Tam āpaḡā anupariyanti sabbadā	36, 39, 43
Tamkāraṇā pātukatomi attanā	326
Tam tam vadāmi bhaddante	164
Tambhūmibhāgehi upetarūpaṃ	36, 39, 43
Tam me giram suṇantassa	294
Tam me Buddho viyākāsi	139
Tam me vataṃ tam pana brahmacariyam	322
Tam hi tassa sakam hoti (Sam 1. 72)	67
Taṅca acchena vāriṇā	287
Taṅca disvāna āyantam	287
Tato maṃ avadhī gāvī	185
Tato me sassu kupitā	112

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tattha gandhaṅca mālaṅca	284
Tatthacchasi devi mahānubhāve	49
Tatthacchasi pivasi khādasi ca	226, 228, 231, 269, 282, 287, 332
Tatthaddasāsīm Sambuddham	194
Tatrūpapannā purimaccharā imā	79
Tathūpamaṃ idam byamham	293
Tatheva katapuñṇampi	205
Tatheva saddhā idha ariyasāvika	122
Tadāham sassuyā'cikkhim	111
Tadeva ettakam kammaṃ	287
Tadeva kammaṃ kusalam katam mayā	114, 188-9, 291, 300
Tantyābhinandāmase svāgataṅca te	82
Tamaddasam kuṅjaramoghatiṇṇam	262
Tamannapānam athavāpi cīvaram	262
Tamannapānena ca cīvarena ca	263
Tamenam avadhī gāvī	95
Tamhā vimānā oruyha	161
Tayā bahutaram datvā	137
Tavevāham Mahāmuni	269
Tasmā hi attakāmena	33
Tasmā hi phalam alamevadātum	269
Tasmim rathe kaṅcanabimbavaṇṇe	151
Tasmim vimāne pavare	284, 294
Tassa attham pakāsetum	334
Tassa adāsaham bhāgam	274
Tassa kammakusalassa	32

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tassa tambanakhe pāde	295
Tassa nāgassa khandhamhi	30
Tassa pakkamamānassa	30
Tassa me anukampāya	287
Tassā te ubhato passe	293
Tassā te	
naccamānāya	158, 172, 193
Tassā me ahu saṁvego	194
Tassā me ñātikulā dāsī	156
Tassā me passa vimānaṁ	130-2
Tassāhamavalambitvā	1
Tasseva ānubhāvena	295
Tā kambukeyūradharā	
suvāsasā	254
Tā maṁ kālenupāgantvā	84
Tā māliniyo	
padumuppalacchadā	254
Tāyeva te	
suddhanumodanāya	175
Tāyeva me	
suddhanumodanāya	173
Tā rattarattambarapītavāsasā	254
Tālavaṇṭaṁ ahamadāsīṁ	132
Tāhaṁ kammaṁ karitvāna	153,
	160, 162
Tāhaṁ gandhehi mālehi	250
Tāhaṁ giram suṇitvāna	195
Tāhaṁ tassa dhammakathaṁ	
suṇitvā	321

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tiṭṭhante nibbute cāpi	186
Timbarusakaṁ ahamadāsīṁ	131
Tuyhaṁ nvidaṁ issariyaṁ	
atho mama	114, 188
Tuyhañca idha pattāya	155
Tuvaṁsi issarā tesam	110
Tuvañca bhante	
anukampakaṁ viduṁ	115, 189
Te tattha sabbeva	
ahaṁ pureti	329
Te duppayātā	
aparaddhamaggā	316
Tena kamma Devinda	156, 185
Tena me ambavanaṁ	
rammaṁ	183
Tena me'tādiso	
vaṇṇo	7, 22, 24, 27, 36,
	39, 43, 45, 48,
	50, 52, 54-5, 63,
	89, 103-4, 106-8,
	112, 130, 132,
	137, 168, 180-1,
	183, 190, 227,
	229-30, 232-3,
	235, 237, 266-7,
	270-1, 273, 275-7,
	279-81, 283,
	333
Tena saṁsavako laddho	210
Tena ha'ññepi samādapetha	176
Tenāhaṁ vimalobhāsā	46
Tesam saḥayakāmānaṁ	85

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tesaṃ sudinnaṃ suhutaṃ suyiṭṭhaṃ	140, 177
[Da]	
Daddallamānā vaṇṇena	136
Dassanaṃ nābhijānāmi	136
Daḷhaṃ pāsāṃ karitvāna	194
Daḷhadhammā nisārassa	242
Dānassa te idam phalaṃ	30, 256, 284, 294
Dāsī ahaṃ pure āsīm	194
Dibbaṃ te ambavanaṃ rammaṃ	182
Dibbaṃ mamaṃ vassasahassamāyu	229
Dibbā ca vīṇā pavadanti vagguṃ	275, 277, 290
Dibbā te vividhā rūpā	294
Divā pipāsāṃ 'nadhivāsayaṅtā	315
Disvāna guṇasampannaṃ	32
Disvāna devaṃ paṭipucchi bhikkhu	289
Disvānahaṃ vassasatāni pañca	323
Disvā Munim muditama- na'mhi pīṇitā	74
Dunnikkhittaṃ mālaṃ sunikkhipitvā	332
Devatānaṃ vimānādi	334
Devatā nusi gandhabbo	239
Devatāhi kataṃ puññaṃ	1
Devaddhi pattosi mahānubhāvo	269, 277
Deviddhi pattāsi mahānubhāve	50, 52, 166

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Da]	
Deviddhi pattosi mahānubhāvo	234, 266-7, 271, 273, 275, 278, 280-1, 290, 300
Devehi tvaṃ parivutā sakkatā casi	72
Devo nu āsi udavāsi yakkho	318
Doṇinimmajjanaṃ ahamadāsīm	132
Dvayajja kiccaṃ ubhayaṅca kāriyaṃ	290
Dvāsīti Buddhato gaṇhim (Khu 2-347)	4
[Dha - Na]	
Dhammena pubbe bhaginī	139
Dhunanti vagganti patanti cambare	253
Nagantare nagaravare sumāpīte	73
Na taṃ mātāpitā kayirā	187
Na tathā tapati nabhe sūriyo	217
Natthi citte pasannaṃhi (Khu 2. 66)	5, 186
Nandane ca vane ramme	250, 284, 288
Nandā ceva Sunandā ca	84
Nandiyassāhaṃ bhariyā	209
Na mā'si dānaṃ na ca ma'tthi dātuṃ	300
Nayidaṃ akatapuññānaṃ	85
Nayidha phalā mūlamayā ca santi	313

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Nayimasmiṃ loke parasmiṃ vā pana	263
Nayīda'mappaṣṣa katassa kammuno	255
Naranāriyo bahukettha- nekavaṇṇā	218
Na vijjate so padeso	245
Nākāsiṃ Satthu vacanaṃ	104
Nāgassa dantesu duvesu nimmitā	166, 234
Nādhiccaladdhaṃ na pariṇāmajaṃ me	320
Nānātūriyasaṅghuṭṭhaṃ	173
Nānāpadumasañchannā	173, 293
Nānāsantānakapuppha- rukkhavividhā	148
Nāmhi devo na gandhabbo	239
Nārīgaṇā candanasāralittā	208
Niddāti mamaṃ aññaṃsu	106
Nimbamuṭṭhiṃ ahamadāsīṃ	132
Nimmānaratino nāma	92
Nīlā pītā ca kāḷā ca	99
Nīluppalahatthakaṃ ahamadāsīṃ	180
[Pa]	
Pakkhandiyāna vijjitaṃ paresaṃ	317
Pajāpatī tassa sunimmitassa	175
Pañcasikkhāpade ratā	63, 89, 101, 156
Pañcettha nāriyo āgamaṃsu nhāyitum	121
Patāpena vaṇṇena uttaritarā	164

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Paṭisu dhammaṃ pacarāma sabbā	122
Padīpaṃ tattha jāletvā	183
Padīpo cettha jalati	182-3
Padumakumuduppa- lakuvalayaṃ	145
Padumānusaṭaṃ maggaṃ	30
Padumi padmapattakki	30
Pabhassaraṃ accimantaṃ	160
Pabhassaravaravaṇṇanibhe	163
Parakammakarī āsiṃ	131
Paramagatigatañca pūjayitvā	148
Pariyosite vihāre	183
Paresaṃ vijjitaṃ gantvā	295
Pallaṅkasetṭhe maṇisoṇṇa- citte	117
Pallaṅko ca te mahaggho	163
Passa katipayāya desanāya	221
Passa khaṇamuhutta- saññaṃsa	221
Passa cittakataṃ bimbaṃ (Khu 2. 362)	70
Passa Mātali accheraṃ	186
Pahūtakatakalyāṇā	97, 136
Pāṇātipātā viratā	63, 89, 101, 156
Pāṇātipātā viratā acorikā	117
Pāṇātipātā viramassu khippaṃ	309
Pāṇātipātā viramāmi khippaṃ	247, 310
Pāraṃ samuddassa imaṅca vaṇṇum	317
Pāricchattake koviḷāre	158
Pāsādikaṃ pasādanīyaṃ	194

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]		[Pha]	
Piṇḍāya te carantassa	91, 164	Phaladāyī phalaṃ	
Piṇḍāya me carantassa	91	vipulaṃ labhati	269
Pippalyā lasuṇena ca	169	Phalīkarajatahema-	
Piṭhaṃ te veḷuriyamayaṃ		jālachannaṃ	144
uḷāraṃ	22, 26	Phaluttamadāyikā nārī	130
Piṭhaṃ te sovaṇṇamayāṃ		Phāṇitaṃ ahamadāsīṃ	131
uḷāraṃ	7, 24	Phārusakaṃ ahamadāsīṃ	131
Pītapāsādasayane	184	[Ba - Bha]	
Pītavatthe pītadhaje	150, 184	Bahukāro anukampako	
Pucchāma devaṃ		ca satthā	221
sudhammaṃ	239	Bahupadumavicitra-	
Pucchāmi taṃ uppalamā-		puṇḍarīkaṃ	217
ladhārīnī	113, 121, 188	Bahūnaṃ vata atthāya	186, 196
Pucchāmi taṃ deva		Bārāṇasiyaṃ upasaṅkamitvā	167
mahānubhāva	226, 332	Bārāṇasiyaṃ nindiyo	
Pucchāmi taṃ devi		nāmāsi	208
mahānubhāve	7, 22, 24, 26,	Bālo kho tvaṃ asi	
	35, 38, 42, 45,	māṇava	305
	48, 54-5, 63,	Buddhe ca dhamme ca	
	84, 88, 103,	pasannamānasā	81
	130	Buddho ca me isinisabho	
Pucchāvasena yā tāsāṃ	1	vināyako	73
Pucchito hi mayā Buddho	139	Buddho ca me kaṅcana-	
Puṇṇamāse yathā cando	293	sannibhattaco	167
Pupphamuṭṭhiṃ ahamadāsīṃ	131	Bhadditthikāti maṃ aññaṃsu	100
Pupphuttamadāyikā nārī	130	Bhayabheravo durāsado	194
Puratthimasmiṃ janapade	247	Bhāti ca dasa disā	
Pure tuvaṃ pamajjitvā	211	nabheva suriyo	144
Pūvaṃ ahamadāsīṃ	132	Bhāvitattāpi arahanto	245
Pokkharaṅṅo ca me ettha	173	Bhikkhū ca ahaṃ	
Pokkharo ca suphasso ca	195	bhikkhuniyo ca	131
		Bhikkhū cāhaṃ paramahitā-	
		nukampake	101
		Bherisaṅkhamudīṅgāhi	294

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ma]	
Magadhavarapuratthimena	148
Magadhesu Aṅgesu ca satthavāhā	315
Mañjiṭṭhake vimānasmiṃ	161
Maññe so mātāpitūnaṃ kāraṇā	326
Maṇḍūkohaṃ pure āsim	202
Manussabhūto daharā apāpikā	117, 121
Manussabhūtā Devinda	139
Manobhāvanīyo bhikkhu	138
Mandāravānaṃ pupphānaṃ	99
Mamaṃ pāyāsīti ahu samaññā	321
Mayaṅca bhariyā nātikkamāma (Khu 5. 214)	119
Mahaddhanā mahābhogā	245
Mahantaṃ nāgaṃ abhiruyha	237
Mahākāruṇikaṃ Nāthaṃ	1
Mā ca parajanassa rakkhitampi	220
Mā ca parajanassa rakkhitāyo	220
Mā ca pāṇavadhaṃ vividhaṃ carassu asuciṃ	220
Mā ca vitathaṃ aññathā abhāṇi	220
Mā ceva serīsamahaṃ akattha	325
Mā tvaṃ uposathe bhāyi	105
Mā maṃ tvaṃ saraṇaṃ gaccha	247
Mige gavesamānohaṃ	243
Mutto muttehi saha purāṇa- jaṭalehi (Vi 3. 48)	12

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ma]	
Musatīva nayanaṃ satera- tāva	145
Muhuttaṃ cittapasādassa	202
Mūlakaṃ ahamadāsim	132
Modakaṃ ahamadāsim	232
Modenti parivārenti	110
Morahatthaṃ ahamadāsim	132
[Ya]	
Yaṃ kathāvatthukusalā	334
Yaṃ dadāti na taṃ hoti	232
Yaṃ maggaṃ maggādhipatī adesayi	176
Yajamānānaṃ manussānaṃ	139, 176
Yaṅca kandasi yaṅca rodasi	307
Yaṅca me ahuvā hāso	295
Yaṅca sīlavatī āsim	156
Yato ca kho parinibbuto	247
Yattha ca dinna mahapphalamāhu	214
Yathā ca me adhigatamidaṃ vimānaṃ	147
Yathābalaṃ karissāmi	2
Yathā vanaṃ vittalataṃ pabhāsati	266-7, 280
Yathā vanaṃ Nandanaṃ pabhāsati	281
Yadā ca gītāni ca vāditāni ca	255
Yadā devā Tāvatisā	154
Yadā so aḍḍharattāyaṃ	294

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yadi te sutā andhaka- veṇḍuputtā	245
Yametaṃ Sakka anupucchase mamaṃ	81
Yasaṃ eṭādisaṃ pattā	137
Yassa yasseva sālassa	161
Yahiṃ yahiṃ soka- pariddavo ca	322
Yā tattha paramatthānaṃ	334
Yā te adāsi ācāmaṃ	91
Yā devarājassa sabhā Sudhammā	278
Yāpi te sirasmiṃ mālā	158, 173, 193
Yā mahesittaṃ kāreyya	92, 169
Yā me adāsi ācāmaṃ	92
Yā sā ahu mayhaṃ sakhī bhadante	175
Yuttā ca te parama- alaṅkatā hayā	70
Ye keci imasmiṃ satthe manussā	328
Ye ca te dīghamaddhānaṃ	202
Ye cidha pajahanti kāmarāgaṃ	221
Yena kamma Devinda	155
Yena ca purisassa apeti saññā	220
Ye puggalā aṭṭha satam pasatthā	176

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Ye mantam parivattenti	245
Yesam atthi saddhā Buddhē	164
Yo andhakāramhi timīsikāyaṃ	45
Yo andhakāre tamasī pabhaṅkaro (Saṃ 1. 49)	105
Yo kappako sambhava- nāmadheyyo	328
Yo vadataṃ pavaro manujesu	213
Yo ve kilantassa pipāsītassa	39
Yo ve kilantāna pipāsītānaṃ	36, 43
Yo ve sammāvimuttānaṃ	33
Yo so ahu rājā pāyāsi nāma	312
[Ra]	
Ratanantarasmim bahu-annapānaṃ	318
Rattambarapītavāsasāhi	217
Rathassa ghoso apiḷandhanāna ca	253
Rathe ṭhitātā migamanda- locanā	254
Ratho ca te subho vaggu	151
Rammā ca te pokkharāṇī	293
Rasuttamadāyikā nārī	130
Rāgavirāgamanejamasokaṃ	214

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[La]	
Latā ca sajjā pavarā ca devatā	121
Laddhānaḥaṃ amatavaraṃ visesanaṃ	74
[Va]	
Vaṅke araṅṅe amanussaṭṭhāne	313
Vaṭaṃsakaṅca sukataṃ	162
Vaṭaṃsakā vātadhutā	158, 172, 193
Vatthuttamadāyikā nārī	130
Vandanā janitaṃ puṅṅaṃ	1
Valliphalaṃ ahamadāsinaṃ	131
Vātassa vegena ca sampakampitā	255
Vāteritaṃ sālavanaṃ	161
Vijjācaraṇasampannā	1
Vidhūpanaṃ ahamadāsinaṃ	132
Vipathe kuṭaṃ nikkhipitvā	194
Vimānapāsādavare manorame	118
Vimānavatthu icceva	1
Vivattamānā kāyena	158, 172, 193
Visodhetvā diṭṭhigataṃ	298
Vediyā catasso tattha	284
Vehāyasaṃ pokkharaṅṅo savanti	317
Veḷuriyathambhaṃ ruciraṃ pabhassaraṃ	52
Veḷuriyasuvaṇṇassa	283, 293
Veḷuriyathambhā satamussitāse	318

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sakkhalikaṃ ahamadāsinaṃ	132
Sagāravo sappatisso vinīto	326
Sace hi Buddho tiṭṭheyya	247
Sace hi bhante gaccheyyāsi	295
Saccaṃ kirāhaṃsu narā sapaṅṅā	322
Saccaṃ kho vadesi māṇava	306
Sacce ṭhitā mosavajjaṃ pahāya	50
Saṅṅānamāno na musā bhaṇeyya	326
Saṭṭhitūriyasahassāni	195
Saṭṭhi vassasahassāni	105
Sataṃ nikkhā sataṃ assā	92, 170
Sataṃ hemavatā nāgā	92, 170
Satisamuppādakaro	227
Sattatantiṃ sumadhuraṃ	127
Satthiṃ ākoṭayitvāna	294
Satthu sarīramuddissa	184
Sadevake loke samārake ca	291
Saddhāsīlena sampannā	111
Saddhā hiriyāṃ kusalaṅca dānaṃ	177
Santike maraṇaṃ tuyhaṃ	245
Sabbābharaṇasaṅchannā	294
Samaṇe brāhmaṇe cāpi	210
Samaṇo ca kho āsi Kumārakassapo	321
Samassamo natthi kuto panuttaro	299

Padānukkamo	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]		[Sa]	
Sampattā pariniṭṭhānaṃ	334	Sāhaṃ avatṭhitāpema	195
Sammā vassatu kālena	335	Sāhaṃ tena kusalena	
Sammūḷharūpova jano ahosi	322	kammunā	121
Sayamidha pathe samecca		Sāhaṃ nūna ito gantvā	211
māṇavena	219	Sāhaṃ ramāmi kīḷāmi	195
Sasī adhiggaṃyha yathā virocati	79	Sāhaṃ vanditvā pādāni	96
Sassu ca pacchā anuyuñjate		Sāhaṃ sakena sīlena	63
mamaṃ	114, 188	Sāhamapacitattha-	
Sassuñcāhaṃ sasurañca	131	dhammakusalaṃ	148
Sahassathambhaṃ		Sikkhāpadānaṃ pañcannaṃ	86
atulānubhāvaṃ	318	Sirasmiṃ cittaṃ	
Sahassayuttaṃ hayavāhanaṃ		maṇicandakappitaṃ	253
subhaṃ	252	Sīlādiguṇasampanno	1
Sahassaraṃsīva		Sīsañcidaṃ veḷuriyassa	
yathāmahappabho	249	nimmitaṃ	249
Saḷalalabujabhujakasaṃyuttā	145	Sīho yathā pabbatasānu-	
Sā ahaṃ kāyassa bheda	112,	gocaro	122
	136	Sukkhāya aloṇikāya ca	168
Sākamuṭṭhiṃ ahamadāsīṃ	131	Sukhaṃ akatapuññānaṃ	85
Sā tiṭṭhati rathavare alaṅkatā		Sukhañca katapuññānaṃ	196
	71	Sujāto nāmaṃ bhante	251
Sā dakkhiṇā saṃghagatā	138	Suṇoṭha yakkhassa ca	
Sā devatā attamaṇā	7, 22,	vāṇijāna ca	312
	24, 26, 32, 35, 38, 42, 45,	Sutaṃ nu taṃ bhāsati yaṃ	
	48, 50, 52, 54-5, 63, 84,	ayaṃ latā	122
	88, 103-4, 106-9, 130,	Sutvānaṃ amatapadaṃ	
	168-9, 179, 182, 190	asaṅkhataṃ	74
Sādhu kho maṃ paṇinetha	211	Suniddāti maṃ aññaṃsu	107
Sāvattiyāṃ mayhaṃ sakhī		Subhāsītā atthavatī	246
bhadante	173	Suvaṇṇacchadanaṃ	
Sā vanditūṃ anadhivaraṃ		nāvaṃ	35, 38, 42
upāgamiṃ	74	Suvaṇṇajālāvataṭṭho	
		ayaṃ	252
		Suvaṇṇapaṭṭhehi	
		samantamoṭṭhaṭṭho	249

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Suvaṇṇavaṇṇā jalitā mahāyasā	96
Suvisuddhaṃ asaṃkiṇṇaṃ	2
Susukkakhandhaṃ abhiruyha nāgaṃ	234
Sūriyo yathā vigata- valāhake nabhe	272
Serīsako nāma ahamhi yakkho	320
So kataññūkatavedī	298
Soṇadinnāti maṃ aññaṃsu	103
So tiṭṭhasi hemarathe adhiṭṭhito	249
So devaputto attamano	226, 229-33, 237, 262, 266-7, 269, 271, 274, 276-6, 280-2, 284, 287, 290, 294, 300, 332
Sopānāni ca cattāri	284
So maṃ mudūhi vācāhi	194
So māṇavo tassa pāvadi	305
So māsakhettaṃ turito avāsariṃ	290
So me atthapurekkhāro	138
So modasi tūriyagaṇappa- bodhano	255
So modasi nāriyagaṇappa- bodhano	318

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sovaṇṇajālaṃ maṇisoṇṇa- cittitaṃ	153
Sovaṇṇapāde pallaṅke	293
Sovaṇṇamayamaṃ maṇimayamaṃ	305
Sovaṇṇamayā te rathakubbarā ubho	252
Sovaṇṇamayā lohitaṅgamayā ca	150
Sovaṇṇamaye pabbatasmim	283
Sovaṇṇamayō pabhassaro	305
Sohaṃ Sumedhassa Jinassa Satthuno	300
Svāgataṃ te mahāpuñña	243
Svāgataṃ vata me ajja	133
Svāhaṃ aṭṭomhi dukkhena pīlito	290
Svāhaṃ abbūḷhasallosmi	306
Svāhaṃ idha pañca sikkhā karitvā	220
Svāhaṃ muditamano pasannacitto	308
[Ha]	
Hatthappatāpakamaṃ ahamadāsiriṃ	131
Hattheṇi chindanti athopi pāde	210
Handa naccāma gāyāma	195
Hoti ca me anutāpo	164